

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

ARTVİN İLİ YUSUFELİ İLÇESİ DEMİRKENT (ERKİNİS) KÖYÜ AĞZI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HARUN ERTÜRK

YRD. DOÇ. DR. FATMA ŞAHAN GÜNEY

MART 2015

MUĞLA

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

ARTVİN İLİ YUSUFELİ İLÇESİ DEMİRKENT (ERKİNİS) KÖYÜ AĞZI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HARUN ERTÜRK

YRD. DOÇ. DR. FATMA ŞAHAN GÜNEY

MART 2015

MUĞLA

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

ARTVİN İLİ YUSUFELİ İLÇESİ DEMİRKENT (ERKİNİS) KÖYÜ AĞZI

HARUN ERTÜRK

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 09.04.2015

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 16.03.2015

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fatma Şahan Güney

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ali Akar

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Ali Abbas Çınar

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mehmet Marangoz

MART 2015

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün 18/02/2015 tarih ve 667 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre **Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları** Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Harun Ertürk'ün "**Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent (Erkinis) Köyü Ağzı**" adlı tezini incelemiş ve aday 16/03/2015 tarihinde saat 10.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan ana bilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine **oy birliğiyle** karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Fatma Şahan Güney

Üye

Prof. Dr. Ali Akar

Üye

Yrd. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent (Erkinis) Köyü Ağzı**” adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Harun Ertürk

16.03.2015

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : Ertürk

Adı : Harun

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe: Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent (Erkinis) Köyü Ağzı

Y. Dil: Turkish Dialect of the Village Demirkent (Erkinis) in the County Yusufeli of Artvin Province

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : Edebiyat Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Adı Soyadı : Fatma Şahan Güney

Ünvanı : Yrd. Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 285

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Türkçenin ağızları
2. Artvin ili, Yusufeli ilçesi, Demirkent (Erkinis) köyü ağzı
3. Ses bilgisi, şekil bilgisi, söz varlığı, metinler

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Türkçenin ağızları
2. Dğu Karadeniz Bölgesi
3. Artvin ili

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Turkish dialects
2. Eastern Blacksea region
3. Artvin province

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Harun Ertürk

16.03.2015

ÖZET

Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent (Erkinis) Köyü Ağızı adlı bu çalışmada Erkinis köyü ağzının dil bilgisel özellikleri incelenmiştir. Bu incelemeyi yapmak amacıyla çalışmadan önce derleme yöntemiyle çeşitli dil malzemeleri toplanmıştır. Derleme sırasında diğer bir taraftan da bölgenin *coğrafi* ve *tarihi* özellikleri araştırılmış ve asıl amacımız olan dil bilgisel çalışmalara zemin oluşturulmuştur.

Coğrafi bilgiler, tarihi bilgiler ve dil malzemeleri ışığında görülmektedir ki Erkinis ağzı *ses bilgisel* açıdan Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Güney Kafkasya bölgelerinin kesişim noktasında yer almaktadır ve daha çok Kafkas ses düzenine uymaktadır. Ağız, *morfolojik* yönden ise güneybatıya yani Anadolu ağzlarına daha yakın durmaktadır. Bu da Erkinis ağzının Oğuz Türkçesi etkisine de açık olduğunu gösterir.

Erkinis'in bir kavşak noktasında olması, bu nedenle de birçok farklı kültürün tesirinde olması, yöre ağzının karma bir yapıda olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Çalışmanın *sözlük* kısmı bu karma yapıyı gözleri önüne sermektedir. Ana dili Türkçe olan köy ağzının özellikle Gürcücenin, Ermenicenin ve Kıpçakçanın (Codex Cumanicus) etkisinde kaldığı sözlük kısmında karşılaştırarak gösterilmiştir.

Derlenen dil malzemesi ise kelimelerin aldığı eklerle ve metin-sayfa numaralarıyla *dizin* kısmında gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *artvin, yusufeli, erkinis, demirkent, türkçe, ağız, karadeniz, kafkasya*

ABSTRACT

In this study called *Turkish Dialect of the Village Demirkent (Erkinis) in the County Yusufeli of Artvin Province* I have examined the grammatical characteristics of the dialect of the Village Demirkent. As the corpus of this study, I have collected oral material spoken by the village elders. Additional information has been given in the introductory part of this thesis, regarding the geography and the history of the region where Demirkent dialect is spoken.

Geographical, historical and grammatical peculiarities regarding the dialect of the village Demirkent (Erkinis), located at the intersection of Eastern Black Sea region, Northeast Anatolia and South Caucasia areas were examined and described. It has been concluded that the dialect of Erkinis approximates, in terms of its morphological characteristics, to the dialects of Anatolia, which are mainly Oghuz.

The dialect of Erkinis, which is at the cross-section of various Anatolian dialects, as well as some Caucasian languages, has a composite character, besides its Oghuzic features, carrying some strong influences from the languages of Georgian, Armenian, as well as bearing some relics of historical Kipchak language, especially the one represented by Codex Cumanicus.

Key Words: Artvin, Yusufeli, Erkinis, Demirkent, Turkish dialects, Black Sea, Caucasia

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
KISALTMALAR ve İŞARETLER	III

BÖLÜM I – GİRİŞ

1.1. ERKİNİS COĞRAFYASI	2
1.2. ERKİNİS TARİHİ	5
1.3. ERKİNİS KÜLTÜRÜ	19
1.4. ERKİNİS'İN DİL ÖZELLİKLERİ	26

BÖLÜM II – SES BİLGİSİ

2.1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ ve SESLER	29
2.1.1. Ünlüler	30
/a/	30
/â/	30
/e/	31
/i/	31
/î/	31
/o/	32
/ò/	32
/u/	32

/ù/	33
2.1.2. Ünsüzler	33
/b/	33
/c/	33
/ç/	34
/ç̣/	34
/d/	34
/f/	35
/g/	35
/ğ/	35
/ğ̣/	35
/ḡ/	36
/h/	36
/ḥ/	36
/k/	37
/ḳ/	37
/k̄/	37
/ḳ̄/	38
/l/	38
/ł/	39
/m/	39

/n/	39
/p/	40
/p̥/	40
/r/	40
/s/	41
/ʃ/	41
/t/	41
/t̥/	41
/v/	42
/y/	42
/z/	42
2.2. SES DEĞİŞMELERİ	43
2.2.1. Ünlü Değişmeleri	43
2.2.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi	43
/a/ > /e/	43
/a/ > /â/	44
/ɪ/ > /i/, /î/	44
2.2.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması	44
/e/ > /a/, /â/	44
/ø/ > /o/, /ò/	47
/ü/ > /u/, /ù/	47

2.2.1.3. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi	47
/o/ > /a/	48
/ö/ > /e/	48
/u/, /ü/ > /i/	48
/u/ > /e/	49
2.2.1.4. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	50
/a/, /e/ > /o/	50
/ı/, /i/ > /u/ > /o/	50
/e/ > /u/, /o/	56
2.2.1.5. Geniş Ünlülerin Darlaşması	56
/a/, /e/ > /i/	56
/o/, /ö/ > /u/	57
2.2.1.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi	57
/ı/, /i/ > /e/, /a/	57
/u/, /ü/ > /o/	58
/ı/, /i/ > /o/	59
2.2.1.7. Ünlü Düşmesi	59
2.2.1.7.1. Kelime Başında Ünlü Düşmesi	59
2.2.1.7.2. Kelime Ortasında Ünlü Düşmesi	59
2.2.1.7.3. Kelime Sonunda Ünlü Düşmesi	60
2.2.1.8. Ünlü Türemesi	60

2.2.1.8.1. Kelime Başında Ünlü Türemesi	60
2.2.1.8.2. Kelime Ortasında Ünlü Türemesi	60
2.2.1.8.3. Kelime Sonunda Ünlü Türemesi	61
2.2.2. Ünsüz Değişmeleri	61
2.2.2.1. Tonlulaşma (Ötümlüleşme)	61
/k/ > /g/, /ğ/	61
/h/ > /ğ̃/	61
/ḥ/ > /ğ̃/	61
/t/ > /d/	62
/ç/ > /c/	62
/p/ > /b/	62
/s/ > /z/	62
/f/ > /v/	62
/h/ > /ḥ/	62
2.2.2.2. Tonsuzlaşma (Ötümsüzleşme)	62
/g/, /ğ̃/ > /k/, /ḳ/	62
/d/ > /t/, /ṭ/	63
/v/ > /f/	64
/b/ > /p/, /p̣/	64
/c/ > /ç/	64
2.2.2.3. Sızıcılaşma	65

/ç/ > /ş/	65
2.2.2.4. Patlayıcılaşma	65
/f/ > /p/	65
/j/ > /c/	65
2.2.2.5. Aşırı Patlayıcılaşma (Soluksuzlaşma)	66
/b/, /p/ > /p/	66
/d/, /t/ > /t/	66
/c/, /ç/ > /ç/	66
/g/, /k/ > /k/	66
2.2.2.6. Akıcılaşma	67
/v/ > /y/	67
/b/ > /m/	67
2.2.2.7. Süreksizleşme	67
/ñ/ > /n/ > /g/, /ğ/	67
/y/ > /v/, /ğ/, /g̃/ > /g/, /ğ/	67
2.2.2.8. Süreklileşme	68
/ğ/, /g/ > /ğ/, /v/	68
2.2.2.9. Gırtlaksıllaşma	69
/k/ > /h/	70
/g/, /k/ > /k/	71
/g/ > /h/	71

/ğ/ > /g̃/	71
2.2.2.10. Ünsüz İkizleşmesi	72
2.2.2.11. Ünsüz Tekleşmesi	72
2.2.2.12. Ünsüz Benzeşmesi (Asimilasyon)	72
rl > ʀ	73
nl > ʀ	73
nd > nn	73
nl > nn	74
zs > ss	74
2.2.2.13. Ünsüz Düşmesi	74
2.2.2.13.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi	74
/y/ > ø	74
2.2.2.13.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi	75
2.2.2.13.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi	76
/r/ > ø	76
/n/ > ø	79
2.2.2.14. Ünsüz Türemesi	79
2.2.2.14.1. Kelime Başında Ünsüz Türemesi	79
ø > /h/, /h̃/	79
ø > /y/	79
2.2.2.14.2. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi	79

2.2.2.14.3. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi	80
2.2.2.15. Yer Değiştirme (Metatez)	80
2.2.2.16. Ünsüz Ayrışması	81
2.2.2.17. Diğer Ünsüz Değişmeleri	81
/d/, /t/ > /c/, /ç/	81
2.3. SES UYUMLARI	82
2.3.1. Ünlü Uyumu	82
2.3.1.1. Genişlik-Darlık Uyumu	82
2.3.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	82
2.3.1.3. Kalınlık-İncelik Uyumu	83
2.3.2. Ünsüz Uyumu	84
2.3.3. Ünlü-Ünsüz Uyumu	85

BÖLÜM III – ŞEKİLBİLGİSİ

3.1. İSİMLER	88
3.1.1. İsim Yapım Ekleri	88
3.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri	88
{+aḡ}	88
{+ar}, {+şar}	88
{+ca}	88
{+caḡ}, {+cek}, {+çaḡ}	89

{+ci}, {+çi}	89
{+ciİ}	90
{+ciİah}	90
{+coİ}, {+cuİ}, {+cuİ}	90
{+da}	91
{+daş}, {+taş}, {+taş}	91
{+giİ}	91
{+i}	92
{+inan}	92
{+kâr}, {+gara}	92
{+ki}	92
{+İi}	93
{+luİ}, {+luİ}, {+loİ}, {+loİ}	93
{+n}	94
{+nci}	94
{+nun}	94
{+o}	95
{+si}	96
{+suz}	96
{+taİ}	96

3.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri	97
{-āgan}	97
{-ak}, {-ah}, {-ek}	97
{-an}	97
{-duk}, {-duh}, {-doh}	98
{-h}, {-oh}, {-uk}	98
{-gi}, {-gī}, {-hī}, {-ki}, {-kī}	99
{-i}	99
{-(i)cah}	99
{-ici}	100
{-gun}, {-gūn}, {-hūn}	101
{-(u)m}	101
{-ma}	101
{-mah}	102
{-maz}	102
{-miş}	103
{-r}, {-ar}, {-ur}	103
{-ş}, {-iş}, {-uş}	103
{-ti}	104
{-ø}	104

3.1.2. Çokluk Eki	104
3.1.3. İyelik Ekleri	106
3.1.3.1. Birinci Tekil Şahıs İyelik Eki	106
3.1.3.2. İkinci Tekil Şahıs İyelik Eki	106
3.1.3.3. Üçüncü Tekil Şahıs İyelik Eki	108
3.1.3.4. Birinci Çoğul Şahıs İyelik Eki	109
3.1.3.5. İkinci Çoğul Şahıs İyelik Eki	109
3.1.3.6. Üçüncü Çoğul Şahıs İyelik Eki	110
3.1.4. Hal Ekleri	110
3.1.4.1. Yalın Hal (Nominatif)	111
3.1.4.2. İlgı Hali (Genitif)	111
3.1.4.3. Yönelme Hali (Datif)	111
3.1.4.4. Yükleme Hali (Akuzatif)	112
3.1.4.5. Bulunma Hali (Lokatif)	112
3.1.4.6. Ayrılma Hali (Ablatif)	113
3.1.4.7. Vasıta Hali (İnstrumental)	113
3.2. SIFATLAR	114
3.2.1. Niteleme Sıfatları	114
3.2.2. Belirtme Sıfatları	114
3.2.2.1. İşaret Sıfatları	114
3.2.2.2. Sayı Sıfatları	114

3.2.2.3. Soru Sıfatları	115
3.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları	115
3.3. ZAMİRLER	116
3.3.1. Şahıs Zamirleri	116
3.3.2. İşaret Zamirleri	116
3.3.3. Soru Zamirleri	117
3.3.4. Dönüştürme Zamiri	117
3.3.5. Belirsizlik Zamirleri	118
3.3.6. İlgili Zamiri	118
3.4. ZARFLAR	119
3.4.1. Durum Zarfları	119
3.4.2. Zaman Zarfları	119
3.4.3. Yer-yön Zarfları	119
3.4.4. Azlık Çokluk Zarfları	120
3.4.5. Soru Zarfları	120
3.5. FİİLLER	121
3.5.1. Fiil Yapım Ekleri	121
3.5.1.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri	121
{+a}	121
{+(a)l}, {+(a)l},	121
{+ar}	121

{+la}, {+lâ}	122
{+lan}, {+lân}	122
{+laş}, {+lâş}	123
3.5.1.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri	123
3.5.1.2.1. Çatı Ekleri	124
3.5.1.2.1.1. Olumsuzluk Çatısı	124
{-ma}	124
3.5.1.2.1.2. Ettirgenlik Çatısı	125
{-ar}	125
{-dar}	125
{-dur}	125
{-d}, {-t}	126
{-ur}	126
3.5.1.2.1.3. Edilgenlik Çatısı	127
{-k}, {-k̄}	127
{-l}, {-l̄}	127
{-n}	127
3.5.1.2.1.4. Dönüştürme Çatısı	128
{-n}	128
{-l}, {-l̄}	128
3.5.1.2.1.5. İşteşlik Çatısı	129

{-ş}	129
3.5.1.2.2. Diğer Fiilden Fiil Yapım Ekleri	129
{-a}	129
{-(a)la}, {-(a)lâ}	129
{-as}	129
3.5.2. Fiil Çekim Ekleri	130
3.5.2.1. Şahıs Ekleri	130
3.5.2.2. Bildirme Kipleri	131
3.5.2.2.1. Geniş Zaman Çekimi	131
3.5.2.2.2. Şimdiki Zaman Çekimi	134
3.5.2.2.3. Gelecek Zaman Çekimi	136
3.5.2.2.4. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi	137
3.5.2.2.5. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi	139
3.5.2.3. Tasarlama Kipleri	141
3.5.2.3.1. İstek Çekimi	141
3.5.2.3.2. Dilek-Şart Çekimi	142
3.5.2.3.3. Emir Çekimi	143
3.5.2.3.4. Gereklilik Çekimi	144
3.5.2.4. Birleşik Zamanlı Kipler	144
3.5.2.4.1. Hikaye	145
3.5.2.4.1.1. Şimdiki Zamanın Hikayesi	145

3.5.2.4.1.2. Geniş Zamanın Hikayesi	145
3.5.2.4.1.3. Gelecek Zamanın Hikayesi	146
3.5.2.4.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi	146
3.5.2.4.1.5. İsteğin Hikayesi	146
3.5.2.4.2. Rivayet	147
3.5.2.4.2.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti	147
3.5.2.4.2.2. Geniş Zamanın Rivayeti	147
3.5.2.4.2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti	148
3.5.2.4.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti	148
3.5.2.4.2.5. İsteğin Rivayeti	149
3.5.2.4.3. Şart	149
3.5.2.4.3.1. Şimdiki Zamanın Şartı	149
3.5.2.4.3.2. Geniş Zamanın Şartı	150
3.5.2.4.3.3. Gelecek Zamanın Şartı	150
3.5.2.4.3.4. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı	150
3.5.2.4.3.5. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı	151
3.5.3. Ek Fiil	151
3.5.3.1. Ek Fiilin Geniş (Şimdiki) Zaman Çekimi	151
3.5.3.2. Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi	152
3.5.3.3. Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi	153
3.5.3.4. Ek Fiilin Şart Çekimi	153

3.5.4. Fiilimsi	154
3.5.4.1. İsim Fiil	154
3.5.4.2. Sıfat Fiil (Partisip)	155
3.5.4.3. Zarf Fiil (Gerundium)	156
3.6. EDATLAR	158
3.6.1. Ünlem Edatları	158
3.6.1.1. Ünlemler	158
3.6.1.2. Seslenme Edatları	158
3.6.1.3. Soru Edatları	158
3.6.1.4. Cevap Edatları	159
3.6.1.5. Gösterme Edatları	159
3.6.2. Bağlama Edatları	159
3.6.3. Son Çekim Edatları	160
SONUÇ	161
METİNLER	168
SÖZLÜK	185
DİZİN	230
KAYNAKÇA	280

ÖN SÖZ

Çoruh Vadisi; Anadolu, Kafkasya ve İran gibi geçmişi çok eskilere dayanan medeniyet coğrafyaları arasında bir geçiş bölgesi olması nedeniyle tarihi dönemler boyunca farklı dillerin ve kültürlerin etkisi altında kalmıştır. Bu etkilenmenin kanıtı yöre dillerindeki ve ağızlarındaki çeşitliliktir. Bununla birlikte vadinin oluşturduğu engebeli yapı, yöre halkının göçebe yaşam sürmesinde etkili olmuştur. Göçebe hayat tarzı ise mevcut dil özelliklerinin daha çok sözlü kültürde kendine yer bulmasına, yazılı kültüre ise pek aksetmemesine neden olmuştur. Bu yüzden Çoruh boylarında geçmiş yıllara dönük yazılı dil malzemesi bulmak oldukça zordur. Günümüzde ise bölge insanının şehirlere göçmesi ve yörede kalanların ise ekseriyetle yaşlılar olması, buradaki dil ve ağızları yakın gelecekte yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır.

Çoruh Vadisi'nde yer alan Demirkent (Erkinis) gibi köylerin dillerinin içinde bulunduğu kaybolma tehlikesi, yörede ağız çalışmaları derhal yapılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmalar aynı zamanda yöre ağızlarının dilbilgisel özelliklerini de ortaya çıkaracaktır.

Artvin ilinin Yusufeli ilçesine bağlı Demirkent (Erkinis) köyü ağzı, Çoruh boylarındaki diğer ağız durumlarının temel özelliklerini içinde barındırmakta ve bu sayede Çoruh ağızlarının bir örneği olma vasfını taşımaktadır. Bu örnekten yola çıkılarak Çoruh boyu ağızları hakkında -muhtemel farklılıklar da göze alınarak- bazı saptamalarda bulunulabilir.

Bu çalışmada Demirkent (Erkinis) köyü ağzının dilbilgisel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır ve Erkinis ağzından yola çıkılarak Çoruh boyu ağızlarının (Güney Ahıska ağızları) Türk lehçeleri içindeki yeriyle ilgili yorumlar getirilmiştir. Ayrıca Erkinis ağzının hangi çevre dil ve lehçelerden ne ölçüde etkilendiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Erkinis'in coğrafi ve tarihi durumları ortaya konulmuştur. Bunun nedeni yörenin mekan ve zaman bilgileri ışığında asıl hedef olan ağız yapısını oluşturan öğeleri daha iyi tespit edebilmektir. İkinci bölümde

ağızdaki sesler, seslerin özellikleri ve kökeni, seslerin birbirleri arasındaki ilişki açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ağzın şekilbilgisel yapısı örneklerle verilmiştir. Dördüncü bölümde ilk üç bölümün özeti ve yorumu niteliğinde sonuç kısmı yer almaktadır. Bu bölüm ağzın tüm özelliklerini göz önüne alarak Erkinis ağzının Türk lehçeleri içindeki yerinin tespitine yönelik yorumlar içermektedir. Çalışmanın tamamında yer alan bilgilerin, yorumların ve örneklerin alındığı deşifre edilmiş derleme metinleri ise beşinci bölümdedir. Altıncı bölümde ise çalışmada yer alan ya da tarafımızca belirlenen yerel sözcükler sözlük kısmında yer almaktadır.

KISALTMALAR ve İŞARETLER

Ar.	Arapça
Azb.	Azerbaycan Türkçesi
Cc.	Codex Cumanicus
Dlt.	Divanü Lugat-it-Türk
Erk.	Erkinis Ağzı
ET.	Eski Türkçe
Erm.	Ermenice
Far.	Farsça
Gür.	Gürcüce
Hal.	Karaimcenin Haliç ağzı
Hem.	Hemşince
Kıp.	Kıpçak Türkçesi
Krç.	Karaçay-Malkar Türkçesi
Laz.	Lazca
Meg.	Megrelce
Rum.	Rumca
Rus.	Rusça
Tat.	Tatarca
Tro.	Karaimcenin Trokai ağzı
TT.	Türkiye Türkçesi
[]	yabancı kelimelerin telaffuzu
ø	ses veya hece düşmesi
(1/2)	yanına geldiği örneğin metin ve cümle numarasını gösterir

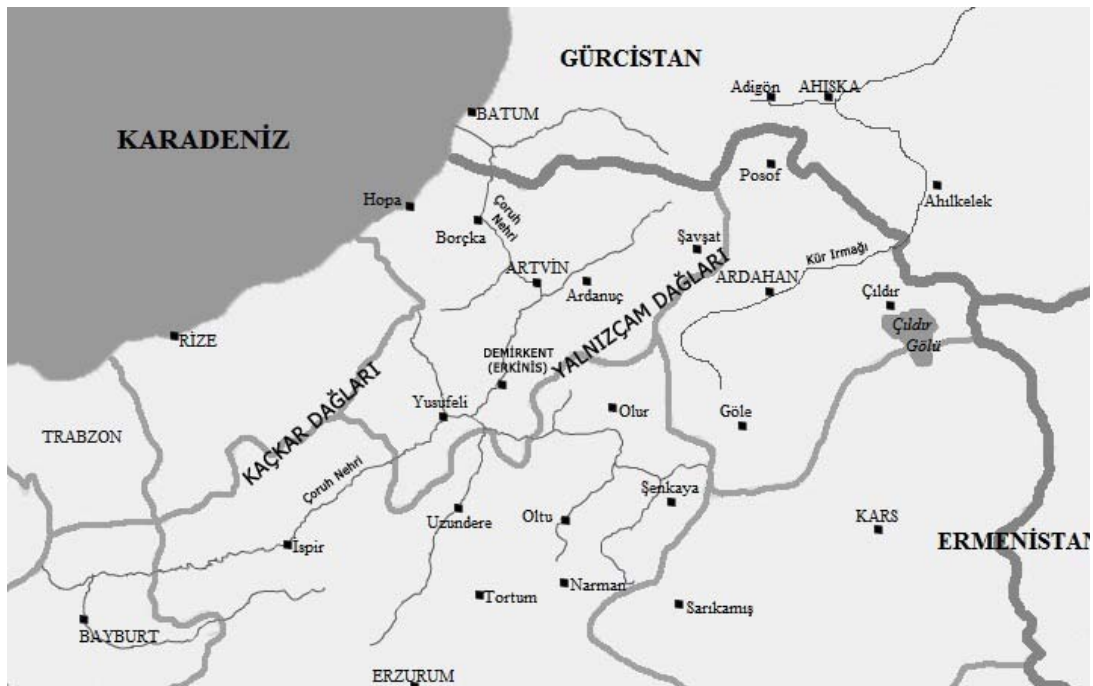
BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. ERKİNİS COĞRAFYASI

Demirkent, eski adı ile **Erkinis**, **Artvin**'in güneyindeki **Yusufeli** ilçesine bağlı bir köydür. Yusufeli ilçe merkezinin kuzeydoğusunda yer alır. Demirkent'in içinde bulunduğu coğrafya geniş anlamda **Kafkasya** ve **Anadolu**'nun kesiştiği bölgededir.

Bu bölgede bulunan ve Bayburt yakınlarında doğan **Çoruh Nehri**, Yusufeli ilçesinin bulunduğu yerden Artvin ili sınırlarına girer. Demirkent köyü, Çoruh Nehri'nin kuzeydoğuya doğru aktığı bölgede, nehrin sağ tarafında kalır. Çoruh Nehri daha sonra Artvin ve Borçka'dan geçerek **Gürcistan**'a girer ve batı yönüne dönerek **Batum**'dan Karadeniz'e dökülür.¹ Çoruh Nehri, yörenin coğrafyasını, iklimini, kültürünü, ulaşımını, tarihini ve diğer birçok yönünü önemli ölçüde etkilemiştir. 1933 yılından 1956 yılına kadar önce Rize daha sonra Artvin merkezli ilin isminin de **Çoruh** olması bunu desteklemektedir.

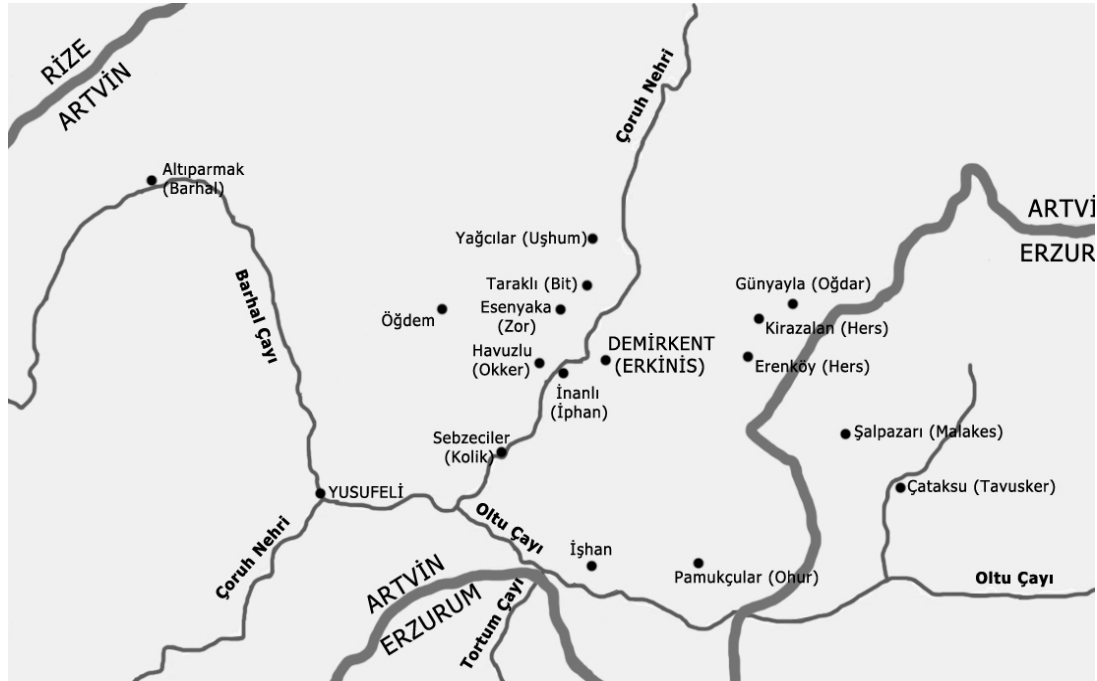
HARİTA 1 – Demirkent (Erkinis) Köyü ve Bulunduğu Bölgenin Günümüzdeki Durumu

¹ Öztürk, Özhan, Karadeniz Ansiklopedik Sözlük, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2005, C1, s. 288.

Demirkent, Artvin'e 75 km, Yusufeli'ne 30 km uzaklıktadır. Çoruh Nehri ile paralel uzanan Artvin-Erzurum yolundan 4 km içeride bulunur. Yapımı devam eden Yusufeli ve Artvin barajlarının inşası tamamlanınca yolların değişeceği ve bu mesafelerde değişiklikler olacağı kesindir.

Demirkent köyünün nüfusu ve buna bağlı olarak sosyal olanakları, çevre köylere göre daha fazladır. Bu yüzden 1971 yılına kadar yürürlükte olan bucak idare ve teşkilatına göre Yusufeli ilçesinin dört bucağından biri olmuştur. Köyün çevresinde Yusufeli'ne bağlı Erenköy (Hers), Kirazalan (Hers), Esenyaka (Zor), Havuzlu (Okkar), İnanlı (İphan), İşhan ve Pamukçular (Ohur) köyleri ve Olur ilçesine bağlı Şalpazarı (Malakes) köyü vardır.

Güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan **Yalnızçam Dağları**'nın güneybatıda, Çoruh vadisinde bittiği noktada yer alan Demirkent köyünde Kağriyel Dağı (2800 m) ve Aslan Mindor Dağı (2850 m) bulunur. Köy merkezi, Çoruh Nehri yakınında bulunmasına rağmen köyün yayla ve mezarları bu iki dağın arasına kalan yüksek kesimlerde bulunmaktadır.

HARİTA 2 – Demirkent Köyü ve Çevresindeki Yerleşimler

Demirkent köyünün içinde bulunduğu Çoruh havzasında her ne kadar Karadeniz iklimi etkili olsa da bunun yanında İspir'den başlayarak Artvin'e kadar olan bölge, mikroklima iklim özelliğine sahiptir. Bu bölgede Akdeniz iklimi görülmektedir. Bu nedenle tarım arazilerinin çok dar olmasına rağmen bu yörede turunçgiller, zeytin, pamuk, pirinç gibi bitkiler yetiştirilebilmektedir. Demirkent köyünde üretilen zeytinyağının, 2006 yılında Brüksel'de dünya birincisi olması da bu durumu destekler niteliktedir.

1848 tarihinde yapılan nüfus kayıtlarına göre **Tavusker** kazasına bağlı olan Erkinis'te 118 hanede 590 müslüman vardı.² Cumhuriyet dönemindeki nüfus bilgileri ise şöyledir: 1935 yılında **765**, 1955 yılında **991**, 1975 yılında **1026**, 1990 yılında **709**, 2007 yılında ise **389**'dur.

Yıllara göre nüfus dağılımına bakıldığında da anlaşılacağı gibi köyün nüfusu gitgide düşmektedir. Tarım arazileri oldukça dar ve iş yükünün çok olması nüfusun köyden kente gitmesine neden olmaktadır. Günümüzde köy nüfusunun yaş ortalaması oldukça yüksektir. Bu yüzden köydeki ilköğretim okulu kapanmıştır. Buna rağmen yaz aylarında nüfus geçici olarak artmaktadır.

² Demirel, Muammer, Yusufeli Tarihi, Beyazdüş Matbaacılık, İstanbul, 2010, s. 195.

1.2. ERKİNİS TARİHİ

Bir yerin tarihini oraya ilk yerleşimlerin başladığı tarihten itibaren değerlendirmek gerekir. Çünkü tarih bilimi, insanoğlunun varlığıyla değer bulur. İnsanların bir yere yerleşme hususunda ilk arayacağı özellik su kaynaklarıdır. Çoruh havzasının da birbirine yakın birçok akarsuya sahip olması bu bölgenin yerleşim tarihini çok eskilere götürmektedir.

Demirkent köyünün tarihini özellikle de daha eski zamanlara ait bilgileri ve belgeleri incelemek oldukça zordur. Bunun nedeni, bölgede tarih boyunca birçok savaş yapılması, yörenin bu savaşlar sonucunda sürekli farklı devletlerin iradesine girmesidir. Çoruh boyları her zaman dâhil olduğu ülkenin sınır hattında ve merkezi idareye uzak kalmıştır. Ayrıca bu yörenin coğrafi koşulları burada bir merkezi idare oluşmasına engel olmuştur.

Doğrudan Demirkent köyünün tarihini incelemek yerine Çoruh vadisinin genel olarak tarihine bakmak bu işi daha da kolaylaştıracaktır. Kronolojik sırada günümüze yaklaştıkça belge ve bilgi sayısı artacağı için doğrudan köy ile ilgili bilgi vermek daha kolay olacaktır.

Demirkent köyünün de içinde bulunduğu Çoruh vadisine ilk yerleşimlerin tarihi, milattan önce IV.-V. bin yıllara kadar uzanmaktadır. Daha sonraki dönemlerde ise bu bölge Urartuların ve İyonların hâkimiyeti altına girmiştir.³

Orta Çoruh boylarında, **Artvin**'in güneyi, **İspir**'in doğusu, **Tortum**'un kuzeyi ve **Olur**'un batısında kalan bölgeye **Tayk** veya **Tao** denilmiştir. Urartu kaynaklarında buranın adı **Diaohi** olarak geçer. Diaohi, Gürcü boy birliklerinden oluşan bir devletti ve Urartulara karşı oldukça şiddetli bir direnç göstermişlerdi. Bu bölge, günümüzde Yusufeli ve Olur çevresine tekabül eder. Milattan sonraki dönemlerde ise bu bölge Ermeni ve Gürcü devletlerinin arasında birçok defa el değiştirmiştir.

II. yüzyıldan itibaren Romalılar, Anadolu'yu hâkimiyetleri altına almaya başlamıştır. Aynı zamanda doğudaki İran, bu bölgede hâkimiyet sağlamak istemiştir.

³ Demirel 2010, 195

Bunun sonucunda Anadolu'da İran-Roma mücadelesi başlamıştır. Bu mücadeleden yararlanan **Kolheti Krallığı**,⁴ Çoruh boylarını da içine alarak krallıklarının güçlerini artırmaya başlamıştır.⁵

Tayk, IV. ve VII. yüzyıllar arasında bir Ermeni hanedanlığı olan **Mamikon** sülalesinin yerel idaresinde kalmıştır.

Yine Aynı dönemde Tayk'ın kuzeyinde kalan yani Borçka, Murgul, Artvin, Ardanuç ve Şavşat'ı içine alan yöreye **Kalarcet** (Klarjeti) denilmiştir.⁶ Bu isimler günümüze kadar kullanılagelmiştir. Zaman zaman bu iki bölgeyi bir arada ifade etmek için **Tao-Klarjeti** şeklinde kullanılmıştır.

HARİTA 3 – Tao (Tayk) ve Kalarcet (Klarjeti) Bölgeleri

⁴ Kolheti, Lazların ataları olarak bilinen Kolhaların kurduğu bir devlettir.

⁵ Demirel 2010, 16

⁶ Demirel 2010, 23

Daha çok Gürcü krallıklarına bazen ise Ermeni krallıklarına bağlı bulunan Tayk bölgesi, zaman zaman bu krallıklarının Bizans'ın himayesine girmesiyle doğal olarak **Bizans Devleti**'ne bağlanmış oluyordu. IV. ve VI. yüzyıl arasında batıdaki Bizans Devleti'nin sınırları İspir'i içine alacak kadar genişlemişti.⁷ Karadeniz kıyısındaki Zanlar ve Lazika Devleti de Bizans İmparatorluğuna bağlanmıştı.

HARİTA 4 – IV.-VI. Yüzyıllardaki Bizans Akınları

VII. yüzyılda Bizans Devleti, yaptığı ikinci akından sonra sınırlarını kuzeyde Kafkas Dağları'na, doğuda Gökçe Göl'e kadar genişletmişti.⁸ Böylece Kalarcet, Erkinis'in de içinde bulunduğu Tayk ve Yukarı Kür boyları Bizans sınırları içinde kalmıştır.

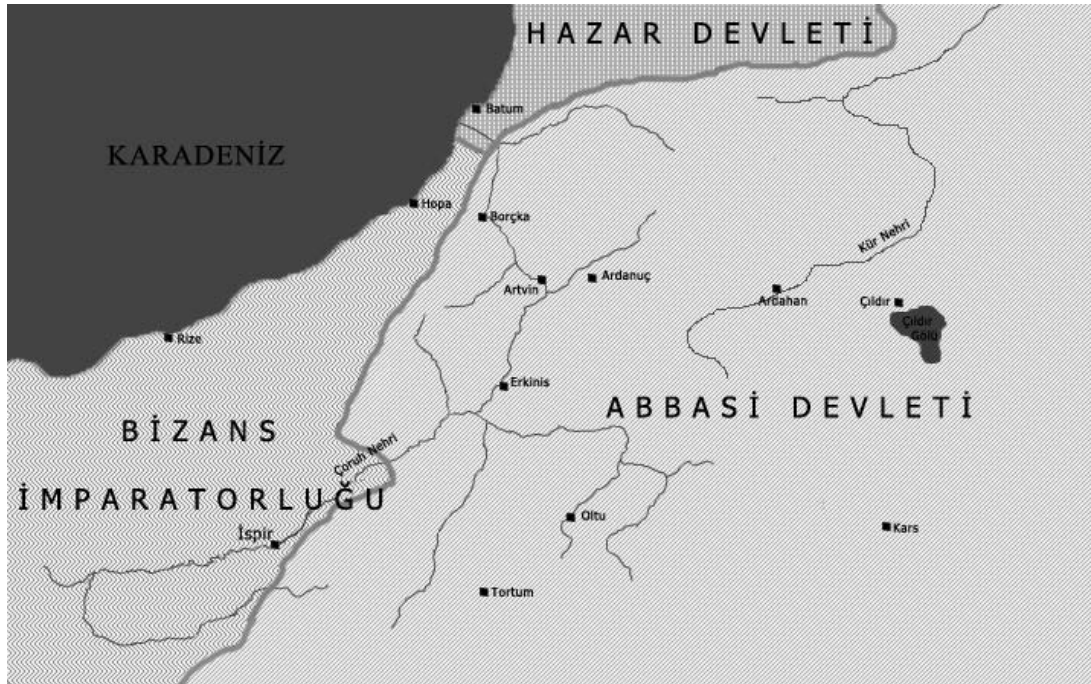
Bizans Devleti'nin elinde bulunan Çoruh boyları, VII. yüzyılın ortalarından itibaren daha önce güç kazanmış olan **Müslüman Araplar** tarafından ele geçirilmeye başlanmıştır. Bu ele geçirme Ermenistan, Azerbaycan ve Kafkasya'ya

⁷ Hewsen, Robert, Armenia: A Historical Atlas, University Of Chicago Press, Chicago, 2001, s. 85.

⁸ Hewsen 2001, 90

kadar ulaşmıştır. Bu sırada Araplar, kuzeyden Kafkas Dağları'na kadar gelmiş bir Türk boyu olan **Hazarlar** ile de mücadeleye girişmiştir.⁹

Abbasi halifesi olan Harun Reşit Gürcistan'ı aldıktan sonra 786 yılında Tiflis İslam Emirliğini kurmuştur. Böylece Ardahan, Ahıska, Tayk bölgeleri **Tiflis İslam Emirliği**'ne bağlanmıştır.¹⁰

HARİTA 5 – VII. ve VIII. Yüzyıllarda Abbasi Devleti'nin Sınırları

VIII. yüzyılın sonlarına doğru Arap Devleti'nin bölgedeki gücü azalmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Gürcüler, Kartli kralı IV. Bagrat'ın etrafında birleşerek devletlerini güçlendirmişlerdir.

X. yüzyılın son yarısı ile XI. yüzyılın ilk yarısında bölge üçüncü kez Bizans akınlarına maruz kalmıştır. Bizans-Gürcistan sınırı Erkinis'e kadar dayanmıştır. Oltu Çayı iki ülke arasında sınır olmuştur.¹¹

⁹ Kurat , Akdes Nimet, IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, 3. Baskı, s. 38-39.

¹⁰ Cumhuriyetin 80. Yılında Artvin, Artvin Valiliği Yayını, Artvin, 2003, s. 47.

¹¹ Hewsen 2001, 125

HARİTA 6 – IX. ve X. Yüzyıllarda Gürcistan-Bizans Sınırı

XI. yüzyılın başlarından itibaren Gürcistan, Selçuklu akınlarıyla karşı karşıya kalmıştır. **Selçuklu Devleti**'nin cihat ve gaza anlayışıyla hareket etmesi, ayrıca Türkistan içlerinden Hazar Denizi yakınlarına gelen Oğuz göçmenlerinin yurtsuz kalması, **Tuğrul Bey**'in Rum diyarlarına (Anadolu'ya) hareket etmesine sebep olmuştur. 1049 yılında Oğuz boyuna mensup binlerce kişi, İbrahim Yınal önderliğinde, batıya hareket ederek Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Kafkaslar'a yayılmış ve sayısız yağma ele geçirmişlerdir. Bu olayları not eden bir Ermeni kronikçi, Oğuz akınlarının bir kolunun da Orta Çoruh boyundaki Tayk / Tav Eli bölgesine girdiğini yazmaktadır.¹² Bu zaferden sonra İbrahim Yınal geri dönmüştür. Tuğrul Bey'in yerine Selçuklu tahtına geçmiş olan **Sultan Alp Arslan** ise Anadolu'nun büyük bölümünü hâkimiyeti altında tutan Bizans Devleti'ne karşı harekete geçmeden önce Gürcistan'a sefer düzenleyerek daha sonra Anadolu içlerine yapacağı seferler sırasında arkasından bir tehlike gelme ihtimalini ortadan kaldırmak istemiştir. Gürcü kralı Bagrat, bu seferlere karşı koymak istemiş ve Selçuklu

¹² Kırzioğlu, Fahrettin, Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 61-62.

Devleti'ne zaman zaman saldırılar düzenlemiştir ancak pek başarılı olamamıştır. Gürcistan'ın tek umudu olan Bizans Devleti de 1071 Malazgirt Savaşı'nda yenilgiye uğrayınca Gürcü kralı, Selçuklu Devleti'ne bağlılığını ilan etmek zorunda kalmıştır.¹³ Yaşanan savaşlar sırasında Doğu Anadolu'nun kuzeyine, Tayk bölgesine, Güney Kafkasya'ya daha uzun yıllar sürecek olan Türkmen dalgaları ve yerleşmeleri başlamıştır. Buna Gürcü tarihçiler “**didi t'urk'oba**” (büyük Türk zaferi) demişlerdir.¹⁴ Alp Arslan ve Bagrat'ın 1072 yılında ölmesi ile Gürcistan'ın yeni kralı Giorgi, Bizans Devleti'nin de yardımıyla Çoruh boylarını ele geçirmiştir.

Alp Arslan'dan sonra devletin başına geçen Melikşah, 1081 yılında Kral Giorgi'yi yenerek Erzurum'u ve Çoruh boylarını tekrar geri almıştır.¹⁵

HARİTA 7 – XI. Yüzyıl Sonunda Selçuklu Devleti (Sultan Melikşah Dönemi)

¹³ Demirel 2010, 18

¹⁴ Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002, C4. s. 1189.

¹⁵ Artvin 2003, 47

Melikşah'ın ölümüyle Selçuklu Devleti, gücünü kaybetmeye başlamış, akabinde Anadolu beylikleri kurulmuştur. Bunu fırsat bilen Gürcü kralı IV. David, başta Tiflis olmak üzere kaybettiği toprakları geri almak istemiştir ancak bunu tek başına başaramayacağını bilmektedir. Bizans Devleti'nden de bir yardım alamamıştır. Çünkü Bizans Devleti Malazgirt'te aldığı yenilgiden sonra bir süre kendini toparlayamamıştır. Gürcü kralı buna çare olarak Kıpçak Türkleriyle ittifak yapmıştır.

HARİTA 8 – Selçuklu Devleti'nin Yıkılmasından Sonra Ortaya Çıkan Beylik ve Devletler

Kıpçak (Kuman) Türkleri, Kimek (Kemek) kavminin en önemli uruklarından biridir ve XI. yüzyıl ortalarında Harezmi'ye komşu oldukları bilinmektedir. Ancak bu uruğun önemli bir kısmı İrtiş Nehri'nin batısında geçmiştir.¹⁶ Daha sonra Kıpçaklar, Ural Nehri'nden Balkanlara kadar olan bölgeye yayılmışlardır. Hazar Denizi'nin, Kafkasya'nın ve Karadeniz'in kuzeyindeki otlaklarda Rus knezleriyle karşı karşıya gelmişler ve birçok savaş yapmışlardır. 1096

¹⁶ Kurat 2002, 69

senesinde Kıpçak hükümdarı **Atrak**'ın kızı, Apkaz kralı IV. David ile evlendirilmiştir.¹⁷ Kurulan akrabalık neticesiyle kral IV. David, kaybettiği toprakları Selçuklulardan geri almak için Kıpçaklardan yardım istemiştir. Kıpçaklar da bu sırada Rusların kuzeyden gelen baskısıyla Kuban-Terek boylarına kadar çekilmişlerdi.¹⁸ Gürcü kralının bu teklifini kabul eden Kıpçaklar 1118 yılında 300.000 kişilik bir kitleyle Daryal Geçidi'nden geçerek Gürcistan'a gitmiştir.¹⁹ Bu kalabalıktan kitleden 40.000 kişilik bir atlı ordu oluşturulmuştur. Bu ordu Gürcülerin yanında Selçuklulara karşı seferler düzenlemiştir.²⁰ Başarılı seferlerden sonra Kıpçak beyi Atrak, kendi yurduna dönmüştür ancak buraya giden Kıpçak halkının büyük bir kısmı geri dönmeyerek **Çıldır Gölü** çevresine ve **Çoruh boylarına** yerleşmiştir. Günümüzde bu bölgede yaşayan Kıpçaklar, bunların torunlarıdır.²¹ Bu tarihten sonra da Kafkasların kuzeyinden Çoruh boylarına ve Kuzeydoğu Anadolu'ya Kıpçak göçleri devam etmiştir. Kıpçakların gücünü de arkasına alan kral David, İspir'e ve Pasinler'e kadar ilerlemiş, ayrıca Oltu şehrini de yakmıştır.²² Bu sırada bu bölgelere yerleşmiş olan Türkmenleri buradan çıkarmıştır.

Kral David, 1124 yılında Kartli'ye döndükten sonra Kıpçaklara kışlak yerleri vermiştir.²³ Bu kışlak yerleri **Ahıska**'dan İspir'e ve Oltu'ya kadar olan bölgelerdir.²⁴ Ayrıca Kral David, Melikşah döneminde Gürcistan'a yerleştirilmiş olan göçebe toplulukları ülkeden çıkarmış, Tiflis'i alıp başkent yaparak adeta Gürcistan'ı yeniden kurmuştur. Bu yüzden kendisine kurucu anlamına gelen "Ağmaşenebeli" unvanı verilmiştir.²⁵

Aslında Güney Kafkasya'ya yapılan bu göçler buraya yapılan ilk Türk göçleri değildir. Gürcü vakanüvisleri daha İskender zamanında, yani milattan önce IV. yüzyılda Kür nehri boyunca **Buntürki** ve **Kıpçak** isminde iki Türk kavminin gelip

¹⁷ Kırzioğlu 1002, 110

¹⁸ Tellioglu, İbrahim, Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler, Serander Yayınları, Trabzon, 2004, s. 120.

¹⁹ Bedirhan, Yaşar, Selçuklular ve Kafkasya, Çizgi Kitabevi, Konya, 2000, s. 213.

²⁰ Kırzioğlu 1992, 112

²¹ Kurat 2002, 84

²² Demirel 2010, 23

²³ Brosset, Marie Felicite, Gürcistan Tarihi (çev. Hrand Andreasyan), Ankara, 2003, s. 326.

²⁴ Demirel 2010, 27

²⁵ Türkler 2002, C4, 718

yerleştiğine dair bir rivayet nakletmişlerdir.²⁶ 330-350 tarihlerinde İdil-Kama sahasındaki Hunlardan bazı zümrelerin Kuban havzasından geçerek Doğu Anadolu'ya geldikleri hatta Urfa'ya kadar ilerledikleri bilinmektedir.²⁷ Bu zümreler, Çoruh boylarını da güzergâh olarak kullanmış olabilir ve bu bölgede az da olsa etki bırakmış olabilirler. Hazar Devleti döneminde ise Hazarların Araplarla olan mücadelesi VII. yüzyılda Güney Kafkasya'da cereyan etmiştir.²⁸ Yine Peçeneklerin de Ruslarla ve Bizans Devleti'yle olan mücadeleleri sırasında zaman zaman Anadolu'ya geldikleri bilinmektedir. Karadeniz'in kuzeyinden Anadolu'ya gelmek için Çoruh boylarını izlemiş olmaları muhtemeldir.

XII. yüzyıl ile birlikte artık **Mesheti** (Ahıska-Ahılkelek-Posof) bölgesinde²⁹, **Kalarcet** (Borçka-Murgul-Artvin-Ardanuç-Şavşat) bölgesinde ve **Tao** (Yusufeli-Olur-Tortum-Oltu) bölgesinde Kıpçak Türklerinin baskın olduğu bir kitle yaşamaya başlamış ve burayı yurt edinmişlerdir. Bu halk Gürcü Devleti'nin himayesinde olduğu için zamanla Hıristiyanlığa yönelmiştir. Her ne kadar Gürcülerden etkilenmiş ve onları etkilemiş olsalar da kendi kültürlerini ve dillerini koruyabilmişlerdir. Çünkü bu bölgede kalabalık ve yoğun bir şekilde yerleşmişlerdir.

Kıpçakların da gücünü arkasına alan Gürcü Devleti Kafkaslar'da güçlü bir devlet olmuştu. Ancak XIII. yüzyılda başlayan **Moğol istilaları** çok geçmeden Kafkasya'ya kadar ulaştı. 1220 tarihinde ilk çarpışma yaşanmış ve 1231 yılında Gürcistan, Moğol hâkimiyetini kabul etmiştir.³⁰ Böylece Gürcistan yeniden güç kaybetmiştir. Moğol Devleti'nin dört varisinden biri olan **İlhanlılar**, Anadolu ve Kafkasya'ya hâkim olur fakat bu durum uzun sürmez. 1320 yılında Gürcistan tahtına geçen V. Giorgi, Moğolları yenerek Gürcistan'ı bu esarettten kurtarır. Ancak 1386 yılında **Timur**, Gürcistan'ı hâkimiyeti altına alır. Buna rağmen Timur, Gürcistan idaresini Gürcü kralına vermiştir.

²⁶ Kırzioğlu 1992, 33

²⁷ Kurat 2002, 17

²⁸ Kurat 2002, 38-40

²⁹ Günümüzde Gürcistan'ın güneyindeki Samsthe-Cavaheti eyaleti içerisinde bulunan tarihi bir bölge adıdır.

³⁰ Demirel 2010, 20

HARİTA 9 – XIII. ve XIV. Yüzyıllarda İlhanlı Devleti

1378 yılında Diyarbakır’da kurulan **Akkoyunlu Devleti**’nin, kuzey yönünde genişlettiği sınırları bir süre sonra Gürcistan’a kadar ulaştı. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan 1477 yılında Gürcistan’ı aldı. Bir süre sonra gerileme sürecine giren Akkoyunlu Devleti, **Safevi Devleti** tarafından yıkılınca Gürcistan toprakları, Safevi Devleti’ne geçmiştir.

Sürekli farklı devletler tarafından işgal edilen Gürcistan toprakları istikrar yakalayamadığı için resmi olmasa da fiili olarak küçük Gürcü devletçiklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu devletçikler başkenti Tiflis olan **Kartli**, başkenti Gremi olan **Kaheti**, başkenti Kutais olan **İmereti** ve başkenti Ahıska olan **Samsthe**’dir.³¹

Bu sırada bölgede iyice güçlenmiş olan **Osmanlı Devleti** ile Safevi Devleti arasında bir mücadele başlamıştı. Bu iki devletin mücadelesi devam ederken Gürcistan’daki idari yetersizlik burada fiilen var olan devletçiklerin resmi olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu devletlerden biri de **Samsthe Saatabago** yani

³¹ Demirel 2010, 21

Atabey Yurdu'dur. 1520 yılı itibariyle Merkezi Ahıska olan Saatabago'nun sınırları, Bayburt yakınlarındaki Kop Dağı'ndan başlayıp Ovacık, İspir, Fisirik, Tortum-Erzurum arasında Gürcü Boğazı'ndan geçerek Deve Boynu'ndan Pasinler'e, oradan Bingöl yaylalarından Çoban Dede Köprüsü yakınında Avnik Kalesi'ne uzanır, oradan Narman ve Oltu'yu içine alacak şekilde Ardahan'dan Ahıska'ya kadar uzanır. Saatabago'nun doğu tarafı İran hududu, kuzeyi ve batısı Gürcü krallıklarıyla çevrilidir.³² Atabey Yurdu, daha önce kuzeyden gelen Kıpçak Türkleri içindeki bir sülalenin ismi olan Atabek'ten gelmektedir. Bu bölgeyi 1267 yılından itibaren idaresinde tutan Atabek sülalesi olduğundan buraya Atabey Yurdu denilmiştir. Gürcistan'da Atabey / Atabek unvanı Kraliçe Tamara devrinde "Emirlerin Emiri" anlamında kullanılmıştır.³³

HARİTA 10 – XVI. Yüzyıl Atabek Yurdu Sınırları

³² Demirel 2010, 40

³³ Brosset 2003, 404

Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki mücadelenin en çok etkilediği coğrafyalardan biri Atabek Yurdu olmuştur. Atabek Yurdu'nun başındaki Emirza Çabuk öldükten sonra yerine oğlu **Gurgura** (gürc. **Kvarkvare**) geçer. Ancak amcası **Manuçehr** de tahtta hak iddia eder. Osmanlı Devleti Manuçehr'e, Safevi Devleti ise Gurgura'ya destek verir. Sonunda bu mücadeleyi Gurgura kazanır ve bölgedeki Osmanlı nüfuzu sona erer.³⁴

1535 yılında ise İmeret Kralı Bagrat, Gurgura'yı esir alınca Gurgura'nın oğlu Keyhusrev Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 1536 yılında Gürcistan üzerine sefere çıkmıştır. Bu sefer 1538 yılına kadar sürmüş ve Samtshe Atabeyliği'nden Micinkerd, Zivin, Kağızman, Kars, Narman, Oltu'nun Güneyi, Tortum'da Kisha Deresi'nin yukarı kısımları ve Livane Deresi denilen Çoruh boyları fethedilmiştir. Sonrasında Perterek'te **Livane Sancağı** kurulmuştur.³⁵

İmeret Kralı Bagrat, 1541 yılında Samtshe Atabeyliği'ne tekrar saldırmış, sancak olan Pertekrek Kalesi'ni ve diğer kaleleri zapt etmiştir.³⁶ 1549 yılında Ahmed Paşa komutasında Tortum Kalesi, Akçakale, Kemhis Kalesi, Pertekrek Kalesi, Kiskim Kalesi ve Nihak Kalesi fethedilerek **Pertekrek Sancağı** yeniden kurulmuştur.³⁷ 1550 yılında İşhan,³⁸ İphan,³⁹ ve Tavusker⁴⁰ bölgesinde dört kale alınmıştır.⁴¹ **Erkinis** köyü de bu sırada fethedilerek **Tavusker Sancağı**'na bağlanmıştır.⁴² 1552 yılında ise Livane, Şavşat ve Acara Deresi'nin Gürcü beyleri Osmanlı idaresine girmeyi kabul etmiştir.⁴³

Bu fetihten sonra artık **Tav-Eli** olarak anılmaya başlanan Tayk (Yusufeli) bölgesi, Birinci Dünya Savaşı'na kadar işgale uğramamıştır. 1828-1929 Osmanlı-Rus savaşında **Çıldır Eyaleti**, sancak haline getirilerek **Erzurum** vilayetine bağlanmış ve

³⁴ Demirel 2010, 40

³⁵ Demirel 2010, 43

³⁶ Demirel 2010, 43

³⁷ Demirel 2010, 44

³⁸ Erkinis'in güneyinde bulunan, Yusufeli ilçesine bağlı köy.

³⁹ Erkinis'in doğusunda bulunan, Yusufeli ilçesine bağlı köy. Bugünkü adı İnanlı'dır.

⁴⁰ Erkinis'in güneydoğusunda bulunan, Olur ilçesine bağlı köy. Bugünkü adı Çataksu'dur.

⁴¹ Demirel 2010, 47

⁴² Demirel 2010, 195

⁴³ Demirel 2010, 47

buna bağılı olarak da Kiskim, Livane-i Ulya, Oltu ve Tavusker, Çıldır Sancağı'na bağılı bir kaza haline getirilmiştir.⁴⁴

93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında Rusya'ya bırakılan toprakların sınır oluşturduğu yer Artvin merkeze bağılı **Sarıbudak (Melo)** köyüdür. Sarıbudak Köyü'nün Çoruh nehrine göre yukarısında kalan Demirkent (Erkinis) gibi yerler işgale uğramamıştır.⁴⁵ Ancak Erkinis'in bağılı bulunduğu Tavusker kazasının merkezi Rusya'ya bırakılınca Osmanlı tarafında kalan Erkinis Nahiyesi ve ona bağılı olan sekiz köy **Tortum** kazasına bağılanmıştır. Daha sonra Erkinis nahiyesi ve ona bağılı sekiz köyün Tortum'a çok uzak olması nedeniyle daha yakın olan Ersis merkezli **Kiskim** kazasına bağılanmasına 1893 yılında karar verilmiştir.⁴⁶ Kiskim kazasının ismi 28 Mayıs 1914 yılında **Yusufeli** olarak değıştirilmiştir.

HARİTA 11 – 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) Sonunda Osmanlı-Rus Sınırı

⁴⁴ Demirel 2010, 84

⁴⁵ Turan, Zikri, Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşum Köyü Ağızı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 5.

⁴⁶ Demirel 2010, 93-94

1915'in Ocak ayında Sarıkamış bozgunu ile Doğu Anadolu, Rus kuvvetleri karşısında savunmasız kalmış ve Yusufeli kaza merkezi olan Ersis boşaltılmıştır. 1918 senesinde ise Yusufeli tekrar geri alınmıştır.⁴⁷ Geri alındıktan sonra Erzurum vilayetine bağlı bir kaza olarak idaresi yeniden kurulmuştur. Bolşevik İhtilali'nden sonra geri çekilmek zorunda kalan Rus birlikleri Artvin bölgesini Gürcülere bırakmıştır. 23 Şubat 1921 tarihinde Kazım Karabekir Paşa'nın Gürcülere ultimatoma vermesi üzerine Ardahan, Artvin ve Batum anavatana katılmıştır. 16 Mart 1921 tarihinde ise Moskova Antlaşması gereğince Batum Rusya'ya bırakılmıştır.

7 Mart 1921 tarihinde düşman işgalinden kurtulan Artvin, 7 Temmuz 1921 tarihinde sancak, 1924 yılında ise vilayet olmuştur. 1926 yılında ise Yusufeli kazası, Erzurum vilayetinden alınarak Artvin'e bağlanmış aynı zamanda kaza merkezi Ersis'ten **Öğdem**'e taşınmıştır.⁴⁸

20 Mayıs 1933 yılında Artvin vilayeti lağvedilmiş ve merkezi **Rize** olan **Çoruh Vilayeti** kurulmuştur. Bu kararla Yusufeli kazası tekrar Erzurum vilayetine bağlanmıştır. 1936 yılında Çoruh vilayetinin merkezi Rize'den Artvin'e taşınmış, bunun üzerine Yusufeli ilçesi de Erzurum vilayetinden alınarak Çoruh vilayetine bağlanmıştır.⁴⁹ 1950 yılında Yusufeli ilçe merkezi, Öğdem'den Barhal Çayı'nın Çoruh Irmağı'na kavuştuğu yerde olan **Ahalt** köyüne nakledilmiştir.⁵⁰

1956 yılında ise Çoruh vilayetinin ismi **Artvin** olarak değiştirilmiş ve günümüze kadar gelen son şeklini almıştır.⁵¹

⁴⁷ Demirel 2010, 47-48

⁴⁸ Demirel 2010, 98-99

⁴⁹ Demirel 2010, 100

⁵⁰ Demirel 2010, 101

⁵¹ Demirel 2010, 100

1.3. ERKİNİS KÜLTÜRÜ

Erkinis ve içinde bulunduğu yöre, tarih boyunca birçok farklı devletin ve birçok farklı etnik unsurun etkisi altına girmiştir. Bunun sonucunda da birçok farklı kültür, bu bölgede az ya da çok iz bırakmıştır. Bu kültür izlerinin birbirinden ayrılması oldukça zordur. Çünkü yüzyıllar boyunca yan yana ve iç içe olan bu değerler birbirleriyle adeta kaynaşmış, karışmış ve yeni bir kültür ortaya çıkarmıştır. Kafkasya'ya "dillerin dağı" (cebelü'l elsine) gibi isimlerin verilmesi bu durumun en açık örneğidir. Aynı durum güney Kafkasya ve Doğu Karadeniz bölgelerinin kesişme noktası olan Tao-Klarceti için de geçerlidir. Bu kültürlerin tarihi gelişimini ve bugüne kadar işleyen süreci takip etmek oldukça zordur. Bunun nedenleri, bölgede uzun süreli bir idari teşkilatın olmaması, bölgede yaşayan insanların fazla edebi eser üretmemiş olması, üretilen edebi eserler olsa dahi bunların savaş, göç gibi çeşitli nedenlerle günümüze kadar korunamamış olmasıdır. Yöreyle ait bazı belgeler olsa da bu belgelerin kültürün ortaya çıkarılmasına önemli ölçüde yararı olamamıştır. Yine de bölgede yaşamış olan etnik unsurların tespiti, bu yönde yarar sağlayacaktır.

Bölgenin karakteristik özelliğini ve coğrafi konumunu belirlemede en önemli etkiye sahip olan Çoruh Nehri'nin izlediği yol, **Ahıska Kültür Bölgesi** olarak adlandırabileceğimiz sahanın güneybatı ve batı kısımlarını oluşturur. Buraya tarihi ismi ile Tao-Klarceti de diyebiliriz. Ahıska Kültür Bölgesi, adın da anlaşılacağı üzere özellikle dil ve kültür yönünden bir bütün teşkil eden sahadır. Demirkent köyü de bu sahanın güneyinde yer alan ve bu kültürün parçası olan bir yerleşim yeridir. Demirkent köyünün coğrafyasını ve tarihini açıklamak için bahsini ettiğimiz Ahıska Kültür Bölgesi'nin coğrafyasını ve tarihini açıklamak daha doğru olur. Bu kültür bölgesine Ahıska ismini vermemizin nedeni XII. yüzyılda bu bölgeye gelen Kıpçak Türklerinin kurduğu Atabekler Devleti'nin başkentliğini Ahıska kentinin yapmış olmasıdır.

Ahıska kültür bölgesi ile kast ettiğimiz sahayı daha iyi açıklamak ve bölgedeki konumunu daha iyi belirleyebilmek için bu kültürün etkili olduğu yerleri coğrafi açıdan belirlemek gerekir.

Ahıska kültür bölgesinin batısında Karadeniz bölgesi bulunur. Aslında Ahıska Kültür Bölgesinin batı ve güneybatı taraflarındaki yerleşimler Doğu Karadeniz bölgesi ile kesişir. Bu kesişme coğrafi açıdan olduğu gibi kültürel, siyasal, sosyolojik yönlerden de gerçekleşmektedir. Bölgenin batısında ise güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan ve Artvin-Rize sınırını oluşturan Kaçkar Dağları'nı sınır olarak gösterebiliriz. Kaçkar Dağları'nın kuzeyde bittiği yerde Batum ve Hopa gibi kentler, Ahıska kültür bölgesinin dışında kalır. Çünkü Batum ve Hopa çevreleri hem coğrafi yönden hem de kültürel yönden Ahıska Kültür Bölgesinden daha belirgin çizgilerle ayrılır. Burada, tarihi süreçte ve günümüzde Laz ve Hemşin kültürü daha baskın olmuştur.

Ahıska kültür bölgesinin güneyindeki sınırlarını coğrafi şekillerle sınırlamak zordur. Ancak yine de batıdan doğuya sırasıyla İspir, Uzundere, Oltu ve buralara bağlı köylerde bu kültürün etkileri görülür. Buna rağmen Doğu Anadolu Bölgesi'nin karakteristik özelliği olan Oğuz kültürü, bu bölgede kuzeye oranla çok daha etkilidir.

Doğuda, Ahıska kültürünün görüldüğü yerler, Yukarı Kür boylarının kuzeybatısında uzanan Yalnızçam Dağları'nın batıya bakan yamaçlarında bir hat oluşturan Olur, Ardanuç, Şavşat yerleşimleridir. Daha da kuzeydoğuya gidildikçe Posof ve Gürcistan'a bağlı Ahılkelek yerleri de buraya dahil edilebilir.

Ahıska kültürünün kuzeyde görüldüğü son yerleşimler ise batı-doğu yönünde ilerleyen Kobliyan (Adigön) Çayı'nın Kür Irmağı'na kavuştuğu yerde bulunan Ahıska ile Kobliyan Çayı'nın doğduğu yerde bulunan ve bu ırmağa ismini veren Adigön'dür.

HARİTA 12 – Ahıska Kültür Bölgesi ve Demirkent Köyünün Bölge İçindeki Konumu

Sınırlarını çizdiğimiz bu bölge kültürel olarak bir bütünlük teşkil etse de kendi içinde bazı kültürel ve dilbilgisel farklılıklar içerir. Bu farklılıkların nedenlerinden biri bölge coğrafyasıdır. Buradaki yerleşim yerlerinin birbiriyle olan ilişkileri ve iletişimleri çok zor şartlarda gerçekleşmektedir. Çünkü engebeli yapı ve dağlık arazi buna engel olmaktadır. Diğer bir neden ise uzun süredir bölgeyi ikiye bölmüş olan siyasi sınırlardır. 1828 yılında Ahıska, Rus Devleti tarafından işgal edilmiştir.⁵² O tarihten sonra Osmanlı-Rus savaşları devam etmiş, sınırlar sürekli değişmiş ancak Ahıska şehri bu tarihten sonra Türk hâkimiyetine geçmemiştir. 1921 yılında imzalanan Moskova ve Kars Antlaşmaları ile Türkiye'nin doğu sınırı kesinleşmiştir. Bunca yıl süregelen Rus hakimiyeti ve sonrasında gelen Gürcü hakimiyeti, Ahıska şehrinin Osmanlı Devleti ve Türkiye'den zamanla uzaklaşmasına neden olmuştur. Böylece Ahıska kültür bölgesi olarak adlandırdığımız coğrafya iki parçaya ayrılmıştır. Bu siyasi ayrılık, zaman içinde belli ölçülerde kültüre ve dile de yansımıştır. Bu yüzden günümüzde Ahıska Türkü ya da Meshet Türkleri olarak

⁵² Zeyrek, Yunus, Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2001, s. 26.

adlandırılan toplum Türkiye sınırının diğer tarafında kalan insanlara mal edilmiştir. “Ahıska Türkü” terimi 1980’lerden sonra kullanılmaya başlanan bir adlandırmadır.⁵³

Aynı şiveyi konuşan, benzer yemekleri yapan, benzer kültürlere sahip Artvin, Posof, Şavşat, Yusufeli gibi Tao-Kalarcet bölgesindeki insanlar Ahıska Türkü olarak adlandırılmamışlardır.

Osmanlı-Rus savaşları sonucunda çizilen nihai sınırla birlikte Türk tarafında kalanlar Anadolu Türkü olarak kabul edilmiştir. Daha sonra kurulan Sovyetler Birliği ise Gürcistan tarafında kalanları çeşitli baskılara maruz bırakarak onların kültürlerini unutturulmaya çalışmıştır. Hatta bu amaçla binlerce Ahıska Türkü, diğer Kafkas halklarına daha önce de yapıldığı gibi Stalin tarafından 1944 yılında Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Sibiryaya gibi uzak memleketlere gönderilmiştir.⁵⁴ Türkiye sınırları dışında kalan Ahıska Türkleri bu tür zorluklara maruz bırakılarak kendi kültürlerinden, dillerinden, örf ve adetlerinden uzaklaştırılmak istenmiştir ve bunda kısmen başarılı olunmuştur.

Erkinis Kültürünü Oluşturan Öğeler

Ahıska, günümüzde Türkiye sınırları dışında olmasına rağmen Erkinis köyünün de içinde bulunduğu Tao-Kalarcet bölgesindeki kültürü Ahıska kültürü olarak adlandıracağız. Bu kültürün ve dolayısıyla buradaki dilin kökenlerini araştırırken bölgenin tarihi süreç içerisinde hangi milletlerin etkisi altında kaldığını belirlemek gerekir. Böylece burada az ya da çok kültürel miras bırakmış olan etnik unsurların Erkinis kültürü ve dilindeki payını ortaya çıkarabiliriz.

Bölgede temel olarak Oğuz, Kıpçak, Gürcü ve Ermeni kültürlerin etkisi görülür. Bunların yanı sıra Arap, Fars, Yunan ve Rus etkisi de kısmen etkili olmuştur.

Erkinis ağzında konuşulan dil Türkçe olsa da başta Gürcüceden olmak üzere Arapça, Farsça ve Ermeniceden çok sayıda alıntı kelimenin alınması buradaki

⁵³ Ntv Tarih, Şubat 2013, s. 46.

⁵⁴ Zeyrek 2001, 53

kültürel karışımın da çok yönlü olduğunun en açık göstergesidir. Erkinis'in dil konusundaki durumu "dil" başlığı altında daha ayrıntılı işlenecektir.

Burada yaşayan insanların kültürlerini incelerken yeme-içme, sosyal hayat, gelenek ve görenekler, giyinme, mimari gibi unsurları ayrı ayrı ele alınmalı, diğer komşu kültürler ile benzer ve farklı yönleri ele konulmalıdır. Ancak çalışmamız bir dil çalışması olduğu için bu konuları ayrıntılı olarak işlemek mümkün değildir. Bu konularla ilgili başlıca bilgilerin verilmesi yeterlidir.

Erkinis kültürünü oluşturan öğeleri tespit ederken tarihi süreçte yaşanan gelişmelerin en belirleyici etken olduğunu göz önüne alarak daha önce ortaya koyulan Erkinis tarihinin günümüze etkilerini belirlemek öncelikli amaçtır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından çok daha önceki dönemlerde, yani XII. ve XIII. yüzyıllarda İran'dan Anadolu içlerine ve Kafkasya'ya doğru devam eden Türkmen akınları Tao-Kalarcet'te de etkili olmuş. Bu tarihten sonra kimi Türkmenler, Tao-Kalarcet'ten farklı yerlere göç etse de kimileri burada kalmıştır. Kuzeyden Kıpçakların gelmesi de bu döneme yakın bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiştir. Bu iki farklı Türk boyunun buraya gelmesi ve daha önceki zamanlardan beri burada bulunan Gürcü ve Ermeni halkların bulunması, kültür çatışması ve kültür kaynaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu karışık halkın çoğunluğu ilk zamanlarda Hristiyandı. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin bu bölgeye gelmesine kadar geçen sürede kiliseler olduğu gibi kalmışken daha sonrasında ise bazı kiliseler camiye dönüştürülmüştür. Günümüzde Erkinis'te bulunan cami de buna örnektir.

Bu kültürlerin dışında tarihi daha eski olan Urartulular, Hurriler, Kimmerler, İskitler, Hunlar, Buntürkler, Hazarlar, Peçenekler, Moğollar bu bölgede etkin olmuşlardır. Ancak bu etkinlik kısa sürmüştür. Ayrıca bu medeniyetlerin burada oluşturduğu etkinlik çok uzun zaman önce olduğu için bıraktıkları izleri sürmek mümkün görünmemektedir.

Günümüzde tarım, hayvancılıkta ve gündelik hayatta kullanılan araç gereçlerin isimleri çoğunlukla Türkçe ve Ermenice kökenlidir.

Bölgenin yaşam şartları, yöre halkını yaylacılık yapmak zorunda bırakmıştır. Halk, 21 Haziran'da mezra ve yaylalara çıkar.⁵⁵ Sonbaharda ise tekrar köye iner. Köye iniş, 29 Ekim'de olur.

Yer adları Gürcüce ve Türkçe kökenlidir. 1949 yılında "İl İdaresi Kanunu" yürürlüğe girmesiyle yer adları değiştirilmeye başlanmıştır.⁵⁶ Erkinis gibi çok sayıda köyün ismi değiştirilmiştir ama bu değişiklikler halk tarafından benimsenmemi, kökeninin ne olduğuna bakılmaksızın eski yer adları kullanılmaya devam etmiştir.

Kişi adları daha çok Türkçe ve Arapça kökenli kelimelerden seçilmiştir. Kişi adlarının Arapça olmasının nedeni dini hassasiyetlerdir. Akrabalık terimleri ise tamamen Türkçedir.

Erkinis'te giyinme konusunda günümüze bakarak bir sonuca ulaşmak zordur. Ancak folklorik giyim unsurlarını göz önünde bulundurarak Kafkas giyimi ile yakınlığı bulunduğunu söylemek gerekir.

Yeme içme kültürü ise büyük ölçüde Türk alışkanlıkları çerçevesinde devam etmektedir. Özellikle et ve hamur işi yemekler tüketilmektedir. Buna rağmen ismi gürcüce olan birçok yemek vardır.

Erkinis'te en çok tercih edilen enstrümanlar, davul-zurna, bağlama ve tulumdur. Düğünlerde horon, halay ve bar oynanır.

Hayvan isimleri Türkçe ve Gürcücedir.

Bölgede yaygın olan aşıklık geleneğinin en ünlü temsilcilerinden biri olan Aşık Muhibbi, Erkinis'lidir. Gerçek adı **Kaya Salih** olan **Aşık Muhibbi**, bir çok deyiş söylemiş, koşma koşmuştur. 1823-1868 yılları arasında yaşamıştır.⁵⁷ Muhibbi, Esmâ adlı güzele aşık olduğunu şu dizelerle dile getirmiştir:

⁵⁵ Özder, Adil; Özer, Ali, Her Yönüyle Erkinis, Adapazarı, 2011, s. 29.

⁵⁶ Artvinli, Taner, Artvin Yer Adları Sözlüğü, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 16.

⁵⁷ Özder, Adil, Artvin Folkloru, Ay Matbaası, Ankara, 1970, s. 42.

*“1239’da geldim
56’sında bu bahra daldım.”⁵⁸*

Daha öncesinde söz söyleme konusunda başarısız ve utangaç birinin böyle bir söz söylemesi etrafındakilerce şaşkınlıkla karşılanmış. Fakat Muhibbi’nin daha sonra söylediği şu deyiş onun aşıklık badesini içtiğine insanları ikna etmiştir.

*“Ruzide dalmuşam gaflet şehrine.
Pirler gelüp öğüdümüz al dedi.
Ellerinde dolu kadeh badeler.
Esmahan aşkına bade al dedi.*

*Esmahan getirdi badeyi verdi.
Pirler dua kılıp bana el verdi.
Dediler çekersin bir zaman derdi.
Üç yıl beş gün vadesi var bil dedi.*

*Kul Muhibbi adın bahşiştir bizden.
Sıyrdık perdeyi kaldırdık yüzden.
Dediler alt olma her cahil sözden.
Vardığın deryadır derin dal dedi.”⁵⁹*

Aşık Muhibbi’nin söylediği bu sözler Adil Özder tarafından ikinci ve üçüncü kaynaklardan derlenmiştir. Ayrıca Erkinis ve çevresindeki bazı yerleşimlerde bulunan cönklerden toplanmıştır. Bu yüzden dönemin ve yörenin dil özellikleri konusunda ihtiyatlı olunmalıdır. Bu deyişlerin dışında Aşık Muhibbi’nin diyar diyar gezerek aşık atışmalarına katıldığı ve bu atışmalardan çoğunlukla galip çıktığı da bilinmektedir. Aşık Muhibbi’nin münazara ettiği aşıklar arasında İdraki, Coşkuni, Elfazi gibi isimler bulunur.⁶⁰

⁵⁸ Özder, Adil, Yusufelili Muhibbi Hayat ve Deyişleri, Kars İl Basımevi, Kars, 1940, s. 6.

⁵⁹ Özder 1940, 6

⁶⁰ Özder 1940, 33

1.4. ERKİNİS'İN DİL ÖZELLİKLERİ

Erkinis ağzı, bir şive olarak kabul ettiğimiz Ahıska Türkçesinin içinde yer alır. Ahıska Türkçesi, daha önceki çalışmalarda Türk lehçeleri içindeki yeri belirlenmemiş bir şivedir. Aslında lehçe, şive ya da ağız olarak dahi tanımlaması yapılmamıştır. Bu yüzden ayrı bir şive olarak belirtilmemiştir. Bu tespitin yapılmamasının en büyük nedeni, Ahıska Türkçesinin bir Anadolu ağzı olarak görülmesi ve ayrı bir şive olarak değerlendirmeye alınmamasıdır. Ancak Ahıska Türkçesi Anadolu ağızlarından birçok yönüyle ayrılmaktadır.

Erkinis ağzının konuşulduğu Tao-Kalarcet bölgesi, coğrafi anlamda Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu ve Kafkasya'nın kesiştiği bir noktada bulunur. Bu yüzden bu ağız için coğrafi bir tasnif yapmak zordur. Yapılan bazı ağız çalışmalarına bakarak bölge dilinin Kafkas ve Kıpçak dil özellikleri taşıyan ve Karadeniz şivesiyle Doğu Anadolu şivesi arasında bir geçiş bölgesi olduğu söylenebilir.

Erzurum İli Ağızları adlı çalışmasında Efrasiyap Gemalmaz, Erzurum ili ağızlarını tasnif ederken iki ana başlık altında toplamıştır. Bunlardan biri de Çoruh boyu ağızlarıdır.⁶¹ Çoruh boyu ağızlarının alt başlıklarını Oltu-Yusufeli ve Tortum-Yusufeli gibi adlarla değerlendirilmiştir. Bu da demek oluyor ki Erzurum'un kuzeyinde yer alan ve aynı zamanda Tao-Kalarcet bölgesine dahil olan yerleşim yerleri, Demirkent köyünün bağlı olduğu Yusufeli ile ağız özellikleri bakımından bir birliktelik içerisinde. Yine aynı eserde Erzurum'un Çoruh boyu ağızlarının Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ağızlarıyla ortak özellikler taşıdığı belirtilmiştir.⁶²

Ahmet Bican Ercilasun, Kars İli Ağızları adlı çalışmasında bu konuyla ilgili dikkat çekici hususlardan bahsetmektedir. Çoruh boyları ile Ardahan-Posof bölgesinde yaşayan Kıpçak Türklerinin Erzurum-Kars ağızlarına göre daha değişik hususiyetler taşıdığı ve Karaimler gibi Kıpçak bakiyelerinin olduğu söylenmektedir. Ayrıca Ardahan-Posof bölgesinin etnik yapısının batıda Çoruh boyları ve kuzeyde Ahıska ile tam bir birlik teşkil ettiği hatta bu iki bölgenin Kıpçak hususiyetleri

⁶¹ Gemalmaz, Efrasiyap, Erzurum İli Ağızları, Türk il Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, C1, s. 25.

⁶² Gemalmaz 1995, C1, 22

bakımından daha kesif ve saf bir manzara arz ettiği söylenmektedir.⁶³ Aynı eserde Artvin ağızları üzerine çalışmakta olan Turgut Acar'ın Artvin'in büyük kısmının Ardahan-Posof ağızıyla tam bir beraberlik içinde olduğunu ve Rize ağızlarını işleyen Turgut Günay'ın ise Çamlıhemşin kazasında da benzer hususiyetlerin bulunduğunu ifade ettiği belirtilmektedir.⁶⁴

Ahmet Caferoğlu ise Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar adlı çalışmasını Kars, Erzurum ve Çoruh İlbaylıkları olmak üzere üç başlık altında toplamıştır. Çoruh ili ağızlarının malzemesinin sadece Yusufeli'ne ait olduğunu belirtmiş ve buradan yola çıkarak Yusufeli ağzının Erzurum-Kars ağızlarına benzemediğini aksine Karadeniz sahili ağızlarıyla bir grup teşkil ettiğini tahmin etmiştir.⁶⁵

Leyla Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması'nda Doğu Grubu'nun kendi içinde dört ayrı gruba ayırmıştır. Bunlardan biri de Ardahan, Posof, Artvin merkez, Şavşat, Yusufeli, Ardanoç, Oltu, Tortum, Olur, Şenkaya ve İspir bölgeleriyle sınırları belirlenmiş bir gruptur.⁶⁶ İsmi sayılan bu yerlerin oluşturduğu bölge, tam olarak daha önce de ismini belirttiğimiz Tao-Kalarcet'e denk gelmektedir.

Bütün bu özellikler göz önüne alındığında Erkinis ağzı ve bağlı bulunduğu Ahıska Türkçesi bir geçiş bölgesi özelliği taşımaktadır. Geniş anlamda Anadolu, İran ve Kafkasya'nın; lokal anlamda ise Oğuz, Kıpçak, Gürcü kültürlerinin ve dillerinin karıştığı, kaynaştığı bir ağız olan Erkinis ağzı, coğrafi olarak da bu kültür bölgelerinin arasında bir tampon bölgesi olmuştur.

⁶³ Ercilasun, Ahmet Bican, Kars İli Ağızları Ses Bilgisi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1983, s. 33-34.

⁶⁴ Ercilasun 1983, 34

⁶⁵ Caferoğlu, Ahmet, Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 21.

⁶⁶ Karahan, Leyla, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 58.

BÖLÜM II
SES BİLGİSİ

2.1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ VE SESLER

Erkinis ağzında beş ünlü ve otuz ünsüz ses vardır. Bunlar /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ ünlüleri ve /b/, /c/, /ç/, /ç/, /d/, /f/, /g/, /ğ/, /ğ/, /ğ/, /h/, /h/, /k/, /k/, /k/, /k/, /l/, /l/, /m/, /n/, /p/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /t/, /v/, /y/, /z/ ünsüzleridir.

Standart Türkiye Türkçesinde bulunan /ı/, /ö/ ve /ü/ ünlüleri Erkinis ağzında bulunmaz. Bunun nedeni, Erkinis ağzının Kafkas ünlü sisteminin etkisi altında kalmasıdır. Hazarcanın günümüz varislerinden olan Karaimcenin Haliç ağzında da /ö/ ve /ü/ ünlüleri yoktur.⁶⁷ Bunun nedeni Hazar Devleti'nin Kafkasya ve Kafkasya'nın kuzeyinde hüküm sürdüğü zamanlarda Kafkas dillerinden etkilenmiş olmasıdır. Bu beş temel ünlünün yanında dört adet ara ünlü vardır. Bunlar /à/, /ì/, /ò/ ve /ù/ ünlüleridir. Ara ünlüleri birer harf olarak saymasak da transkripsiyon alfabesinde bu seslere yer verilmiştir. Ara ünlüler, Erkinis ağzında bulunmayan ünlülerin kalınlık-incelik yönünden ağza tam olarak uyum sağlamamış bir şekilde girmeleri sonucunda oluşmuştur. Örneğin, {çık-} fiilinde bulunan /ı/ ünlüsü Erkinis ağzında tam olarak incelememiş ve bu yüzden {çih-} şeklinde kalmıştır.

Azerbaycan Türkçesinde bulunan açık e sesi⁶⁸ Erkinis ağzında bulunmaz.

Erkinis ağzı ünsüzler yönünden oldukça zengindir. Bunun en temel nedeni yine Kafkas ünsüz sisteminin Erkinis ağzına olan etkisidir. Standart Türkiye Türkçesinde bulunmayan /ç/, /k/, /p/, /t/ gibi aşırı patlayıcı ünsüzler Erkinis ağzında bulunur. Karaçay-Balkar Türkçesi de Erkinis ağzı gibi Oset ve Kafkas dillerinden etkilenmiş ve /ç/, /k/, /p/, /t/ ünsüzlerini haznesine dahil etmiştir.⁶⁹ Standart Türkiye Türkçesinde olmasa da Anadolu ağızlarında ve farklı Türk lehçelerinde bulunan /ğ/, /h/ ve /k/ ünsüzleri Erkinis ağzında bulunur. Standart Türkiye Türkçesinde bulunduğu halde alfabede işaretlenmemiş olan /ğ/, /k/ ve /h/ sesleri bu çalışmada işaretlenmiştir.

⁶⁷ Berta, Arpad, West Kipchak Languages, (Lars Johanson; Eva Agnes Csato, The Turkic Languages) Routledge Publishing House, London-New York, 1998, s. 301.

⁶⁸ Ercilasun, Ahmet Bican, Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 176.

⁶⁹ Berta 1998, 302

Erkinis ağızında /j/ ünsüzü yoktur. /j/ ünsüzü her zaman /c/ ünsüzüne değişmiştir. Son dönemlerde dışarıdan öğrenilen bazı kelimelerde zorlama olarak bu ses telaffuz edilse de ağzın orijinalinde bu ses yoktur. /ñ/ (nazal n) ünsüzü ise /ng/ şeklinde iki sese ayrılmıştır. Bu ayrışma neticesinde kimi zaman /n/ olarak, kimi zaman /g/ veya /ğ/ olarak, kimi zaman ise /nğ/ olarak kalmıştır.

2.1.1. Ünlüler

/a/

/a/ sesi; kalın, geniş ve düz bir sestir. Arka damakta telaffuz edilir. Standart Türkiye Türkçesinden ses ve şekil olarak farkı yoktur.

Erk. ħarp ~ TT. harp (2/1), *Erk. bambayaz* ~ TT. bembeyaz (3/6), *Erk. baba ana* ~ TT. ana baba (4/3), *Erk. alma* ~ TT. elma, *Erk. bayaz* ~ TT. beyaz, *Erk. çaket* ~ TT. ceket, *Erk. asma* ~ TT. asma, *Erk. aşmah* ~ TT. aşmak, *Erk. ağaç* ~ TT. ağaç, *Erk. aħşam* ~ TT. akşam, *Erk. kima* ~ TT. kime, *Erk. asmiş* ~ TT. asmış, *Erk. kaçicaħsuz* ~ TT. kaçacaksınız, *Erk. naçar* ~ TT. zavallı, *Erk. sadaġa* ~ TT. sadaka

/à/

/à/ ara sesi; kalın, geniş ve düz bir sestir ancak /a/ ünlüsünden daha önde telaffuz edilir. /à/ ara ünlüsü kendi başına kullanılan bir ses değildir. Kendinden önceki veya sonraki ünsüzün etkisiyle ortaya çıkan bir ünlüdür.⁷⁰ Aşırı patlayıcı /t/, /k/, /ç/ ünsüzlerinin ve /n/, /l/, /z/ ünsüzlerin etkisiyle ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca kendisinden önce art damak /ğ/ ünsüzü veya ön damak /g/ ünsüzü bulunan /a/ ünlüsü bu durumlarda /à/ ünlüsüne değişebilmektedir.

Erk. taş ~ TT. taş (3/13), *Erk. oġlànun* ~ TT. oğlanın (4/13), *Erk. eylâ* ~ TT. öyle (5/9), *Erk. tånà* ~ TT. dana, *Erk. kånca* ~ TT. kanca, *Erk. nâsi* ~ TT. nasıl, *Erk. tåg* ~ TT. dağ, *Erk. tåndur* ~ TT. tandır, *Erk. gâl* ~ TT. gel, *Erk. acilànur* ~ TT. acılanır, *Erk. àz* ~ TT. az, *Erk. çàççi* ~ TT. çerçi, *Erk. kâyde* ~ TT. ezgi, *Erk. kòtilànmiş* ~ TT. kötüleşmiş, *Erk. tålġa* ~ TT. dalga, *Erk. çànçher* ~ TT. şelale

⁷⁰ Turan 2006, 25

/e/

/e/ sesi; ince, geniş ve düz bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki /e/ ünlüsü ile birebir aynıdır.

Erk. verdum ~ TT. verdim (5/8), *Erk. kesduriye* ~ TT. kestiriyor (2/24), *Erk. zeytuni* ~ TT. zeytini (1/13), *Erk. ekşi* ~ TT. ekşi, *Erk. hers* ~ TT. sinir, *Erk. leçeg* ~ TT. baş örtüsü, *Erk. haber* ~ TT. haber, *Erk. getmasun* ~ TT. gitmesin, *Erk. gena* ~ TT. yine, *Erk. dehre* ~ TT. dehre, *Erk. gemuğ* ~ TT. kemik, *Erk. geca* ~ TT. gece, *Erk. bana* ~ TT. bana, *Erk. temiz* ~ TT. temiz, *Erk. kezep* ~ TT. gazap, *Erk. tōgel* ~ TT. talaş

/i/

/i/ sesi; ince, dar ve düz bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki /i/ ünlüsü ile aynıdır.

Erk. hepsi ~ TT. hepsi (1/15), *Erk. geçiye* ~ TT. geçiyor (2/28), *Erk. nâyisa* ~ TT. neyse (3/4), *Erk. inek* ~ TT. inek, *Erk. incà* ~ TT. ince, *Erk. nişoş* ~ TT. bir tür baharat, *Erk. kim* ~ TT. kim, *Erk. işiğ* ~ TT. ışık, *Erk. tanış* ~ TT. tanıdık, *Erk. kisma* ~ TT. kimse, *Erk. gâlîcağ* ~ TT. gelecek, *Erk. birik-* ~ TT. birik-, *Erk. bazi* ~ TT. bazı, *Erk. aci* ~ TT. acı, *Erk. nâsi* ~ TT. nasıl, *Erk. muri* ~ TT. muru

/i/

/i/ sesi; ince, dar ve düz bir sestir. /i/ ünlüsüne göre daha kalındır. /ı/ ile /i/ ünlüleri arasında bir sestir. Son dönemlerde standart Türkiye Türkçesinden geçen /ı/ ünlüsü dışında Erkinis ağzında /ı/ ünlüsü yoktur. Bu /ı/ ünlüleri /i/ veya /i/ ünlüsüne dönmüştür. Bu ünlünün ortaya çıkmasının nedeni standart Türkiye Türkçesinde /ı/ ünlüsü ile söylenen bazı kelimelerin Erkinis ağzında ince şekilli söylenmesidir. Standart Türkiye Türkçesinde /ı/ ünlüsü ile söylenen kelimeler Erkinis ağzında ya tam incelererek /i/ ünlüsüne dönüşür ya da yarı incelme ile /i/ ara ünlüsüne dönüşür.

/i/ ara ünlüsünün oluşmasının bir diğer nedeni ise Erkinis ağzında art damak ve gırtlaktan söylenen /h/, /ğ/, /k/ gibi ünsüzlerin kendisinden önce veya sonra gelen /i/ ünlüsünün teşekkül noktasını geriye çekmesidir. Bu geriye çekilme ince /i/ ünlüsünün daha kalın telaffuz edilmesine yani /i/ ara sesinin oluşmasına yol

açmaktadır. Diğer bir deyişle, Erkinis ağzında tam olarak incilmesi gereken /ɪ/ ünlüsü, art damak ve gırtlak ünsüzlerinin etkisiyle geriye çekilerek yarı kalın olarak telaffuz edilir.

Erk. yîha ~ TT. yıka (3/6), *Erk. yiğardoḥ* ~ TT. yığardık (3/20), *Erk. kızi* ~ TT. kızı (4/2), *Erk. işiḥ* ~ TT. ışık, *Erk. siḥişoḥ* ~ TT. sıkışık, *Erk. kız* ~ TT. kız, *Erk. ḥilaf* ~ TT. yalan, *Erk. ḥizek* ~ TT. kızak, *Erk. ġinç* ~ TT. hınç, *Erk. ḥinḳal* ~ TT. hinkal, *Erk. nâḥir* ~ TT. sığır sürüsü, *Erk. aḡir* ~ TT. ağır, *Erk. ḥitıklâ-* ~ TT. gıdıkla-

/o/

/o/ sesi; kalın, geniş ve yuvarlak bir sestir. Standart Türkiye Türkçesindeki /o/ ünsüzünün tam olarak karşılığıdır.

Erk. ondan ~ TT. ondan (4/5), *Erk. kaşoḡi* ~ TT. kaşığı (4/16), *Erk. yoḥarisi* ~ TT. yukarısı (2/9), *Erk. oḳüz* ~ TT. öküz, *Erk. bonḡaldum* ~ TT. bunaldım, *Erk. yayoḥ* ~ TT. yayık, *Erk. ṭorḡanili* ~ TT. doğranmış, *Erk. çoḥ* ~ TT. çok, *Erk. ollâ* ~ TT. onlar, *Erk. zandoḥ* ~ TT. sandık, *Erk. ḡoz* ~ TT. göz, *Erk. ḳonaḥ* ~ TT. konak

/ò/

/ò/ sesi; kalın, geniş ve yuvarlaktır. Ağızda /o/ ünlüsünden daha önde çıktığı için ona göre daha incedir. Bu ünlünün ortaya çıkmasının nedeni kendinden önceki ünsüzlere de bağlıdır. Standart Türkiye Türkçesindeki /ö/ ünlüsü, Erkinis ağzında tam olarak kalınlaşmadığında yarı kalın /ò/ ünlüsüne deyişir.

Erk. ḳòy ~ TT. köy (2/8), *Erk. tòḳardoḥ* ~ TT. dökerdik (3/6), *Erk. dòşuriydoḥ* ~ TT. topluyorduk (1/1), *Erk. ḳòpri* ~ TT. köprü, *Erk. ḡòyneg* ~ TT. gömlek, *Erk. ḳòm* ~ TT. derme çatma ahır, *Erk. ḳòti* ~ TT. kötü, *Erk. çòkek* ~ TT. çökek

/u/

/u/ sesi; kalın, dar ve yuvarlak bir ünlüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /u/ ünlüsüyle aynıdır.

Erk. merdevansuz ~ TT. merdivensiz (1/1), *Erk. memleketdu* ~ TT. memlekettir (2/13), *Erk. eysuni* ~ TT. iyisini (3/24), *Erk. buni* ~ TT. bunu, *Erk. uçaḥ* ~ TT. uçak, *Erk. uḡuz* ~ TT. uyuz, *Erk. mudara* ~ TT. kalitesiz, *Erk. uḡudmişlà* ~ TT. öğütmüşler, *Erk. umuz* ~ TT. omuz, *Erk. eylâdu* ~ TT. öyledir, *Erk. tuzah* ~ TT. tuzak, *Erk. ḡurçi* ~ TT. meyve sapı, *Erk. furun* ~ TT. fırın, *Erk. kuş* ~ TT. kuş

/ü/

/ü/ sesi; kalın, dar ve yuvarlak bir ünlüdür. /u/ ile /ü/ ünlüsü arasında ve /u/ ünlüsüne daha yakın bir şekilde duyulur. Standart Türkiye Türkçesindeki /ü/ ünlüleri, Erkinis ağzında daha çok /u/ ünlüsüne bazen de /ü/ ünlüsüne değişir.

Erk. ḡuçûḡ ~ TT. küçük (4/7), *Erk. düḡun* ~ TT. düḡün (4/13), *Erk. dūrullâ* ~ TT. dururlar (4/22), *Erk. dūnya* ~ TT. dünya, *Erk. tūt* ~ TT. dut, *Erk. dūşunca* ~ TT. düşünce, *Erk. ḡûma* ~ TT. küme, cevizli sucuk, *Erk. gâtû* ~ TT. getir, *Erk. ḡûz* ~ TT. güz, *Erk. yûḡ* ~ TT. yük, *Erk. ûzûm* ~ TT. üzüm, *Erk. ḡuçûḡ* ~ TT. küçük

2.1.2. Ünsüzler

/b/

/b/ sesi; ötümlü, süreksiz ve dudak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /b/ ünsüzü ile aynı şekilde söylenir.

Erk. bezadib ~ TT. bezetip (4/13), *Erk. benum* ~ TT. benim (6/7), *Erk. bilmam* ~ TT. bilmem (3/26), *Erk. bayir* ~ TT. bayır, *Erk. bibi* ~ TT. hala, *Erk. bazi* ~ TT. eşek arısı, *Erk. beg* ~ TT. bey, *Erk. bekmez* ~ TT. pekmez, *Erk. buynuz* ~ TT. boynuz, *Erk. hebiḡa* ~ TT. heybe, *Erk. nesib* ~ TT. nasip, *Erk. sabbah* ~ TT. sabah, *Erk. soba* ~ TT. soba, *Erk. batlican* ~ TT. patlıcan, *Erk. biş-* ~ TT. piş-, *Erk. bayaz* ~ TT. beyaz

/c/

/c/ sesi: ötümlü, süreksiz ve diş-damak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesi ile aynı şekilde söylenir.

Erk. vericoḥ ~ TT. vereceğiz (4/22), *Erk. aḡaci* ~ TT. ağacı (5/10), *Erk. geca* ~ TT. gece (6/14), *Erk. can* ~ TT. can, *Erk. cāzi* ~ TT. cadı, *Erk. cip* ~ TT. çok, *Erk. kizilcoḥ* ~ TT. kızılılık, *Erk. isticah* ~ TT. isteyecek, *Erk. tòkicoḥ* ~ TT. dökeceğiz, *Erk. dordunci* ~ TT. dördüncü, *Erk. cehez* ~ TT. çeyiz, *Erk. cevuz* ~ TT. ceviz

/ç/

/ç/ sesi; ötümsüz, süreksiz ve diş-damak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /ç/ ünsüzü ile aynıdır.

Erk. çàkdoḥ ~ TT. çektik (6/34), *Erk. geçaroh* ~ TT. geçeriz (1/4), *Erk. içunà* ~ TT. içine (2/13), *Erk. çayir* ~ TT. çayır, *Erk. çapuḥ* ~ TT. örgü sepet, *Erk. çàkiş* ~ TT. çekiş, *Erk. açılmaz* ~ TT. açılmaz, *Erk. kòç-* ~ TT. göç-, *Erk. çatin* ~ TT. çetin, *Erk. kaç-* ~ TT. kaç-, *Erk. paça* ~ TT. paça, *Erk. açıl-* ~ TT. açıl-

/ç/

/ç/ sesi; /ç/ ünsüzü gibi ötümsüz, süreksiz ve diş-damak ünsüzüdür. Ancak /ç/ ünsüzüne göre daha patlayıcıdır. Gürcüce, Lazca, Abhaz-Çerkez, Lezgi-Çeçen gibi Kafkas dillerinden geçmiş bir sestir.⁷¹ Gürcücedeki ჩ harfinin verdiği sesi verir.

Erk. çoroḥ ~ TT. çoruh (2/9), *Erk. çàdi* ~ TT. mısır ekmeği, *Erk. çàḡ* ~ TT. şiş, *Erk. çisḡal* ~ TT. kıvılcım, *Erk. çinṭi* ~ TT. tutam, *Erk. çitti* ~ TT. serçe, *Erk. çimah* ~ TT. ekşi, *Erk. çançher* ~ TT. şelale

/d/

/d/ sesi; ötümlü, süreksiz ve diş ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesi ile aynı şekilde söylenir.

Erk. idara ~ TT. idare (2/19), *Erk. nàdu* ~ TT. nedir (6/24), *Erk. degil* ~ TT. değil (1/18), *Erk. demur* ~ TT. demir, *Erk. degil* ~ TT. değil, *Erk. divar* ~ TT. duvar, *Erk. dūdūḡ* ~ TT. düdük, *Erk. bildūḡun* ~ TT. bildiğin, *Erk. nàydi* ~ TT. neydi, *Erk. susdum* ~ TT. sustum, *Erk. çatida* ~ TT. çatıda, *Erk. yoldan* ~ TT. yoldan

⁷¹ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, 3. Baskı, s. 66 (önsözden).

/f/

/f/ sesi; ötümsüz, sürekli ve dış-dudak ünsüzüdür.

Erk. fabruka ~ TT. fabrika (1/23), *Erk. defe* ~ TT. defa (2/1), *Erk. kafaya* ~ TT. kafaya (3/16), *Erk. falankes* ~ TT. falan kişi, *Erk. fellî* ~ TT. nazlı, *Erk. fereh* ~ TT. ferah, *Erk. findoh* ~ TT. fındık, *Erk. feruḡ* ~ TT. piliç, *Erk. supra* ~ TT. sofraya, *Erk. ifah* ~ TT. ufak, *Erk. teref* ~ TT. taraf, *Erk. sifet* ~ TT. sıfat

/g/

/g/ sesi; ötümlü, süreksiz ve ön damak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki ön damak /g/ ünsüzüne karşılık gelir.

Erk. getmiş ~ TT. gitmiş (2/8), *Erk. geçiye* ~ TT. geçiyor (2/28), *Erk. gelinun* ~ TT. gelinin (4/26), *Erk. gemuḡ* ~ TT. kemik, *Erk. genà* ~ TT. kene, *Erk. egri* ~ TT. eğri, *Erk. beg* ~ TT. bey, *Erk. ḡuveg* ~ TT. güvey, *Erk. gena* ~ TT. yine, *Erk. ged* ~ TT. çıkıntı, *Erk. çig* ~ TT. çiğ, *Erk. legença* ~ TT. leğen, *Erk. geyur-* ~ TT. giyir-

/ḡ/

/ḡ/ sesi; ötümlü, süreksiz ve art damak ünsüzüdür. Türk alfabesinde /g/ ile /ḡ/ ünsüzü aynı harfle işaretlenmiştir. Ancak bu çalışmada bu iki ses ayrı ayrı işaretlenmiştir.

Erk. ḡuni ~ TT. günü (4/27), *Erk. ḡun* ~ TT. gün (6/3), *Erk. buyuḡuni* ~ TT. büyüünü (1/16), *Erk. ḡundüz* ~ TT. gündüz, *Erk. dòḡuḡ* ~ TT. dövüş, *Erk. ḡoḡus* ~ TT. göğüs, *Erk. ḡöz* ~ TT. göz, *Erk. ḡal-* ~ TT. gel-, *Erk. ḡostar-* ~ TT. göster-, *Erk. ḡuḡli* ~ TT. güçlü, *Erk. ḡüz* ~ TT. güz, *Erk. dùḡa* ~ TT. düve

/ḡ̃/

/ḡ̃/ sesi; ötümlü, sürekli ve orta damak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki belli belirsiz okunan /ḡ̃/ ünsüzü ile aynıdır. (daḡa, baḡa, çoḡu, doḡa vs.) Az sayıda örneğine rastlanan bu ünsüz daha çok ekleşme sırasında meydana gelen ünsüz değişimlerinde ortaya çıkar ve /v/ ünsüzü ile nöbetleşebilir.

Erk. buralàğun ~ TT. buraların (2/4), *Erk. boğun* ~ TT. bugün (2/24), *Erk. köylàğunda* ~ TT. köylerinde (6/1), *Erk. babağun* ~ TT. babanın, *Erk. mağana* ~ TT. bahane, *Erk. mağdanoz* ~ TT. maydonoz, *Erk. leğvolmağ* ~ TT. lağvolmak

/ğ/

/ğ/ sesi, ötümlü, sürekli ve art damak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /ğ/ ünsüzü belli belirsiz okunurken (dağa, doğa, öğütmek vb.) Erkinis ağızında bu ünsüz art damaktan çıkacak şekilde ve belirli bir şekilde okunur. Standart Türkiye Türkçesindeki /ğ/ ünsüzleri birkaç istisna dışında her zaman /ğ/ ünsüzüne değişir. Söz başında bulunmayan /ğ/ ünsüzü⁷² Erkinis ağızında söz ve hece başında bulunabilir.

Erk. yalàğuz ~ TT. yalnız (6/8), *Erk. pağlamağ* ~ TT. bağlamak (1/7), *Erk. yağloğa* ~ TT. yağlığa (1/16), *Erk. onğardum* ~ TT. onardım, *Erk. ğeci* ~ TT. kiraz reçinesi, *Erk. ponğar* ~ TT. pınar, *Erk. kayğana* ~ TT. kaygana, *Erk. pàğir-* ~ TT. bağır-, *Erk. ğinc et-* ~ TT. hınç et-, *Erk. sariyağ* ~ TT. tereyağı, *Erk. tomroği* ~ TT. tomruğu

/h/

/h/ sesi; ötümsüz, sürekli ve art damak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki ile aynı şekilde okunur.

Erk. hama ~ TT. ama (1/12), *Erk. hayde* ~ TT. haydi (6/30), *Erk. hepumuzun* ~ TT. hepimizin (5/11), *Erk. helke* ~ TT. kova, *Erk. mehlà* ~ TT. mahalle, *Erk. hayva* ~ TT. ayva, *Erk. havli* ~ TT. avlu, *Erk. hekiya* ~ TT. hikaye, *Erk. halà* ~ TT. henüz, *Erk. helbet* ~ TT. elbette, *Erk. hille* ~ TT. hile, *Erk. havta* ~ TT. hafta

/ħ/

/ħ/ sesi; ötümsüz, sürekli ve gırtlak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesinde bu ünsüz yoktur. Bazı Anadolu ağızlarında ve Türk lehçelerinde bulunan bu ses Erkinis ağızında da bulunur. Arapçadaki ħ harfi ve Gürcücedeki b harfi bu sese karşılık gelir.

⁷² Eker, Süer, Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010, 6. Baskı, s. 246.

Erk. yatdoḥ ~ TT. yattık (6/15), *Erk. aḥşam* ~ TT. akşam (6/26), *Erk. yumroḥ* ~ TT. yumruk (4/25), *Erk. ḥeç* ~ TT. hayvanların yemediği ot, *Erk. aḥbun* ~ TT. gübre, *Erk. muḥ* ~ TT. mih, *Erk. çoḥ* ~ TT. çok, *Erk. ḥeyir* ~ TT. hayır, *Erk. ḥam* ~ TT. ham, *Erk. ḥamur* ~ TT. hamur, *Erk. aḥor* ~ TT. ahır, *Erk. ḥurlâ-* ~ TT. horla-

/k/

/k/ sesi; ötümsüz, süreksiz ve ön damak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesinde var olan iki tür k sesinden ön damakta olanına karşılık gelir. Arap alfabesindeki ك harfinin verdiği sesi verir.

Erk. beklâroḥ ~ TT. bekleriz (4/22), *Erk. iki* ~ TT. iki (6/7), *Erk. kendi* ~ TT. kendi (2/42), *Erk. kirez* ~ TT. kiraz, *Erk. kip* ~ TT. sıkı, *Erk. kisma* ~ TT. kimse, *Erk. ekiz* ~ TT. ikiz, *Erk. kete* ~ TT. kete, *Erk. tik-* ~ TT. dik-, *Erk. bekmez* ~ TT. pekmez, *Erk. pisik* ~ TT. kedi, *Erk. kilisa* ~ TT. kilise, *Erk. kes-* ~ TT. kes-

/ḳ/

/ḳ/ sesi; ötümsüz, süreksiz ve art damak ünsüzüdür. Türkiye Türkçesinde söylenen ancak ayrı bir harfle belirtilmeyen art damak /k/ ünsüzüne denk gelir. Serpil Ersöz bu ünsüzü “kalın ünlüler ile hece kurmasına rağmen ön damaktan çıkan k sesi” olarak nitelemiştir.⁷³ Bölge ağızlarında çok daha sık kullanılan /ḳ/ ünsüzü göz önüne alındığında /ḳ/ ünsüzünün damağın daha önünden çıktığı bir gerçektir. Ancak /k/ ünsüzü düşünüldüğünde art damak ünsüzü demek daha doğru olacaktır.

Erk. ḥürunda ~ TT. küründe (3/12), *Erk. oküz* ~ TT. öküz (6/2), *Erk. tōḥarsun* ~ TT. dökersin (1/26), *Erk. çakūç* ~ TT. çekiç, *Erk. ḥopek* ~ TT. kopek, *Erk. deluḥ* ~ TT. delik, *Erk. eṣaḥ* ~ TT. eşek, *Erk. ḥōti* ~ TT. kötü, *Erk. ezuḳ* ~ TT. ezik, *Erk. ḥōç-* ~ TT. göç-, *Erk. buḥ-* ~ TT. bük-, *Erk. tāḥ* ~ TT. tek, *Erk. çāḥ-* ~ TT. çek-

/ḳ/

/ḳ/ sesi; ötümsüz, süreksiz ve gırtlak ünsüzüdür. Anadolu ağızlarından çok Kafkas dillerinde görülen bir sestir. Bu ses Gürcücede ƣ harfi ile Arap alfabesinde

⁷³ Ersöz, Serpil, Artvin İli Zeytinlik Köyü Manileri ve Ağız Özellikleri, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 2010, İzmir, C10, s. 1.

ise ğ harfi ile karşılanır. Erkinis ağzında bu ünsüz genellikle kelime ve hece başında bulunur.

Erk. k̄azandi ~ TT. kazandı (2/40), *Erk. k̄âhurdi* ~ TT. kalırdı (3/12), *Erk. k̄ašoĝa* ~ TT. kaşıĝa (4/16), *Erk. k̄ara* ~ TT. kara, *Erk. k̄ala* ~ TT. kale, *Erk. k̄urt* ~ TT. kurt, *Erk. k̄irildi* ~ TT. kırıldı, *Erk. k̄ah-* ~ TT. kalk-, *Erk. k̄ir-* ~ TT. kır-, *Erk. k̄orh̄i* ~ TT. korku, *Erk. mūk̄iyatli* ~ TT. dikkatli, *Erk. zūkk̄um* ~ TT. zıkkım

/k̄/

/k̄/ sesi; ötümsüz, aşırı patlayıcı ve art damak ünsüzüdür.⁷⁴ Anadolu ağızlarında bulunmayan bir sestir. Kafkasya kökenli olan bu ses, Gürcücede j harfi ile gösterilir. /k̄/ ünsüzü için kelimenin kalın veya ince dizili yapısı önemli değildir. Grunina'ya göre bu husus, kelimenin kökeninin Türk olmamasının bir delili sayılabilir.⁷⁵

Erk. h̄ik̄âretda ~ TT. Hikaret'te (5/11), *Erk. b̄ok̄* ~ TT. büyük (4/9), *Erk. k̄âli* ~ TT. ahşap koyun boyunluĝu, *Erk. k̄edel* ~ TT. evin yan duvarı, *Erk. k̄ânca* ~ TT. kanca, *Erk. k̄ont* ~ TT. ahşap kolon, *Erk. k̄uk̄ki* ~ TT. guguk kuşu, *Erk. k̄içina* ~ TT. çam kozalaĝı

/l/

/l/ sesi; ötümlü, sürekli ve diş eti sesidir. Oluşum noktası ön avurttur. Standart Türkiye Türkçesindeki /l/ ünsüzü ile aynı sesi verir. Bu ünsüz daha çok kendisinden sonra kalın ünlü varsa ortaya çıkar. Erkinis ağzında başında /l/ ünsüzü olan kelimeye pek rastlanılmaz.

Erk. havala ~ TT. havale (1/5), *Erk. alti* ~ TT. altı (2/23), *Erk. altunda* ~ TT. altında (6/8), *Erk. alma* ~ TT. elma, *Erk. talĝa* ~ TT. dalga, *Erk. bonĝal-* ~ TT. bunal-, *Erk. h̄ala* ~ TT. teyze, *Erk. k̄ala* ~ TT. kale, *Erk. salh̄um* ~ TT. salkım, *Erk. paħla* ~ TT. bakla, *Erk. salah* ~ TT. salak, *Erk. sak̄kal* ~ TT. sakal, *Erk. yalaĝuz* ~ TT. yalnız

⁷⁴ Grunina, Elvira Alexandrovna, Anadolu Ağız Tipleri Üzerine, Turkish Studies Dergisi, Volume 3, Ankara, 2010, s. 1354.

⁷⁵ Grunina 2010, 1354

/l/

/l/ sesi; ötümlü, sürekli ve ön damak ünsüzüdür. Oluşum noktası ise /l/ ünsüzünden farklı olarak art avuttur.⁷⁶ Diğer bir deyişle “ince l” ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesinde /l/ ile söylenen bazı kelimelerin Erkinis ağzında /l/ ile söylenmesi nedeniyle bu ünsüz, transkript alfabesinde gösterilmiştir. Ayrıca Gürcüce ve Ermenice gibi dillerden alınan bazı kelimelerindeki sesin /l/ mi yoksa /l/ mi olduğunun kolaylıkla anlaşılması da bu harfin transkript alfabesinde işaretlenmesinin bir diğer nedenidir. Kalın ünlüler ile hece kurmasına rağmen ön damaktan çıkabilir.⁷⁷

Erk. yoli ~ TT. yolu (6/10), *Erk. k̄iritmasun* ~ TT. kırılmasın (1/9), *Erk. yaşıylà* ~ TT. yaşıyorlar (2/18), *Erk. p̄àğlâroh* ~ TT. bağlarınız (1/3), *Erk. kolây* ~ TT. kolay, *Erk. t̄ulûk* ~ TT. demlik ağzı, *Erk. p̄àlli* ~ TT. ballı, *Erk. ak̄illi* ~ TT. akıllı, *Erk. gedallà* ~ TT. giderler, *Erk. mehlà* ~ TT. mahalle, *Erk. òl-* ~ TT. öl-, *Erk. edallà* ~ TT. ederler, *Erk. t̄òkul-* ~ TT. dökül-, *Erk. legença* ~ TT. leğen, *Erk. petud* ~ TT. pelit

/m/

/m/ sesi; ötümlü, sürekli ve dudak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /m/ ünsüzü ile aynı sesi verir.

Erk. üzüm ~ TT. üzüm (3/2), *Erk. kıymetli* ~ TT. kıymetli (5/7), *Erk. mehli* ~ TT. vakti (6/9), *Erk. merék* ~ TT. samanlık, *Erk. p̄amboh* ~ TT. pamuk, *Erk. temiz* ~ TT. temiz, *Erk. getmah* ~ TT. gitmek, *Erk. t̄utma* ~ TT. tutma, *Erk. dedum* ~ TT. dedim, *Erk. k̄irmizi* ~ TT. kırmızı, *Erk. çim-* ~ TT. yıkan-, *Erk. muk̄iyatli* ~ TT. dikkatli

/n/

/n/ sesi; ötümlü, sürekli, diş ve geniz ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /n/ ünsüzü ile aynı sesi verir.

Erk. gena ~ TT. yine (6/8), *Erk. içunda* ~ TT. içinde (3/13), *Erk. gondarmış* ~ TT. göndermiş (2/7), *Erk. nâsi* ~ TT. nasıl, *Erk. nâya* ~ TT. niye, *Erk. k̄oni kom̄şi* ~ TT. konu komşu, *Erk. tosun* ~ TT. tosun, *Erk. atun* ~ TT. atın, *Erk. bin-* ~ TT. bin-, *Erk.*

⁷⁶ Eker 2010, 246

⁷⁷ Ersöz 2010, 52

sòn- ~ TT. sön-, *Erk. düğun* ~ TT. düğün, *Erk. kimdan* ~ TT. kimden, *Erk. yeğun* ~ TT. yeyin, *Erk. yegin* ~ TT. hızlı, *Erk. piñnà* ~ TT. nane, *Erk. insan* ~ TT. insan

/p/

/p/ sesi; ötümsüz, süreksiz ve çift dudak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /p/ ünsüzü ile aynı sesi verir.

Erk. toprahdan ~ TT. topraktan (3/5), *Erk. kapinun* ~ TT. kapının (4/20), *Erk. tepesuni* ~ TT. tepesini (1/8), *Erk. poşa* ~ TT. çingene, *Erk. peşhun* ~ TT. yer sofrası, *Erk. sùpurğa* ~ TT. süpürge, *Erk. kùp* ~ TT. küp, *Erk. ponğar* ~ TT. pınar, *Erk. kahip* ~ TT. kalkıp, *Erk. làp* ~ TT. bataklık, *Erk. palah* ~ TT. ayı yavrusu

/p̣/

/p̣/ sesi; ötümsüz, süreksiz ve çift dudak ünsüzüdür. /p/ ünsüzünden daha patlayıcı ve daha soluksuzdur. Diğer Anadolu ağızlarında görülmeyen bu ses Kafkasya kökenlidir. Genellikle hece başında bulunur. Gürcücede *Ⴃ* harfi ile gösterilir.

Erk. pâlùn ~ TT. balın (3/15), *Erk. pàğiriye* ~ TT. bağıyor (6/19), *Erk. pàğlâroh* ~ TT. bağlarınız (1/2), *Erk. pepelâ* ~ TT. kelebek, *Erk. piñnà* ~ TT. nane, *Erk. siparti* ~ TT. sopa, *Erk. tump* ~ TT. tarla yamacı, *Erk. pânța* ~ TT. yaban armudu

/r/

/r/ sesi; ötümlü, sürekli ve titreşimli bir ünsüzdür. Standart Türkiye Türkçesi ile aynı değere sahiptir. Karadeniz ağızlarının genelinde görüldüğü gibi Erkinis ağızında da düşme eğilimindedir. Bu yüzden daha gevşek söylenir. Bu ünsüzün baskılı ve tam titreşimli söylendiği yerler genellikle sonradan öğrenilen aydın konuşması ile konuşmaya çalışılan zamanlarda ortaya çıkar.

Erk. çihiyroh ~ TT. çıkıyoruz (1/6), *Erk. kırıcah* ~ TT. kıracak (4/16), *Erk. yera* ~ TT. yere (5/4), *Erk. rabbitelli* ~ TT. doğru düzgün, *Erk. salor* ~ TT. yaban eriği, *Erk. ramkâ* ~ TT. arı kovanı, *Erk. rasgâlân* ~ TT. rastgele, *Erk. pârķ* ~ TT. kabartı, *Erk. aşur-* ~ TT. aşır-, *Erk. geyur-* ~ TT. giydir-, *Erk. ilişir* ~ TT. evvelki sene

/s/

/s/ sesi; ötümsüz, sürekli ve diş ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /s/ ünsüzüyle aynı sesi karşılar.

Erk. torbasi ~ TT. torbası (1/18), *Erk. nâsi* ~ TT. nasıl (2/14), *Erk. âsdururdoĥ* ~ TT. astırırdık (3/13), *Erk. sâñ* ~ TT. sen, *Erk. salĥum* ~ TT. salkım, *Erk. sinor* ~ TT. sınır, *Erk. sufra* ~ TT. sofrâ, *Erk. sep-* ~ TT. serp-, *Erk. his* ~ TT. is, *Erk. siseĥ* ~ TT. el bezi, *Erk. yassi* ~ TT. yatsı, *Erk. eksi* ~ TT. eski, *Erk. sariyaġ* ~ TT. tereyaġı

/ş/

/ş/ sesi; ötümsüz, sürekli ve diş-damak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /ş/ ünsüzüyle aynıdır.

Erk. işta ~ TT. işte (4/29), *Erk. beş* ~ TT. beş (6/5), *Erk. başlâdi* ~ TT. başladı (6/18), *Erk. şaĥar* ~ TT. fasulye sırıġı, *Erk. şuşa* ~ TT. şişe, *Erk. taş* ~ TT. taş, *Erk. şoġurt* ~ TT. salya, *Erk. biş-* ~ TT. piş-, *Erk. düş-* ~ TT. düş-, *Erk. olmamış* ~ TT. olmamış, *Erk. iş* ~ TT. iş, *Erk. kuş* ~ TT. kuş, *Erk. kaşoĥ* ~ TT. kaşık

/t/

/t/ sesi; ötümsüz, süreksiz ve diş ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /t/ ünsüzüyle aynı sesi karşılar.

Erk. otursun ~ TT. otursun (5/5), *Erk. zeytun* ~ TT. zeytin (1/10), *Erk. terefumuzi* ~ TT. tarafımızı (2/23), *Erk. târek* ~ TT. raf, *Erk. tavâti* ~ TT. oldukça, *Erk. tik* ~ TT. dik, *Erk. taĥ* ~ TT. tek, *Erk. lâzut* ~ TT. mısır, *Erk. topraĥ* ~ TT. toprak, *Erk. tût-* ~ TT. tut-, *Erk. kat-* ~ TT. kat-, *Erk. ters* ~ TT. ters, *Erk. çift* ~ TT. çift

/t̥/

/t̥/ sesi; ötümsüz, süreksiz ve diş ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesinde olmayan bir sestir. /t/ ünsüzünden daha soluksuz ve daha patlayıcı bir şekilde telaffuz edilir. Kafkasya kökenli bu ses Gürcücede ტ harfi ile gösterilir.

Erk. toğan ~ TT. doğan (2/24), *Erk. t̄aḡīlu* ~ TT. dağılır (4/23), *Erk. taḡ* ~ TT. daḡ (6/1), *Erk. t̄anà* ~ TT. dana, *Erk. t̄iḡa* ~ TT. argoda erkek çocuk, *Erk. t̄ayaḡ* ~ TT. dayak, *Erk. t̄aş* ~ TT. taş, *Erk. t̄ika* ~ TT. et parçası, *Erk. t̄irmoḡ* ~ TT. tırmık, *Erk. t̄ipuz* ~ TT. kel, *Erk. t̄irt̄ir* ~ TT. dırdır, *Erk. t̄onḡ-* ~ TT. don-

/v/

/v/ sesi; ötümlü, sürekli ve diş-dudak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /v/ ünsüzüyle aynı sesi karşılar.

Erk. merdevana ~ TT. merdivene (1/5), *Erk. ovmişlâ* ~ TT. oymuşlar (3/2), *Erk. verüllâ* ~ TT. verirler (4/5), *Erk. meyva* ~ TT. meyve, *Erk. verana* ~ TT. virane, *Erk. bov-* ~ TT. büyü-, *Erk. valez* ~ TT. valiz, *Erk. vira* ~ TT. sürekli

/y/

/y/ sesi; ötümlü, sürekli damak ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /y/ ünsüzüyle aynı sesi karşılar.

Erk. yanûna ~ TT. yanına (4/14), *Erk. yoḡ* ~ TT. yok (2/37), *Erk. ayaḡda* ~ TT. ayakta (5/3), *Erk. yanḡun* ~ TT. yangın, *Erk. yâpi* ~ TT. yapı, *Erk. yâyoḡ* ~ TT. yayık, *Erk. yingâ* ~ TT. yenge, *Erk. ayaḡ* ~ TT. ayak, *Erk. nâya* ~ TT. niye, *Erk. yonḡa* ~ TT. küçük ağaç parçası, *Erk. yuru-* ~ TT. yürü-, *Erk. yaḡ-* ~ TT. yak-, *Erk. yon-* ~ TT. yont-, *Erk. boyli* ~ TT. boylu, *Erk. zeytun* ~ TT. zeytin

/z/

/z/ sesi; ötümlü, sürekli, sızıcı ve diş ünsüzüdür. Standart Türkiye Türkçesindeki /z/ ünsüzüyle aynı sesi karşılar.

Erk. zeytun ~ TT. zeytin (5/7), *Erk. oḡüz* ~ TT. öküz (6/2), *Erk. yaziye* ~ TT. yazıyor (6/12), *Erk. zembil* ~ TT. zembil, *Erk. zapar* ~ TT. yaramaz, *Erk. lâzut* ~ TT. mısır, *Erk. ekiz* ~ TT. ikiz, *Erk. gez-* ~ TT. gez-, *Erk. azlâd-* ~ TT. azalt-, *Erk. diz-* ~ TT. diz-, *Erk. temiz* ~ TT. temiz, *Erk. bazi* ~ TT. bir tür sinek, *Erk. cevuz* ~ TT. ceviz

2.2. SES DEĞİŞMELERİ

2.2.1. Ünlü değişimleri

Dilde bildirişme, sözcükler ve bunların oluşturduğu tümcelerle sağlandığından seslerin tek başlarına kullanılmaları söz konusu olmaz. Bu nedenle sesleri, birlikte oluşturdukları dil birimleri içinde ve onlarla ilişkili olarak gözden geçirmek gerekir.⁷⁸ Bu yüzden sesler, oluşturdukları ses gruplarında çeşitli değişikliklere yol açmaktadır. Bu ses değişimlerini ünlü harf ve ünsüz harf ayrımını göz önüne alarak ünlü değişimleri ve ünsüz değişimleri olarak ikiye ayırabiliriz.

Bir dili belirli yer ve zaman diliminde kullanan insanların ortak ses tercihleri, o dilin o yer ve zamandaki ses sistemini oluşturmakta ve bu tercihteki değişiklikler, o dilin o yer ve zamandaki düzenli ses değişimlerinin belirleyicisi olmaktadır.⁷⁹ İşte bu belirlenmiş ortak kullanım, Erkinis ağzının içinde bulunduğu Ahıska Türkçesini diğer Anadolu ve Kafkas ağızlarından kısmen ayırır ve Türk lehçeleri içindeki yerini fonetik yönden belirler.

2.2.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

/a/ > /e/

Arka damakta telaffuz edilen /a/ ünlüsünün ağız boşluğundaki daha ön kısımlara gelip /e/ olarak söylenmesidir.

Erk. bena ~ TT. *bana*, *Erk. emi* ~ TT. *amca*

Arapça ve Farsçadan Erkinis ağzına geçen kelimelerde de aynı ses olayının örnekleri sıklıkla görülür.

Erk. defe < Ar. *dafa* > TT. *defa* (2/1), *Erk. terefuna* < Ar. *tarafina* > TT. *tarafına* (2/9), *Erk. eziz* < Ar. *ğaziz* > TT. *aziz*, *Erk. den* < Far. *dane* > TT. *tane*, *Erk. ehbab* < Ar. *aḥbab* > TT. *ahbap*, *Erk. sifet* < Ar. *sifat* > TT. *sıfat*, *Erk. remezan* < Ar. *ramazan* > TT. *ramazan*, *Erk. nesib* < Ar. *nasip* > TT. *nasip*, *Erk. heb* < Ar. *ḥabb* > TT. *hap*

⁷⁸ Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, 5. Baskı, C2, s. 46.

⁷⁹ Eker 2010, 249

/a/ > /â/

Kalın /a/ ünlüsünün önündeki veya arkasındaki ünsüzlerin etkisiyle daha ince söylenmesine bağlı olarak ortaya çıkan ses değişmesidir. Kalın /a/ ünlüsü yine arka damakta ancak /a/ sesinden biraz önde olan /â/ sesine dönüşür. Bu duruma yarı incelme diyebiliriz.

Erk. koyardilâ ~ TT. koyardılar (4/15), *Erk. falân* ~ TT. falan (5/8), *Erk. tâtli* ~ TT. tatlı (3/27), *Erk. sallâ* ~ TT. salla, *Erk. sâñ* ~ TT. sen, *Erk. sâdâ* ~ TT. seda, *Erk. pâl* ~ TT. bal, *Erk. tây* ~ TT. dayı, *Erk. tâş* ~ TT. taş, *Erk. nâsi* ~ TT. nasıl

/ı/ > /i/, /î/

Standart Türkiye Türkçesindeki /ı/ ünlüsü Erkinis ağızında bulunmaz. Bu ses her zaman incelir ve /i/ ünlüsüne dönüşür. Bu incelme, /ı/ ünlüsünün önündeki veya arkasındaki ünsüze bağlı olarak bazen tam olarak gerçekleşmez ve yarı incelme ile yarı kalın /î/ ünlüsüne değişir.

Erk. nâsi ~ TT. nasıl (3/5), *Erk. karıla* ~ TT. karılar (4/9), *Erk. kız* ~ TT. kız (4/10), *Erk. hızli* ~ TT. hızlı, *Erk. kırık* ~ TT. kırık, *Erk. alış-* ~ TT. alış-, *Erk. sıcak* ~ TT. sıcak, *Erk. sınır* ~ TT. sınır, *Erk. sıfat* ~ TT. sıfat, *Erk. sınav* ~ TT. sınav, *Erk. ışık* ~ TT. ışık, *Erk. yıka-* ~ TT. yıka-, *Erk. ısır-* ~ TT. ısır-

2.2.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

/e/ > /a/, /â/

İnce /e/ ünlüsünün kalın /a/ ünlüsüne dönüşmesi Erkinis ağızındaki ünlü uyumsuzluğunun temelini oluşturan ses olaylarından biridir. Buna yakın bir durum Turgut Günay'a göre Rize'nin Çamlıhemşin ilçesini merkez alan III. ağız yöresiyle bu yörenin tesir alanına giren ara yörelerin fonetik yapısını karakterize eden önemli hadiselerdendir.⁸⁰ Bu durum, birbirlerine komşu olan Yusufeli ve Çamlıhemşin yörelerinde benzer hususiyetlerin görüldüğüne delildir.

⁸⁰ Günay, Turgut, Rize İli Ağızları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 65.

Bu kalınlaşma olayı kimi zaman yarım kalır. İnce /e/ ünlüsü kalın /a/ ünlüsüne dönüşürken önündeki ve arkasındaki ünsüzlerin etkisiyle yarı kalın /à/ ünlüsüne dönüşebilmektedir.

Erk. saki ~ TT. seki, *Erk. çâket* ~ TT. ceket, *Erk. eşaķ* ~ TT. eşek, *Erk. amanet* ~ TT. emanet, *Erk. aletirik* ~ TT. elektrik, *Erk. berekât* ~ TT. bereket, *Erk. ertâsi* ~ TT. ertesi, *Erk. çatin* ~ TT. çetin

Bu ünlü kalınlaşması ile ilgili önemli bir husus ise sonu /e/ ünlüsü ile biten açık heceli kelimelerdir. Birden fazla heceye sahip bu tür kelimelerde sonda bulunan /e/ ünlüsü bazı örnekler dışında her zaman kalın /a/ veya yarı kalın /à/ ünlüsüne döner.

Erk. ignâ ~ TT. iğne, *Erk. evlâ* ~ TT. öğle, *Erk. genâ* ~ TT. kene, *Erk. eylâ* ~ TT. öyle, *Erk. beylâ* ~ TT. böyle, *Erk. geca* ~ TT. gece, *Erk. inca* ~ TT. ince, *Erk. geça* ~ TT. geçe, *Erk. oĝa* ~ TT. önce, *Erk. meşâ* ~ TT. meşe, *Erk. kòlâ* ~ TT. köle, *Erk. kesa* ~ TT. kese, *Erk. kisma* ~ TT. kimse, *Erk. kilisa* ~ TT. kilise, *Erk. fişna* ~ TT. vişne, *Erk. taza* ~ TT. taze, *Erk. çisa* ~ TT. çise

Bu ses değişimine benzer olarak Karaim Türkçesinin iki ağzı arasında da böyle bir farklılık söz konusudur. Haliç ağzında /e/ ünsüzü korunurken Troki ağzında ise önceki ve sonraki ünsüzleri önsüleştirerek /a/ ünsüzüne değişir.⁸¹

Erk. geca ~ Hal. ketse ~ Tro. keça ~ TT. gece

Erk. tòra ~ Hal. tere ~ Tro. tora ~ TT. töre

Bu kurala uymayan “*dere, teke, sene*” gibi kelimeler de vardır.

Son hecedeki kalınlaşma olayı, kelime kökünde olduğu gibi kelimeye eklenen yapım ve çekim eklerinde de olmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde sadece düz ve geniş ünlülü varyantları bulunan birçok yapım ve çekim eklerinin Erkinis ağzında sadece kalın ünlülü şekli kullanılmaktadır.

⁸¹ Tekin, Talat; Ölmez, Mehmet, Türk Dilleri, Simurg Yayınevi, Ankara, 1995, s. 100.

- {+A} *Erk. kùpa* ~ TT. küpe (1/26), *Erk. yemaya* ~ TT. yemeye (1/16), *Erk. ùssùna* ~ TT. üstüne (4/15), *Erk. eva* ~ TT. eve, *Erk. kima* ~ TT. kime, *Erk. dereya* ~ TT. dereye, *Erk. yeşila* ~ TT. yeşile
- {+DA} *Erk. birincisunda* ~ TT. birincisinde (2/2), *Erk. ehunda* ~ TT. elinde (2/24), *Erk. bahçasunda* ~ TT. bahçesinde (2/34), *Erk. kòyda* ~ TT. köyde, *Erk. halida* ~ TT. halıda, *Erk. karşıda* ~ TT. karşıda
- {+DAn} *Erk. kòydan* ~ TT. köyden (2/6), *Erk. eskidan* ~ TT. eskiden (1/17), *Erk. yenidan* ~ TT. yeniden (2/42), *Erk. bendan* ~ TT. benden, *Erk. gozdan* ~ TT. gözden, *Erk. zeytundan* ~ TT. zeytinden
- {-AcAk} *Erk. basicah* ~ TT. basacak (4/16), *Erk. kırıcacah* ~ TT. kıracak (4/16), *Erk. çizicahlâ* ~ TT. çizecekler (2/5), *Erk. gâlicah* ~ TT. gelecek, *Erk. diyacah* ~ TT. diyecek, *Erk. uzulicam* ~ TT. üzüleceğim
- {-Ar} *Erk. seçarsun* ~ TT. seçersin (1/13), *Erk. separsun* ~ TT. serpersin (3/5), *Erk. gedar* ~ TT. gider (4/6), *Erk. geçar* ~ TT. geçer, *Erk. tiğarsuz* ~ TT. dikersiniz, *Erk. enaroh* ~ TT. ineriz
- {-mA} *Erk. götürma* ~ TT. götürme (4/11), *Erk. yemaya* ~ TT. yemeye (1/16), *Erk. geyma* ~ TT. giyme (3/20), *Erk. yüruma* ~ TT. yürüme, *Erk. söylâmağun* ~ TT. söylemeyin, *Erk. tütma* ~ TT. tutma
- {-mAk} *Erk. etmah* ~ TT. etmek, *Erk. egmah* ~ TT. eğmek, *Erk. gezmah* ~ TT. gezmek, *Erk. gözlâmah* ~ TT. gözlemek, *Erk. yemah* ~ TT. yemek, *Erk. durmah* ~ TT. durmak, *Erk. kapatmah* ~ TT. kapatmak
- {-An} *Erk. edan* ~ TT. eden (2/22), *Erk. toğan* ~ TT. doğan (2/24), *Erk. geçan* ~ TT. geçen, *Erk. bovan* ~ TT. büyüyen, *Erk. ilişan* ~ TT. ilişen, *Erk. kuzlâyan* ~ TT. kuzulayan, *Erk. didişan* ~ TT. didişen
- {-mAz} *Erk. edamaz* ~ TT. edemez (2/19), *Erk. getmazdi* ~ TT. gitmezdi, *Erk. çizilmaz* ~ TT. çizilmez, *Erk. yingilmaz* ~ TT. yenilmez, *Erk. ezilmaz* ~ TT. ezilmez, *Erk. düşmaz* ~ TT. düşmez

Ünlüsü /e/ sesi olan kökü tek heceli kelimelerde bu sesin kalınlaşarak /a/ veya /â/ ünlüsüne dönmesi Erkinis ve çevre ağızlarının en tipik özelliklerinden biridir.⁸²

Erk. nâ ~ TT. ne, (2/18), *Erk. ğalsun* ~ TT. gelsin (4/19), *Erk. sâñ* ~ TT. sen (4/1),
Erk. tâķ ~ TT. tek, *Erk. çâķ-* ~ TT. çek-

/ö/ > /o/, /ò/

Erkinis ağızında /ö/ ünlüsü bulunmadığı için bütün /ö/ ünlüleri kalınlaşarak /o/ ünlüsüne veya yarı kalınlaşarak /ò/ ünlüsüne değişir. Bu değişme belirli bir kurala bağlı değildir. Bazen tam kalınlaşma ile /o/ ünlüsüne dönerken bazen de yarı kalınlaşma ile /ò/ ünlüsüne döner. Bu kuralsızlık aynı şekilde Rize ağızlarında da görülür.⁸³

Erk. ğoturdilâ ~ TT. göturdüler (5/2), *Erk. oķüz* ~ TT. öküz (6/2), *Erk. ķòya* ~ TT. köye (6/30), *Erk. sonùķ* ~ TT. sönük, *Erk. çòp* ~ TT. çöp, *Erk. ķòlĝâ* ~ TT. gölge, *Erk. dònmedi* ~ TT. dönmedi, *Erk. ķòpri* ~ TT. köprü, *Erk. sònmasun* ~ TT. sönmesin, *Erk. òlumli* ~ TT. ölümlü, *Erk. oĝ* ~ TT. ön

/ü/ > /u/, /ù/

Erkinis ağızında /ü/ ünsüzünün olmaması nedeniyle bu ünlü her zaman kalınlaşma temayülündedir. Bu durumda, Türkiye Türkçesindeki /ü/ ünlüleri, Erkinis ağızında kalınlaşarak /u/ ünlüsüne ya da daha yarı kalınlaşarak /ù/ ünlüsüne değişir.

Erk. buyugi ~ TT. büyüğü (1/15), *Erk. ğuşloĝlârla* ~ TT. güçlüklerle (1/27), *Erk. üzümumuz* ~ TT. üzümümüz (3/1), *Erk. huseynun* ~ TT. Hüseyin'in (7/8), *Erk. duşdi* ~ TT. düştü (2/40), *Erk. ùssùna* ~ TT. üstüne (4/15), *Erk. ķuçùķ* ~ TT. küçük, *Erk. çunki* ~ TT. çünkü, *Erk. sùd* ~ TT. süt, *Erk. ķutùķ* ~ TT. kütük

2.2.1.3. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Erkinis ağızı genel olarak düz ünlülerin yuvarlaklaştıran bir karaktere sahip olmasına rağmen düzleşme hadisesi kısıtlı örneklerde görülebilen bir ses olayıdır.

⁸² Artvinli, Taner, Yusufeli Külliyyatı, Yusufeli Belediyesi Yayınları, Artvin, 2013, C2, s. 1122.

⁸³ Günay 2003, 66-67

/o/ > /a/

Çok nadir örneği bulunur.

Erk. anur ~ TT. **onur**

/ö/ > /e/

Birkaç örnekte karşımıza çıkan bir değişmedir.

Erk. eylâ ~ TT. **öyle**, (3/23), *Erk. beylâ* ~ TT. **böyle** (1/25), *Erk. evlâ* ~ TT. **öğle**

/u/, /ü/ > /i/

Özellikle son seste görülen bir değişmedir. Erkinis ağızında ünlüler daha çok yuvarlaklaşma ve kalınlaşma temayülünde olsa da bu kural, düzleşme ve incelmeye yönündedir. Bunun nedeni, Erkinis ağızında bulunmayan /ı/ ve /ü/ ünlülerinin /i/ ve /u/ ünlülerine dönüşmesi zorunluluğudur.

Bu değişmenin diğer bir nedeni ise eklerin eski şekillerinin Erkinis ağızında aynen devam etmesidir. Eski Anadolu Türkçesinde sadece düz ve dar vokalli şekli bulunan bazı ekler, Erkinis ağızında aynı şekilde düz ve dar vokalli olarak kalmıştır. Bunun yanında Kafkas dillerinin etkisinde olduğu için bütün /ı/ ünlüleri incelererek /i/ ünlüsüne değişmiştir. Böylece standart Türkiye Türkçesinde sadece dar varyantları bulunan ekler, Erkinis ağızında dar, düz ve ince olan tek varyanta inmiştir. Bu kural, Doğu Anadolu ve Karadeniz ağızlarında da görülür.

{+I}, {+U} *Erk. suyuni* ~ TT. **suyunu** (1/26), *Erk. oni* ~ TT. **onu**, (2/7), *Erk. üzümü* ~ TT. **üzümü** (3/4), *Erk. buni* ~ TT. **bunu**, *Erk. gözi* ~ TT. **gözü**, *Erk. uci* ~ TT. **ucu**, *Erk. torbayi* ~ TT. **torbayı**, *Erk. tâtliyi* ~ TT. **tatlıyı**

{+(s)I}, {+(s)U} *Erk. kuşi* ~ TT. **kuşu**, *Erk. poncoği* ~ TT. **boncuğu**, *Erk. kötüsü* ~ TT. **kötüsü**, *Erk. kuyüsü* ~ TT. **kuyusu**, *Erk. oğli* ~ TT. **oğlu**, *Erk. ağuzi* ~ TT. **ağızı**, *Erk. kebebi* ~ TT. **kebabi**, *Erk. emisi* ~ TT. **amcası**

{-I}, {-U} *Erk. toli* ~ TT. **dolu**, *Erk. toği* ~ TT. **doğu**, *Erk. koşi* ~ TT. **koşu**, *Erk. koği* ~ TT. **koku**, *Erk. öli* ~ TT. **ölü**, *Erk. korği* ~ TT. **korku**, *Erk. örti* ~ TT. **örtü**, *Erk. tapi* ~ TT. **tapu**

{+CI}, {+CU} *Erk. tütünci* ~ TT. tütüncü (10/5), *Erk. kuşci* ~ TT. kuşcu, *Erk. gözci* ~ TT. gözcü, *Erk. oyunçi* ~ TT. oyuncu, *Erk. kòmurci* ~ TT. kömürcü

{+II}, {+IU} *Erk. yollı* ~ TT. yollu (3/14), *Erk. güşti* ~ TT. güçlü, (2/12), *Erk. osmanlı* ~ TT. Osmanlı (2/7), *Erk. kòyli* ~ TT. köylü, *Erk. tozlı* ~ TT. tozlu, *Erk. sulı* ~ TT. sulu, *Erk. paçalı* ~ TT. paçalı

{-DU}, {-TU} *Erk. dònıyđı* ~ TT. dönüyordu (2/9), *Erk. duşđı* ~ TT. düştü (2/40), *Erk. kurdı* ~ TT. kurdu (2/42), *Erk. kazandı* ~ TT. kazandı (2/40), *Erk. topladı* ~ TT. topladı (2/40), *Erk. døndilâ* ~ TT. döndüler

{-mIş}, {-mUş} *Erk. görmış* ~ TT. görmüş (2/1), *Erk. ovmişlâ* ~ TT. oymuşlar (3/2), *Erk. kalmiş* ~ TT. kalmış (2/3), *Erk. tikilmemiş* ~ TT. dikilmemiş (4/125), *Erk. tuşmiş* ~ TT. tutmuş, *Erk. kurumış* ~ TT. kurumuş

{+ncI}, {ncU} *Erk. onunci* ~ TT. onuncu (1/10), *Erk. uçünci* ~ TT. üçüncü (4/11), *Erk. dördünci* ~ TT. dördüncü, *Erk. dohuzünci* ~ TT. dokuzuncu, *Erk. kırhünci* ~ TT. kırkıncı, *Erk. sonünci* ~ TT. sonuncu

Ek olmadığı halde kelime başında, sonunda ve ortasında düzleşmeye uğrayan bazı ünlüler de vardır.

Erk. obir ~ TT. öbür (3/11), *Erk. divar* ~ TT. duvar, *Erk. çiboh* ~ TT. çubuk, *Erk. ifah* ~ TT. ufak, *Erk. yavri* ~ TT. yavru, *Erk. turşi* ~ TT. turşu, *Erk. mudir* ~ TT. müdür

/u/ > /e/

Birkaç örneği tespit edilebilen bu ünlü değişiminde dikkat çeken en önemli husus, düzleşen /u/ ünlüsünün önünde her zaman /y/ ünsüzünün olmasıdır.⁸⁴

Erk. yemurta ~ TT. yumurta, *Erk. yemuşah* ~ TT. yumuşak, *Erk. yemuşa-* ~ TT. yumuşa-

⁸⁴ Eski Türkçede {yum-} fiil kökünden türeyen kelimelerde bu ses hadisesi görülürken yine aynı kökten türeyen “yumruk, yumru, yumak” gibi kelimelerde ise aynı ses hadisesinin görülmemesi dikkat çekicidir.

2.2.1.4. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

Düz ünlülerin yuvarlaklaşması Erkinis ağzının karakterini belirleyen en önemli ses hadiselerinden biridir. Erkinis ağzına çok yakın olan Uşhum ağzında yuvarlaklaşmada dudak ünsüzlerinin etkisine dikkat çekilmiştir.⁸⁵ Erkinis ağzı ile aynı grupta değerlendirilen ve doğu-kuzeydoğu yönünde kalan Ardahan-Posof ağızlarında da yuvarlaklaşma görülmektedir ve bu durum Kıpçak şivesindeki yuvarlak ünlülerin devamı olarak nitelendirilmektedir.⁸⁶ Batıda, Rize ili ağızlarında komşu yuvarlak ünlülerin düz ünlülere tesir ederek onları yuvarlaklaştırmasının Kıpçak yerleşmesinin izi olarak görülebileceği; bunun yanında /b/, /p/, /f/, /v/ gibi dudak ve diş-dudak ünsüzlerinin komşu ünlüler üzerindeki tesirine bağlı olduğu belirtilmiştir.⁸⁷ Güney-güneydoğu yönünde, Erzurum'un Çoruh boyu ağızlarında da görülen yuvarlaklaşma hadiseleri bir kurala bağlanmamıştır.⁸⁸ Kuzeyde Ardanuç ağızlarında yuvarlaklaşma hadisesi Eski Anadolu Türkçesi ile ilişkilendirilmiştir.⁸⁹

/a/, /e/ > /o/

Belirli bir kurala bağlı değildir ve az sayıda örneği bulunur. Bu ses hadisesi Kırgızcadaki yuvarlaklaşma hadisesine benzese de düzenli bir değişme değildir.

Erk. devlet ~ TT. devlet (2/23), Erk. boğoz ~ TT. boğaz, Erk. koco ~ TT. koca, Erk. bağarsoh ~ TT. bağırsak, Erk. yovmiye ~ TT. yevmiye

/ı/, /i/ > /u/ > /o/

Erkinis ağzında geniş ünlülerin aksine dar-düz ünlülerin yuvarlaklaşması düzenli bir ses değişmesidir. Özellikle eklerde görülen bu yuvarlaklaşma, akabinde komşusu olan ünsüze göre genişleme ile devam edebilir.

Sonu *-ık-*, *-ik-*, ses grubuyla biten kelimelerde her zaman yuvarlaklaşma görülür. Bu ses grubu, ek olabildiği gibi köke de dahil olabilir. Ancak bu ses bütünüünün yuvarlaklaşması esnasında birbirinden ayrılan iki durum vardır. Kalın

⁸⁵ Turan 2006, 63-64

⁸⁶ Ercilasun 1983, 88

⁸⁷ Günay 2003, 70-71

⁸⁸ Gemalmaz 1995, C1, 110

⁸⁹ Şenol Pehlivan, Sevgi, Artvin-Ardanuç Ağzından Derlemeler, Ön-Mat, Bursa, 1993, s. 7.

ünlü -ik- gurubu ile biten kelimelerde /i/ ünlüsü hem yuvarlaklaşır hem de genişler ve /o/ ünlüsüne döner. (ı > u > o) Bu esnada sondaki /k/ ünsüzü de gırtlaksıllaşarak /ħ/ ünsüzüne dönüşür. İnce ünlü -ik- ses grubuyla biten kelimelerde ise /i/ ünlüsü yuvarlaklaşarak /u/ ünlüsüne döner. Ancak /i/ ünlüsünde olduğu gibi genişleme durumu düzenli değildir. Bazı kelimelerde genişleyerek /o/ ünlüsüne dönerken bazı kelimelerde ise /u/ olarak kalır.

Bu yuvarlaklaşma ve genişlemenin sebebi /k/ ünsüzünün gırtlaksıllaşarak /ħ/ ünsüzüne dönmesidir. Ön damak /i/ ile art damak /ħ/ seslerinin boğumlanma noktalarının uyumsuzluğu /i/ ünlüsünü arka damağa kaydırır.⁹⁰ /k/ ünsüzü gırtlaksıllaşmayarak yine /k/ olarak kaldığında ise /i/ ünsüzü sadece yuvarlaklaşır.

-ik- ve -ik- ses grubuyla biten yapım ve çekim eklerindeki yuvarlaklaşma şöyledir:

- {+CIk} *Erk. pağcoħ* ~ TT. bağcık, *Erk. incacuħ* ~ TT. incecik, *Erk. țaracoħ* ~ TT. daracık, *Erk. gencacuħ* ~ TT. gencecik
- {+IIk} *Erk. ortaloħ* ~ TT. ortalık (6/27), *Erk. kolâyloħlâ* ~ TT. kolaylıkla (1/28), *Erk. neşberloħ* ~ TT. rençberlik (6/37), *Erk. ğuşloħ* ~ TT. güçlük (1/27), *Erk. ħurmaloħ* ~ TT. hurmalık (4/51)
- {-Ik} *Erk. artoħ* ~ TT. artık (4/23), *Erk. kîroħ* ~ TT. kırık, *Erk. geyinuħ* ~ TT. giyinik, *Erk. deĝişoħ* ~ TT. deĝişik, *Erk. deluħ* ~ TT. delik
- {-DIk} *Erk. tøkardoħ* ~ TT. dökerdik (1/17), *Erk. âsdururdoħ* ~ TT. astırırdık (3/13), *Erk. atardoħ* ~ TT. atardık (3/26), *Erk. bildoħ* ~ TT. bildik, *Erk. tanidoħ* ~ TT. tanıdık, *Erk. endoħ* ~ TT. indik
- {+Ik} *Erk. eyoħ* ~ TT. iyiyiz, *Erk. beylâyoyoħ* ~ TT. böyleyiz, *Erk. degiloħ* ~ TT. deĝiliz, *Erk. buraliyoyoħ* ~ TT. buralıyız
- {-I(z/k)} *Erk. vericoħ* ~ TT. vereceĝiz (4/22), *Erk. gedaroħ* ~ TT. gideriz, *Erk. aşıcoħ* ~ TT. aşacaĝız, *Erk. atmazoħ* ~ TT. atmayız

⁹⁰ Grunina 2010, 1357

Erkinis ağzında görülen bu tip yuvarlaklaşma hadiselerinde standart Türkiye Türkçesini baz alarak bir ayrıma gidebiliriz. Bu ayrım, yuvarlaklaşma yaşanan dar ünlünün kalınlık-incelik durumuna bağlıdır. *-Ik-* ses grubundaki ünlü, standart Türkiye Türkçesinde kalın ise Erkinis ağzında yuvarlaklaşıp genişleyerek /o/ ünlüsüne dönüşür. Bu değişimle birlikte kendinden sonra gelen /k/ ünsüzünü /h/ ünsüzüne değiştirir. Diğer taraftan, *-Ik-* ses grubundaki ünlü, standart Türkiye Türkçesinde ince ise Erkinis ağzında yuvarlaklaşarak /u/ ünlüsüne dönüşür ancak genişleme durumu kararsızdır.

Kalın sıradan olan “*azık*” kelimesi Erkinis ağzında “*azoh*” iken aynı ünsüzlerden oluşan ancak ince sıradan olan “*ezik*” kelimesi Erkinis ağzında “*ezuk*” şeklindedir. Yine aynı şekilde, kalın sıradan olan “*çarık*” kelimesi Erkinis ağzında “*çaroh*” şeklindeyken aynı ünsüzlerden oluşan ancak ince sıradan olan “*erik*” kelimesi Erkinis ağzında “*eruk*” şeklindedir.

-ik- ve *-ik-* ses grubuyla biten kök ve gövdelerdeki yuvarlaklaşma şöyledir:

Erk. kaşoh ~ TT. kaşık (4/14), *Erk. zandoh* ~ TT. sandık, *Erk. beşuk* ~ TT. beşik, *Erk. tirmoh* ~ TT. tırmık, *Erk. eşuk* ~ TT. eşik, *Erk. çaroh* ~ TT. çarık, *Erk. bilezuk* ~ TT. bilezik, *Erk. yastoh* ~ TT. yastık, *Erk. findoh* ~ TT. findık

Standart Türkiye Türkçesinde sadece dar şekilleri bulunan kapalı heceli ekler birkaç kullanım dışında her zaman yuvarlaklaşarak /u/ ünlüsüne dönerler. Buna uygun örnekler çok sayıdadır. İyelik eklerinde -üçüncü tekil ve çoğul şahıs ekleri dışında- ünlü sesler her zaman yuvarlak ve kalındır. Bunun esas nedeni Eski Anadolu Türkçesindeki bu iyelik eklerinin yuvarlak olmasının⁹¹ Erkinis ağzına sirayet etmesidir.

{+(I)m}⁹² *Erk. gözumdan* ~ TT. gözümünden (4/48), *Erk. memleketumdu* ~ TT. memleketimdir (2/13), *Erk. evum* ~ TT. evim, *Erk. kapum* ~ TT. kapım, *Erk. saçum* ~ TT. saçım, *Erk. dizum* ~ TT. dizim

⁹¹ Gülsevin, Gürer, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, 3. Baskı, s. 12.

⁹² Ünsüz ile biten kelimelere birinci tekil şahıs iyelik eki eklendiğinde türeyen yardımcı ünlü her zaman yuvarlak /u/ ünlüsü olur. Düz /ı/ ve /i/ ünlüleriyle biten kelimelere eklenen birinci tekil şahıs iyelik eki ise kelime sonundaki bu düz ünlüleri yuvarlaklaştırır.

- {+(I)n}**⁹³ *Erk. pàlùn* ~ TT. balın (3/15), *Erk. cepun* ~ TT. cebin, *Erk. çivun* ~ TT. çivin, *Erk. ħalun* ~ TT. halin, *Erk. yerun* ~ TT. yerin, *Erk. terefun* ~ TT. tarafın, *Erk. canun* ~ TT. canın, *Erk. bileğun* ~ TT. bileğin
- {+(I)mIz}** *Erk. toplàduğumuz* ~ TT. topladığımız (1/13), *Erk. terefumuzi* ~ TT. tarafımızı (2/23), *Erk. hepumuzun* ~ TT. hepimizin (5/11), *Erk. ağzumuz* ~ TT. ağızımız, *Erk. evumuz* ~ TT. evimiz
- {+(I)nIz}** *Erk. dişuz* ~ TT. dişiniz, *Erk. ituz* ~ TT. itiniz, *Erk. kıuz* ~ TT. kızınız, *Erk. yüzuz* ~ TT. yüzünüz, *Erk. içuz* ~ TT. içiniz, *Erk. başuz* ~ TT. başınız, *Erk. yazuz* ~ TT. yazınız

Eski Anadolu Türkçesinde genitif ekinin sadece yuvarlak şeklinin kullanılmıştır.⁹⁴ Erkinis ağzı bu ekte dudak uyumuna girmeyerek genitif ekini yuvarlak olarak devam ettirmiştir.

- {+(n)In}** *Erk. ayun* ~ TT. ayın (1/10), *Erk. rùsyanun* ~ TT. Rusya'nın (2/13), *Erk. degirmanun* ~ TT. değirmenin (3/13), *Erk. kimun* ~ TT. kimin, *Erk. kimsanun* ~ TT. kimsenin, *Erk. işun* ~ TT. işin

Ek filin şimdiki zaman çekim eki Erkinis ağzında her zaman kalın, dar ve yuvarlaktır.

- {+DIr}** *Erk. topraħdu* ~ TT. topraktır (3/27), *Erk. nàdu* ~ TT. nedir (6/24), *Erk. memleketdu* ~ TT. memleketimdir (2/13), *Erk. sàdadu* ~ TT. sendedir, *Erk. kimdu* ~ TT. kimdir, *Erk. tembeldu* ~ TT. tembeldir

Şimdiki zamanın, geniş zamanın, gelecek zamanın ve öğrenilen geçmiş zamanın ikinci tekil şahıs eki ve emir kipinin üçüncü tekil şahıs eki yuvarlaktır.

- {+sIn}** *Erk. sùzarsun* ~ TT. süzersin (1/26), *Erk. separsun* ~ TT. serpersin (3/5), *Erk. ğalsun* ~ TT. gelsin (4/21), *Erk. nasilsun* ~ TT. nasılsın, *Erk. güzelsun* ~ TT. güzelsin, *Erk. versun* ~ TT. versin

⁹³ Ünsüz ile biten kelimelere ikinci tekil şahıs iyelik eki eklendiğinde türeyen yardımcı ünlü her zaman yuvarlak ünlüsü olur. Düz /ı/ ve /i/ ünlüleriyle biten kelimelere eklenen ikinci tekil şahıs iyelik eki ise kelime sonundaki bu düz ünlüleri yuvarlaklaştırır.

⁹⁴ Gülsevin 2011, 25

Ek fiilin ikinci çoğul şahıs eki ve geniş zaman kipinin ikinci çoğul şahıs ekinin ünlüsü yuvarlaktır.

{-sInIz} *Erk. gedicaḥsuz* ~ TT. gideceksiniz (4/57), *Erk. gençsuz* ~ TT. gençsiniz, *Erk. eysuz* ~ TT. iyisiniz, *Erk. degilsuz* ~ TT. değilsiniz, *Erk. yersuz* ~ TT. yersiniz, *Erk. gedarsuz* ~ TT. gidersiniz

Ek fiilin görülen geçmiş zaman eki ve görülen geçmiş zaman kip eki kendinden sonra birinci tekil şahıs eki, ikinci tekil şahıs eki ve ikinci çoğul şahıs eki aldığı anda ekteki ünlü yuvarlak olur.

{-DI-m} *Erk. verdum* ~ TT. verdim (5/8), *Erk. baḥdum* ~ TT. baktım (6/9), *Erk. etdum* ~ TT. ettim (6/15), *Erk. sùslardum* ~ TT. sùslerdim (4/116), *Erk. göturmişdum* ~ TT. götürmüştüm (7/14)

{-DI-n} *Erk. koydun* ~ TT. koydun (8/12), *Erk. aḡnadun* ~ TT. anladım (3/10), *Erk. katdun* ~ TT. kattım (8/27), *Erk. geçirdun* ~ TT. geçirdin, *Erk. aşurdun* ~ TT. aşırđın, *Erk. ḥastaydun* ~ TT. hastaydın

{-DI-nIz} *Erk. nòcolduz* ~ TT. nice oldunuz (9/36), *Erk. ḡalduz* ~ TT. geldiniz (10/61), *Erk. zayıfduz* ~ TT. zayıfdınız, *Erk. açduz* ~ TT. açtınız, *Erk. eysuz* ~ TT. iyisiniz, *Erk. boşlâduz* ~ TT. boşladınız

Emir kipinin ikinci çoğul şahıs ekinin ünlüsü yuvarlaktır.

{-(y)In} *Erk. pàḡlâḡun* ~ TT. bağlayın, *Erk. getmaḡun* ~ TT. gitmeyin, *Erk. gedun* ~ TT. gidin, *Erk. içun* ~ TT. için, *Erk. ayrilun* ~ TT. ayrılın, *Erk. ezun* ~ TT. ezin, *Erk. tòḡun* ~ TT. dökün, *Erk. seçun* ~ TT. seçin

Standart Türkiye Türkçesindeki dar ünlülü geniş zaman eki Erkinis ağızında her zaman yuvarlaktır.

{-(I/r)} *Erk. yapılu* ~ TT. yapılır (4/6), *Erk. yiyilu* ~ TT. yiyilir (4/10), *Erk. ṭâḡilu* ~ TT. dağılır (4/23), *Erk. batürullâ* ~ TT. batırırlar (4/19), *Erk. kuşanurdoh* ~ TT. kuşanırdık (4/32), *Erk. alu* ~ TT. alır

Bunların dışında bazı yapım ekleri de yuvarlaklaşmıştır.

- {-Kın} *Erk. pişkun* ~ TT. pişkin, *Erk. çapkun* ~ TT. çapkın
- {-Im} *Erk. geyum* ~ TT. giyim, *Erk. biçum* ~ TT. biçim
- {+II+m}⁹⁵ *Erk. sevgulum* ~ TT. sevgilim, *Erk. kanlum* ~ TT. kanlım
- {+II+n}⁹⁶ *Erk. gizlun* ~ TT. gizlin, *Erk. sahlun* ~ TT. saklım

Erkinis ağzında dudak uyumu sıklıkla bozulur. Bunun nedeni Eski Anadolu Türkçesindeki ve Eski Türkçedeki yuvarlak ünlülerin Erkinis ağzında korunmuş olması; Kıpçak Türkçesindeki yuvarlak ünlülerin korunmuş olması ve diş, dudak, diş-dudak ünsüzlerinin (/b/, /d/, /f/, /m/, /n/, /p/, /s/, /t/, /v/, /z/) yuvarlaklaştırıcı etkisidir.

Erk. boğun ~ TT. bugün (2/24)

Erk. aħor ~ Dlt. akur⁹⁷ ~ Kıp. aħur⁹⁸ ~ TT. ahır

Erk. arduç ~ Dlt. artuç⁹⁹ ~ Kıp. arduķ¹⁰⁰ ~ TT. ardıç

Erk. ponğar ~ Dlt. mınğar¹⁰¹ ~ Kıp. bıngar¹⁰² ~ TT. pınar

Erk. ağuz ~ Dlt. aguj¹⁰³ ~ Cc. avuz¹⁰⁴ ~ TT. ağız

Erk. altun ~ Dlt. altun¹⁰⁵ ~ TT. altın

⁹⁵ İsimden isim yapan {+lu}, {+li} eklerine birinci tekil şahıs iyelik eki geldiğinde ekteki düz /ı/ ve /i/ ünlüleri yuvarlaklaşarak /u/ ünlüsüne döner.

⁹⁶ İsimden isim yapan {+lu}, {+li} eklerine ikinci tekil şahıs iyelik eki geldiğinde ekteki düz /ı/ ve /i/ ünlüleri yuvarlaklaşarak /u/ ünlüsüne döner.

⁹⁷ Atalay, Besim, *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, 5. Baskı, C4, s. 17.

⁹⁸ Toparlı, Recep; Vural, Hanifi; Karaatlı, Recep, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, 2. Baskı, s. 5.

⁹⁹ Atalay 2006, C4, 38

¹⁰⁰ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 10

¹⁰¹ Aatalay 2006, C4, 412

¹⁰² Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 30

¹⁰³ Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, 2. Baskı, s. 55.

¹⁰⁴ Grönbech, Kaare, *Kuman Lehçesi Sözlüğü: Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini (çeviren Kemal Aytaç)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 16.

¹⁰⁵ Gülensoy 2011, 67

Erk. fabruka ~ TT. fabrika (1/23), *Erk. zeytun* ~ TT. zeytin (1/10), *Erk. tandur* ~ TT. tandır, *Erk. şuşa* ~ TT. şişe, *Erk. cevuz* ~ TT. ceviz, *Erk. çàkuç* ~ TT. çekiç, *Erk. gemuq* ~ TT. kemik, *Erk. sinor* ~ TT. sınır, *Erk. zuqqum* ~ TT. zıkkım, *Erk. pelud* ~ TT. pelit, *Erk. lazum* ~ TT. lazım, *Erk. ayu* ~ TT. ayı

Bu tür yuvarlaklaşmalar kişi adlarında da görülebilir.

Erk. halud ~ TT. Halit (2/35)

/e/ > /u/, /o/

Az örneği görülen istisnai bir değişmedir.

Erk. bocuq ~ TT. böcek, *Erk. randovi* ~ TT. randevu

2.2.1.5. Geniş Ünlülerin Darlaşması

Erkinis ağzında geniş ünlülerin darlaşması pek sık görülmesine de bu ses hadisesine örnek oluşturabilecek kelimeler vardır.

/a/, /e/ > /i/

Standart Türkiye Türkçesinde {-AcAk} şeklinde olan gelecek zaman eki Erkinis ağzında her zaman {-ic(aḥ)} şeklindedir. Ekteki geniş /a/ veya /e/ ünlüsü her zaman dar /i/ ünlüsüne dönüşür.

Erk. çığnaniçah ~ TT. çignenecek (3/8), *Erk. göturicam* ~ TT. götüreceğim (7/12), *Erk. basicaḥ* ~ TT. basacak (4/16), *Erk. boşatduricam* ~ TT. boşalttıracam (7/15), *Erk. kıricaḥ* ~ TT. kıracak (4/16), *Erk. alicam* ~ TT. alacağım, *Erk. getmicaḥsun* ~ TT. gitmeyeceksin, *Erk. yaḥicaḥsuz* ~ TT. yakacaksınız

Erkinis ağzında /y/ ünsüzünün geniş ünlüleri darlaştırma etkisine bağlı olarak ortaya bazı örnekler çıkmıştır.

Erk. yingā ~ TT. yenge, *Erk. hekiya* ~ TT. hikaye, *Erk. mayiş* ~ TT. maaş

Bir kurala bağlı olmadan darlaşmış örnekler de vardır:

Erk. kadın ~ TT. kadar (6/13), *Erk. telifon* ~ TT. telefon, *Erk. igitman*¹⁰⁶ ~ TT. eğitimci, *Erk. patatis* ~ TT. patates, *Erk. zinci* ~ TT. zenci

/o/, /ö/ > /u/

Erk. luhum ~ TT. lokum, *Erk. pantul* ~ TT. pantolon, *Erk. buynuz* ~ TT. boynuz, *Erk. supra* ~ TT. sofa, *Erk. kufta* ~ TT. köfte, *Erk. uğut-* ~ TT. öğüt-, *Erk. hurla-* ~ TT. horla-

2.2.1.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi

/ı/, /i/ > /e/, /a/

Erkinis ağzında /g/, /ğ/, /h/, /ğ/, /k/, /k/ ve /k/ gibi ünsüzlerin önünde veya arkasındaki dar /i/ ve /ı/ ünlüleri genişleme temayülüne girer. Dar ünlü genişleyerek daha çok ince /e/ ünlüsüne dönse de bazı örneklerde kalın /a/ ünlüsüne döndüğü de görülür. Bu durum Erzurum ağızlarında da benzer şekilde görülmektedir.¹⁰⁷

Erk. eħdiyar ~ TT. ihtiyar (6/21), *Erk. heç* ~ TT. hiç (2/39), *Erk. getdi* ~ TT. gitti (6/17), *Erk. gena* ~ TT. yine (6/8), *Erk. geyma* ~ TT. giyme (3/20), *Erk. ehram* ~ TT. ihram, *Erk. hers* ~ TT. hırs, *Erk. sheher* ~ TT. şehir, *Erk. tembeh* ~ TT. tembih, *Erk. şahat* ~ TT. şahit, *Erk. sahap* ~ TT. sahip, *Erk. cehez* ~ TT. çeyiz, *Erk. keramut* ~ TT. kiremit, *Erk. ekiz* ~ TT. ikiz, *Erk. hekiya* ~ TT. hikaye

Ön damak ve art damak ünsüzlerinin etkisine bağlı olmayan genişlemeler de Erkinis ağzında mevcuttur.

Erk. merdevan ~ TT. merdiven (1/1), *Erk. eşit-* ~ TT. işit-, *Erk. eyaloħ* ~ TT. iyelik, *Erk. valez* ~ TT. valiz

Standart Türkiye Türkçesinde dar /i/ ünlüsüyle söylenen bazı kelimelerin Erkinis ağzında geniş /e/ ünlüsüyle söylenmesinin bir nedeni de Erkinis ağzında bu

¹⁰⁶ Eğitmek fiili DLT’de “*ikidmek*” şeklindedir. Buradan yola çıkarak igitman sözünün eski şeklinin devamı olduğu anlaşılabilir.

¹⁰⁷ Gemalmaz 1995, C1, 115

kelimelerin eski şeklinin tercih edilmesidir. Benzer durum Rize ili ağızlarında da görülmektedir.¹⁰⁸

ET. *edgü*¹⁰⁹ > Dlt. *edhgü*¹¹⁰ ~ Kıp. *edgü*¹¹¹ ~ *Erk. ey* ~ TT. *iyi*

ET. *käd-*¹¹² > Dlt. *ket-*¹¹³ ~ Kıp. *key-*¹¹⁴ ~ *Erk. gey-* ~ TT. *giy-*

Eski Türkçeden Kıpçak Türkçesine geçerken genişleyen /ı/ ve /i/ ünlüleri Erkinis ağızında da genişleyerek /e/ ünlüsüne dönmüştür. Bu durum Erkinis ağızındaki Kıpçak etkisini göstermektedir.

ET. *in-*¹¹⁵ > Dlt. *in-*¹¹⁶ ~ Kıp. *en-*¹¹⁷ ~ *Erk. en-* ~ TT. *in-*

/u/, /ü/ > /o/

Bu ses değişimi daha çok ünsüz harflerin tesiriyle ortaya çıkar. Aynı özellik Erkinis'in komşusu Uşhum (Yağcılar) köyü ağızında¹¹⁸ ve Rize ili ağızlarında da görülür.¹¹⁹

Erk. yumroĥ ~ TT. *yumruk* (4/25), *Erk. yoĥardaki* ~ TT. *yukarıdaki* (1/2), *Erk. orġamişlâr* ~ TT. *uġramışlar* (2/8), *Erk. boyuk* ~ TT. *büyük*, *Erk. ðgey* ~ TT. *üvey*, *Erk. bonġal-* ~ TT. *bunal-*, *Erk. ġoya* ~ TT. *güya*

Bu ses genişlemesi Erkinis ağızında o kadar etkilidir ki kişi adlarında ve yer adlarında dahi bu kurala örnekler vardır.

Erk. istànboĥ ~ TT. *İstanbul* (2/27), *Erk. samson* ~ TT. *Samsun* (2/29), *Erk. mohrem* ~ TT. *Muharrem*, *Erk. sona* ~ TT. *Suna*, *Erk. zohre* ~ TT. *Zühre*

¹⁰⁸ Günay 2003, 69

¹⁰⁹ Gabain, Annemarie von, Eski Türkçenin Grameri (çeviren Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 263.

¹¹⁰ Atalay 2006, C4, 168

¹¹¹ Toparlı; Vural; Karaathlı 2007, 69

¹¹² Gabain 1988, 279

¹¹³ Atalay 2006, C4, 307

¹¹⁴ Toparlı; Vural; Karaathlı 2007, 142

¹¹⁵ Gabain 1998, 275

¹¹⁶ Atalay 2006, C4, 232

¹¹⁷ Toparlı; Vural; Karaathlı 2007, 73

¹¹⁸ Turan 2006, 59

¹¹⁹ Günay 2003, 70

Erkinis ağızında hece sonunda bulunan /k/ ünsüzlerinin /h/ ünsüzüne dönüşü, önünde bulunan /u/ ve /ü/ ünlülerinin genişleterek /o/ ünlüsüne dönüşmesine neden olur. Bu konu daha ayrıntılı şekilde “*düz ünlülerin yuvarlaklaşması*” konu başlığında incelenmiştir.

/ɯ, /i/ > /o/

Aynı zamanda yuvarlaklaşma olan bu ses değişimi, “*düz ünlülerin yuvarlaklaşması*” başlığında ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Yuvarlaklaşan dar, düz /ɯ/ ve /i/ ünlülerinin ayrıca genişlemesinin nedeni hece sonunda yer alan /k/ ünsüzünün /h/ ünsüzüne dönmesine bağlıdır.

2.2.1.7. Ünlü Düşmesi

Erkinis ağızında ünlü düşmeleri kelime başında, kelime sonunda ve kelime ortasında görülmektedir.

2.2.1.7.1. Kelime Başında Ünlü Düşmesi

Kelime başında ünlü düşmesi, Erkinis ağızında pek az rastlanan bir durumdur. Birkaç kelimedede örneği görülebilir.

Erk. yuhi ~ TT. uyku

Beraber söylenegelen veya birleşik kelime oluştururken ünlü düşmeleri meydana gelebilir.

Erk. nadiysun ~ TT. ne ediyorsun, Erk. başşağı ~ TT. baş aşağı

2.2.1.7.2. Kelime Ortasında Ünlü Düşmesi

Yabancı kökenli “*emir, fikir, zehir*” gibi kelimelerin yanı sıra Türkçe kökenli “*alın, karın, göğüs*” gibi organ isimlerine ünlü ile başlayan ek getirildiğinde son hecedeki dar ünlü düşer.¹²⁰ Bu durum standart Türkiye Türkçesiyle birebir benzerlik taşımaktadır.

¹²⁰ Eker 2010, 266

Erk. karin + i > karni ~ TT. karnı, Erk. aqıl + i > ahli ~ TT. akli, Erk. burun + i > burni ~ TT. burnu, Erk. kayip + i > kaybi ~ TT. kaybı

Aynı durumda bulunan bazı kelimeler, standart Türkiye Türkçesinden farklı olarak ek almadan da dar ünlüleri düşürür.

Erk. boyn ~ TT. boyun, Erk. koyn ~ TT. koyun, Erk. tonh ~ TT. donuk, Erk. bondoroq ~ TT. boyunduruk, Erk. bôq ~ TT. büyük

Herhangi bir kurala bağlı olmayan bir örnekte de kelime ortasında ünlü dülmesi görülmektedir.

Erk. iksuni ~ TT. ikisini (3/19)

2.2.1.7.3. Kelime Sonunda Ünlü Düşmesi

Erkinis ağzında kelime sonundaki ünlülerin düşmesine az görülen bir olaydır.

Erk. ey ~ TT. iyi (6/17), Erk. şeftel ~ TT. şeftali

2.2.1.8. Ünlü Türemesi

Ünlü düşmesinde olduğu gibi ünlü türemesini de kelime başında, ortasında ve sonunda olmak üzere üç grupta incelenecektir.

2.2.1.8.1. Kelime Başında Ünlü Türemesi

Erkinis ağzında kelime başında ünlü türemesi daha çok yabancı dillerden alınan sözcüklerde görülür.

Erk. uruşan < Far. ruşen > TT. ruşen, Erk. istiқан < Rus. stakan > TT. bardak

Türkçe kökenli olup kelime başında ünlü türemesine örnek oluşturan bir örnek vardır.

Erk. igirmi ~ TT. yirmi (6/5)

2.2.1.8.2. Kelime Ortasında Ünlü Türemesi

Çoğunlukla alıntı kelimelerde veya söyleyiş zorluğu olan kelimelerde ortaya çıkar.

Erk. lùkus ~ TT. lüks, *Erk. hepisi* ~ TT. hepsi, *Erk. tìrabzonsipor* ~ TT. Trabzonspor, *Erk. qàmìyon* ~ TT. kamyon, *Erk. yalağuz* ~ TT. yalnız, *Erk. mudara* < *Gür. mdara* ~ TT. kalitesiz

2.2.1.8.3. Kelime Sonunda Ünlü Türemesi

Erkinis ağzında kelime sonunda ünlü türemesine örnek yoktur.

2.2.2. Ünsüz Değişmeleri

2.2.2.1. Tonlulaşma (Ötümlüleşme)

Erkinis ağzı kelime başındaki ve ortasındaki ünsüzleri tonsuzlaştırmaya çalışır ancak kısıtlı sayıdaki bazı örnekler bu değişimin karşısında durur. Kelime sonlarında ise bu durum tam tersine olabilir. Çünkü Erkinis ağzı, standart Türkiye Türkçesinin aksine kelime sonlarında tonsuz ünsüzleri bulundurabilir.

/k/ > /g/, /ğ/

Birkaç örneği görülebilen ünsüz değişmesidir.

Erk. gemuq ~ TT. kemik, *Erk. geçi* ~ TT. keçi

/h/ > /ğ/

Erk. ğinç et- ~ TT. hınç et-

/h/ > /ğ/

/h/ ünsüzü ile biten kelimelerden sonra ünlü ile başlayan kelimelerin gelmesiyle önceki kelime sonundaki bu ünsüz ulama etkisiyle */ğ/* ünsüzüne dönüşür.

Erk. derdoq ona > *derdoğ_ona* ~ TT. derdik ona (4/110), *Erk. gedaq olà* > *gedağ_ola* ~ TT. gidelim ula (6/32), *Erk. ediyroq a* > *ediyroğ_a* ~ TT. ediyoruz ya (7/19), *Erk. ancaq olù* > *ancağ_olù* ~ TT. ancak olur (8/18), *Erk. çoq oldisa* > *çoğ_oldisa* ~ TT. çok olduysa (8/21), *Erk. çoq eşkidisa* > *çoğ_eşkidisa* ~ TT. çok ekşidiyse (8/37)

/t/ > /d/

Erk. kağid ~ TT. kağıt (6/11), *Erk. dezgah* ~ TT. tezgah

/ç/ > /c/

Erk. cehez ~ TT. çeyiz, *Erk. pic* ~ TT. piç, *Erk. ac* ~ TT. aç

/p/ > /b/

Özellikle kelime sonlarında sıkça görülebilen bir ünsüz değişmesidir.

Erk. bekmez ~ TT. pekmez, *Erk. biş-* ~ TT. piş-, *Erk. bahali* ~ TT. pahalı, *Erk. kab* ~ TT. kap, *Erk. ceb* ~ TT. cep, *Erk. dib* ~ TT. dip

/s/ > /z/

Erk. zàndoh ~ TT. sandık, *Erk. zopa* ~ TT. sopa, *Erk. zarhoş* ~ TT. sarhoş

/f/ > /v/

Erk. çivt ~ TT. çift, *Erk. hàvta* ~ TT. hafta

/h/ > /ḥ/

Erk. hayvan ~ TT. hayvan, *Erk. han* ~ TT. han, *Erk. heyir* ~ TT. hayır, *Erk. horoz* ~ TT. horoz

2.2.2.2. Tonsuzlaşma (Ötümsüzleşme)

Erkinis ağzı tonlu ünsüzleri tonsuzlaştırma temayülünde bir ağızdır. Bu yüzden tonsuzlaşma hadisesine sıkça rastlanır.

/g/, /ğ/ > /k/, /ḳ/

Erk. kòlga ~ TT. gölge, *Erk. kibi* ~ TT. gibi, *Erk. gòkus* ~ TT. göğüs, *Erk. kòmlek* ~ TT. gömlek

/d/ > /t/, /tʃ/

Türkiye Türkçesinde özellikle kelime başında bulunan tonlu /d/ ünsüzü Erkinis ağzında tonsuzlaşarak /t/ ünsüzüne döner. Bu tonsuzlaşma kimi zaman beraberinde aşırı patlayıcılaşmayı da getirerek sesi /tʃ/ ünsüzüne değiştirir. Azerbaycan'ın batı ağızlarında özellikle kelime başındaki /d/ ünsüzlerinin /t/ ünsüzüne değişmesi sıklıkla görülebilen bir durumdur.¹²¹

Erk. eḫdiyar ~ TT. ihtiyar (6/21), *Erk. t̃âl* ~ TT. dal, *Erk. t̃ânâ* ~ TT. dana, *Erk. tikan* ~ TT. diken, *Erk. t̃uḫan* ~ TT. dükkan, *Erk. t̃avarcoḫ* ~ TT. dağarcık, *Erk. t̃andur t̃âmi* ~ TT. tandır damı, *Erk. t̃âlḡa* ~ TT. dalga

Bu ses değişmesinde dikkat çekici bir husus vardır. Codex Cumanicus'ta kelime başında tonsuz /t/ ünsüzü bulunan bazı kelimeler Türkiye Türkçesinde tonlu /d/ ünsüzü ile başlıyorken Erkinis ağzında ise Codex Cumanicus'taki gibi tonsuz /t/ ünsüzü ünsüzüyle başlamaktadır. Hatta bu tonsuz /t/ ünsüzü çoğunlukla aşırı patlayıcı /tʃ/ ünsüzüne değişmektedir.

Erk. t̃âḡ ~ Cc. tav¹²² ~ TT. daḡ, *Erk. t̃amlâ-* ~ Cc. tam¹²³ damla-, *Erk. t̃amḡa* ~ Cc. tamha¹²⁴ ~ TT. damga, *Erk. t̃orḡî* ~ Cc. tuvra¹²⁵ ~ TT. doḡru, *Erk. t̃amaḫ* ~ Cc. tamak¹²⁶ ~ TT. damak, *Erk. t̃ar* ~ Cc. tar¹²⁷ ~ TT. dar, *Erk. t̃ayah* ~ Cc. tayak¹²⁸ ~ TT. dayak, *Erk. tik* ~ Cc. tik¹²⁹ ~ TT. dik, *Erk. t̃ol-* ~ Cc. tol¹³⁰ ~ TT. dol, *Erk. t̃on* ~ Cc. ton¹³¹ ~ TT. don, *Erk. t̃òḡ-* ~ Cc. t̃ök¹³² ~ TT. d̃ök-, *Erk. t̃oḡ-* ~ Cc. tuv¹³³ ~ TT. doḡ-

¹²¹ Karaman, Erdal, Azerbaycan Ağızları Üzerine Bir Deneme, Journal Of Qafqaz University, Azerbaycan, 2000, s. 6.

¹²² Tavkul, Ufuk, Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (15), Bahar 2003, s. 21.

¹²³ Tavkul 2003, 21

¹²⁴ Tavkul 2003, 21

¹²⁵ Tavkul 2003, 24

¹²⁶ Tavkul 2003, 21

¹²⁷ Gronbech 1992, 179

¹²⁸ Tavkul 2003, 22

¹²⁹ Tavkul 2003, 23

¹³⁰ Tavkul 2003, 23

¹³¹ Gronbech 1992, 192

¹³² Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 282

¹³³ Tavkul 2003, 24

/v/ > /f/

Erk. fişna ~ TT. vişne, *Erk. çerçefe* ~ TT. çerçeve, *Erk. tarafi* ~ TT. teravîh

/b/ > /p/, /p̣/

Özellikle kelime başlarında görülen bir ünsüz değişmesidir. Necati Demir, hem Trabzon, Rize gibi Doğu Karadeniz ağızlarında hem de Çuvaşça, Tuvaca, Tatarca, Gagavuzca gibi Türk lehçelerinden bazılarında görülen bu ünlü değişiminin Eski Türkçeden daha eski dönemlere ait bir iz olabileceğini ancak bunun bahsi geçen dönemlerde ön seste /b/ ünsüzünün bulunmadığının belirlenmesiyle kesinleşeceğini belirtmiştir.¹³⁴ Ayrıca Azerbaycan'ın batı ağızlarında /b/ ünsüzünün /p/ ünsüzüne dönmesine sıklıkla rastlanır.¹³⁵

Erk. pempe ~ TT. pembe, *Erk. poncoḥ* ~ TT. boncuk, *Erk. piçaḥ* ~ TT. bıçak, *Erk. paḥla* ~ TT. bakla, *Erk. paḥlava* ~ TT. baklava, *Erk. paḥîr* ~ TT. bakır, *Erk. kiprit* ~ TT. kibrit, *Erk. pâl* ~ TT. bal

/c/ > /ç/

/c/ ünsüzünün tonsuzlaşması daha çok isimden isim yapan {+cI} yapım ekinde görülür. Eklendiği kökün son ünsüzü tonlu olmasına rağmen bu ek {+çi} şeklinde eklenebilir. Ancak bu tonsuzlaşma olayının son zamanlarda standart Türkiye Türkçesinin etkisiyle örnekleri azalmıştır.

Erk. demurçi ~ TT. demirci, *Erk. yalançi* ~ TT. yalancı, *Erk. oyunçi* ~ TT. oyuncu

Diğer durumlarda da tonlu /c/ ünsüzünün tonsuz /ç/ ünsüzüne dönüştüğü örnekler vardır.

Erk. çaket ~ TT. ceket, *Erk. oyunçaḥ* ~ TT. oyuncak

¹³⁴ Demir, Necati, Doğu Karadeniz Ağızlarında Ön Ses b–p– Ünsüzü ve Tarihi Derinliği, Uluslar arası Türklük Bilgisi Sempozyumu, 2007, Erzurum, s. 8.

¹³⁵ Karaman 2000, 6

2.2.2.3. Sızıcılaşma

/ç/ > /ş/

Genellikle /ç/ ünsüzü ile biten kök veya gövdelere ek geldiğinde ortaya çıkan bir ses değişmesidir. Bu tür değişmeler Kıpçak Türkçesinin tarihi devirlerinde¹³⁶ ve günümüz Kazak Türkçesinde görülmektedir.¹³⁷ Ancak Erkinis ağzında bu kadar kurallı değildir ve örnekleri sınırlıdır.

Erk. güşli ~ TT. güçlü (2/12), *Erk. neşberloḥ* ~ TT. rençberlik (6/37), *Erk. geşdükdan* ~ TT. geçtikten (4/8), *Erk. uşdi* ~ TT. uçtu, *Erk. uş tene* ~ TT. üç tane, *Erk. işdi* ~ TT. içti, *Erk. kaşdi* ~ TT. kaçtı, *Erk. şaḡul* ~ TT. çekül

2.2.2.4. Patlayıcılaşma

/f/ > /p/

Sızıcı /f/ ünsüzünün patlayıcılaşarak /p/ ünsüzüne dönmesidir. Necati Demir, bu ses olayının Artvin'in doğu kısmında çokça rastlandığını söyler.¹³⁸ Ancak Erkinis ağzında örneği az sayıdadır.

Erk. peruza < Far. firuze > TT. firuze

/j/ > /c/

Sızıcı karakterde olan /j/ ünsüzü Türkçe kelimelerde bulunmaz. Yabancı kelimelerle birlikte gelen sızıcı /j/ ünsüzü standart Türkiye Türkçesinde aynen kalırken Erkinis ağzında patlayıcılaşarak /c/ ünsüzüne dönüşür.

Erk. cåndarma ~ TT. jandarma, *Erk. picàma* ~ TT. pijama, *Erk. cilet* ~ TT. jilet

¹³⁶ Demir, Necati, Karadeniz Bölgesi Ağzılarında Kıpçak Türkçesinin İzleri, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara, 2000, s. 422.

¹³⁷ Koç, Kenan; Doğan, Oğuz, Kazak Türkçesi Grameri, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 81-82.

¹³⁸ Demir 2000, 423

2.2.2.5. Aşırı Patlayıcılaşma (Soluksuzlaşma)

Erkinis ağzının karakteristik özelliğidir. Sızıcı ünsüzlerin aşırı patlayıcı ünsüzlere dönüşmesi ve zaten patlayıcı olan ünsüzlerin aşırı patlayıcı (soluksuz) olan ünsüzlere dönüşmesidir. Aynı zamanda tonsuzlaşma hadisesidir. Aşırı patlayıcı ünsüzler; patlayıcı /ç/, /k/, /p/, /t/ ünsüzlerinin soluksuz ve patlayıcılık seviyesinin daha yüksek bir şekilde söylenmesiyle ortaya çıkar. Bu sesler Kafkasya kökenlidir. Diğer Anadolu ağızlarında bulunmamaktadır. Ayrıca, bu ünsüzlerden sonra gelen /a/ ünlüsü çoğunlukla yarı incelerek /â/ ünsüzüne dönüşür.

/b/, /p/ > /p/

Kelime başında ve ortasında görülen bir ünsüz değişmesidir.

Erk. pàğlàmaḥ ~ TT. bağlamak (1/7), *Erk. pâlùn* ~ TT. balın (3/15), *Erk. pàğirmaya* ~ TT. bağırmaya (6/18), *Erk. pâlòḥ* ~ TT. balık, *Erk. pàрмаḥ* ~ TT. parmak

/d/, /t/ > /t/

Sadece kelime başında ve ortasında görülür.

Erk. tōgan ~ TT. doğan (2/24), *Erk. arḥatâş* ~ TT. arkadaş (2/30), *Erk. tuz* ~ TT. tuz (3/5), *Erk. tâş* ~ TT. taş (3/13), *Erk. taḡ* ~ TT. dağ (6/1), *Erk. tâṭli* ~ TT. tatlı (3/16), *Erk. t̄arah* ~ TT. tarak, *Erk. t̄âl* ~ TT. dal, *Erk. tonḥ* ~ TT. donuk, *Erk. t̄âlâḥ* ~ TT. dalak, *Erk. t̄irtir* ~ TT. dırdır

/c/, /ç/ > /ç/

Sık rastlanan bir ünsüz değişmesi değildir. Sadece kelime başında görülür.

Erk. çoroh ~ TT. çoruh (2/9), *Erk. çipri* ~ TT. çipri

/g/, /k/ > /k/

Daha çok alıntı kelimelerde bulunan bir ses olan /k/ ünsüzünün Erkinis ağzında bir değişme olarak gösterilebilecek örneği çok azdır.

Erk. bøk ~ TT. büyük (4/9), *Erk. kàncà* ~ TT. kanca, *Erk. kàmiyon* ~ TT. kamyon,
Erk. hìnqàl ~ TT. hingal

2.2.2.6. Akıcılışma

/v/ > /y/

Erk. tayoh ~ TT. tavuk

/b/ > /m/

Erkinis ağzında sadece bir örneği olan ünsüz değişmesidir.

Erk. mağana ~ TT. bahane

2.2.2.7. Süreksizleşme

/ñ/ > /n/ > /g/, /ğ/

Erkinis ağzında “nazal n” sesi (ñ) yoktur. Türkçenin tarihi içinde /ñ/ ünsüzü, Erkinis ağzı istikametinde ilerlerken kelimeler içinde farklı versiyonları tercih etmiştir. Bu tercihlerden biri de /ñ/ ünsüzünün sürekliliğini kaybederek /g/, /ğ/ gibi ünsüzlerine değişmesidir. Az sayıda örneği vardır. Aynı durum Tatarcada da görülür.¹³⁹

Erk. oğ ~ TT. ön

/ñ/ ünsüzünün /ng/ olarak ayrışması ve sonrasında /g/ ünsüzünü tercih etmesi ikinci tekil ve ikinci çoğul iyelik eklerine ilgi hal eki gelmesi sırasında da ortaya çıkar. Ancak ortaya çıkan bu değişimi daha iyi anlamak için /g/ ünsüzünün süreklileşmesi başlığını da incelemek daha doğrudur.

/y/ > /v/, /ğ/, /g̃/ > /g/, /ğ/

Erkinis ağzının karakteristik ünsüz değişmelerinden biridir. Standart Türkiye Türkçesinde iki ünlü arasındaki ön damak ünsüzleri sızıcılışmaktayken Erzurum

¹³⁹ Öner 1998, 17-18

ağzlarında da olduğu gibi¹⁴⁰ Erkinis ağzında da bu ön damak ünsüzleri sürekli veya patlayıcı olarak kalma eğilimindedirler.

Erk. guveġa ~ TT. güveye (4/22), *Erk. ovmişlâ* ~ TT. oymuşlar (3/2), *Erk. degirmanun* ~ TT. deġirmenin (3/13), *Erk. degil* ~ TT. deġil (4/6), *Erk. igirmi* ~ TT. yirmi (6/6), *Erk. dūġùn* ~ TT. düġün (4/13), *Erk. beg* ~ TT. bey, *Erk. dòġ-* ~ TT. döv-, *Erk. sòġ-* ~ TT. söv-, *Erk. eger* ~ TT. eġer, *Erk. eg-* ~ TT. eġ-, *Erk. legence* ~ TT. leġen, *Erk. sòġüt* ~ TT. söġüt, *Erk. degirmàn* ~ TT. deġirmen, *Erk. bilâvla-* ~ TT. bileyle-, *Erk. bov-* ~ TT. büyü-, *Erk. beġan-* ~ TT. beġen-, *Erk. degil* ~ TT. deġil, *Erk. degiş-* ~ TT. deġiş-, *Erk. ignâ* ~ TT. iġne, *Erk. ig* ~ TT. iġ, *Erk. dūġùm* ~ TT. düġüm, *Erk. sivurt-* ~ TT. sıyr-, *Erk. dūġa* ~ TT. düve

2.2.2.8. Süreklileşme

/ġ/, /g/ > /ġ/, /v/

Nazal n ünsüzünün /ng/ olarak ayrışması ve sonrasında /g/ ünsüzünü tercih etmesi veya /ñ/ ünsüzünün doğrudan /g/ ünsüzüne deġişmesi Eski Türkçede görülebilen bir durumdur.¹⁴¹ Bu deġişme yine Eski Türkçede ikinci tekil ve ikinci çoġul şahıs iyelik eklerinde kendini göstermektedir. Eski Türkçede gerçekleşen bu durum Erkinis ağzında da devam etmektedir. Bu ayrışma ve devamındaki süreklileşme Kıpçakçanın bir özelliġidir.¹⁴²

Eski Türkçede ikinci tekil şahıs iyelik eki $\{+^o\tilde{n}\}$ iken kitabelerde $\{+^o g\}$ ve $\{+^o \tilde{g}\}$ olarak da görülmektedir.¹⁴³ Erkinis ağzında ikinci tekil şahıs iyelik ekine ilgi hal eki geldiğinde süreklileşme hadisesi sonucunda iki ek birlikte $\{+(u)\tilde{g}un\}$ veya $\{+(u)vun\}$ şeklinde olur. Ekteki /ġ/ ve /v/ ünsüzleri kararsızdır ve nöbetleşebilirler. /ñ/ ünsüzündeki bu süreklileşmenin bir benzeri Artvin merkeze baġlı Zeytinlik (Sirya) köyü ağzında da görebiliriz. Bu ağızda ikinci tekil şahıs iyelik eki $\{+(u)n\}$ ile beraber $\{+(u)v\}$ eki de kullanılmaktadır.¹⁴⁴ Bu durum Erkinis ağzında ikinci tekil

¹⁴⁰ Gemalmaz 1995, C1, 187

¹⁴¹ Gabain 1988, 39

¹⁴² Buran, Ahmet, Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 236.

¹⁴³ Gabain 1988, 70

¹⁴⁴ Ersöz 2010, 54

şahıs iyelik ekinin Eski Türkçede kullanılan ikinci tekil şahıs iyelik ekinin devamı olduğuna bir delil olabilir.

Erk. babağun ~ TT. babamın, *Erk. gozuğun* ~ TT. gözünün

Aynı durum ikinci çoğul şahıs iyelik ekinde de geçerlidir. Ayrıca bu durumun ortaya çıkması ilgi hal eki veya başka bir ek almadan da gerçekleşmektedir. Eski Türkçede ikinci çoğul şahıs iyelik eki $\{+^o\tilde{n}\}$ olmakla birlikte $\{+^o g^o z\}$ veya $\{+^o \tilde{g}^o z\}$ şekilleri de kullanılmıştır. Erkinis ağzında ise ikinci çoğul şahıs iyelik eki $\{+uz\}$ şeklindedir. /g/ ve /ğ/ ünsüzlerinin süreklileşerek /ğ/ ünsüzüne dönmesi ve sonrasında eriyerek kaybolması /z/ ünsüzünün önündeki ünlünün yuvarlaklaşmasına neden olmuştur. /ğ/ ünsüzünün daha önce var olduğu ve sonradan düştüğüne delil olarak bazı Artvin ağızları gösterilebilir. Örneğin Yusufeli'ne bağlı Uşhum köyü ağzında ikinci çoğul şahıs iyelik eki $\{+(u)vuz\}$, $\{+(i)yiz\}$ şeklindedir.¹⁴⁵ Bu ses olayına paralel durumlar diğer Türk lehçelerinde de da görülür. İkinci çoğul şahıs iyelik eki Tatarcada $\{+ğIz\}$ ¹⁴⁶; Karaçay-Malkarcada $\{+gIz\}$, $\{+gUz\}$ ¹⁴⁷ şeklindedir.

Erk. pàğuz ~ TT. bağınız, *Erk. sòzuzda* ~ TT. sözünüzde, *Erk. kapuz* ~ TT. kapınız, *Erk. gòzuzi* ~ TT. gözünüzü

Bu ses değişimi son dönemlerde standart Türkiye Türkçesinin büyük etkisiyle kaybolmaya yüz tutmuştur. Kalıplaşmış ve belirli kullanımları olan bazı yerlerde korunmuş olsa da çoğunlukla kullanılmamaktadır. Zeytinlik köyünde ikinci tekil şahıs iyelik ekinin iki şeklinin olması da yine bu nedenledir.

Doğu Karadeniz'de Şalpazarı, Giresun, Ordu ve Sinop yöresi ağızlarında da aynı nedenler ve daha etkin bir şekilde bu ses değişmesi görülmektedir.¹⁴⁸

2.2.2.9. Gırtlaksıllaşma

Erkinis ağzında gırtlaksıllaşma sıklıkla görülür. Bu ses değişmesinin en önemli nedeni gırtlak seslerini çokça tercih eden Kafkas dillerinin fonetiğidir.

¹⁴⁵ Turan 2006, 82

¹⁴⁶ Ercilasun 2007, 709

¹⁴⁷ Tavkul 2000, 25

¹⁴⁸ Demir 2000, 421

/k/ > /h/

Erkinis ağzının karakterini belirleyen en önemli ses olaylarından biridir. Özellikle hece sonlarında ve önünde kalın ünlü bulunan /k/ ünsüzleri Erkinis ağzında her zaman /h/ ünsüzüne döner. Bu değişme, Ermeni Kıpçakçasında,¹⁴⁹ Karaim Türkçesinde,¹⁵⁰ Azerbaycan'ın kuzey, güney ve batı ağızlarında,¹⁵¹ Kars ağızlarında,¹⁵² ve Erzurum ağızlarında¹⁵³ görülür. /k/ ünsüzüyle biten her türlü ek ve kök sonu; önündeki ünlü kalın ise her zaman, önündeki ünlü ince ise bazı belli durumlarda /h/ ünsüzüne döner.

Erk. kurdoh ~ TT. kurduk (1/5), *Erk. çihdi* ~ TT. çıktı (1/20), *Erk. yoh* ~ TT. yok (2/37), *Erk. toprah* ~ TT. toprak (3/14), *Erk. kaşoh* ~ TT. kaşık (4/15), *Erk. ahşam* ~ TT. akşam (6/26), *Erk. bah-* ~ TT. bak-, *Erk. toh* ~ TT. tok, *Erk. çoh* ~ TT. çok, *Erk. sahlà-* ~ TT. sakla-, *Erk. tahla* ~ TT. takla, *Erk. yuhì* ~ TT. uyku, *Erk. salah* ~ TT. salak, *Erk. hihirdah* ~ TT. kıkırdak, *Erk. ah-* ~ TT. ak-, *Erk. kabah* ~ TT. kabak, *Erk. saçah* ~ TT. saçak, *Erk. țarah* ~ TT. tarak, *Erk. pahlava* ~ TT. baklava, *Erk. kah-* ~ TT. kalk-

Fiil kökü ince veya kalın sıradan olması fark etmeksizin bütün fiillerin master eki bu kurala uyar.

Erk. pağlamah ~ TT. bağlamak (1/7), *Erk. olmah* ~ TT. olmak (2/31), *Erk. àtmah* ~ TT. almak, *Erk. istamah* ~ TT. istemek, *Erk. geçmah* ~ TT. geçmek, *Erk. açmah* ~ TT. açmak, *Erk. ahmah* ~ TT. akmak

Önündeki ünlü inceyse /k/ ünsüzü gırtlaksıllaşmayabilir. Örneğin “tek” kelimesi Erkinis ağzında “tàk” şeklindeyken “tak-” fiili “tah-” şeklindedir. Yine, “çok” kelimesi Erkinis ağzında “çoh” şeklindeyken “çök-” fiili “çòk-” şeklindedir.

¹⁴⁹ Tekin; Ölmez 1995, 36

¹⁵⁰ Tekin; Ölmez 1995, 98

¹⁵¹ Doğan 2010, 71-72

¹⁵² Ercilasun 1983, 111-112

¹⁵³ Gemalmaz 95, C1, 180

/g/, /k/ > /k/

Standart Türkiye Türkçesinde ön damakta (ince) ve art damakta (kalın) olmak üzere iki adet bulunan /k/ ve /k̄/ sesleri tek bir harf (k) ile gösterilmektedir. Erkinis ağzında ise bu iki sese ilave olarak gırtlakta söylenen bir /k̄/ sesi vardır. Standart Türkiye Türkçesinde özellikle kelime başlarında bulunan ve sonrasında çoğunlukla bir art damak ünlüsü olan /g/ ve /k/ ünsüzleri Erkinis ağzında /k̄/ ünsüzüne değişir. Bu durum, Azerbaycan Türkçesinde görülen söz başı art damaksıl /k̄/ ünsüzünün /ḡ/ ünsüzüne değişmesinin¹⁵⁴ bir ileri merhalesi olmalıdır. Söz başı /ḡ/ ünsüzlerinin de /k̄/ ünsüzüne değişmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca, /k/ ünsüzü iki ünlü arasında ise süreksiz /k̄/ ünsüzüne değil sürekli ve /h/ ünsüzüne dönme temayülündedir. İki ünlü arasında kaldığı bazı durumlarda ise /k̄/ ünsüzü ikizleşir.

Erk. k̄azandı ~ TT. kazandı (2/40), *Erk. k̄anun* ~ TT. kanun (2/42), *Erk. k̄almış* ~ TT. kalmış (3/25), *Erk. k̄iricah* ~ TT. kıracak (4/17), *Erk. k̄aynana* ~ TT. kaynana (5/8), *Erk. k̄ari* ~ TT. karı, *Erk. k̄aşı-* ~ TT. kaşı-, *Erk. k̄ol* ~ TT. kol, *Erk. k̄irmizi* ~ TT. kırmızı, *Erk. k̄ova* ~ TT. kova, *Erk. k̄itloh* ~ TT. kıtlık, *Erk. k̄iz* ~ TT. kız, *Erk. k̄api* ~ TT. kapı, *Erk. k̄ara* ~ TT. kara, *Erk. k̄an* ~ TT. kan, *Erk. k̄ah-* ~ TT. kalk-, *Erk. k̄atir* ~ TT. katır, *Erk. k̄etmer* ~ TT. katmer, *Erk. k̄il* ~ TT. kıl, *Erk. k̄ezep* ~ TT. gazap, *Erk. k̄erip* ~ TT. garip, *Erk. k̄urbet* ~ TT. gurbet, *Erk. k̄az* ~ TT. gaz

/g/ > /h/

Az sayıda örneği vardır.

Erk. h̄irtläh ~ TT. gırtlak, *Erk. h̄itiklâ-* ~ TT. gıdıkla-

/ğ̄/ > /ḡ/

Standart Türkiye Türkçesindeki /ğ̄/ ünsüzü farklı bir ses değişmesine uğramazsa Erkinis ağzında her zaman gırtlaktan /ḡ/ olarak söylenir.

Erk. t̄ağ̄ ~ TT. dağ (6/1), *Erk. kağ̄id* ~ TT. kağıt (6/11), *Erk. yağ̄i* ~ TT. yağ (1/25), *Erk. bucağ̄unda* ~ TT. bucağında (3/20), *Erk. galduğ̄i* ~ TT. geldiği, *Erk. sağ̄um* ~

¹⁵⁴ Tekin; Ölmez 1995, 120

TT. sağım, *Erk. pàġlà-* ~ TT. bağla-, *Erk. t̃àġil-* ~ TT. dağıl-, *Erk. torġi* ~ TT. doğru, *Erk. oġul* ~ TT. oġul, *Erk. aġir* ~ TT. ağır

2.2.2.10. Ünsüz İkizleşmesi

İki ünlü arasındaki tek ünsüzün çift olarak söylenmesi Erkinis ağzında görülen bir ses hadisesidir.

Erk. şakka ~ TT. şaka, *Erk. sakkal* ~ TT. sakal, *Erk. illac* ~ TT. ilaç, *Erk. sabbaġinan*¹⁵⁵ ~ TT. sabahla, *Erk. hille* ~ TT. hile, *Erk. sekker* ~ TT. sakar, *Erk. çakkal* ~ TT. çakal

Erkinis ağzında fiilden fiil yapan $\{-r\}$ yapım ekini almış gövdeye bir ettirgenlik eki daha getirmek istenirse $\{-tur\}$ eki getirilir, bu sırada gövdedeki /r/ sesi düşer. Böylece dolaylı yoldan kelime içinde ikizleşme hadisesi meydana gelmiş olur. Bu örnek bazı fiillerde karşımıza çıkmaktadır.

Erk. gâtuttur ~ TT. getirt, *Erk. düşuttur* ~ TT. düşürt, *Erk. kopattur* ~ TT. kopart, *Erk. çevuttur* ~ TT. çevirt, *Erk. otuttur* ~ TT. oturt

2.2.2.11. Ünsüz Tekleşmesi

Erkinis ağzında birkaç örnekle sınırlı bir ses olayıdır.

Erk. eveldan ~ TT. evvelden (2/1), *Erk. tükàn* ~ TT. dükkân, *Erk. ana* ~ TT. anne, *Erk. beduva* ~ TT. beddua

2.2.2.12. Ünsüz Benzeşmesi (Asimilasyon)

İki ünsüzün yan yana geldiğinde birbirinden etkilenmesi ve kendine benzetmesi Erkinis ağzında daha çok ekleşme esnasında ortaya çıkar. Bu benzeşme hadisesi daha çok /l/, /r/ ve /n/ ünsüzlerinin bulunduğu kelimelerde yaşanmaktadır.

¹⁵⁵ Sabah kelimesi her zaman ikizleşme örneği göstermez. Sadece belirli birkaç ek aldığıında bu durum ortaya çıkar.

rl > ll

Geniş zaman kipinde çekimlenerek $\{-(a/u)r\}$ eki almış olan fiil, üçüncü çoğul şahıs çekiminde eklenen $\{-la\}$ şahıs ekinin etkisiyle kelime sonunda bulunan /r/ ünsüzünü /l/ ünsüzüne değiştirir. Bu durum Erkinis'e yakın ağızlardan Uşum ağzında¹⁵⁶; Rize'nin Pazar, Ardeşen, Fındıklı ağızlarında¹⁵⁷; Erzurum ağızlarında¹⁵⁸ Kars ağızlarında¹⁵⁹ ve Ahıska yerli Türk ağzında¹⁶⁰ da görülmektedir. Erkinis ağzında bu iki /l/ ünsüzü ince olarak söylenir.

Erk. ista – r – lar > istalla ~ TT. isterler (4/2), Erk. ver – ur – lar > verulla ~ TT. verirler (4/5), Erk. sür – ar – lar > sürulla ~ TT. sürerler (4/20), Erk. yap – ar – lar > yapulla ~ TT. yaparlar, Erk. al – ur – lar > allulla ~ TT. alırlar, Erk. bah – ar – lar > bahulla ~ TT. bakarlar, Erk. tøk – ar – lar > tøkulla ~ TT. dökerler

Bu kuralın dışında yan yana gelen /r/ ve /l/ ünsüzleri benzeşmezler.

nl > ll

Sadece üç şahıs zamirinin çokluk eki aldığı durumlarda ortaya çıkan bir ses olayıdır.

Erk. bu + n + lar > bullar ~ TT. bunlar (2/24), Erk. o + n + lar > olla ~ TT. onlar (5/6), Erk. şu + n + lar > şulla ~ TT. şunlar

nd > nn

Karasızlık gösteren bir benzeşmedir.

Erk. o + n + dan > onnan ~ TT. ondan (4/8),

Erk. bu + n + dan > bunnan ~ TT. bundan (2/22)

¹⁵⁶ Turan 2006, 106

¹⁵⁷ Günay 2003, 130

¹⁵⁸ Gemalmaz 1995, C1, 367

¹⁵⁹ Ercilasun 1983, 127

¹⁶⁰ Ersöz, Serpil, Ahıska'da İki Büyük Ağız Grubu: Terekeme ve Yerli Türk Ağızı, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı 2/4, Erzurum, 2013, s. 109.

nl > nn

Sıkı bir kurala bağlı olmayan ve az sayıda örneği mevcut olan bir benzeşmedir. Bu ses olayına örnek gösterilebilecek kelimeler benzeşme konusunda kararsızlık gösterirler. Bu kararsızlık daha çok benzeşmeyi reddeder.

Erk. an + la – di > annadi ~ TT. anladı (6/20), Erk. zeytun + loğ > zeytunnoğ ~ TT. zeytinlik, Erk. din – la > dinna ~ TT. dinle

zs > ss

Sonunda /z/ ünsüzü bulunan kelimelere /s/ ünsüzü ile başlayan ek eklendiğinde meydana gelen benzeşmedir.

Erk. bez + suz > bessuz ~ TT. bezsiz, Erk. biz + suz > bissuz ~ TT. bizsiz, Erk. para + suz + suz > parasussuz ~ TT. parasızsınız

Herhangi bir kurala bağlı olmayan bazı ünsüz benzeşmeleri şu şekildedir.

Erk. üssüna ~ TT. üstüne (4/14), Erk. çaççi ~ TT. çerçi, Erk. yassi ~ TT. yatsı

2.2.2.13. Ünsüz Düşmesi

Kelime başında, ortasında ve sonunda olmak üzere üç ünsüz düşmesi vardır.

2.2.2.13.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi**/y/ > ø**

Azerbaycan Türkçesinde¹⁶¹ ve Erzurum ağızlarında¹⁶² görülen ön seste /y/ düşmesinin Erkinis ağızındaki yansımasıdır.

Erk. it– ~ Az. it– ~ TT. yit–, Erk. ilan ~ Az. ilan ~ TT. yılan, Erk. ipran– ~ TT. yıpran–

¹⁶¹ Ercilasun 2007, 182

¹⁶² Gemalmaz 1995, C1, 198

Bu ünsüz düşmesi Azeri sahasında sıkı bir kurala bağlıdır ancak Erkinis ağzında bu kurala uymayan “*yigit, yildirum, yuzuq, yil, yildiz,*” gibi birçok kelime de vardır.

Erkinis ağzında belirli bir kurala bağlı olmayan kelime başı ünsüz düşmesi olayları az örnekte görülmektedir.

Erk. aparlo ~ TT. **hoparlör**

Beraber söylenmesi alışkanlık haline gelmiş, hatta birleşik kelime olarak sayabileceğimiz bazı kelimeler yan yana geldiğinde ses düşmeleri meydana gelebilir.

Erk. başoğari ~ TT. baş yukarı

2.2.2.13.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi

Geçişli fiiller türeten {-r} eki, kendinden sonra gelerek eylemi ettirgen yapan {-tur} ekinin etkisiyle düşer.

Erk. gätuttur ~ TT. getir, *Erk. dūşuttur* ~ TT. düşürt, *Erk. kōpattur* ~ TT. kopart, *Erk. çevuttur* ~ TT. çevirt, *Erk. otuttur* ~ TT. oturt

Dört sestten oluşan fiil hecelerinde sondaki ünsüzün önündeki /r/, /l/ gibi ünsüzler sıklıkla düşer.

Erk. kağardoğ ~ TT. kalkardık (3/15), *Erk. separsun* ~ TT. serpersin (3/5), *Erk. boşat-* ~ TT. boşalt-

Erkinis ağzında belirli bir kurala bağlı olmaksızın kelime ortasında düşen ünsüzler vardır.

Erk. dōşururdoğ ~ TT. devşirirdik (1/4), *Erk. neşberloğ* ~ TT. rençberlik (6/37), *Erk. yuğa* ~ TT. yufka, *Erk. bōk*¹⁶³ ~ TT. büyük, *Erk. bişe* ~ TT. bir şey

¹⁶³ Büyük kelimesinin Erkinis ağzında “*buğuk*” ve “*bōk*” şeklinde iki kullanımı vardır. “*bōk*” daha çok kalıplaşmış bazı ifadelerde kullanılır.

Öğrenilen geçmiş zaman kip eki $\{-miş\}$ ile çekimlenmiş fiile ikinci tekil şahıs eki $\{-sun\}$ veya ikinci çoğul şahıs eki $\{-suz\}$ getirildiğinde şahıs ekindeki /s/ ünsüzü düşer.

Erk. örgänmişuz ~ TT. öğrenmişsiniz, *Erk. kırmışun* ~ TT. kırmışsın, *Erk. görmüşun* ~ TT. görmüşsün, *Erk. talmışun* ~ TT. dalmışsın, *Erk. soylamışuz* ~ TT. söylemişsiniz

2.2.2.13.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi

$/r/ > \emptyset$

$/r/$ ünsüzü Türkçe için telaffuzu zor bir sestir ve bu yüzden düşmeye ve erimeye uygun yapıdadır. Ayrıca $/r/$ ünsüzü bütün Kafkasya bölgesinde düşmeye meyilli bir ses olarak nitelendirilir.¹⁶⁴ Urmiye ağızlarında da $/r/$ ünsüzünün düşmesi sıklıkla görülmektedir.¹⁶⁵ Erkinis ağzında çokluk eki, geniş zaman eki, bildirme eki gibi sonu $/r/$ ünsüzü ile biten ya da ek almasa da sonu $/r/$ ünsüzü ile biten kelimelerde bu düşme olayı yaşanır. Bu ses olayı Karaçay-Malkar Türkçesinde aynen görülür.¹⁶⁶ Benzer bir husus, Kars Azerileri ve Terekeme ağızlarında da görülmektedir ancak $/r/$ sesi düşmüş bildirme eki ile fiillerin hikaye şeklini yapan ekin söyleniş biçimi birbirinden çok farklıdır.¹⁶⁷ Buradan yola çıkarak Kars Azerileri ve Terekeme ağızlarındaki $/r/$ ünsüzü düşmüş görülen geçmiş zaman ekinin söyleniş, Erkinis ağzındaki $/r/$ ünsüzü düşmüş kelimelere benzerlik taşır.

Kelime sonundaki $/r/$ ünsüzü, kelimenin aldığı eke bağlı olarak düşebilir, eriyebilir ya da olduğu gibi kalabilir. $/r/$ ünsüzünün düşmesi gerekirken olduğu gibi kalmasına neden olan diğer husus ise standart Türkiye Türkçesinin Erkinis ağzı üzerindeki etkisidir.

$/r/$ ünsüzü ile biten şimdiki zaman eki $\{-iy(e)(r)\}$ kendinden sonra ek almaz ya da ünsüz ile başlayan bir şahıs eki alırsa $/r/$ ünsüzü düşer.

¹⁶⁴ Grunina, 2010, 1357

¹⁶⁵ Doğan, Talip, Urmiye Ağızları, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kırıkkale, 2010, s. 94.

¹⁶⁶ Tavkul 2000, 10

¹⁶⁷ Ercilasun 1983, 134

Erk. as – iyer – am > asiynam ~ TT. asıyorum

Erk. as – iyer – sun > asiysun ~ TT. asıyorsun

Erk. as – iyer > asiye ~ TT. asıyor

Erk. as – iyer – oħ > asiyroħ ~ TT. asıyoruz

Erk. as – iyer – suz > asiysuz ~ TT. asıyorsunuz

Erk. as – iyer – lar > asiylà ~ TT. asıyorlar

Geniş zaman eki $\{-(a)r\}$ da ise ikili durum vardır. Geniş zaman kip eki, fiile $\{-ar\}$ şeklinde ekleniyorsa /r/ ünsüzü düşmez. Ek, fiile eklenirken önüne /u/ yardımcı ünlüsünü alırsa /r/ ünsüzü genellikle düşer.

Erk. yaş – ar – am > yaşaram ~ TT. yaşarım, Erk. tøk – ar – sun > tøkarsun ~ TT. dökersin, Erk. ol – ur > olu ~ TT. olur, Erk. degiş – ur > degişu ~ TT. değişir

Ek fiilin geniş zaman çekimini yapan $\{-dır\}$ ekinin sonundaki /r/ ünsüzü her zaman düşer. Bu yüzden bu ek, Erkinis ağzında her zaman $\{-du\}$ şeklindedir. Bu düşme olayı ekin ünlüsünde herhangi bir uzamaya neden olmaz. Bunun yanında, son zamanlarda standart Türkiye Türkçesinin Erkinis ağzı üzerindeki etkisini iyice artırmayla ek sonundaki /r/ ünsüzü bazı kişilerce söylenmeye zorlanmaktadır.

nàdu ~ TT. nedir (6/24), Erk. memleketumdu ~ TT. memleketimdir (2/13), Erk. topraħdu ~ TT. topraktır (3/27), Erk. kimdu ~ TT. kimdir, Erk. eylàdu ~ TT. öyledir, Erk. eydu ~ TT. iyidir, Erk. zamanudu ~ TT. zamanıdır, Erk. sànundu ~ TT. senindir, Erk. burdadu ~ TT. buradadır

$\{+lar\}$ çokluk ekinin ve üçüncü çoğul şahıs iyelik ekinin sonundaki /r/ ünsüzünün düşmesi düzensizdir. Aynı kelimenin /r/ ünsüzü düşmüş hali de düşmemiş hali de söylenebilir. Bu ikiliğin en büyük nedeni yine Erkinis ağzının standart Türkiye Türkçesinin etkisi altında kalmasıdır. Ağzın orijinalinde düşmesi gereken /r/ ünsüzünün düşmemesi bu etkiyle açıklanabilir.

Çokluk ekinde /r/ ünsüzünün düşerek eki açık hece yapması, ekin başındaki /l/ ünsüzünü incelterek /l/ ünsüzüne /a/ ünlüsünü ise yarı incelterek /â/ ünlüsüne dönüştürür. Bu yüzden Erkinis ağzında çokluk eki her zaman {+lâ} şeklindedir.

Çokluk eki, ardından ek almazsa /r/ ünsüzünün düşmesi konuşan kişinin o anki tercihinin bağlıdır; ünlü ile başlayan bir ek alırsa /r/ ünsüzü erir. Ünsüz ile başlayan bir alırsa /r/ ünsüzü korunur.

Erk. genşlâri ~ TT. gençleri (4/12), *Erk. ollâ* ~ TT. onlar (6/5), *Erk. verùllâ* ~ TT. verirler (4/5), *Erk. kuşlâ(r)* ~ TT. kuşlar, *Erk. masalâ(r)* ~ TT. masalar, *Erk. bullâ(r)* ~ TT. bunlar, *Erk. çayirlâ(r)* ~ TT. çayırlar, *Erk. ellâ(r)* ~ TT. eller, *Erk. ôtâlda* ~ TT. otlarda, *Erk. kimlardan* ~ TT. kimlerden

{-ur} ettirgenlik eki almış fiillerin sonundaki /r/ ünsüzü, ardından bir ek almadığında düşer; ünlü veya ünsüz ile başlayan bir ek aldığı zaman ise /r/ ünsüzü korunur. {-dur} ettirgenlik eki almış fiillerin sonundaki /r/ ünsüzü ise hiçbir zaman düşmez.

Erk. ôtù- ~ TT. otur-, *Erk. ôtùricaḥ* ~ TT. oturacak, *Erk. gâtù-* ~ TT. getir-, *Erk. gâtürma* ~ TT. getirme, *Erk. dödür-* ~ TT. döndür-, *Erk. dödürmiş* ~ TT. döndürmüş, *Erk. öldür-* ~ TT. öldür-, *Erk. ölduricam* ~ TT. öldüreceğim

Erkinis ağzında ek almayıp kelime sonunda /r/ ünsüzü bulunan bazı kelimelerde de düşme olayı olur. Sayı ismi olan “bir” kelimesi sayı sayma kullanımını dışında her zaman sonundaki /r/ ünsüzünü düşürür.

Erk. bi tane ~ TT. bir tane (5/6), *Erk. bi kaḡid* ~ TT. bir kağıt (6/11), *Erk. bi zaman* ~ TT. bir zaman, *Erk. bi baḥ* ~ TT. bir bak, *Erk. bi kârâ* ~ TT. bir kere, *Erk. bi şe* ~ TT. bir şey, *Erk. tavati* ~ TT. tavatur, *Erk. bâraba* ~ TT. beraber, *Erk. va¹⁶⁸* ~ TT. var

¹⁶⁸ “var” kelimesinin sonundaki /r/ ünsüzünün düşmesi durumu kararsızdır.

/n/ > ø

Kelime sonunda bulunan /n/ ünsüzü bazı kelimelerde düşer. Bu düşme olayının nedeni, düşen /n/ ünsüzünün önündeki /e/ ünlüsünün daralarak /i/ ünlüsüne dönüşmesidir.

Erk. hakketi ~ TT. hakikaten**n**, *Erk. meccani* ~ TT. meccanen**n**, *Erk. zate* ~ TT. zaten**n**,
Erk. hama ~ TT. hemen**n**

Erkinis ağzında herhangi bir kurala veya genellemeye bağlı olmadan kelime sonunda düşme meydana gelen örnekler de vardır.

Erk. nâsi ~ TT. nasıl (2/14), *Erk. buğda* ~ TT. buğday, *Erk. tarafi* ~ TT. teravih, *Erk. peyde* ~ TT. peydah

2.2.2.14. Ünsüz Türemesi

2.2.2.14.1 Kelime Başında Ünsüz Türemesi

ø > /h/, /ḥ/

Erkinis ağzında en sık görülen türeme olaylarından biridir. Bu türeme hadisesi Azerbaycan Türkçesinde de görülür.¹⁶⁹

Erk. hama ~ TT. ama (3/17), *Erk. helbet* ~ TT. elbette, *Erk. havya* ~ TT. ayva, *Erk. havli* ~ TT. avlu, *Erk. harh* ~ TT. ark, *Erk. his* ~ TT. is, *Erk. heyvah* ~ TT. eyvah

ø > /y/

Nadir örneği bulunan bir ses olayıdır.

Erk. yeriş- ~ TT. eriş-

2.2.2.14.2. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi

Erkinis ağzında kelime ortasında ünlü türemesine ait bazı örnekler vardır ancak bu örnekler belirli bir kurala bağlı değildir.

¹⁶⁹ Ercilasun 2007, 182

Erk. mayış ~ TT. maaş, *Erk. eġza* ~ TT. aza, *Erk. ayet* ~ TT. ait

{-ma} isim fiil eki ile biten kelimelerden sonra gelen “içun” edatı kendinden önceki kelimeye birleşirken arada /y/ ünsüzünün türediği örnekler vardır.

Erk. yema içun > *yemayičun* ~ TT. yeme için (1/14),

Erk. kurtarma içun > *kurtarmayičun* ~ TT. yeme için (2/26)

2.2.2.14.3. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi

Az sayıda örneği vardır.

*Erk. suvah*¹⁷⁰ ~ TT. siva

2.2.2.15. Yer Değiştirme (Metatez)

Erkinis ağızında özellikle /t/ ve /l/ ünsüzlerini içeren kelimelerde görülen bir ses hadisesidir.

Erk. leçer ~ TT. reçel, *Erk. torpaĥ* ~ TT. toprak, *Erk. kirpit* ~ TT. kibrit, *Erk. kirpik* ~ TT. kirpik, *Erk. parĥaç* ~ TT. bakraç, *Erk. melmeket* ~ TT. memleket, *Erk. şaġlam* ~ TT. şalgam, *Erk. eksi* ~ TT. eski, *Erk. tiskin-* ~ TT. tiksini-, *Erk. aġna-*¹⁷¹ ~ TT. anla-

İçinde -ġr- ses grubu bulunan kelimelerde bu iki ses sıklıkla yer değiştirir.

Erk. orġamişlâr ~ TT. uğramışlar (2/8), *Erk. sorġa*¹⁷² ~ TT. sonra (4/8), *Erk. torġi* ~ TT. doğru, *Erk. orġân-* ~ TT. öğren-, *Erk. torġa-* ~ TT. doğra-, *Erk. urġaş-* ~ TT. uğraş-, *Erk. irġan-* ~ TT. iğren-

¹⁷⁰ Standart Türkiye Türkçesi açısından bir ünsüz türemesi olarak görünse de eski şeklini devam ettiren bir kelimedir.

¹⁷¹ Eski Türkçede ve Kıpçakçada “añ-” şeklinde olan bu fiilin /ñ/ ünsüzü ayrılmış ve ortaya çıkan iki ünsüz yer değiştirmiştir.

¹⁷² Sonra kelimesinde bir metatez olayının yanında /ñ/ > /nġ/ ayrışması da vardır.

2.2.2.16. Ünsüz Ayrışması

Eski Türkçeden bu yana “nazal n” olarak bilinen /ñ/ ünsüzünün standart Türkiye Türkçesindeki uzantısı /n/ ünsüzü olarak kalmıştır. Erkinis ağzı, tarih içinde /n/ ve /g/ olarak iki ünsüze ayrılan bu sesi bu ayırık şekliyle korumuştur.

Erk. yünk̄ ~ TT. *yün*, *Erk. beng* ~ TT. *ben*, *Erk. çenge* ~ TT. *çene*, *Erk. donğuz* ~ TT. *domuz*, *Erk. ponğar* ~ TT. *pınar*, *Erk. bonğal-* ~ TT. *bunal-*, *Erk. dengiz*¹⁷³ ~ TT. *deniz*, *Erk. ağna*¹⁷⁴ ~ TT. *anla-*, *Erk. singaca* ~ TT. *sinsice*

/ñ/ ünsüzünün ayrışması sonucu ortaya çıkan iki ünsüzden birini tercih etme durumunda olan örnekler Erkinis ağzında görülebilir.

Erk. soğa ~ TT. *sonra* (4/7), *Erk. oğ* ~ TT. *ön*, *Erk. yalağuz* ~ TT. *yalnız*, *Erk. soğunda* ~ TT. *sonunda*

2.2.2.17. Diğer Ünsüz Değişmeleri

/d/, /t/ > /c/, /ç/

Birkaç örneği vardır ve bu değişme Azerbaycan’ın batı ağızlarında /d/ > /ç/ olarak görülmektedir.¹⁷⁵

Erk. cincal- ~ TT. *dincel-*, ET. *dış + kar* > *Erk. çişkar*¹⁷⁶ ~ TT. *çit kapısı*

¹⁷³ Erkinis ağzında deniz kelimesinin “dengiz” şeklinde söylenmesi sadece “dengiz gibi” deyimini için geçerlidir.

¹⁷⁴ Örnekte ayrışma sonrasında yer değiştirme durumu da vardır.

¹⁷⁵ Karaman 2000, 6

¹⁷⁶ Kelimenin kökeninin Eski Türkçe olma ihtimali göz önüne alınarak belirtilmiş bir ses değişmesidir. Kelimenin kökeni Gürcüce olabilme ihtimali de vardır.

2.3. SES UYUMLARI

2.3.1. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu, kelime içindeki ünlü seslerin birbirlerini kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık, genişlik-darlık yönünden etkilemesi ve kendine benzetmesi durumudur. Bu etkileme ve benzetme durumu ileriye ve geriye doğru gerçekleşebilmektedir. Erkinis ağzında genel olarak ünlü uyumları görülmez. Aksine ünlüler birbirlerine uyumsuz olma temayülündedir.

2.3.1.1. Genişlik-Darlık Uyumu

Bölge ağızlarında olduğu gibi Erkinis ağzında da genişlik-darlık uyumu yaygın değildir. Sadece birkaç örnekte bu uyuma örnek oluşturan ünlü benzeşmeleri gösterilebilir.

Erk. cehez ~ TT. çeyiz, Erk. zehir ~ TT. zehir, Erk. sahab ~ TT. sahip

2.3.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Erkinis ağzında bazı istisnalar dışında düzlük-yuvarlaklık uyumu yoktur. Kelime kökünde bu uyumu sağlayacak benzeşme yaşanmazken kelimeye eklenen yapım veya çekim ekleri de kelime kök veya gövdesine düzlük-yuvarlaklık yönünden uyum sağlamaz. Özellikle düz ünlülerin yuvarlaklaşması hadisesi bu uyumu sürekli bozar.

a. Yapım Eklerinde

Standart Türkiye Türkçesinde kelime köküne eklenen yapım eklerinin ünlüsünün düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak iki veya dört farklı versiyonu varken Erkinis ağzında bu eklerin ünlüsünün genellikle tek şekli vardır. Bu yüzden yapım ekleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaz.

*Erk. liraloh ~ TT. liralık (6/39), Erk. oyunçi ~ TT. oyuncu, Erk. sùdci ~ TT. sütçü,
Erk. ifacoh ~ TT. ufacık, Erk. kòhi ~ TT. koku*

b. Çekim Eklerinde

Yapım eklerinde olduğu gibi çekim eklerinde de düzlük-yuvarlaklık uyumu yoktur. Kök veya gövdeye eklenen çekim ekinin ünlüsü, kök veya gövdedeki ünlülere benzeşmeden düzlüğünü veya yuvarlaklığını korur.

Erk. buralâğun ~ TT. buraların (2/4), *Erk. oni* ~ TT. onu (2/7), *Erk. duşdi* ~ TT. düştü (2/40), *Erk. adamun* ~ TT. adamın, *Erk. evun* ~ TT. evin, *Erk. buni* ~ TT. bunu, *Erk. kalemum* ~ TT. kalemim, *Erk. ellavun* ~ TT. ellerin, *Erk. uzumi* ~ TT. üzümü, *Erk. dedüğumuz* ~ TT. dediğimiz

2.3.1.3. Kalınlık-İncelik Uyumu

Kafkas dillerinde olduğu gibi Erkinis ağzında da /ı/, /ö/ ve /ü/ ünlüleri kullanılmaz. Bu durum, Erkinis ağzında kalınlık-incecik uyumunun bozulmasının en temel sebebidir.

Erk. karsi ~ TT. Kars'ı (2/2), *Erk. sarıkamiş* ~ TT. Sarıkamış (2/9), *Erk. akıl* ~ TT. akıl, *Erk. alış-* ~ TT. alış-, *Erk. çökek* ~ TT. çökek, *Erk. alti* ~ TT. altı, *Erk. güzel* ~ TT. güzel, *Erk. döneğ* ~ TT. dönek

Yapım ve çekim eklerinin tamamına yakın bir kısmının sadece tek bir şeklinin olması, bu eklerin eklendiği kök veya gövde ile uyumsuz olmasına yol açar. Eklerin tek şekilli olmasının nedeni ise alt katman olan Kafkas ünlü sisteminin bölge ağızlarında korunmuş olmasıdır.¹⁷⁷ Aynı husus Uşhum köyü ağzında da görülür.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Grunina 2010, 1358

¹⁷⁸ Turan 2006, 66

Erk. eskidan ~ TT. eskiden (1/17), *Erk. çizmaya* ~ TT. çizmeye (2/8), *Erk. yoli* ~ TT. yolu (2/15), *Erk. edamaz* ~ TT. edemez (2/19), *Erk. sefera* ~ TT. sefere (4/11), *Erk. getma* ~ TT. gitme, *Erk. kimdan* ~ TT. kimden, *Erk. kopeğa* ~ TT. köpeğe, *Erk. benum* ~ TT. benim, *Erk. dişlâ* ~ TT. dişler, *Erk. igitloh* ~ TT. yiğitlik, *Erk. gedarsuz* ~ TT. gidersiniz, *Erk. diycam* ~ TT. diyeceğim, *Erk. eydu* ~ TT. iyidir, *Erk. bena* ~ TT. bana

Bu uyumsuzlukların yanında az sayıda da olsa ilerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla kalınlık-incelik uyumuna uyan bazı kelimeler vardır. Fakat bu benzeşmeler ekleşme sırasında değil kelime kökünde olur.

Erk. bahçasunda ~ TT. bahçesinde (2/34), *Erk. bambayaz* ~ TT. bembeyaz (3/6), *Erk. esker* ~ TT. asker, *Erk. defe* ~ TT. defa, *Erk. bâraba* ~ TT. beraber, *Erk. kirez* ~ TT. kiraz

2.3.2. Ünsüz Uyumu

Erkinis ağzında ünsüz sesler, birbirleriyle uyumlu olma yönünde kararlı değildir. Özellikle Türkmencede bir benzeri görülen bu uyumsuzluk¹⁷⁹ Erkinis ağzında ekleşme sırasında ortaya çıkar. Görülen geçmiş zaman eki {-di}, ek fiilin geniş zaman eki {-du} ve ek fiilin görülen geçmiş zaman eki {-di} benzeşmezlik gösteren eklerdir.

Erk. getdilâ ~ TT. gittiler (4/2), *Erk. çihdi* ~ TT. çıktı (1/20), *Erk. boşdi* ~ TT. boştu, *Erk. kaçdum* ~ TT. kaçtım, *Erk. düşduz* ~ TT. düştünüz, *Erk. çoħdu* ~ TT. çoktur

İsimden isim yapan {+CI} eki ise benzeşme konusunda kararsızlık gösterir.

Erk. oyunçi ~ TT. oyuncu, *Erk. demurçi* ~ TT. demirci, *Erk. kuşci* ~ TT. kuşçu

Bulunma hal eki {+da} ve ayrılma hal eki {+dan} tonsuz ünsüz ile biten kelimelere eklendiğinde eklerin başında bulunan /d/ ünsüzü benzeşmeye uğramaz ve tonlu olarak kalır.

¹⁷⁹ Kara, Mehmet, Türkmen Türkçesi Grameri, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005, s. 65-66.

Erk. sabahdan ~ TT. sabahtan (3/15), *Erk. başdan* ~ TT. baştan (4/2), *Erk. toprahdan* ~ TT. topraktan (3/5), *Erk. ağaçda* ~ TT. ağaçta, *Erk. çohdan* ~ TT. çoktan, *Erk. atdan* ~ TT. attan

2.3.3. Ünlü-Ünsüz Uyumu

Ekleşme sırasında ek ve gövdede bulunan ünlü ve ünsüzlerin birbirine benzeşmesi sonucunda ortaya bazı ses değişiklikleri çıkar. Bu değişiklikler eklere göre değişiklik gösterebilir.

a. Çokluk Ekinde Ünlü-Ünsüz Benzeşmesi

Çokluk eki, ünlü ile başlayan bir ek alığında ekin sonundaki /r/ ünsüzü, eklenen ekin ünlüsüne bağlı olarak /ğ/, /v/ veya /y/ ünsüzlerinden birine dönüşür, bazen ise yine /r/ olarak kalır. Bu dönüşen sese “hiatus sesi” denir ve Kafkas fonetiğine özgüdür.¹⁸⁰

Erk. ayağlâğumuzi ~ TT. ayaklarımızı (3/6), *Erk. köylâğunda* ~ TT. köylerinde (6/1), *Erk. öküzläyi* ~ TT. öküzleri (6/12), *Erk. kapilâyi* ~ TT. kapıları (6/34), *Erk. buralağun* ~ TT. buraların (2/31), *Erk. tãnâlağun* ~ TT. danaların, *Erk. bullâyi* ~ TT. bunları, *Erk. elmalâyi* ~ TT. elmaları, *Erk. torğilâyi* ~ TT. doğruları, *Erk. taşlâra* ~ TT. taşlara

b. Tonsuz Ünlülerin Ünlü ile Başlayan Ekin Etkisiyle Tonlulaşması

Standart Türkiye Türkçesinde görülen ses olayının aynısıdır. Tonsuz bir ünsüz ile biten kelimeye ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde tonsuz ünsüz tonlulaşır.

Erk. ağaç + i > ağacı ~ TT. ağacı, *Erk. kitap + a > kitaba* ~ TT. kitaba, *Erk. dedoğ + umuz > deduğumuz* ~ TT. dediğimiz, *Erk. saçağ + un > saçağun* ~ TT. saçağın, *Erk. dõşek + a > dõşega* ~ TT. dõşeğe

Erkinis ağzında bu durumun tam karşısında bulunan örnek de vardır.

¹⁸⁰ Grunina 2010, 1359

Erk. ceb + *um* > *cepum* ~ TT. cebim

c. Kelime Sonunda Tonlu Ünlülerin Bulunması

Standart Türkiye Türkçesinde kelime sonlarında /p/, /ç/, /t/, /k/ gibi ünsüzler bulunan kelimeler ünlü ile başlayan bir ek aldığında çoğunlukla tonlularak /b/, /c/, /d/, /g/ gibi ünsüzlere değişir.¹⁸¹ Erkinis ağzında ise herhangi bir ek almadan dahi kelimenin sonunda tonlu ünsüzler bulunabilir. Bu durum, Azerbaycan Türkçesinde asli uzunluklardan sonra gelen kelimelerin tonlulaşması olarak açıklanmıştır.¹⁸² Asli uzun olan ünlünün kısalmışken sonrasındaki tonsuz ünsüzü tonlulaştırması mümkün olduğu göz önüne alınarak örnekleri verilen kelimelerdeki ünlülerin Eski Türkçede uzun olduğu düşünülebilir.

Erk. ac ~ TT. aç, *Erk. beg* ~ TT. bey, *Erk. pic* ~ TT. piç, *Erk. did-* ~ TT. dit-, *Erk. sùd* ~ TT. süt, *Erk. dib* ~ TT. dip, *Erk. gùc* ~ TT. güç, *Erk. gînc* ~ TT. hınç, *Erk. uc* ~ TT. uç, *Erk. gec* ~ TT. geç, *Erk. bud* ~ TT. but, *Erk. ceb* ~ TT. cep, *Erk. kab* ~ TT. kap

¹⁸¹ Tokatlı, Suzan, Türkiye Türkçesinde Son Seste Tonlulaşma ve Uzun Ünlü Üzerine Bir İnceleme, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, Yıl 2003/2, s. 144.

¹⁸² Tekin; Ölmez 1995, 120

BÖLÜM III
ŞEKİL BİLGİSİ

3.1. İSİMLER

3.1.1. İsim Yapım Ekleri

3.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

Erkinis ağzında yapım ekleri genel olarak Anadolu ağızlarındaki ve Standart Türkiye Türkçesindeki yapım ekleriyle büyük ölçüde aynıdır. Sadece Erkinis ağzının gösterdiği fonetik karaktere bağlı olarak eklerde bazı ses değişimleri oluşmaktadır.

{+ah}

Bu ek, eklendiği kelimeye benzetme ve küçültme anlamı katar.¹⁸³ Standart Türkiye Türkçesindeki {+Ak} ekiyle aynı görevdedir. Erkinis ağzında bu ekin tek şekli vardır.

Erk. solah ~ TT. solak, *Erk. topah* ~ TT. topak, *Erk. tozah* ~ TT. tozak, *Erk. başah* ~ TT. başak, *Erk. suvah* ~ TT. siva

{+ar}, {+şar}

Bu ek, asıl sayı isimlerinden dağıtma sayı ismi yapar.¹⁸⁴ Sayı adı niteliğindeki bütün sayılara gelebilir.¹⁸⁵ Erkinis ağzında bu ekin yalnızca kalın vokalli şekilleri bulunur.

Erk. birar ~ TT. birer (5/11), *Erk. ikişar* ~ TT. ikişer, *Erk. üçar* ~ TT. üçer, *Erk. yedişar* ~ TT. yedişer, *Erk. tākār tākār* ~ TT. teker teker, *Erk. āzar āzar* ~ TT. azar azar

{+ca}

Kavim isimlerinden dil, lehçe ve şive isimleri yapmakta kullanılır.¹⁸⁶ Erkinis ağzında da Standart Türkiye Türkçesi ile aynı görevde kullanılır.

¹⁸³ Korkmaz 2009, 35

¹⁸⁴ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım Yayım, İstanbul, 2007, s. 169.

¹⁸⁵ Korkmaz 2009, 35

¹⁸⁶ Ergin 2007, 167

Erk. türkca ~ TT. Türkçe, *Erk. ğurcica* ~ TT. Gürcüce, *Erk. ermanica* ~ TT. Ermenice, *Erk. firansuzca* ~ TT. Fransızca

Bu ekin diğer bir işlevi de gövdeye “*kim tarafından*”, “*kime göre*”, “*ne şekilde*” anlamı kazandırmasıdır.¹⁸⁷

Erk. benca ~ TT. bence, *Erk. erkâkca* ~ TT. erkekçe, *Erk. mertca* ~ TT. mertçe

{+cağ}, {+cek}, {+çağ}

Bu ek {+ÇIk} eki gibi küçültme sevgi anlamı kazandırır. Erkinis ağzında çok tercih edilen bir ek değildir. Kalıplaşmış birkaç kelimedede örneği vardır.

Erk. elcek ~ TT. elcek, *Erk. oyunçağ* ~ TT. oyuncak, *Erk. sıcak* ~ TT. sıcak

{+ci}, {+çi}

Standart Türkiye Türkçesindeki {+CI}, {+CU} ekiyle aynı görevdedir. Bu ekin; Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcanın ilk devirlerinde yalnız düz vokalli şekilleri vardı. Batı Türkçesinin doğu sahasında ekin yalnızca düz şekillerini kullanan ağızlar bugün bile vardır.¹⁸⁸ Erkinis ağzında bu ek, her zaman düz vokallidir. Ayrıca Eski Türkçede bu ekin yalnızca ç’li şekilleri vardı.¹⁸⁹ Erkinis ağzında da gövdeye getirilen ekin genellikle ç’li şeklinin tercih edilmesi, dilde eski söylem alışkanlıkların kolay terk edilmediğini göstermektedir.

Erk. zeytinciloğun ~ TT. zeytinciliğın (1/1), *Erk. elçila* ~ TT. elçiler (4/6), *Erk. avci* ~ TT. avcı, *Erk. eskici* ~ TT. eskici, *Erk. yolçi* ~ TT. yolcu, *Erk. oyunçi* ~ TT. oyuncu, *Erk. sùdci* ~ TT. sütçü, *Erk. yalànçi* ~ TT. yalancı, *Erk. ğulâşçi* ~ TT. güreşçi, *Erk. yaylâci* ~ TT. yaylacı

¹⁸⁷ Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 160.

¹⁸⁸ Ergin 2007, 258

¹⁸⁹ Ergin 2007, 157

{+cil}

Erkinis ağzında daha çok hayvan isimleri yapmakta kullanılır. Diğer türetme özellikleri pek tercih edilmemiştir. Ünlü uyumuna girmez ve sadece ince vokalli şekli kullanılır.

Erk. tavşancıl ~ TT. tavşancıl, *Erk. anacıl* ~ TT. ana arı

{+cilaḥ}

Bu ek gövdeye *{+caḥ}*, *{+cek}*, *{+çaḥ}* ekine benzer ve gövdeye “gibi”, “kadar” anlamı katar. Erzurum ağızlarında bu ekin birkaç farklı örneği vardır ve bu ek *{+cilaḥ}* şeklinde telaffuz edilmiştir.¹⁹⁰ Erkinis ağzında ise tek örneği vardır.

Erk. yencilah ~ TT. hafif

{+coḥ}, {+cuḥ}, {+cuḳ}

Bu ekin başlıca fonksiyonu küçültme ve sevgi ifade etmektir.¹⁹¹ Standart Türkiye Türkçesindeki kullanımıyla aynı anlamdadır. Erkinis ağzında bu ekin düz vokalli şekilleri kullanılmaz. Ekin yuvarlak vokalli şekli olan *{+cuḥ}* genellikle genişler ve *{+coḥ}* olarak kullanılır. Ancak yine de genişleme durumunda olmayıp dar şekilde kalmış olan örnekleri de vardır. Bu durumun sebebi gövdedeki ünlülerin ekteki ünlüyü etkileme derecesinin değişken olmasıdır.

Erk. kızılcoḥ ~ TT. kızılıcık, *Erk. taracoḥ* ~ TT. daracık, *Erk. kısacoḥ* ~ TT. kısacık, *Erk. azicoḥ* ~ TT. azıcık, *Erk. ifacoḥ* ~ TT. ufacık, *Erk. tomurcoḥ* ~ TT. tomurcuk, *Erk. tavarcoḥ* ~ TT. dağarcık

¹⁹⁰ Gemalmaz 1995, C1, 237

¹⁹¹ Ergin 2007, 16

{+da}

Bu ek, bulunma hal ekinin kalıplaşmasıyla kalıcı adlar türetir.¹⁹² Erkinis ağzında yalnızca tonlu ve kalın şekli kullanılır. Sadece belirli kelimelere eklenerek kullanılagelmiştir.

Erk. àkilda ~ TT. akılda, plana göre, *Erk. hesabda* ~ TT. hesapta, *Erk. sözda* ~ TT. sözde, *Erk. çağında* ~ TT. çağında, yetişkin, *Erk. yolunda* ~ TT. yolunda

Bu ekin Erkinis ağzındaki bir diğer işlevi de geldiği kelimeyi zarf yapar ve o kelimeye düzenli tekrar anlamı katar.

Erk. hàvtada ~ TT. haftada bir, *Erk. ayda* ~ TT. ayda bir, *Erk. gùnda* ~ TT. günde bir

{+daş}, {+taş}, {+taş}

Kişiler arasında ortaklık, beraberlik bildirir.¹⁹³ Erkinis ağzında da aynı görevde kullanılır. Hece başındaki aşırı patlayıcılaşma nedeniyle Standart Türkiye Türkçesinden fazla olarak aşırı patlayıcı şekli de kullanılır.

Erk. arhataş ~ TT. arkadaş (2/30), *Erk. kardaş* ~ TT. kardeş, *Erk. vatandaş* ~ TT. vatandaş, *Erk. meslekdaş* ~ TT. meslektaş

{+gil}

Bu ek; şahıs, akrabalık, unvan adlarından sonra gelerek o şahıs ve akrabaların mensuplarını gösteren aile adları yapar.¹⁹⁴ Standart Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızlarında olduğu gibi Erkinis ağzında da bu ek tek şekillidir.

Erk. aġagilun ~ TT. Ağagil'in (6/28), *Erk. aligil* ~ TT. Aligil, *Erk. veligil* ~ TT. Veligil, *Erk. emigil* Amcagil, *Erk. hocagil* ~ TT. Hocagil, *Erk. mollagil* ~ TT. Mollagil, *Erk. hacigil* ~ TT. Hacıgil

Bu ek aynı zamanda yer isimleri de yapar.¹⁹⁵ Erkinis'te bu ekle yapılan yer ismine dair bir örnek vardır.

¹⁹² Eker 2010, 319

¹⁹³ Banguoğlu 1998, 168

¹⁹⁴ Korkmaz 2009, 47

Erk. hamzigil ~ TT. Hamzigil

{+i}

Zaman adlarına gelerek standart Türkiye Türkçesindeki *{+leyin}* anlamını katan bir ektir. Ünlü uyumuna girmez.

Erk. ertasi ğuni ~ TT. ertesi gün (4/27), *Erk. ğünüzi* ~ TT. gündüzleyin, *Erk. aḥşamî* ~ TT. akşamleyin, *Erk. eveli* ~ TT. evvelden, önceden, önce

{+inan}

Bu ek, standart Türkiye Türkçesindeki *{+lAyIn}* ekiyle aynı görevdedir. Zaman adlarına gelir ve eklendiği adın zaman anlamını güçlendirir.¹⁹⁶ Erkinis ağzında, Erzurum ağızlarında da olduğu gibi *{+lAyIn}* eki yerine bağlama hali ekinin kullanıldığı görülmektedir.¹⁹⁷

Erk. aḥşamînan ~ TT. akşamleyin, akşam ile, *Erk. sabbaġînan* ~ TT. sabahleyin, sabah ile

{+kâr}, {+gara}

{+garu}, *{+gârü}*, *{+karu}*, *{+kârü}* eki eski Türkçede ismin yön halini bildirir.¹⁹⁸ Bu ek günümüzde pek kullanılmasa da kalıplaşmış olarak bazı sözlerde yer almaktadır.

Erk. tişkâr ~ TT. çit kapısı¹⁹⁹, *Erk. çayġara* ~ TT. çaygara, dere yatağı

{+ki}

Bu ek, zaman ve yer-yön zarflarına doğrudan doğruya geldiği hallerde bir üretim eki sayılır, sıfat ve zamir olan kelimeler yapar.²⁰⁰ Erkinis ağzında da aynı görevde kullanılır.

¹⁹⁵ Turan 2006, 75

¹⁹⁶ Eker 2010, 320

¹⁹⁷ Gemalmaz 1995, C1, 240

¹⁹⁸ Gabain 1988, 65

¹⁹⁹ “*tişkâr*” kelimesi Zikri Turan’a göre *tiş* + *gar* şeklinde oluşmuştur. (Turan 2006, 75) Diğer taraftan bu kelime Gürcücede “*çişkari*” olarak geçmektedir.

Erk. yohardaki ~ TT. yukardaki (1/2), *Erk. şimdiki* ~ TT. şimdiki (3/20), *Erk. yerdaki* ~ TT. yerdeki (5/8), *Erk. bu yanki* ~ TT. bu taraftaki, *Erk. o yanki* ~ TT. o taraftaki, *Erk. obirki* ~ TT. öbürkü, *Erk. bayahki* ~ TT. az önceki, *Erk. bildirki* ~ TT. geçen seneki, *Erk. yarunki* ~ TT. yarınki

Standart Türkiye Türkçesinde ve bazı Anadolu ağızlarında bu ek ünlü uyumuna yatkındır.²⁰¹ Ancak Erkinis ağzında bu ek sadece ince vokalli haliyle kullanılır.

{+li}

Standart Türkiye Türkçesindeki {+li}, {+lu} eki ile aynı görevdedir. Erkinis ağzında bu ekin yuvarlak ve kalın şekilleri kullanılmaz. Bu yüzden ek, tek şekillidir. Yalnızca düz şekilli olan {+li} kullanılır. Aynı durum Rize ağızlarında da görülür.²⁰²

Erk. güçli ~ TT. güçlü (2/12), *Erk. yollu* ~ TT. yollu (3/14), *Erk. kıymetli* ~ TT. kıymetli (5/7), *Erk. tatlı* ~ TT. tatlı (3/27), *Erk. köyli* ~ TT. köylü, *Erk. paltı* ~ TT. ballı, *Erk. kuzli* ~ TT. kuzulu, *Erk. tohli* ~ TT. toklu, *Erk. gülli* ~ TT. güllü, *Erk. murili* ~ TT. murulu, *Erk. yazılı* ~ TT. yazılı, *Erk. çizili* ~ TT. çizili, *Erk. düzenli* ~ TT. düzenli, *Erk. verimli* ~ TT. verimli, *Erk. sınırlı* ~ TT. sınırlı, *Erk. kolaylı* ~ TT. kolaylıkla

{+luk}, {+lu}, {+loh}, {+loh}

{+loh} yapım eki Standart Türkiye Türkçesindeki {+luk}, {+luk} yapım ekinin tam olarak karşılığıdır. Ekin başındaki /l/ sesi daha çok ince telaffuz edilir. Ahıska yerli Türk ağzında da bu ek {+luh} şeklindedir.²⁰³ Eklendiği kelime gövdesi /n/ ünsüzü ile bitiyorsa ilerleyici benzeşme yoluyla {+noh} şekline de dönüşebildiği durumlar vardır.

Erk. yağloğa ~ TT. yağlığa (1/16), *Erk. elçiloğa* ~ TT. elçiliğe (4/2), *Erk. ortaloh* ~ TT. ortalık (6/27), *Erk. liraloh* ~ TT. liralık (6/39), *Erk. başloh* ~ TT. başlık, *Erk.*

²⁰⁰ Banguoğlu 1998, 184

²⁰¹ Banguoğlu 1998, 185

²⁰² Günay 2003, 106

²⁰³ Ersöz 2013, 110

eyloḥ ~ TT. iyilik, *Erk. anàloḥ* ~ TT. analık, *Erk. pistloḥ* ~ TT. pislik, *Erk. zevzekloḥ* ~ TT. zevzeklik, *Erk. çocoḥloḥ* ~ TT. çocukluk, *Erk. zeytunnoḥ* ~ TT. zeytinlik, *Erk. yenloḥ* ~ TT. hafif, *Erk. eyluḥ* ~ TT. iyilik, *Erk. terluḥ* ~ TT. terlik

{+n}

Çarpma işlemlerinde çarpan sayıya getirilir. Gemalmaz, ekin iyelik menşeli olduğu görüşündedir.²⁰⁴ Ahmet Buran ise bu ekin vasıta hal eki olduğunu belirtmiştir.²⁰⁵

Erk. alti kàra beşin ~ TT. altı kere beş, *Erk. sekiz defe onùn nà edar* ~ TT. sekiz defa on ne yapar

{+nci}

Bu ekin amacı asıl sayı isimlerinden sıra, derece ifade eden sayı isimleri yapmaktır.²⁰⁶ Erkinis ağzında da aynı amaçla kullanılır. Eski Anadolu Türkçesinde eki köke bağlayan yardımcı ses kökün vokaline uygun olmaktan çıkarak daima düz şekilde kullanılmıştır. Bu durum Azeri sahasında bugün bile uyuma girmemiştir.²⁰⁷ Erkinis ağzı da Azeri sahasının etkisinde kalmış olmalı ki ek sadece düz vokalli olarak kullanılmaktadır. Ancak eki köke bağlayan yardımcı seste köke bağlı bir uyum söz konusudur.

Erk. birinci ~ TT. birinci (1/10), *Erk. onunci* ~ TT. onuncu (1/10), *Erk. uçünci* ~ TT. üçüncü (4/11), *Erk. ikinci* ~ TT. ikinci, *Erk. dördünci* ~ TT. dördüncü, *Erk. sekizünci* ~ TT. sekizinci, *Erk. dokkuzünci* ~ TT. dokuzuncu

{+nun}

Akraba isimlerine gelerek kelimeye Standart Türkiye Türkçesindeki {+CIğIm} ekinin anlamını kazandırır. Daha çok yaşça büyükler tarafından daha küçüklere edilen hitaplarda kullanılır. Bu kalıbı kullanan kişi, seslendiği kişiye göre kendi akrabalık durumunun adına bu eki ekler. Şefkat, merhamet ve sevgi

²⁰⁴ Gemalmaz 1995, C1, 239

²⁰⁵ Buran 1996, 236

²⁰⁶ Ergin 2007, 168

²⁰⁷ Ergin 2007, 169

duygularını barındırır. Bazen kullanıma bağlı olarak ekteki vokal normalden çok daha uzun söylenebilir.

Erk. eminun, buyra gəl ~ TT. amcacığım, (yeğenim) buraya gel

Erk. buni buradan gètù halanun ~ TT. bunu buradan götür teyzeciğim (yeğenim)

{+o}

Bu ek, kişi adlarına gelerek kelimelere seslenme anlamı katar. Erkinis ağzında bu türetme sıkça kullanılır. Aynı durum Erzurum ağızlarında da geçerlidir. Bu ek, özel isimlere ve akrabalık kelimelerine getirilerek bu tür kelimelerin iç sesteki ilk ünsüzüne kadar olan kısmı alınıp geriye kalan kısmı atıldıktan sonra bu atılan kısmın yerine getirilir.²⁰⁸ Bu kural, kalıplaşmış ve sık kullanılan kişi isimleri için geçerli olsa da Erkinis ağzında bazı isimlerde ilk ünsüze kadar olan kısmın atılması söz konusu değildir.

Erk. memo ~ TT. Mehmet, *Erk. abo* ~ TT. Abdullah, *Erk. musto* ~ TT. Mustafa, *Erk. nezaketo* ~ TT. Nezaket, *Erk. ino* ~ TT. İnyet, *Erk. muço* ~ TT. Muammer, Muharrem, *Erk. meleço* ~ TT. Melek, *Erk. selo* ~ TT. Selahattin, *Erk. utko* ~ TT. Utku, *Erk. zabo* ~ TT. Sabit, *Erk. kıyo* ~ TT. Kıyafet, *Erk. nazo* ~ TT. Nazım, Nazmiye, *Erk. erco* ~ TT. Ercan *Erk. alo* ~ TT. Ali, *Erk. sevo* ~ TT. Sevim, *Erk. haço* ~ TT. Hakan

Bu ek ile ilgili dikkat çekici bir diğer husus ise Gürcücedeki ismin seslenme halinin kalıplaşarak Erkinis ağzında kullanılıyor olabileme ihtimalidir. Gürcücede ismin seslenme hali {+o} eki ile yapılır.²⁰⁹ Erkinis ağzında, Erzurum gibi daha güneydeki ağızlardan farklı olarak hayvan isimlerine de bu ekin getirilmesi bu ihtimali bir hayli güçlendirmektedir.

Erk. hanumo ~ TT. hanım, *Erk. çiçeço* ~ TT. çiçek, *Erk. sùmbùlo* ~ TT. sümbül, *Erk. koço* ~ TT. koç, *Erk. puço* ~ TT. dana, *Erk. altino* ~ TT. altın, *Erk. piso* ~ TT. pisi, *Erk. oşo* ~ TT. çocuk dilinde köpek

²⁰⁸ Gemalmaz 1995, C1, 242

²⁰⁹ Hewitt, Brian George, Georgian: A Structural Reference Grammar, John Benjamins Publishing Company, Londra, 1995, s. 94.

{+si}

Standart Türkiye Türkçesindeki $\{+sI\}$, $\{+sU\}$ ekiyle aynı görevdedir. Erkinis ağzında ince ve düz şekli vardır. Anadolu ağızlarındaki “*çocuksu*”, “*erkeksi*” gibi yaklaşma anlamı taşıyan örneklerin kullanımı tercih edilmemiştir. Genellikle yerme veya şaşırma durumlarında sıfat olarak kullanılır. Belirli kelimelere eklendiği için az sayıda örneği vardır.

Erk. eylâsi ~ TT. öylesi, *Erk. beylâsi* ~ TT. böylesi, *Erk. eyisi* ~ TT. iyisi

{+suz}

Bu ek, geldiği gövdeye $\{+li\}$ ekinin tam tersi bir anlam verir.²¹⁰ Standart Türkiye Türkçesindeki $\{+sIz\}$, $\{+sUz\}$ eki ile aynı görevdedir. Erkinis ağzında bu ekin düz ve ince şekilleri kullanılmaz. Bu yüzden sadece yuvarlak ve kalın olan $\{+suz\}$ şekli kullanılır.

Erk. merdevansuz ~ TT. merdivensiz (1/1), *Erk. kapisuz* ~ TT. kapısız, *Erk. tüssüz* ~ TT. tuzsuz, *Erk. görgüsuz* ~ TT. görgüsüz, *Erk. kaçohsuz* ~ TT. katıksız, *Erk. dengâsuz* ~ TT. dengesiz, *Erk. sahapsuz* ~ TT. sahipsiz, *Erk. parasuz* ~ TT. parasız, *Erk. babasuz* ~ TT. babasız, *Erk. yazisuz* ~ TT. yazısız

{+tah}

Bu ek, daha çok zaman bildiren kelimeye eklenerek o kelimeyi zaman yönünde kısıtlar ve “...e kadar” anlamı katar. Eski Türkçedeki “*gibi*” anlamındaki “*täg*” son çekim edatının ekleşerek bugünkü hale gelmesiyle ortaya çıkmıştır.²¹¹ Aynı ek günümüz Kazakçasında $\{+DAy\}$ ekiyle de varlığını sürdürmektedir.²¹²

Erk. sabbağatah ~ TT. sabaha kadar, *Erk. ahşamatah* ~ TT. akşama kadar, *Erk. ben gâlânatah* ~ TT. ben gelene kadar, *Erk. ölânâtaht* ~ TT. ölene kadar

²¹⁰ Banguoğlu 1998, 201

²¹¹ Gabain, Annemarie von, Eski Türkçenin Grameri (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, 5. Baskı, s. 46.

²¹² Koç, Doğan 2004, 190

3.1.1.2. Fiilden İsim Yapım Ekleri

{-aġan}

Eklendiği fiildeki hareketi sürekli olarak yapamı, çokça yapamı gösteren birleşik bir ektir.²¹³ Erkinis ağzında da aynı görevdedir ve yalnız kalın vokalli şekli kullanılır. Örneği azdır.

Erk. vuraġan ~ TT. vuraġan, çokça vuran, *Erk. ġulaġan* ~ TT. ġüleġen, ġüleç, *Erk. gezaġan* ~ TT. gezeġen, gezmeyi seven, *Erk. tartaġan* ~ TT. dardaġan aġacı, *Erk. kesaaġan* ~ TT. bir domuz türü

{-ak}, {-ah}, {-ek}

Bu ekin türettiği isimler, fiilin etkisinde kalan çeşitli nesnelere karşılır.²¹⁴ Erkinis ağzında ek, fiil köküne göre tercih edilir.

Erk. yatah ~ TT. yatak, *Erk. tayah* ~ TT. dayak, *Erk. ùrkàk* ~ TT. ürkek, *Erk. konaġ* ~ TT. konak, *Erk. çòkek* ~ TT. çòkek, *Erk. dònèk* ~ TT. dònèk, *Erk. òlçek* ~ TT. òlçek, *Erk. batah* ~ TT. batac, *Erk. saçaġ* ~ TT. saçac, *Erk. elek* ~ TT. elek, *Erk. dòşèk* ~ TT. dòşèk, *Erk. biçaġ* ~ TT. bıçac

{-an}

Erkinis ağzında, standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi hem partisip hem de fiilden isim yapım eki olarak kullanılır. Erkinis ağzında yalnızca kalın vokalli şekli vardır ve kalınlık-incelik uyumuna uymaz.

Partisip olarak:

Erk. edan devletlâr ~ TT. eden devletler (2/22), *Erk. toġan atatürkà* ~ TT. doġan Atatürk'e (2/24), *Erk. ġalàn adam* ~ TT. gelen adam, *Erk. koşan çocoġ* ~ TT. koşan çocuk, *Erk. ġulan kiz* ~ TT. ġülen kız

²¹³ Korkmaz 2009, 69

²¹⁴ Ergin 2007, 188

Yapım eki olarak:

Erk. k̄iran ~ TT. kıran, *Erk. k̄apan* ~ TT. kapan, *Erk. bak̄an* ~ TT. bakan, *Erk. k̄alan* ~ TT. kalan, *Erk. toġan* ~ TT. doğan, *Erk. d̄uzan* ~ TT. düzen

{-duk}, {-duh}, {-doh}

Standart Türkiye Türkçesindeki {-dik}, {-duk} eki ile aynı işleve sahiptir. Erkinis ağzında bu ek yuvarlaklaşmıştır Bazı örneklerde ise hem yuvarlaklaşmış hem genişlemiştir. Bu özellik Erkinis ağzının karakteristik bir özelliğidir. Ek kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumundan kaçmaktadır. Bu durumun benzeri Erzurum'un Tortum ağızlarında da görülür.²¹⁵ Daha çok partisip eki olarak kullanılan ekin kalıplaşmasıyla türetilen kelimeler çok az sayıdadır.

Partisip olarak:

Erk. topl̄aduġumuz zaman ~ TT. topladığımız zaman (1/13), *Erk. doġduġum memleket* ~ TT. doğduğum memleket (2/13), *Erk. ot̄urduġi yer* ~ TT. oturduğu yer (2/27), *Erk. çalmadoġ (k̄api)* ~ TT. çalmadık kapı, *Erk. ġalduġun (ġun)* ~ TT. geldiğin gün

Yapım eki olarak:

Erk. tanidoġ ~ TT. tanıdık, *Erk. bildoġ* ~ TT. bildik

{-h}, {-oh}, {-uk}

Bu ek, sıfat ve adlar türetir.²¹⁶ Bazen de o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesnelere karşılır.²¹⁷ Erkinis ağzında standart Türkiye Türkçesi ile aynı işlevde kullanılır ancak genellikle ses değişimine uğramıştır.

Erk. artoh ~ TT. artık (4/23), *Erk. buyuġlari* ~ TT. büyükleri (1/14), *Erk. yanoġ* ~ TT. yanık, *Erk. t̄oġoh* ~ TT. dökük, *Erk. çerpeşuk* ~ TT. çerpeşik, *Erk. ezuk* ~ TT. ezik, *Erk. deluk* ~ TT. delik, *Erk. çuruk* ~ TT. çürük, *Erk. k̄atoġ* ~ TT. katık, *Erk.*

²¹⁵ Gemalmaz 1995, C1, 252

²¹⁶ Korkmaz 2009, 84

²¹⁷ Ergin 2007, 188

tonh ~ TT. donuk, *Erk. suvah* ~ TT. siva, *Erk. uyuşoh* ~ TT. uyuşuk, *Erk. istah* ~ TT. ıslak, *Erk. geyunuk* ~ TT. giyinik

{-gi}, {-gî}, {-hî}, {-ki}, {-kî}

Bu ek, fiilin gösterdiği çeşitli hareketlerle ilgili nesne adları yapar.²¹⁸ Erkinis ağzında aynı işlevde kullanılsa da şekil olarak farklı türleri vardır. Ekin ünlü sesi her zaman düz ve incedir.

Erk. sergi ~ TT. sergi, *Erk. biçki* ~ TT. bıçkı, *Erk. saygi* ~ TT. saygı, *Erk. sevgi* ~ TT. sevgi, *Erk. atki* ~ TT. atkı, *Erk. yuhi* ~ TT. uyku, *Erk. içki* ~ TT. içki, *Erk. bilgi* ~ TT. bilgi, *Erk. burgi* ~ TT. burgu, *Erk. orgi* ~ TT. örgü

{-i}

Eklendiği fiil ile yapılmış olduğunu belirten nesne isimleri oluşturur. Standart Türkiye Türkçesinin aksine düzlük-yuvarlaklık ve kalınlık incelik uyumuna uymaz.

Erk. kapi ~ TT. kapı (4/20), *Erk. yapi* ~ TT. yapı, *Erk. yazi* ~ TT. yazı, *Erk. toli* ~ TT. dolu, *Erk. koñi* ~ TT. koku, *Erk. egri* ~ TT. eğri, *Erk. sayi* ~ TT. sayı, *Erk. tarti* ~ TT. tartı, *Erk. kuri* ~ TT. kuru, *Erk. yari* ~ TT. yarı, *Erk. ayri* ~ TT. ayrı, *Erk. bişi* ~ TT. pişi, *Erk. ađri* ~ TT. ağrı, *Erk. sivi* ~ TT. sıvı, *Erk. suri* ~ TT. sürü, *Erk. yahı* ~ TT. yakı

{-(i)cah}

Gelecek zaman eki *{-AcAk}* ın kalıplaşmasıyla oluşmuş bir yapım ekidir. Sıfat fiil eki olarak da kullanılır. Erkinis ağzında sadece kalın vokalli şekli kullanılır. Ayrıca ek sonundaki /k/ ünsüzü, /h/ ünsüzüne dönmüştür. Ekin başındaki geniş /a/ ünlüsü daralarak /i/ ünlüsüne dönüşmüştür.

²¹⁸ Ergin 2007, 189

Partisip olarak:

Erk. yaticah yer ~ TT. yatacak yer, *Erk. olmicah* dua ~ TT. olmayacak dua, *Erk. gedical* yol ~ TT. gidecek yol, *Erk. yapilical* iş ~ TT. yapılacak iş, *Erk. söylânicah* söz ~ TT. söylenecek söz

Yapım eki olarak:

Erk. yahical ~ TT. yakacak, *Erk. tûtical* ~ TT. tutacak, *Erk. silical* ~ TT. silecek, *Erk. geyical* ~ TT. giyecek, *Erk. oturcal* ~ TT. oturacak, *Erk. alical* ~ TT. alacak, *Erk. verical* ~ TT. verecek, *Erk. açical* ~ TT. açacak

{-ici}

İsimden fiil yapım eki olan {-I} ile isimden isim yapan {-ci} ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Ancak bu ek ile türetilmiş olan fiil köküne {-i} yapım eki gelmesiyle oluşmuş olan kelimelerin bazıları kullanılmamaktadır. (kurtar – ı + cı < kurtar – ı) Bu yüzden bu ek, ayrı olarak ele alınmıştır. Görevi; bir işi meslek olarak yapanı gösteren adlar yapmak, bir işi alışkanlık ve başarı ile yapanı gösteren adlar yapmak ve kalıcı adlar ve sıfatlar yapmaktır.²¹⁹ Erkinis ağzında da aynı işlevde kullanılır. Sadece ince, düz vokalli şekli vardır.

Erk. kırıcı ~ TT. kırıcı, *Erk. satıcı* ~ TT. satıcı, *Erk. gezici* ~ TT. gezici, *Erk. alıcı* ~ TT. alıcı, *Erk. yakıcı* ~ TT. yakıcı, *Erk. gidici* ~ TT. gidici, *Erk. yıkıcı* ~ TT. yıkıcı, *Erk. ezici* ~ TT. ezici, *Erk. kesici* ~ TT. kesici, *Erk. atıcı* ~ TT. atıcı, *Erk. dilançi* ~ TT. dilenci, *Erk. yırtıcı* ~ TT. yırtıcı

Ayrıca belirtmek gerekir ki fiil kökündeki vokalin yuvarlak olması durumunda ilerleyici benzeşme yoluyla ekin ilk vokali yuvarlaklaşabilir.

Erk. sürücü ~ TT. sürücü, *Erk. vurucu* ~ TT. vurucu, *Erk. bölücü* ~ TT. bölücü, *Erk. yorucu* ~ TT. yorucu, *Erk. okuyucu* ~ TT. okuyucu, *Erk. üzücü* ~ TT. üzücü

²¹⁹ Banguoğlu 1998, 246-247

{-ğun}, {-ğun}, {-hun}

Ekin başlıca görevi alışkanlık sıfatları yapmaktır.²²⁰ Erkinis ağzında da aynı işlevde kullanılır ve sadece yuvarlak vokallidir. Buna benzer bir durum Erzurum'un Çoruh boyu ağızlarında da görülür.²²¹

Erk. geçğun ~ TT. geçkin, *Erk. kesğun* ~ TT. keskin, *Erk. bayğun* ~ TT. baygın, *Erk. düzğun* ~ TT. düzgün, *Erk. şaşhun* ~ TT. şaşkın, *Erk. tütğun* ~ TT. tutkun, *Erk. bezğun* ~ TT. bezgin, *Erk. yayğun* ~ TT. yaygın, *Erk. azğun* ~ TT. azgın, *Erk. çaphun* ~ TT. çapkın

{-(u)m}

Bu ek, standart Türkiye Türkçesinde fiilin gösterdiği işi ada çeviren, o işle ilgili hareket adı yapan ve fiilin gösterdiği işle ilgili sonucu gösteren soyut adlar türetir.²²² İşlevi Erkinis ağzında da aynıdır. Ünsüz ile biten kök ve gövdelere eklendiğinde ekin ünlüsü mutlaka yuvarlaktır.

Erk. kavuşumundan ~ TT. kavuşumundan (2/9), *Erk. devrum* ~ TT. devrim (2/41), *Erk. ölüm* ~ TT. ölüm, *Erk. tahum* ~ TT. takım, *Erk. sağum* ~ TT. sağım, *Erk. birikim* ~ TT. birikim, *Erk. geyum* ~ TT. giyim, *Erk. eküm* ~ TT. ekim, *Erk. yaylum* ~ TT. yaylım, *Erk. düğüm* ~ TT. düğüm, *Erk. alım* ~ TT. alım, *Erk. kesum* ~ TT. kesim, *Erk. koşum* ~ TT. koşum, *Erk. ahum* ~ TT. akım, *Erk. adum* ~ TT. adım, *Erk. bahum* ~ TT. bakım

{-ma}

Bu ekin fonksiyonu iş isimleri yapmaktır.²²³ {-mAk} ekinden doğmuştur.²²⁴ Erkinis ağzında bu ek, sadece kalın şekliyle kullanılır.

²²⁰ Banguoğlu 1998, 243

²²¹ Gemalmaz 1995, C1, 247

²²² Korkmaz 2009, 89

²²³ Ergin 2007, 186

²²⁴ Banguoğlu 1998, 269

Erk. yemaya ~ TT. yemeye (1/16), *Erk. çizmaya* ~ TT. çizmeye (2/7), *Erk. götürma* ~ TT. götürme (4/11), *Erk. ağlamaya* ~ TT. ağlamaya (6/18), *Erk. açma* ~ TT. açma, *Erk. geçma* ~ TT. geçme, *Erk. binma* ~ TT. binme

Bu ekle türetilmiş pek çok sıfat adlaşmıştır.²²⁵

Erk. geyma ~ TT. giyme (3/20), *Erk. kırma* ~ TT. kırma (1/21), *Erk. kavurma* ~ TT. kavurma, *Erk. bazlama* ~ TT. bazlama, *Erk. sarma* ~ TT. sarma, *Erk. tölma* ~ TT. dolma, *Erk. ezma* ~ TT. ezme, *Erk. tondurma* ~ TT. dondurma

{-mah}

Standart Türkiye Türkçesinde fonksiyonu fiil adları yapmaktır.²²⁶ Erkinis ağzında da aynı işlevle ve sadece kalın vokalli şekliyle kullanılır. Kalınlık-incelik uyumuna uymama durumunun bir benzeri de Erzurum'un Oltu ağızlarında görülür.²²⁷

Erk. yağı almah yoğidi ~ TT. yağ almak yoktu (1/25), *Erk. sahâb olmah başliyo* ~ TT. sahip olmak başlıyor (2/31), *Erk. adamda heç gâlmah getmah yoh* ~ TT. adamda hiç gelmek gitmek yok

{-maz}

Fiilden isim yapım eki olan {-r}, {-Ar}, {-Ur} un olumsuz halidir.²²⁸ Erkinis ağzında yalnızca kalın vokalli şekli vardır. Olumlusu gibi hem partisip olarak hem de yapım eki olarak kullanılır. Tercih edilen bir kullanım değildir.

Partisip olarak:

Erk. görulmaz kaza ~ TT. görünmez kaza, *Erk. gedilmaz yol* ~ TT. gidilmez yol, *Erk. enilmaz yamaç* ~ TT. inilmez yamaç, *Erk. içilmaz su* ~ TT. içilmez su, *Erk. tükânmaz kâlem* ~ TT. tükenmez kalem

²²⁵ Banguoğlu 1998, 266

²²⁶ Ergin 2007, 185

²²⁷ Gemalmaz 1995, C1, 243

²²⁸ Banguoğlu 1998, 270

Yapım eki olarak:

Erk. umursamaz ~ TT. umursamaz, *Erk. yaramaz* ~ TT. yaramaz, *Erk. işbilmez* ~ TT. işbilmez, *Erk. yenmaz* ~ TT. yenmez

{-miş}

Duyulan geçmiş zaman ekinin kalıplaşmasıyla oluşmuş, kalıcı sıfatlar ve adlar yapan ektir.²²⁹ Erkinis ağzında sadece ince vokalli şekli kullanılır.

Partisip olarak:

Erk. bilmiş adam ~ TT. bilmiş adam, *Erk. okumış insan* ~ TT. okumuş insan

Yapım eki olarak:

Erk. kullanılmış ~ TT. kullanılmış, *Erk. yanmış* ~ TT. yanmış, *Erk. olmuş* ~ TT. olmuş, *Erk. geçmiş* ~ TT. geçmiş, *Erk. alışılmış* ~ TT. alışılmış

{-r}, {-ar}, {-ur}

Aslında bir partisip olan bu ek, kalıplaşarak zaman ve hareket bildiren isimler yapar. Erkinis ağzında kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaz.

Erk. kesâr ~ TT. keser, *Erk. gâtur* ~ TT. gelir, *Erk. dâner* ~ TT. döner, *Erk. kâynar* ~ TT. kaynar, *Erk. oğur* ~ TT. okur, *Erk. olur* ~ TT. olur, *Erk. yarar* ~ TT. yarar

{-ş}, {-iş}, {-uş}

Bu ek, {-mAk} ve {-mA} ekleri gibi fiil adı yapar.²³⁰ Ayrıca, fiil kök ve gövdelerinden bir işin sonucu ve ürünü olan somut ve soyut kalıcı adlar üretir.²³¹ Standart Türkiye Türkçesi ile aynı işlevle kullanılır.

Erk. dögüş ~ TT. dövüş, *Erk. çâkiş* ~ TT. çekiş, *Erk. alışveriş* ~ TT. alışveriş, *Erk. tikiş* ~ TT. dikiş, *Erk. taniş* ~ TT. tanış, *Erk. dönüş* ~ TT. dönüş, *Erk. çihîş* ~ TT.

²²⁹ Korkmaz 2009, 168

²³⁰ Ergin 2007, 187

²³¹ Korkmaz 2009, 106

çıkış, *Erk. oturuş* ~ TT. oturuş, *Erk. bahış* ~ TT. bakış, *Erk. giriş* ~ TT. giriş, *Erk. artış* ~ TT. artış, *Erk. atış* ~ TT. atış

{-ti}

Bu ek ile türetilen isim; yapan, olan veya yapılan nesnelere karşılar.²³² Genellikle kendinden önce fiil köküne {-n} veya {-r} eki eklenmiş olur.

Erk. sıhinti ~ TT. sıkıntı, *Erk. bonğalti* ~ TT. bunaltı, *Erk. kesinti* ~ TT. kesinti, *Erk. tøkunti* ~ TT. döküntü, *Erk. ahinti* ~ TT. akıntı, *Erk. kızarti* ~ TT. kızartı, *Erk. karalti* ~ TT. karartı, *Erk. çihinti* ~ TT. çıkıntı, *Erk. sepinti* ~ TT. serpinti, *Erk. yihinti* ~ TT. yıkıntı

{-ø}

Erkinis ağzında fiil tabanları olduğu gibi kullanılarak fiiller isimleştirir. Aynı durum Erzurum ağızlarında da görülür.²³³

Erk. get galdan ikrah etdum ~ TT. gidip gelmekten bıktım

Erk. otur kaşdan başha nà va ~ TT. oturup kalkmaktan başka ne var

3.1.2. Çokluk Ekleri

İsmin karşıladığı nesnenin sayısının birden fazla olduğunu gösteren eke çokluk eki denir.²³⁴ İsme gelerek çokluk anlamı katan bu ek, standart Türkiye Türkçesinde {+lAr} şeklindedir. Çokluk ekinden sonra iyelik, hal ve soru ekleri gelebilmekte, fakat iyelik hal ve soru eklerinden sonra çokluk eki getirilmemektedir.²³⁵

Erkinis ağzında çokluk eki, standart Türkiye Türkçesi ile aynı işlevde kullanılır ancak ekte bazı ses olayları görülerek farklılaşmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde kalınlık-incelik durumuna bağlı olarak iki vokalli olan bu ek, Erkinis ağzında kalınlık-incelik uyumuna uymaz ve sadece kalın vokalli şekli kullanılır.

²³² Ergin 2007, 194

²³³ Gemalmaz 1995, C1, 254

²³⁴ Ergin 2007, 220

²³⁵ Ergin 2007, 221

Benzer durum Erzurum'un İspir ağızlarında²³⁶ ve Artvin'in Zeytinlik köyü ağızında²³⁷ da görülür.

Bunun yanında Erkinis ağızında düşmeye temayülü olan /r/ ünsüzü, bu ekte çoğunlukla düşer. Aynı durumun yaşandığı Rize ağızlarında kullanılan altı farklı çokluk ekinden üçünün sonundaki /r/ ünsüzü düşmüştür.²³⁸ Yine bu durumun görüldüğü bir Türk lehçesi ise Karaçay-Balkarcadır.²³⁹ Erkinis ağızında ek sonundaki /r/ ünsüzünün düşürülmeyip söylenmesi daha çok son yıllarda görülmektedir.

Bunun nedeni Erkinis ağzının son zamanlarda radyo, televizyon gibi çeşitli etkilerle aydın konuşmasına yaklaşmaya başlamasıdır.

Diğer bir husus ise Erkinis ağızında /l/ sesinin yanı sıra daha ince olan /l/ sesi bu ekte kendini göstermesidir.

Erk. devletlâr ~ TT. devletler (2/22), *Erk. firansuzlâr* ~ TT. Fransızlar (2/23), *Erk. isimlâr* ~ TT. isimler (2/37), *Erk. ollâ* ~ TT. onlar (5/6), *Erk. nâtlâ(r)* ~ TT. neler, *Erk. yazılâ(r)* ~ TT. yazılar, *Erk. eksilâ(r)* ~ TT. eskiler, *Erk. çocoğlâ(r)* ~ TT. çocuklar, *Erk. ellâ(r)* ~ TT. eller, *Erk. iplâ(r)* ~ TT. ipler, *Erk. arhaçaşlâ(r)* ~ TT. arkadaşlar

Çokluk ekinden sonra ünsüzle başlayan bir ek gelirse çokluk ekinin sonundaki /r/ ünsüzü söylenir.

Erk. ollârda ~ TT. onlarda (1/19), *Erk. devrelârda* ~ TT. devrelerde (1/1), *Erk. kimlârdan* ~ TT. kimlerden, *Erk. insanlârdan* ~ TT. insanlardan, *Erk. büyüklârda* ~ TT. büyüklerde, *Erk. zamanlârda* ~ TT. zamanlarda, *Erk. günlârdur* ~ TT. günlerdir

Ek sonundaki /r/ ünsüzü düşmüş çokluk ekine ünlü ile başlayan bir ek eklendiğinde düşmüş olan /r/ ünsüzü çoğunlukla titreşimini kaybederek /y/ veya /ğ/ ünsüzü olarak olarak çıksa da zaman zaman /r/ ünsüzü olarak da kalır.

²³⁶ Gemalmaz 1995, C1, 265

²³⁷ Ersöz 2010, 53-54

²³⁸ Günay 2003, 114-115

²³⁹ Tekin; Ölmez 1995, 92

Erk. hudutlâri ~ TT. hudutları (2/7), *Erk. buralâğun* ~ TT. buraların (2/4), *Erk. kùplâyinan* ~ TT. küplerle (3/18), *Erk. kôylâğunda* ~ TT. köylerinde (6/1), *Erk. buyuqlâri* ~ TT. büyükleri (1/14), *Erk. kitablâyi* ~ TT. kitapları, *Erk. bullâyi* ~ TT. bunları, *Erk. nâlâra* ~ TT. nelere

3.1.3. İyelik Ekleri

İyelik ekleri; adın karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildiren, sahiplik gösteren ve adlar ile adlar arasında bağlantı kuran eklerdir.²⁴⁰ Konuşan, dinleyen ve adı geçen olarak üçü teklik, üçü de çokluk olmak üzere altı şahıs bulunur.²⁴¹

3.1.3.1. Birinci Tekil Şahıs İyelik Eki

Bu ek, hemen hemen her Türk lehçesinde olduğu gibi Erkinis ağzında da /m/ dir. Ünsüz ile biten kök ve gövdelere eklendiğinde araya yardımcı ünlü alır. Bu yardımcı ünlü, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaz. Bu ses; kalın, dar ve yuvarlak /u/ ünlüsüdür. Yusufeli'nin Uşhum köyü ağzında²⁴², Erzurum'un Çoruh boyu ağızlarında²⁴³ ve Rize ağızlarında²⁴⁴ bu yuvarlaklaşma hususiyeti görülür.

Erk. memleketumdu ~ TT. memleketimdir (2/13), *Erk. oğlum* ~ TT. oğlum (6/12), *Erk. komşum* ~ TT. komşum (6/29), *Erk. babam* ~ TT. babam (2/33), *Erk. kalemum* ~ TT. kalemim, *Erk. kitabum* ~ TT. kitabım, *Erk. evum* ~ TT. evim, *Erk. ineğum* ~ TT. ineğim, *Erk. söylâmam* ~ TT. söylemem, *Erk. ağaçlarum* ~ TT. ağaçlarım, *Erk. nayum* ~ TT. neyim, *Erk. babam* ~ TT. babam, *Erk. gözum* ~ TT. gözüm

3.1.3.2. İkinci Tekil Şahıs İyelik Eki

Erkinis ağzında bu eki /n/ sesi karşılar. Birinci tekil şahıs iyelik ekinde olduğu gibi ünsüz ile biten bir kök veya gövdeye eklendiğinde arada yardımcı ünlü türer. Bu yardımcı ünlü aynı şekilde kalın, dar ve yuvarlak /u/ sesidir.

²⁴⁰ Korkmaz 2009, 259

²⁴¹ Ergin 2007, 222

²⁴² Turan 2006, 82

²⁴³ Gemalmaz 1995, C1, 268

²⁴⁴ Günay 2003, 111-112

Erk. pàlùn ~ TT. balın (3/15), *Erk. kuzun* ~ TT. kuzun, *Erk. halun* ~ TT. halin, *Erk. gözlarun* ~ TT. gözlerin, *Erk. kardeşun* ~ TT. kardeşin, *Erk. memleketun* ~ TT. memleketin, *Erk. sayduğun* ~ TT. saydığın, *Erk. gorduğun* ~ TT. gördüğün, *Erk. bibin* ~ TT. halan, *Erk. günların* ~ TT. günlerin

Ayrıca, Erkinis ağzında ünlü ve ünsüzle ile biten kök ve gövdelere eklenen ikinci tekil şahıs iyelik ekinden sonra **ilgi hal eki** geldiğinde iki ek birlikte $\{+(u)vun\}$ şekline dönüşür. Bu durumlarda /v/ ünsüzünün akıcılaşarak iki ekin birlikte $\{+uğun\}$ şekline geldiği de görülür.

Erk. sànun ailavun ~ TT. senin ailenin, *Erk. sànun kesavun* ~ TT. senin kesenin, *Erk. sànun gozuğun* ~ TT. senin gözünün, *Erk. sànun arabağun* ~ TT. senin arabanın

Bunun nedeni Eski Türkçede $\{+n\}$ olan ikinci tekil şahıs iyelik eki²⁴⁵ Kıpçak Türkçesinin tarihi dönemlerinde $\{+ng\}$ olarak ayrılmış ve sonrasında /n/ düşerek sadece /g/ sesi olarak kalmıştır. Bu /g/ sesi ise bazen korunmuş bazen ise zaman içerisinde /v/, /y/ gibi seslere dönüşmüş veya tamamen eriyerek düşmüştür. Bu duruma benzer hadiseler bazı Kıpçak lehçelerinde ve Kars ağızlarında da görülmektedir.²⁴⁶ Eski Türkçedeki /n/ ünsüzünün Karaçay-Malkar Türkçesinde /y/ ünsüzüne değişmesi,²⁴⁷ Tatarcadaki /n/ ünsüzünün /g/ ünsüzüne değişmesi,²⁴⁸ Karaimcenin Trakay ağzında ikinci tekil şahıs iyelik ekinin $\{+y\}$; ikinci çoğul şahıs iyelik ekinin $\{+y^oz\}$ olması²⁴⁹ bu ses olayına paraleldir. Ayrıca Anadolu'da Trabzon, Kars, Konya gibi ağızlarda da ikinci tekil şahıs iyelik eki, kendinden sonra ilgi hal eki geldiğinde Erkinis ağzında olduğu gibi /ğ/ sesine dönüşmektedir.²⁵⁰

Erkinis ağzında ünlü ve ünsüzle ile biten isimlere eklenen ikinci tekil şahıs iyelik ekinden sonra **yönelme hal eki** geldiğinde iki ek birlikte $\{+(y)an\}$ şeklinde olur. Benzer bir durum Erzurum ağızlarında da görülür ancak bu ağızlarda ünlü ile

²⁴⁵ Gabain 1988, 70

²⁴⁶ Buran 1996, 70

²⁴⁷ Ercilasun 2007, 898

²⁴⁸ Öner 1998, 17-18.

²⁴⁹ Berta 1998, 306-307

²⁵⁰ Buran 1996, 78

biten kelimelere eklenirken araya /y/ ünsüzü almak yerine ekteki /a/ ünlüsü düşer ve yalnızca $\{+n\}$ eki getirilir.²⁵¹

Erk. öğàn bah ~ TT. önüne bak, *Erk. babayan söylà* ~ TT. babana söyle, *Erk. kafayan gora* ~ TT. kafana göre, *Erk. kendi keyfan* ~ TT. kendi keyfine (göre), *Erk. ağzan sòğdurma* ~ TT. ağzına sövdürme

Ünlü biten isimlere eklenen ikinci tekil şahıs iyelik ekinden sonra **belirtme hal eki** geldiğinde iki ek birlikte $\{+yin\}$ şekline gelir.

Erk. allah betayin kàldursun ~ TT. Allah belanı kaldırsın, *Erk. arhayin dönma* ~ TT. arkana dönme, *Erk. masayin sil* ~ TT. masanı sil

Ünsüz ile biten kelimelere ikinci tekil şahıs iyelik ekinden sonra **belirtme hal eki** eklenmez. Sadece iyelik eki ile belirtme anlamı sağlanır.

Erk. oğuzun goturmiyem ~ TT. öküzünü götürmeyeyim (6/23), *Erk. ağzun yiyem* ~ TT. ağzını yiyeyim, *Erk. gözün sevem* ~ TT. gözünü seveyim

Erkinis ağzında ikinci tekil şahıs iyelik ekinden sonra genitif (tamlama eki), datif (yönelme eki), akuzatif (belirtme eki) geldiğinde oluşan değişimler lokatif (bulunma eki) ve ablatif (ayrılma eki) eklendiğinde görülmez.

3.1.3.3. Üçüncü Tekil Şahıs İyelik Eki

Erkinis ağzında bu ek ünsüzle biten kelimelerden sonra $\{+i\}$ ünlü ile biten kelimelerden sonra $\{+si\}$ şeklinde gelir. Kendinden sonra bazı hal ekleri eklendiğinde ekin ünlüsü yuvarlaklaşır. Diğer durumlarda standart Türkçe ile kullanım açısından tek farkı, kalın vokalli şeklinin mevcut olmamasıdır. Bu durum Erkinis ağzı çevresindeki Uşhum ağzı²⁵², Ardanuç ağzı²⁵³ Erzurum ağzı²⁵⁴, Rize ağzı²⁵⁵ gibi ağız bölgelerinde aynı şekilde kullanılmaktadır.

²⁵¹ Gemalmaz 1995, C1, 281

²⁵² Turan 2006, 82-83

²⁵³ Şenol Pehlivan 1993, 30

²⁵⁴ Gemalmaz 1995, C1, 270-271

²⁵⁵ Günay 2003, 112-113

Erk. torbasi ~ TT. torbası (1/18), *Erk. kocasi* ~ TT. kocası (6/28), *Erk. tepesuni* ~ TT. tepesini (1/8), *Erk. üstünâ* ~ TT. üstüne (3/6), *Erk. yoli* ~ TT. yolu (6/10), *Erk. çaketi* ~ TT. (onun) ceketini, *Erk. gözi* ~ TT. (onun) gözü, *Erk. kapisi* ~ TT. kapısı, *Erk. ayağı* ~ TT. (onun) ayağı, *Erk. bildügi* ~ TT. (onun) bildiği, *Erk. anasi* ~ TT. annesi, *Erk. eysi* ~ TT. iyisi, *Erk. yüzi* ~ TT. (onun) yüzü, *Erk. tãdi* ~ TT. (onun) tadı, *Erk. ògi* ~ TT. (onun) önü, *Erk. hãlisi* ~ TT. halısı

3.1.3.4. Birinci Çoğul Şahıs İyelik Eki

Birinci çoğul şahıs iyeliği $\{+(u)mu\}$ ekiyle yapılır. Ünlü uyumuna girmez. Ekteki ünlü de yardımcı ünlü de kalın, dar ve yuvarlaktır. Bu durum Rize ağızlarında da görülür.²⁵⁶

Erk. dõşurduğumuz ~ TT. topladığımız (1/5), *Erk. terefumuzi* ~ TT. tarafımızı (2/23), *Erk. zamanumuz* ~ TT. zamanımız (3/1), *Erk. hepumuzun* ~ TT. hepimizin (5/11), *Erk. köyümüz* ~ TT. köyümüz, *Erk. dedüğümüz* ~ TT. dediğimiz, *Erk. huyumuz* ~ TT. huyumuz, *Erk. paralarımız* ~ TT. paralarımız, *Erk. malımız* ~ TT. malımız, *Erk. yemeğimizin* ~ TT. yemeğimizin, *Erk. durduğumuza* ~ TT. durduğumuza, *Erk. adamlarımız* ~ TT. adamlarımız

3.1.3.5. İkinci Çoğul Şahıs İyelik Eki

İkinci çoğul şahıs iyelik eki $\{+(u)z\}$ ve $\{+(u)vuz\}$ olmak üzere iki biçimde kullanılır. Eski Türkçedeki ikinci çoğul şahıs iyelik eki $\{+^{\circ}\tilde{n}^{\circ}z\}$ ²⁵⁷ zaman içerisinde, içinde bulunan /ñ/ sesinin Tatarcada da olduğu gibi²⁵⁸ genizlilikten kaçıp damaksıllaşarak /g/ sesine dönüşmesiyle $\{+^{\circ}g^{\circ}z\}$ şeklini almıştır. Yine Kıpçakçanın bir özelliğine bağlı olarak /g/ ünsüzü sızıcılaşarak ve akıcılaşarak (/g/ > /ğ/ > /v/ > /y/ > ø) /v/ ünsüzüne kadar ilerlemiştir. Bazen de tamamen eriyerek düşmüş ve ikinci çoğul şahıs iyelik eki $\{+(u)z\}$ şekline gelmiştir. Günümüzde Erkinis ağzında bu iki farklı şeklin belirli bir kullanım kuralı yoktur. Ünlü uyumuna girmez.

²⁵⁶ Günay 2003, 113-114

²⁵⁷ Gabain 1988, 70

²⁵⁸ Öner 1998, 114

Erk. yaruz ~ TT. yarınız, *Erk. ekmeğuz* ~ TT. ekmeğiniz, *Erk. hepuz* ~ TT. hepiniz, *Erk. ağacuz* ~ TT. ağacınız, *Erk. suyuz* ~ TT. suyunuz, *Erk. torpağuz* ~ TT. toprağınız, *Erk. anavuz* ~ TT. anneniz, *Erk. masağuzi* ~ TT. masanızı, *Erk. ikuza* ~ TT. ikinize, *Erk. doşurduvuz* ~ TT. topladığınız

3.1.3.6. Üçüncü Çoğul Şahıs İyelik Eki

Üçüncü çoğul şahıs iyelik eki, birleşik ektir. Çokluk eki $\{+la(r)\}$ ile üçüncü tekil şahıs iyelik eki $\{+i\}$ nin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu birleşme esnasında düşmeye temayülü olan /r/ ünsüzü de eriyerek /y/ veya /ğ/ ünsüzüne dönüşebilir. Bir başka bakış açısı ise; /r/ sesini tamamen düşürmüş $\{+la\}$ çokluk eki ile $\{+i\}$ iyelik ekinin arasında bir yardımcı /y/ sesinin türemiş olmasıdır. Her halükarda da ek, $\{+layi\}$ şeklindedir. Aynı durum Erkinis'e komşu olan Uşhum ve Oğdar ağızlarında da görülür.²⁵⁹

Erk. deduklâri ~ TT. dedikleri (1/7), *Erk. buyuklâri* ~ TT. büyükleri (1/14), *Erk. hudutlâri* ~ TT. hudutları (2/4), *Erk. sestâyî* ~ TT. sesleri, *Erk. adlâyî* ~ TT. adları, *Erk. ahşabalâyî* ~ TT. akrabaları, *Erk. ettuklâyî* ~ TT. ettikleri, *Erk. sevaplâyî* ~ TT. sevapları, *Erk. gorduğlâyî* ~ TT. gördükleri, *Erk. nâlâyî* ~ TT. neleri, *Erk. bahçâlâyî* ~ TT. bahçeleri, *Erk. geyicahlâyî* ~ TT. giyecekleri

3.1.4. Hal Ekleri

Tümce içindeki adları diğer sözcüklerle değişik anlam ilişkileri çerçevesinde bağlayan ekler, hal ekleridir.²⁶⁰ Hal ekleri genel olarak isimleri fiillere bağlarlar. Bunun yanında az da olsa ismi, ismi bağlayan hal ekleri de vardır.²⁶¹ Erkinis ağızında hal ekleri, standart Türkiye Türkçesindeki fonksiyonlarıyla çok yakındır. Ancak Erkinis ağızındaki hal ekleri, ses değişmelerine uğrayarak standart Türkiye Türkçesindeki hal eklerinden şeklen ayrılmıştır.

²⁵⁹ Artvinli 2010, C2, 1092

²⁶⁰ Eker 2010, 335

²⁶¹ Ergin 2007, 227

3.1.4.1. Yalın Hal (nominatif)

İsmin yalın hali, adın cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan yalın durumudur.²⁶² Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Erkinis ağzında da isim yakın haldeyken ek almaz.

Erk. ornek ~ TT. örnek (1/5), *Erk. kim* ~ TT. kim (2/23), *Erk. üzüm* ~ TT. üzüm (3/8), *Erk. karar* ~ TT. karar (4/3), *Erk. yardım* ~ TT. yardım (6/13), *Erk. cevuz* ~ TT. ceviz, *Erk. pamboğ* ~ TT. pamuk, *Erk. ignâ* ~ TT. iğne, *Erk. kapi* ~ TT. kapı, *Erk. sinek* ~ TT. sinek, *Erk. geçi* ~ TT. keçi, *Erk. zeytun* ~ TT. zeytin, *Erk. dolâp* ~ TT. dolap, *Erk. çenge* ~ TT. çene

3.1.4.2. İlgî Hali (Genitif)

Erkinis ağzında ilgi hal eki, $\{+(n)un\}$ ile karşılanır. Ünlü uyumuna girmez. Her zaman kalın, dar ve yuvarlak vokallidir. Bu yuvarlaklık durumu, Uşhum Köyü ağzında²⁶³, Erzurum'un Çoruh boyu ağızlarında²⁶⁴ ve Rize ağızlarında²⁶⁵ da görülür. Aynı husus Eski Anadolu Türkçesinde de görülmektedir.²⁶⁶

Erk. ipun ucunda ~ TT. ipin ucunda (1/4), *Erk. degirmanun içunda* ~ TT. değirmenin içinde (3/13), *Erk. kuyun gerüsunda* ~ TT. kuyunun gerisinde (3/20), *Erk. babanun karali* ~ TT. babanın kararı (4/4), *Erk. yastoğun yüzi* ~ TT. yastığın yüzü, *Erk. adamun biri* ~ TT. adamın biri, *Erk. evun bacasi* ~ TT. evin bacası, *Erk. almanun kaboği* ~ TT. elmanın kabuğu, *Erk. sözün torğisi* ~ TT. sözün doğrusu, *Erk. koçun poçugi* ~ TT. koçun kuyruğu, *Erk. kirezun kırçisi* ~ TT. kirazın sapı

3.1.4.3. Yönelme Hali (Datif)

Yönelme hali Erkinis ağzında $\{+a\}$ eki ile karşılanır. Eklendiği kelimeyle ses uyumuna girmez. Ünlü ile biten kelimelere eklendiğinde önünde /y/ yardımcı ünsüzü türer.

²⁶² Korkmaz 2009, 267

²⁶³ Turan 2006, 84

²⁶⁴ Gemalmaz 1995, C1, 275

²⁶⁵ Günay 2003, 107

²⁶⁶ Eker 2010, 230

Erk. elçiloğa ~ TT. elçiliğe (4/2), *Erk. kaşoğa* ~ TT. kaşığa (4/16), *Erk. atlàra* ~ TT. atlara (5/1), *Erk. aġlòmaya* ~ TT. aġlamaya (6/18), *Erk. bena* ~ TT. bana, *Erk. oyra* ~ TT. oraya, *Erk. kòya* ~ TT. köye, *Erk. nàya* ~ TT. neye, *Erk. yoġarlàra* ~ TT. yukarılara, *Erk. taşlàra* ~ TT. taşlara, *Erk. dūġunà* ~ TT. dūġüne, *Erk. dūşmaya* ~ TT. dūşmeye, *Erk. getmaya* ~ TT. gitmeye, *Erk. olicaġa* ~ TT. olacaġa, *Erk. aġşama* ~ TT. akşama

3.1.4.4. Yükleme Hali (Akuzatif)

Erkinis ağzında bu halin tek biçimi $\{+i\}$ ekidir. Eklendiği kelimeyle herhangi bir ses uyumuna girmez. Bazı kalıplaşmış kullanımlar dışında ünlü ile biten kelimelere eklendiğinde önünde /y/ yardımcı ünsüzü türer.

Erk. oġùzi ~ TT. öküzü (6/16), *Erk. ayaġuni* ~ TT. ayaġını (4/18), *Erk. buralàri* ~ TT. buraları (2/22), *Erk. ipi* ~ TT. ipi (1/2), *Erk. terefumuzi* ~ TT. tarafımızı (2/23), *Erk. evi* ~ TT. evi, *Erk. çayiri* ~ TT. çayırı, *Erk. derelayi* ~ TT. dereleri, *Erk. sàni* ~ TT. seni, *Erk. bahmayi* ~ TT. bakmayı, *Erk. ħaliyi* ~ TT. halıyı, *Erk. geçmişi* ~ TT. geçmişi, *Erk. işi* ~ TT. işi, *Erk. kuşaġi* ~ TT. kuşaġı, *Erk. sàsi* ~ TT. sesi, *Erk. yaziyi* ~ TT. yazıyı, *Erk. làmbayi* ~ TT. lambayı, *Erk. dūşmayi* ~ TT. dūşmeyi

3.1.4.5. Bulunma Hali (Lokatif)

Erkinis ağzında bu hal $\{+da\}$ eki ile karşılanır. İnce vokalli şekli kullanılmaz ve bu yüzden eklendiği kelimeyle ses uyumuna girmez. Ayrıca tonsuz bir konsonant ile biten kelimelere eklendiğinde standart Türkiye Türkçesinin aksine tonsuzlaşma olmaz. Ek her zaman aynı kalır. Benzer durum Erzurum ağzlarında²⁶⁷ ve Uşum ağzında²⁶⁸ da görülmektedir.

Erk. kòyda ~ TT. köyde (3/19), *Erk. aşahda* ~ TT. aşağıda (6/8), *Erk. kùrùnda* ~ TT. yalakta (3/9), *Erk. burda* ~ TT. burada (6/8), *Erk. yapıda* ~ TT. yapıda, *Erk. yolda* ~ TT. yolda, *Erk. uzaġda* ~ TT. uzakta, *Erk. nerda* ~ TT. nerede, *Erk. dibda* ~ TT. yerde, *Erk. saġda* ~ TT. sağda, *Erk. òguzda* ~ TT. önünüzde

²⁶⁷ Gemalmaz 1995, C1, 283

²⁶⁸ Turan 2006, 83

Üçüncü tekil şahıs iyelik ekine ve üçüncü çoğul şahıs iyelik ekine bulunma hal eki eklendiğinde bu iki ek arasında -standart Türkiye Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında olduğu gibi- /n/ sesi türer.

Erk. kazanun üstünda ~ TT. kazanın üstünde (4/16), *Erk. türkiyenun etunda* ~ TT. Türkiye'nin elinde (2/24), *Erk. belediya bahçasunda* ~ TT. belediye bahçesinde (2/34), *Erk. taş köylâğunda* ~ TT. dağ köylerinde (6/1), *Erk. ipun ucunda* ~ TT. ipin ucunda (1/4), *Erk. onun odasunda* ~ TT. onun odasında, *Erk. onun tādunda* ~ TT. onun tadında, *Erk. ağacın köklârunda* ~ TT. ağacın köklerinde

3.1.4.6. Ayrılma Hali (Ablatif)

Erkinis ağzında ayrılma hal eki $\{+dan\}$ dır. Bulunma hal ekinde olduğu gibi ek başındaki /d/ ve ekteki ünlü /a/ herhangi bir ses uyumuna girmez. Üçüncü tekil şahıs ve üçüncü çoğul şahıs iyelik ekleri ile arasına /n/ ünsüzü alır.

Erk. sabahdan ~ TT. sabahtan (6/16), *Erk. ayın sonundan* ~ TT. ayın sonundan (1/10), *Erk. onun içârisindan* ~ TT. onun içerisinden (1/13), *Erk. toprağdan* ~ TT. topraktan (3/5), *Erk. çay kırâğundan* ~ TT. çay kırığından, *Erk. sorğadan* ~ TT. sonradan, *Erk. kapıdan* ~ TT. kapıdan, *Erk. kolundan tüt* ~ TT. kolundan tut, *Erk. erkinisdan* ~ TT. Erkinis'ten, *Erk. eveldan* ~ TT. evvelden

3.1.4.7. Vasıta Hali (Instrumental)

Bu hal, ünlü ile biten kök ve gövdelerden sonra $\{+ynan\}$, ünsüz ile biten kök ve gövdelerden sonra ise $\{+inan\}$ eki ile oluşturulur. Ünlü uyumuna girmez.

Erk. ayağınan çîğnânicağ ~ TT. ayakla çiğnenecek (3/8), *Erk. ipinan dōşuriydoğ* ~ TT. ipe topluyorduk (1/1), *Erk. atinan goturullâ* ~ TT. atla götürürler (4/13), *Erk. yolınan get* ~ TT. yolla git, *Erk. kiminan gediysuz* ~ TT. kiminle gidiyorsunuz, *Erk. arhaynan taşî* ~ TT. arkayla taşı, *Erk. gözuminan gördüm* ~ TT. gözümle gördüm, *Erk. eyhuginan söylâ* ~ TT. iyilikle söyle

3.2. SIFATLAR

Sıfat, isimleri vasıflandıran ve belirten adlardır. Erkinis ağzında sıfatlar genel anlamda standart Türkiye Türkçesinden farklı bir özelliğe sahip değildirler. Farklı kabul edebileceğimiz yönleri, yöre ağzının özelliklerine göre görülen ses değişimleri ve standart Türkiye Türkçesinde az kullanılan ya da hiç kullanılmayan bazı sözleri içerisinde barındırmasıdır.

3.2.1. Niteleme Sıfatları

Erk. kuçuk nişan ~ TT. küçük nişan (4/7), *Erk. cağil zamanumuz* ~ TT. cahil zamanımız (3/1), *Erk. geyma ambar* ~ TT. giyme ambar (3/20), *Erk. tatlı toprak* ~ TT. tatlı toprak (3/27), *Erk. ehdiyar adam* ~ TT. ihtiyar adam (6/21), *Erk. remetloh baba* ~ TT. rahmetlik baba (6/39), *Erk. demur kapi* ~ TT. demir kapı, *Erk. bok nişan* ~ TT. büyük nişan, *Erk. epeyca yol* ~ TT. epey yol, *Erk. fena ey* ~ TT. çok iyi, *Erk. koco adam* ~ TT. koca adam, *Erk. bahali hali* ~ TT. pahalı halı

3.2.2. Belirtme Sıfatları

3.2.2.1. İşaret Sıfatları

Erk. bu memleket ~ TT. bu memleket (2/1), *Erk. o zaman* ~ TT. o zaman (1/21), *Erk. bu köy* ~ TT. bu köy (2/6), *Erk. o adam* ~ TT. o adam (2/25), *Erk. obir teşti* ~ TT. öbür teşti (3/11)

3.2.2.2. Sayı Sıfatları

a. Asıl Sayı Sıfatları:

Erk. iki defe ~ TT. iki defa (2/1), *Erk. kırh sene* ~ TT. kırık sene (2/3), *Erk. iki kilo* ~ TT. iki kilo (3/25), *Erk. bir* ~ TT. bir, *Erk. uç* ~ TT. üç, *Erk. dört* ~ TT. dört, *Erk. beş* ~ TT. beş, *Erk. alti* ~ TT. altı, *Erk. yeddi* ~ TT. yedi, *Erk. sekiz* ~ TT. sekiz, *Erk. dohuz* ~ TT. dokuz, *Erk. on* ~ TT. on, *Erk. igirmi* ~ TT. yirmi, *Erk. otuz* ~ TT. otuz, *Erk. elli* ~ TT. elli, *Erk. altmış* ~ TT. altmış, *Erk. yetmiş* ~ TT. yetmiş, *Erk. seksen* ~ TT. seksen, *Erk. dohsan* ~ TT. doksan, *Erk. yüz* ~ TT. yüz, *Erk. bin* ~ TT. bin

b. Sıra Sayı Sıfatları:

Erk. birinci ay ~ TT. birinci ay (1/10), *Erk. onuncu ay* ~ TT. onuncu ay (1/10), *Erk. üçüncü sefer* ~ TT. üçüncü sefer (4/11), *Erk. ikinci* ~ TT. ikinci, *Erk. uçuncu* ~ TT. üçüncü, *Erk. dördüncü* ~ TT. dördüncü, *Erk. beşinci* ~ TT. beşinci, *Erk. altıncı* ~ TT. altıncı, *Erk. yedinci* ~ TT. yedinci, *Erk. sekizinci* ~ TT. sekizinci, *Erk. dohuzuncu* ~ TT. dokuzuncu, *Erk. igirminci* ~ TT. yirminci, *Erk. otuzuncu* ~ TT. otuzuncu, *Erk. kırkıncı* ~ TT. kırkıncı, *Erk. ellinci* ~ TT. ellinci, *Erk. altmışıncı* ~ TT. altmışıncı, *Erk. yetmişinci* ~ TT. yetmişinci, *Erk. sekseninci* ~ TT. sekseninci, *Erk. dohsanuncu* ~ TT. doksanuncu, *Erk. yuzuncu* ~ TT. yüzüncü, *Erk. bininci* ~ TT. bininci

c. Üleştirme Sayı Sıfatları:

Erk. birar tane ~ TT. birer tane (5/11), *Erk. ikişar* ~ TT. ikişer, *Erk. uçar* ~ TT. üçer, *Erk. dordar* ~ TT. dörder, *Erk. beşar* ~ TT. beşer, *Erk. altışar* ~ TT. altışar, *Erk. yedişar* ~ TT. yedişer, *Erk. sekizar* ~ TT. sekizer, *Erk. dohuzar* ~ TT. dokuzar, *Erk. onar* ~ TT. onar

3.2.2.3. Soru Sıfatları

Erk. nà ğata ~ TT. ne kadar (2/18), *Erk. kaç* ~ TT. kaç, *Erk. hangi* ~ TT. hangi, *Erk. nàsi* ~ TT. nasıl, *Erk. neca* ~ TT. nasıl, *Erk. nerdaki* ~ TT. neredeki

3.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları

Erk. çoğ harp ~ TT. çok savaş (2/1), *Erk. bi paşa* ~ TT. bir paşa (2/6), *Erk. biràz zaman* ~ TT. biraz zaman (4/8), *Erk. bitun àtlâr* ~ TT. bütün atlar (4/12), *Erk. falàn yer* ~ TT. herhangi bir yer (5/8), *Erk. bazi* ~ TT. bazı, *Erk. heç* ~ TT. hiç, *Erk. àz* ~ TT. az, *Erk. her terefumuz* ~ TT. her tarafımız (2/23),

3.3. ZAMİRLER

Zamirler ismin yerine kullanılan isim soylu sözcüklerdir. Türüne göre altı çeşit zamir vardır. Zamirler hal eklerini alabilirler.

3.3.1. Şahıs Zamirleri

yalın	<i>ben</i>	<i>sàn</i>	<i>o</i>	<i>biz</i>	<i>siz</i>	<i>ollà(r)</i>
ilgi	<i>benum</i>	<i>sànun</i>	<i>onùn</i>	<i>bizum</i>	<i>sizun</i>	<i>ollàrun</i>
belirtme	<i>beni</i>	<i>sàni</i>	<i>oni</i>	<i>bizi</i>	<i>sizi</i>	<i>ollàyi</i>
yönelme	<i>bena</i>	<i>sàna</i>	<i>onà</i>	<i>biza</i>	<i>siza</i>	<i>ollàra</i>
bulunma	<i>benda</i>	<i>sànda</i>	<i>onda</i>	<i>bizda</i>	<i>sizda</i>	<i>ollàrda</i>
ayrılma	<i>bendan</i>	<i>sàndan</i>	<i>ondan</i>	<i>bizdan</i>	<i>sizdan</i>	<i>ollàrdan</i>
vasıta	<i>beninan</i>	<i>sàninan</i>	<i>oninan</i>	<i>bizinan</i>	<i>sizinan</i>	<i>ollàynan</i>

3.3.2. İşaret Zamirleri

yalın	<i>bu</i>	<i>şu</i>	<i>o</i>	<i>bullà</i>	<i>şullà</i>	<i>ollà(r)</i>
ilgi	<i>bunun</i>	<i>şunun</i>	<i>onun</i>	<i>bullàvun</i>	<i>şullàvun</i>	<i>ollàrun</i>
belirtme	<i>buni</i>	<i>şuni</i>	<i>oni</i>	<i>bullàyi</i>	<i>şullàyi</i>	<i>ollàyi</i>
yönelme	<i>buna</i>	<i>şuna</i>	<i>ona</i>	<i>bullàya</i>	<i>şullàya</i>	<i>ollàra</i>
bulunma	<i>bunda</i>	<i>şunda</i>	<i>onda</i>	<i>bullàrda</i>	<i>şullàrda</i>	<i>ollàrda</i>
ayrılma	<i>bundan</i>	<i>şundan</i>	<i>ondan</i>	<i>bullàrdan</i>	<i>şullàrdan</i>	<i>ollàrdan</i>
vasıta	<i>buninan</i>	<i>şuninan</i>	<i>oninan</i>	<i>bullàyinan</i>	<i>şullàyinan</i>	<i>ollàynan</i>

3.3.3. Soru Zamirleri

İsmin yerini soru yoluyla tutan sözcükleridir. “*kim*”, “*ne*” ve “*nere*” gibi soru zamirleri hal eklerini alabilirler.

yalın	<i>kim</i>	<i>nà</i>	<i>nera</i>
İlgi	<i>kimun</i>	<i>nàyun</i>	<i>neranun</i>
belirtme	<i>kimi</i>	<i>nàyi</i>	<i>nerayi</i>
yönelme	<i>kima</i>	<i>nàya</i>	<i>neyra</i>
bulunma	<i>kimda</i>	<i>nàda</i>	<i>nerda</i>
ayrılma	<i>kimdan</i>	<i>nàdan</i>	<i>nerdan</i>
vasıta	<i>kiminan</i>	<i>nayinan</i>	<i>neraynan</i>

3.3.4. Dönüşlülük Zamiri

Erkinis ağzında dönüşlülük zamiri “*kendi*” kelimesidir. Hem iyelik hem de hal eklerini alabilir.

<i>kendum</i>	<i>kendun</i>	<i>kendisi</i>	<i>kendumuz</i>	<i>kenduz</i>	<i>kendilàyi</i>
<i>kendumun</i>	<i>kendunun</i>	<i>kendisinin</i>	<i>kendumuzun</i>	<i>kenduzun</i>	<i>kendilàyinun</i>
<i>kendumi</i>	<i>kenduni</i>	<i>kendisuni</i>	<i>kendumuzi</i>	<i>kenduzi</i>	<i>kendilàyini</i>
<i>kenduma</i>	<i>kenduna</i>	<i>kendisuna</i>	<i>kendumuza</i>	<i>kenduza</i>	<i>kendilàruna</i>
<i>kendumda</i>	<i>kendunda</i>	<i>kendisunda</i>	<i>kendimizda</i>	<i>kenduzda</i>	<i>kendilàrunda</i>
<i>kendumdan</i>	<i>kendundan</i>	<i>kendisundan</i>	<i>kendumuzdan</i>	<i>kenduzdan</i>	<i>kendilàrundan</i>

3.3.5. Belirsizlik Zamirleri

Erkinis ağızındaki belirsizlik zamirlerinden bazıları şunlardır:

Erk. biri ~ TT. biri, *Erk. hepsi* ~ TT. hepsi, *Erk. herkes* ~ TT. herkes, *Erk. kisma* ~ TT. kimse, *Erk. heç kisma* ~ TT. hiç kimse, *Erk. bazi* ~ TT. bazı, *Erk. şey* ~ TT. şey, *Erk. başha* ~ TT. başka

3.3.6. İlgî Zamiri

Sonuna $\{+ki\}$ ilgi eki getirilerek oluşturulur.

Erk. onunki ~ TT. onunki, *Erk. benimki* ~ TT. benimki, *Erk. süleymanunki* ~ TT. Süleyman'inki, *Erk. evunki* ~ TT. evinki, *Erk. sobanunki* ~ TT. soban'inki

3.4. ZARFLAR

Erkinis ağzında zarfların standart Türkiye Türkçesindeki kullanımından farklı bir durumu yoktur. Beş tür zarf vardır.

3.4.1. Durum Zarfları

Erk. eylà çizduriye ~ TT. öyle çizdiriyor (2/17), *Erk. ey ettun* ~ TT. iyi ettin, *Erk. ayağda duru* ~ TT. ayakta durur (5/3), *Erk. çaboğ gâl* ~ TT. çabuk gel, *Erk. yegin yürü* ~ TT. hızlı yürü, *Erk. suğüt dur* ~ TT. sessiz dur, *Erk. yanbegi get* ~ TT. yana doğru git, *Erk. eylà dur* ~ TT. öyle dur

3.4.2. Zaman Zarfları

Erk. sabahdan kağardoğ ~ TT. sabahleyin kalkardık (3/15), *Erk. ağşama ğada dūrullà* ~ TT. akşama kadar dururlar (4/22), *Erk. ertasi ğuni olu* ~ TT. ertesi günü olur (4/27), *Erk. ikindi mehli bağdum* ~ TT. ikinci vakti baktım (6/9), *Erk. sabahdan toyurdum* ~ TT. sabahleyin doyurdum (6/16), *Erk. şimdi kòya ğoturicam* ~ TT. şimdi köye götüreceğim (6/31), *Erk. yarin galicağ* ~ TT. yarın gelecek, *Erk. boğun ver* ~ TT. bugün ver, *Erk. dūn açoğdi* ~ TT. dün açtı, *Erk. bildir evlândila* ~ TT. geçen sene evlendiler, *Erk. ilişir aldoğ* ~ TT. evvelki sene aldık, *Erk. bayağ dūşti* ~ TT. az önce düştü, *Erk. ağşaminan gedicoğ* ~ TT. akşamleyin gideceğiz, *Erk. ğunūzi ğòrdum* ~ TT. gündüzleyin gördüm

3.4.3. Yer-Yön Zarfları

Erk. buyra ağşa ğaldi ~ TT. buradan aşağıya geldi (6/9), *Erk. ilàri getma* ~ TT. ileri gitme, *Erk. geri dònmaz* ~ TT. geri dönmez, *Erk. başsaği gedicağ* ~ TT. baş aşağı gidecek, *Erk. başoğari koğdi* ~ TT. baş yukarı koştı, *Erk. içari gir* ~ TT. içeri gir, *Erk. dışari çih* ~ TT. dışarı çık, *Erk. yana get* ~ TT. yana git, *Erk. pecuna koy* ~ TT. çapraz şekilde koy

3.4.4. Azlık-Çokluk Zarfları

Erk. iki kàra ğaldi ~ TT. iki kere geldi (6/4), *Erk. çoĥ tòldi* ~ TT. çok doldu, *Erk. àz kònuş* ~ TT. az konuş, *Erk. eyca oĥu* ~ TT. iyice oku, *Erk. eycana ara* ~ TT. iyicene ara

3.4.5. Soru Zarfları

Erk. niyà imzaliyamasun ~ TT. neden imzalayamazsın? (2/11), *Erk. nàsi istiysun* ~ TT. nasıl istiyorsun? (2/14), *Erk. niyà aĝliysun* ~ TT. neden aĝlıyorsun? (6/24), *Erk. neyra baĥiysun* ~ TT. nereye bakıyorsun?, *Erk. nàya ğaldun* ~ TT. niye geldin?, *Erk. nàsi dūşdi* ~ TT. nasıl dūştü?

3.5. FİLLER

3.5.1. Fiil Yapım Ekleri

3.5.1.1. İsimden Fiil Yapım Ekleri

{+a}

İsimlerden olma veya yapma ifade eden fiiller yapan ektir.²⁶⁹ Erkinis ağzında ünlü uyumuna girmez ve sadece kalın şekli kullanılır.

Erk. oynā- ~ TT. *oyna-*, *Erk. k̄ana-* ~ TT. *kana-*, *Erk. b̄uda-* ~ TT. *buda-*, *Erk. t̄ora-* ~ TT. *türe-*, *Erk. k̄apa-* ~ TT. *kapa-*, *Erk. k̄oca-* ~ TT. *koca-*

{+(a)l}, {(a)l}

{+Al} eki, sıfatlardan olma bildiren fiiller türeten bir birleşik ektir. "{+Al} eki ünlüyle biten kelimelere geldiğinde {+A} ünlüsü erir.²⁷⁰ Erkinis ağzında bu ek ünlü uyumuna girmez ve sadece kalkın şekli kullanılır. Ekteki /l/ ünsüzü incelmeye müsaittir.

Erk. dincāl- ~ TT. *dinlen-*, *Erk. k̄ocāl-* ~ TT. *yaşlan-*, *Erk. bonḡāl-* ~ TT. *bunal-*, *Erk. diril-* ~ TT. *diril-*, *Erk. d̄uzāl-* ~ TT. *düzel-*, *Erk. àzal-* ~ TT. *azal-*

Erkinis ağzında {+al} eki yerine genellikle {+lan} eki tercih edilir. Bazen aynı kök iki farklı ekle de türetilir.

Erk. yaḡintl̄andi ~ TT. *yaklaştı (6/27)*, *Erk. k̄ısal̄an-* ~ TT. *kısal-*, *Erk. darl̄an-* ~ TT. *daral-*, *Erk. àzl̄an-* ~ TT. *azal-*, *Erk. çoḡl̄an-* ~ TT. *çoğal-*, *Erk. k̄uçùḡl̄an-* ~ TT. *küçül-*, *Erk. k̄òrl̄an-* ~ TT. *körel-*

{+ar}

Bazen yapma bazen de olma bildiren bir ektir. Erkinis ağzında yalnızca kalın vokalli şekli kullanılır.

²⁶⁹ Ergin 2007, 181

²⁷⁰ Korkmaz 2009, 112

Erk. suvar- ~ TT. sula-, *Erk. onġar-* ~ TT. onar-, *Erk. otar-* ~ TT. otlar-, *Erk. evar-* ~ TT. ever-,

Bu ek, renk adlarına gelerek o renge dönme anlamı verir.²⁷¹ Ayrıca $r > l$ değişmesi vasıtasıyla Erkinis ağzında olduğu gibi bugün bazı ağızlarda /l/ li şekle geçmiştir.²⁷²

Erk. karat- ~ TT. karar-, *Erk. sarat-* ~ TT. sarar-, *Erk. morat-* ~ TT. morar-, *Erk. kızar-* ~ TT. kızar-

Bu ek, Kırgızcadaki $\{+gar\}$, $\{+kAr\}$, $\{+kOr\}$ eki ile ortak menşeli olmalıdır.²⁷³ Aynı zamanda bu ekin menşesi Eski Türkçedeki $\{+gar\}$, $\{+gär\}$, $\{+qar\}$, $\{+kär\}$ ekine dayanır.²⁷⁴

$\{+la\}$, $\{+lâ\}$

Genel olarak nesneyle ilgili bir şey yapmak veya olmak anlamı verir.²⁷⁵ Türkçede olduğu gibi Erkinis ağzında da en çok kullanılan eklerden biridir. Erkinis ağzında bu ek ünlü uyumuna girmez ve sadece kalın şekli kullanılır.

Erk. pãġlâroh ~ TT. bağlarız (1/2), *Erk. ilârlâduġça* ~ TT. ilerledikçe (1/5), *Erk. toplâdi* ~ TT. topladı (2/40), *Erk. beklâroh* ~ TT. bekleriz (4/22), *Erk. başlâdi* ~ TT. başladı (6/18), *Erk. gozlâ-* ~ TT. gözle-, *Erk. terlâ-* ~ TT. terle-, *Erk. iliklâ-* ~ TT. ilikle-, *Erk. başlâ-* ~ TT. başla-, *Erk. ħitiktâ-* ~ TT. gıdıkla-, *Erk. beklâ-* ~ TT. bekle-, *Erk. momartla-* ~ TT. düzenle, *Erk. aşla-* ~ TT. aşla-, *Erk. ġürlâ-* ~ TT. gürlü-, *Erk. azlân-* ~ TT. azal-,

$\{+lan\}$, $\{+lân\}$

Standart Türkiye Türkçesinde $\{+la\}$ ekine eklenen $\{-n\}$ eki, biçim olarak bir dönüşlülük ifade eder.²⁷⁶ Buna rağmen standart Türkiye Türkçesinde $\{-n\}$ eki eklenmeden kendi kendine olma anlamı taşıyan ve geçişsiz olan bazı gövdeler vardır.

²⁷¹ Banguoġlu 1998, 2008

²⁷² Ergin 2007, 182

²⁷³ Kasapoġlu Çengel, Hülya, Kırgız Türkçesi Grameri, Akçaġ Yayınları, Ankara, 2005, s. 127.

²⁷⁴ Gabain 1988, 49

²⁷⁵ Banguoġlu 1998, 214

²⁷⁶ Korkmaz 2009, 119

Erkinis ağzında bu tür gövdeler, standart Türkiye Türkçesinin aksine, kurala daha bağlı olarak {-n} ekini de alır. Ünlü uyumuna girmez ve sadece kalın vokallisi kullanılır.

Erk. toplânur ~ TT. toplanır (1/10), *Erk. ayridlânıyor* ~ TT. ayrılıyor (1/15), *Erk. zâyıflân-* ~ TT. zayıfla-, *Erk. genişlân-* ~ TT. genişle-, *Erk. serintlân-* ~ TT. serinle-, *Erk. yavaşlân-* ~ TT. yavaşla-, *Erk. ferehlân-* ~ TT. ferahla-, *Erk. pağıllân-* ~ TT. kıskan-, *Erk. acitân-* ~ TT. acıla-, *Erk. kötüilân-* ~ TT. kötüleş-, *Erk. eylân-* ~ TT. iyileş-

{+laş}, {+lâş}

İsimlerden doğrudan doğruya dönüşlü ve karşılıklı fiiller yapmak istendiğinde birleşik {+laş} ekinden faydalanılır.²⁷⁷ Erkinis ağzında bu ekin kalın vokallisi kullanılır.

Erk. karşılaşmış ~ TT. karşılaşmış (2/1), *Erk. tohalâş-* ~ TT. tokalaş-, *Erk. helâllâş-* ~ TT. helalleş-, *Erk. dertlâş-* ~ TT. dertleş-

Örneklere görüldüğü gibi Erkinis ağzında karşılıklı fiillerde {+laş}, {+lâş} ekinin kullanımında standart Türkiye Türkçesinden bir fark yoktur. Ancak Erkinis ağzında {+laş}, {+lâş} ekiyle dönüşlü fiil yapımından mümkün olduğunca kaçınılmıştır. Bunun yerine {+lan}, {+lân} eki tercih edilmiştir.

Erk. yahınlândi ~ TT. yakınlaştı (6/27), *Erk. gevraqlân-* ~ TT. gevrekleş-, *Erk. güzellân-* ~ TT. güzelleş-, *Erk. ifahlân-* ~ TT. azal-, küçül-, *Erk. çohtân-* ~ TT. çoğal-, *Erk. küçüklân-* ~ TT. küçükleş-, *Erk. derintlân-* ~ TT. derinleş-

3.5.1.2. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

Fiilden fiil yapım ekleri, eylem kök ve gövdelerinden eylem yapan eklerdir. Zeynep Korkmaz bu ekleri iki kısma ayırmıştır:

1. Eklendiği fiilde köklü birer anlam değişikliği yaparak eskisinden farklı bir anlamda yeni fiiller üreten ekler.

²⁷⁷ Banguoğlu 1998, 219-220

2. Eklendikleri fiillerin temel anlamlarda köklü bir değişiklik yapmayan, fiilin özne ve nesne ile olan bağlantısında yalnızca biçim ve durum değişikliği yapan (çatı) ekler.²⁷⁸ İki başlık altında incelenebilecek bu fiil yapma eklerinin büyük kısmını çatı ekleri oluşturmaktadır. Fiilin sözlük anlamında değişiklik yapabilecek ekler ise hem sayıca azdır hem de örnekleri çok sık kullanılmamaktadır.

3.5.1.2.1. Çatı Ekleri

Standart Türkiye Türkçesinde çatı ekleri, eklendiği fiillerin özne ve nesne ile olan bağlantısındaki durumu değişikliğe uğratar.²⁷⁹ Erkinis ağzındaki çatı ekleri işlevsellik anlamında standart Türkiye Türkçesine büyük oranda benzerlik taşır. Bazı farklılıklar ise başlıklar altında belirtilecektir. Erkinis ağzındaki çatı eklerinin standart Türkiye Türkçesinden ayrılan bir yönü de ağız özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkan ses değişimleridir.

3.5.1.2.1.1. Olumsuzluk Çatısı

{-ma}

İşlevi, fiili olumsuz yapmaktır.²⁸⁰ Olumsuzluk çatısı diğer çatı ekleriyle birlikte kullanıldığında en sonda bulunur.²⁸¹ Erkinis ağzında sadece kalın vokalli şekli kullanılır.

Erk. kırılmasun ~ TT. kırılmasın (1/9), *Erk. biraḥamam* ~ TT. bırakamam (2/13), *Erk. bilmam* ~ TT. bilmem (3/26), *Erk. etma-* ~ TT. etme-, *Erk. eylàma-* ~ TT. eyleme-, *Erk. bilma-* ~ TT. bilme-, *Erk. gâlma-* ~ TT. gelme-, *Erk. dema-* ~ TT. deme-, *Erk. yihilma-* ~ TT. düşme-, *Erk. uyatma-* ~ TT. uyandırma-, *Erk. getma-* ~ TT. gitme-, *Erk. kaynama-* ~ TT. kaynama-, *Erk. oynama-* ~ TT. oynama-

²⁷⁸ Korkmaz 2009, 123

²⁷⁹ Korkmaz 2009, 538

²⁸⁰ Ergin 2007, 200

²⁸¹ Eker 2010, 331

3.5.1.2.1.2. Ettirgenlik Çatısı

{-ar}

Ünsüzle biten geçişsiz bazı fiillerden geçişli filler türeten bir ettirgenlik ekidir.²⁸² Erkinis ağzında yalnızca kalın vokalli şekli kullanılır.

Erk. çihar- ~ TT. çıkar-, *Erk. kopar-* ~ TT. kopar-, *Erk. onğar-* ~ TT. onar-

{-dar}

Diğer Türk lehçelerinde ve standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Erkinis ağzında da fazla örneği bulunmayan bir ettirgenlik ekidir. Ünlü uyumuna girmez ve sadece kalın vokalli şekli kullanılır.

Erk. gondarmış ~ TT. göndermiş (2/7), *Erk. ahdar-* ~ TT. aktar-

{-dur}

İki ayrı ettirgen ekinin kaynaşmasından oluşan bir ektir.²⁸³ Erkinis ağzında yalnız yuvarlak, dar vokalli şekilleri kullanılır. Erzurum'un Çoruh boyun ağzlarında da düzlük-yuvarlaklık uyumu görülmez.²⁸⁴

Erk. çizduriye ~ TT. çizdiriyor (2/17), *Erk. kesduriyor* ~ TT. kestiriyor (2/23), *Erk. taldururdoğ* ~ TT. doldururduk (3/4), *Erk. àsdururdoğ* ~ TT. astırırdık (3/13), *Erk. yedurma* ~ TT. yedirme (3/22), *Erk. binduràràğ* ~ TT. bindirerek (4/13), *Erk. pàllàndur* ~ TT. ballandır-, *Erk. dòndur-* ~ TT. döndür-, *Erk. endur-* ~ TT. indir-, *Erk. kaldur-* ~ TT. kaldır -

{-dur} ekinden önce ve sonra {-t} eki getirilince katmerli faktitif yapılmaktadır. Bir faktitif fiilde belirli bir sıraya göre birden dörde kadar faktitif eki

²⁸² Korkmaz 2009, 126

²⁸³ Korkmaz 2009, 126

²⁸⁴ Gemalmaz 1995, C1, 261

bulunabilir.²⁸⁵ Erkinis ağzında $\{-r\}$ ekinden sonra $\{-t\}$ ettirgenlik eki geldiğinde /r/ sesi düşer. Benzer bir durum Erzurum ağızlarında da görülür.²⁸⁶

Erk. düşütür- ~ TT. düşürt-, *Erk. kopatdur-* ~ TT. kopart-, *Erk. gätütür-* ~ TT. getirt-, *Erk. sivitür-* ~ TT. sıyirt-

{-d}, {-t}

Oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapan bir ettirgenlik ekidir.²⁸⁷ Ünsüzle biten kök ve gövdelere geldiği zaman önüne yardımcı ses alır. İki ünlü arasında yer aldığı tonlulaşabilir.

Erk. bezadib ~ TT. bezedip (4/12), *Erk. kapadüroh* ~ TT. kapatırız (4/27), *Erk. ahît-* ~ TT. akıt-, *Erk. uzat-* ~ TT. uzat-, *Erk. yürüt-* ~ TT. yürüt-, *Erk. korhut-* ~ TT. korkut-

Erkinis ağzında $\{-t\}$ ettirgenlik eki, isimden fiil yapım eki olan $\{+la\}$ ekine eklenerek ettirgen fiiller yapar. Bu türetme çeşidi Erkinis ağzında sıklıkla kullanılır.

Erk. eylât- ~ TT. iyileştir-, *Erk. ifahlât-* ~ TT. ufaklat-, *Erk. azlat-* ~ TT. azalt-, *Erk. kısalât-* ~ TT. kısalt-, *Erk. neşalât-* ~ TT. sevindir-

{-ur}

Standart Türkiye Türkçesinde $\{-ir\}$ ekinin kullanışı daralmıştır ve yaptığı kelimeler çoklukla sözlük anlamı kazanmıştır.²⁸⁸ Erkinis ağzında da bu durum geçerlidir ve yuvarlak, dar şekli kullanılır.

Erk. batürullâ ~ TT. batırırlar (4/19), *Erk. aşururdi* ~ TT. aşırırdı (3/4), *Erk. çevur-* ~ TT. çevir-, *Erk. geçur-* ~ TT. geçir-, *Erk. artur* ~ TT. artır-, *Erk. geyur-* ~ TT. giydir-

²⁸⁵ Ergin 2007, 212

²⁸⁶ Gemalmaz 1995, C1, 260-261

²⁸⁷ Ergin 2007, 211

²⁸⁸ Banguoğlu 1998, 286

3.5.1.2.1.3. Edilgenlik Çatısı

{-k}, {-k}

Bu ek, fiil köklerinden pekiştirilmiş olma fiilleri üretir.²⁸⁹ Erkinis ağzında da standart Türkiye Türkçesi ile aynı işlevde kullanılır. Örneği pek azdır.

Erk. görük- ~ TT. görün-, *Erk. gecik-* ~ TT. gecik-

{-l}, {-l}

Ünsüzle biten geçişli fiil kök ve gövdelerinden olma ve yapıma bildiren edilgen fiiller üretir.²⁹⁰ Eylemin kimin tarafından yapıldığı belli olmayan, öznesi belirsiz çatıdır.²⁹¹ Ekin önünde her zaman uyuma uygun bir ünlü türer.

Erk. kırılmasun ~ TT. kırılmasın (1/9), *Erk. yapıliyor* ~ TT. yapıyor (1/28), *Erk. çizilürkân* ~ TT. çizilirken (2/4), *Erk. yiyilu* ~ TT. yiyilir (4/10), *Erk. örüt-* ~ TT. örül-, *Erk. açıl-* ~ TT. açıl-, *Erk. kesil-* ~ TT. kesil-, *Erk. tûyüt-* ~ TT. duyul-, *Erk. tokül-* ~ TT. dökül-, *Erk. saçıl-* ~ TT. saçıl-

{-l} edilgenlik ekinde sonra fiilden sıfat yapan {-i} eki gelerek sıfat oluşturulur.²⁹²

Erk. uğuduli ~ TT. öğütülmüş, *Erk. süpuruli* ~ TT. süpürülü, *Erk. asili* ~ TT. asılı

{-n}

Bu ekin fonksiyonu kendi kendine yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktır.²⁹³ Öznesi belli değildir. Erkinis ağzında da aynı işlevle kullanılır.

Erk. çiğnanurdi ~ TT. çiğnenirdi (1/19), *Erk. kapan-* ~ TT. kapan-, *Erk. boyan-* ~ TT. boyan-, *Erk. süslân-* ~ TT. süslen-

²⁸⁹ Korkmaz 2009, 127

²⁹⁰ Korkmaz 2009, 127

²⁹¹ Eker 2010, 332-333

²⁹² Bu konuda bir diğer bakış açısı ise fiil kök veya gövdesine {-l(U)}+{l(I/U)} yapım eklerinin eklenmiş olma durumudur.

²⁹³ Ergin 2007, 202

Erkinis ağzında iki çatı ekinin bir arada kullanıldığı bir kalıp vardır. Fiil kök veya gövdesine getirilen $\{-n\}$ edilgenlik veya dönüşlülük ekine bir de $\{-l\}$, $\{-l\}$ edilgenlik eki getirilir. Sonrasında oluşan fiile fiilden isim yapım eki olan $\{-i\}$ eki getirilir. Eklenen bu eklerin son hali $\{-n-(i)l-i\}$ şeklindedir. Bu kalıp, köke fiilden sıfat yapan $\{-mı\}$ ekine yakın bir anlam katar. Sadece belirli fiillerle kullanılarak kalıplaşmıştır.

Erk. yihanili ~ TT. yıkanmış, *Erk. torğanili* ~ TT. doğranmış, *Erk. t̄aranili* ~ TT. taranmış,

3.5.1.2.1.4. Dönüşlülük Çatısı

$\{-n\}$

Dönüşlülük ifade ettikleri için dönüşlü fiillerin büyük bir kısmı olma ifade eder, yani geçişsizdir.²⁹⁴ Erkinis ağzında da standart Türkiye Türkçesi ile aynı görevdedir.

Erk. kaşın- ~ TT. kaşın-, *Erk. t̄utun-* ~ TT. tutun-, *Erk. görün-* ~ TT. görün-, *Erk. yihan-* ~ TT. yıkan-

$\{-l\}$, $\{-l\}$

Standart Türkiye Türkçesinde bazı haller dışında “*edilen*” görünüşünü meydana getirmek üzere birçok fiile getirilebilen bir ektir.²⁹⁵ Erkinis ağzında da aynı işlevle kullanılır.

Erk. kurul- ~ TT. kurul-, *Erk. üzül-* ~ TT. üzül-, *Erk. yıkıl-* ~ TT. yıkıl-

²⁹⁴ Ergin 2007, 202

²⁹⁵ Banguoğlu 1998, 281

3.5.1.2.1.5. İşteşlik Çatısı

{-ş}

Bu ek, standart Türkiye Türkçesinde geçişli ya da geçişsiz fiil kök ve gövdelerine gelerek karşılıklı olma, ortaklaşa yapılma ve kendiliğinden oluş bildirir.²⁹⁶ Erkinis ağzında da bu ek aynı işlevdedir.

Erk. karşılaşmış ~ TT. karşılaşmış (2/1), *Erk. tanış-* ~ TT. tanış-, *Erk. uşüş-* ~ TT. üşüş-, *Erk. giriş-* ~ TT. giriş-

3.5.1.2.2. Diğer Fiilden Fiil Yapım Ekleri

{-a}

Standart Türkiye Türkçesinde eklendiği fiilden pekiştirme fiilleri türeten bir ektir.²⁹⁷ Erkinis ağzında da işlevi aynıdır. Eker, bu eki kuvvetlendirme çatısı başlığı altında değerlendirmiştir.²⁹⁸ Örnekleri kısıtlıdır.

Erk. kapadıroh ~ TT. kapatırız (4/26), *Erk. tihā-* ~ TT. tika-

{-(a)la}, {-(a)lâ}

Geldiği fiile kuvvetlendirme anlamı katar.²⁹⁹ Erkinis ağzında örnekleri kısıtlıdır.

Erk. kovatâ- ~ TT. kovala-, *Erk. silkatâ-* ~ TT. silkele-, *Erk. eşatâ-* ~ TT. eşele-

{-as}

Eklendiği fiili yapmak istemek anlamı katar. Orta Türkçede çokça örneği bulunan bu ekin Erkinis ağzında yalnızca bir örneği vardır. Bu ekin “-ası gelmek” birleşik fiiliyle köken ortaklığı olma ihtimali hayli yüksektir.

Erk. görās- ~ TT. özle-, göresi gel-

²⁹⁶ Korkmaz 2009, 132

²⁹⁷ Korkmaz 2009, 124

²⁹⁸ Eker 2010, 334

²⁹⁹ Ergin 2007, 216

3.5.2. Fiil Çekim Ekleri

3.5.2.1. Şahıs Ekleri

Erkinis ağzında fiil çekimi standart Türkiye Türkçesi ile benzer şekilde yapılır. Fiil kök ya da gövdelerine eklenen zaman ekleri (şimdiki zaman, duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman) anlam bakımından farklılık taşımasa da şeklen bazı değişiklikler gösterir.

Birinci tekil şahıs eki $\{-(a/u)m\}$ dur. Görülen geçmiş zaman eki ünlü ile bittiği için önüne bir ek almadan kelimeye $\{-m\}$ olarak eklenir. Duyulan geçmiş zaman eki, gelecek zaman eki ve şimdiki zaman ekinden sonra gelen birinci tekil şahıs eki $\{-am\}$ olarak gelir. Geniş zaman ekinden sonra ise bir düzen yoktur. Hem $\{-am\}$ hem de $\{-um\}$ olarak gelebilir. Dilek-şart kipinde ve istek kipinde de ekler ünlü ile bittiği için $\{-m\}$ olarak gelir.

İkinci tekil şahıs ekinin üç farklı tipi vardır. Bunlardan birincisi görülen geçmiş zaman ekinden ve dilek-şart ekinden sonra kullanılan $\{-n\}$ ekidir. İkincisi ise gelecek zaman ekinden, şimdiki zaman ekinden, geniş zaman ekinden, duyulan geçmiş zaman ekinden ve istek ekinden sonra kullanılan $\{-sun\}$ ekidir. Emir kipinde ise çekim ek almadan yapılır. Duyulan geçmiş zaman ekinden sonra gelen $\{-sun\}$ eki, eklendiği ekin sonundaki /ş/ sesi ile birleşince /s/ sesini düşürür.

Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Erkinis ağzında da fiili üçüncü tekil şahısta çekimlerken ek kullanılmaz. Ancak emir kipi bu kuralın dışındadır. Emir kipinde üçüncü tekil şahsa $\{-sun\}$ eki getirilir.

Birinci çoğul şahıs çekimi bütün bildirme kiplerinde ve tasarlama kiplerinde $\{-h\}$ eki ile yapılır. Önünde bulunan kök veya gövdedeki ünlüyü her zaman genişleterek ve yuvarlaklaştırarak /o/ yapar. Eklendiği kök veya gövde ünsüz harf ile bitiyorsa araya bir yardımcı ünlü alır ve bu ünlü her zaman /o/ dur. Bu yüzden bu ek, $\{-oh\}$ olarak da gösterilebilir.

İkinci çoğul şahıs eki üç tip ek ile çekimlenir. Görülen geçmiş zaman kipiyle ve dilek-şart kipiyle çekimlenen fiilde $\{-z\}$ eki ile yapılır. Duyulan geçmiş zaman

kipinde, şimdiki zaman kipinde, geniş zaman kipinde, gelecek zaman kipinde ve istek kipinde çekimlenen fiilde ise $\{-suz\}$ eki ile yapılır. İkinci tekil şahıs ekinde olduğu gibi burada da duyulan geçmiş zaman ekinden sonra ekteki /s/ ünsüzü düşer. Emir kipinde ise $\{-un\}$ eki ile çekimlenir.

Üçüncü çoğul şahıs eki bütün kiplerde $\{-la\}$ dır. Ancak emir kipi farklı olarak ek $\{-sunla\}$ eki ile oluşturulur.

3.5.2.2. Bildirme Kipleri

3.5.2.2.1. Geniş Zaman Çekimi

Erkinis ağzındaki geniş zaman kipi, standart Türkiye Türkçesine benzer olarak kullanılmaktadır. Fiil kök ya da gövdesine geniş zamanın olumlu çekimini sağlayan $\{-r\}$, $\{-ar\}$, $\{-ur\}$ ekleri getirilerek yapılır.

$\{-ar\}$ ve $\{-ur\}$ ekleri belirli bir kurala bağlı olmadan ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerine gelirler. Örneğin kökünde kalın, geniş, düz /a/ ünlüsü olan bulunan iki farklı fiile bu iki ek gelebilir.

Erk. gâl – ur – um > gâturum ~ TT. gelirim

Erk. çâl – ar – am > çalaram ~ TT. çalarım

Aynı şekilde öncesinde ince, dar, düz /i/ ünlüsü bulunan kök ve gövdeye eklenen geniş zaman eki farklı şekilde olabilir.

Erk. eşit – ur – sun > eşidursun ~ TT. işitirsin

Erk. çîh – ar – sun > çîharsun ~ TT. çıkarısın

$\{-r\}$ geniş zaman eki ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerine gelir.

Erk. aġna – r – sun > aġnarsun ~ TT. anlarsın

Erk. sòylâ – r – am > sòylâram ~ TT. söylerim

Geniş zaman kipinde olumlu çekimlenmiş fiile üçüncü çoğul şahıs eki $\{-la\}$ eklenince geniş zaman ekinin sonunda bulunan /r/ ünsüzü gerileyici benzeşme ile yerini /l/ ünsüzüne bırakır. Aynı durum Artvin'in Zeytinlik köyü ağzında da görülmektedir.³⁰⁰

Erk. ista – ar – là > istallà ~ TT. isterler (4/2)

Erk. yaḥ – ar – là > yaḥallà ~ TT. yakarlar

Erk. gedaram ~ TT. giderim, Erk. gedarsun ~ TT. gidersin, Erk. gedar ~ TT. gider, Erk. gedaroḥ ~ TT. gideriz, Erk. gedarsuz ~ TT. gidersiniz, Erk. gedallà ~ TT. giderler

Erk. alurum ~ TT. alırım, Erk. alursun ~ TT. alırsın, Erk. alur ~ TT. alır, Erk. aluroḥ ~ TT. alırız, Erk. alursuz ~ TT. alırsınız, Erk. alullà ~ TT. alırlar

Erk. oḥurum ~ TT. okurum, Erk. oḥursun ~ TT. okursun, Erk. oḥur ~ TT. okur, Erk. oḥuroḥ ~ TT. okuruz, Erk. oḥursuz ~ TT. okursunuz, Erk. oḥullà ~ TT. okurlar

Geniş zamanı olumsuz yapmak için olumsuzluk eki kullanılır. Birinci tekil şahısta bu $\{-ma\}$ ekidir. Bu ek ünlü ile bittiği için kendinden sonra $\{-m\}$ şahıs eki gelir. Ek, kalınlık-incelik uyumuna uymaz.

Erk. bil – ma – m > bilmam ~ TT. bilmem (2/18),

Erk. oḥu – ma – m > oḥumam ~ TT. okumam

İkinci tekil şahıs, üçüncü tekil şahıs, birinci çoğul şahıs, ikinci çoğul şahıs, üçüncü çoğul şahıs çekiminde geniş zamanın olumsuzu, geniş zaman manasını da içinde barındıran $\{-maz\}$ eki ile yapılır. Kalınlık-incelik uyumuna uymayan bir ektir. Sadece birinci tekil şahısta olumsuzluk ekine şahıs eki getirilir.

Geniş zamanın olumsuzluk eki olan $\{-maz\}$ kendinden sonra gelen ikinci tekil şahıs eki ve ikinci çoğul şahıs eki olan $\{-sun\}$ ve $\{-suz\}$ eklerinin başındaki /s/ ünsüzünün etkisiyle ekin sonundaki /z/ ünsüzünü düşürür.

³⁰⁰ Ersöz 2010, 52

Erk. otur – maz > oturmaz ~ TT. oturmaz (5/4)

*Erk. enmam ~ TT. inmem, Erk. enmasun ~ TT. inmezsın, Erk. enmaz ~ TT. inmez,
Erk. enmazoĥ ~ TT. inmeyiz, Erk. enmasuz ~ TT. inmezsınız, Erk. enmazlà ~ TT.
inmezler*

*Erk. yemam ~ TT. yemem, Erk. yemasun ~ TT. yemezsin, Erk. yemaz ~ TT. yemez,
Erk. yemazoĥ ~ TT. yemeyiz, Erk. yemasuz ~ TT. yemezsiniz, Erk. yemazlà ~ TT.
yemezler*

Geniş zamanın olumsuz halinde çekimlenmiş fiil, /z/ ünsüzünün düştüğü durumda şeklen fiilin şart kipinde çekimlenmiş haline benzer. Hatta iki çekimin yazımı aynı olur. Ancak iki çekim arasında okuma farkı vardır. Geniş zamanın olumsuzunda çekimlenmiş bir fiilin vurgusu olumsuzluk ekinde iken şart kipinde çekimlenmiş fiilin vurgusu fiilin kökündedir.

Fiilin soru halinde çekimlenmesi iki şekilde olur. Birincisi, standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi fiilin sonuna “mi” soru edatı getirilir. Bu soru edatı, geniş zaman kipinde çekimlenmiş fiilde şahıs ekinden önce gelebileceği gibi şahıs ekinden sonra da getirilebilir.

Erk. al – ur – sun mi > alursun mi ~ TT. alır mısın?

Erk. al – ur mi – sun > alur misun ~ TT. alır mısın?

Geniş zamanda soru edatının şahıs ekinden önce getirilmesi, standart Türkiye Türkçesinin etkisiyle son zamanlarda yaygınlaşmış bir kullanımdır.

Diğer soru çekimi ise fiilin farklı bir şekilde vurgulanmasıyla yapılır. Geniş zamanın olumlu halinin imlası aynen kalarak vurgu son hecedeki şahıs ekinde olur ve bu şahıs ekinin ünlüsü uzatılarak okunur.

Erk. başla – r – su:z > başlarsu:z ~ TT. başlar mısınız?

Erk. at – ar – su:z > atarsu:z ~ TT. atar mısınız?

Standart Türkiye Türkçesinde geniş zamanın soru çekimi rica anlamında kullanılırken Erkinis ağzında böyle bir fonksiyonu yoktur. Şeklen geniş zaman kipinde de olsa buradaki fonksiyonu daha çok fiilin gelecekte gerçekleşmesine yönelik sorudur.

3.5.2.2.2. Şimdiki Zaman Çekimi

Erkinis ağzında şimdiki zaman kipi $\{-iy(e)(r)\}$ eki ile oluşturulur. Farklı fiillerde ve farklı çekimlerde sıklıkla ses düşmesine uğradığından değişik biçimleri görülmektedir.

Birinci tekil şahıs ve birinci çoğul şahıs çekiminde ek $\{-iyr\}$ şeklinde eklenir.

Erk. dur – iyr – am > duriyram ~ TT. duruyorum (6/8)

Erk. çih – iyr – oğ > çihiyroğ ~ TT. çıkıyoruz (1/6)

İkinci tekil şahıs ve ikinci çoğul şahıs çekiminde şimdiki zaman eki $\{-iy\}$ ile yapılır.

Erk. iste – iy – sun > istiysun ~ TT. istiyorsun (2/14)

Erk. çak – iy – suz > çakiysuz ~ TT. çekiyorsunuz

Üçüncü tekil şahsın eki olmadığından ve Erkinis ağzında kelime sonlarındaki /t/ sesinin çoğunlukla düşmesi sebebiyle şimdiki zaman eki $\{-iye\}$ şeklindedir.

Erk. al – iye > aliye ~ TT. alıyor (2/15)

Erk. düş – iye > düşiye ~ TT. düşüyor (2/25)

Üçüncü çoğul şahıs çekiminde $\{-iy\}$ eki şimdiki zamanı karşılar.

Erk. yaş – iy – là > yaşiylà ~ TT. yaşıyorlar (2/18)

Erk. asiyram ~ TT. asıyorum, Erk. asiysun ~ TT. asıyorsun, Erk. asiye ~ TT. asıyor,

Erk. asiyroğ ~ TT. asıyoruz, Erk. asiysuz ~ TT. asıyorsunuz, Erk. asiylà ~ TT.

asıyorlar

Erk. k̄ah̄iyram ~ TT. kalkıyorum, *Erk. k̄ah̄iysun* ~ TT. kalkıyorsun, *Erk. k̄ah̄iye* ~ TT. kalkıyor, *Erk. k̄ah̄iyroḡ* ~ TT. kalkıyoruz, *Erk. k̄ah̄iysuz* ~ TT. kalkıyorsunuz, *Erk. k̄ah̄iyłà* ~ TT. kalkıyorlar

Erk. yap̄iyram ~ TT. yapıyorum, *Erk. yap̄iysun* ~ TT. yapıyorsun, *Erk. yap̄iye* ~ TT. yapıyor, *Erk. yap̄iyroḡ* ~ TT. yapıyoruz, *Erk. yap̄iysuz* ~ TT. yapıyorsunuz, *Erk. yap̄iyłà* ~ TT. yapıyorlar

Ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerine gelen şimdi zaman ekinin başındaki /i/ ünlüsü, kendinden önce gelen ünlüyü düşürür.

Erk. s̄öyl(â) – iyr – oḡ > *s̄öyliyroḡ* ~ TT. söylüyoruz

Erk. aḡn(a) – iyr – am > *aḡniyram* ~ TT. anlıyorum

Erk. momartl(â) – iye > *momartliye* ~ TT. düzenliyor

Şimdiki zaman çekiminde olumsuzluğu sağlayan ek {-ma} dır. Ancak olumsuzluk ekine eklenen şimdiki zaman ekinin ilk sesi /i/ ünlüsü olduğundan olumsuzluk ekinin son ünlüsü /a/ her zaman düşer.

Erk. oḡu – m(a) – iyr – am > *oḡumiyram* ~ TT. okumuyorum

Erk. biç – m(a) – iy – suz > *biçmiysuz* ~ TT. biçmiyorsunuz

Erk. p̄aḡirmiyram ~ TT. bağırmıyorum, *Erk. p̄aḡirmiysun* ~ TT. bağırmıyorsun, *Erk. p̄aḡirmiye* ~ TT. bağırmıyor, *Erk. p̄aḡirmiyroḡ* ~ TT. bağırmıyoruz, *Erk. p̄aḡirmiysuz* ~ TT. bağırmıyorsunuz, *Erk. p̄aḡirmiylà* ~ TT. bağırmıyorlar

Erk. aç̄miyram ~ TT. açmıyorum, *Erk. aç̄miysun* ~ TT. açmıyorsun, *Erk. aç̄miye* ~ TT. açmıyor, *Erk. aç̄miyroḡ* ~ TT. açmıyoruz, *Erk. aç̄miysuz* ~ TT. açmıyorsunuz, *Erk. aç̄miylà* ~ TT. açmıyorlar

Şimdiki zamanın soru çekimi ise çekimli fiile “mi” soru edatı getirilmesiyle veya fiilin vurgusunun son hecedeki şahıs ekine kaydırılmasıyla ve bu şahıs ekinin ünlüsünün uzun okunmasıyla sağlanır.

Erk. ğal – iy – sun mi > ğaliysun mi ~ TT. geliyor musun

Erk. ğal – iy – misun > ğaliy misun ~ TT. geliyor musun

Erk. ğal – iy – su:n > ğaliysu:n ~ TT. geliyor musun

3.5.2.2.3. Gelecek Zaman Çekimi

Gelecek zaman kipi, fiilin kök ve gövdesine $\{-ic(ah)\}$ eki getirilmesiyle olur. Ünlü ile başlayan birinci tekil şahıs eki $\{-am\}$ ve birinci çoğul şahıs eki $\{-oh\}$ kendinden önceki hırıltılı /h/ ünsüzünü düşürmüştür. Bu yüzden birinci tekil şahıs ve birinci çoğul şahıs ile çekimlenen gelecek zaman ekleri $\{-ic\}$ şeklinde kalıplaşmıştır.

Erk. çeyna – ic – am > çeynicam ~ TT. çiğneyeceğim (3/7)

Erk. ver – ic – oh > vericoh ~ TT. vereceğiz (4/22)

İkinci tekil şahıs, ikinci çoğul şahıs, üçüncü tekil şahıs ve üçüncü çoğul şahısla çekimlenen fiillere gelecek zaman eki olarak $\{-icah\}$ getirilir.

Erk. ol – icah – sun > olicahsun ~ TT. olacaksın

Erk. get – icah – suz > gedicahsuz ~ TT. gideceksiniz

Erk. bas – icah > basicaah ~ TT. basacak (4/16)

Erk. çiz – icah – là > çizicaahlà ~ TT. çizecekler (2/5)

Geniş ünlü ile biten fiil köklerine eklenen gelecek zaman eki fiil kökünün sonundaki geniş ünlüyü daraltır. Bununla beraber gelecek zaman ekinin başındaki /i/ ünlüsü /y/ ünlüsüne değişir.

Erk. kaçicam ~ TT. kaçacağım, Erk. kaçicaahsun ~ TT. kaçacaksın, Erk. kaçicaah ~ TT. kaçacak, Erk. kaçicoh ~ TT. kaçacağız, Erk. kaçicaahsuz ~ TT. kaçacaksınız, Erk. kaçicaahlà ~ TT. kaçacaklar

Erk. istiycam ~ TT. isteyeceğim, *Erk. istiycahsun* ~ TT. isteyeceksin, *Erk. istiycah* ~ TT. isteyecek, *Erk. istiycoğ* ~ TT. isteyeceğiz, *Erk. istiycahsuz* ~ TT. isteyeceksiniz, *Erk. istiycahlâ* ~ TT. isteyecekler

Erk. içicam ~ TT. içeceğim, *Erk. içicahsun* ~ TT. içeceksin, *Erk. içicah* ~ TT. içecek, *Erk. içicoğ* ~ TT. içeceğiz, *Erk. içicahsuz* ~ TT. içeceksiniz, *Erk. içicahlâ* ~ TT. içecekler

Gelecek zaman kipini olumsuz yapmak için $\{-ma\}$ olumsuzluk eki fiilin kök veya gövdesine eklenir. Ancak olumsuzluk ekinden sonra gelen gelecek zaman eki her zaman /i/ ünlüsü ile başladığından olumsuzluk ekindeki /a/ ünlüsü düşer.

Erk. get – m(a) – ic – am > *getmicam* ~ TT. gitmeyeceğim

Erk. yat – m(a) – icağ – suz > *yatmichaşsuz* ~ TT. yatmayacaksınız

Erk. ezmicam ~ TT. ezmeyeceğim, *Erk. ezmicahsun* ~ TT. ezmeyeceksin, *Erk. ezmicah* ~ TT. ezmeyecek, *Erk. ezmicoğ* ~ TT. ezmeyeceğiz, *Erk. ezmicahsuz* ~ TT. ezmeyeceksiniz, *Erk. ezmicahlâ* ~ TT. ezmeyecekler

Erk. saymicam ~ TT. saymayacağım, *Erk. saymicahsun* ~ TT. saymayacaksın, *Erk. saymicah* ~ TT. saymayacak, *Erk. saymicoğ* ~ TT. saymayacağız, *Erk. saymicahsuz* ~ TT. saymayacaksınız, *Erk. saymicahlâ* ~ TT. saymayacaklar

Gelecek zaman kipinin soru şekli, “mi” soru edatıyla yapılabildiği gibi çekimli fiilin son hecesini vurgu ile söyleyerek de yapılabilir. Soru edatı, şahıs ekinden önce de gelebilir çekimin sonuna da gelebilir.

Erk. söyl(à) – icağ mi – sun > *söylcağ misun* ~ TT. söyleyecek misin?

Erk. söyl(à) – icağ – sun mi > *söylcahsun mi* ~ TT. söyleyecek misin?

Erk. söyl(a) – icağ su:n > *söylcahsu:n* ~ TT. söyleyecek misin?

3.5.2.2.4. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

Erkinis ağzında görülen geçmiş zaman kipi $\{-di\}$ ekiyle oluşturulur.

Görülen geçmiş zaman ekindeki /i/ ünlüsü, kendisinden sonra gelen şahıs ekinin etkisiyle yuvarlaklaşabilir. Bu yüzden birinci tekil şahıs eki $\{-m\}$, ikinci tekil şahıs eki $\{-n\}$ ve ikinci çoğul şahıs eki $\{-z\}$ den önce ek $\{-du\}$ şekline gelir.

Erk. ver – du – m > verdum ~ TT. verdim (5/8)

Erk. aġna – du – n > aġnadun > ~ TT. anladın (3/10)

Erk. ye – du – z > yeduz ~ TT. yediniz

Birinci çoğul şahsın çekiminde, şahıs eki $\{-h\}$ görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsünü hem yuvarlaklaştırmış hem de genişletmiştir. Böylece ek $\{-do\}$ şekline geçmiştir.

Erk. kur – do – h > kurdoh ~ TT. kurduk (1/5)

Üçüncü tekil şahıs ve üçüncü çoğul şahıs çekiminde, görülen geçmiş zaman eki herhangi bir değişikliğe uğramadan $\{-di\}$ olarak kalır.

Erk. ilàrlà – di > ilàrlàdi ~ TT. ilerledi (1/28)

Erk. get – di – là > getdilà ~ TT. gittiler (4/2)

Erk. sùrdum ~ TT. sürdürüm, Erk. sùrdun ~ TT. sürdürün, Erk. sùrdi ~ TT. sürdürü, Erk. sùrdoh ~ TT. sürdürük, Erk. sùrduz ~ TT. sürdürünüz, Erk. sùrdilà ~ TT. sürdürüler

Erk. paġillàndum ~ TT. kıskandım, Erk. paġillàndun ~ TT. kıskandın, Erk. paġillàndi ~ TT. kıskandı, Erk. paġillàndoh ~ TT. kıskandık, Erk. paġillànduz ~ TT. kıskandınız, Erk. paġillàndilà ~ TT. kıskandılar

Erk. biçdum ~ TT. biçtim, Erk. biçdun ~ TT. biçtin, Erk. biçdi ~ TT. biçti, Erk. biçdoh ~ TT. biçtik, Erk. biçduz ~ TT. biçtiniz, Erk. biçdilà ~ TT. biçtiler

Fiili olumsuz yapmak için olumsuzluk eki $\{-ma\}$ kullanılır. Görülen geçmiş zaman kipinde olumsuzluk eki herhangi bir ses değişmesine uğramaz.

Erk. başlà – ma – dun > başlàmadun ~ TT. başlamadın

Erk. aġnamadum ~ TT. anlamadım, *Erk. aġnamadun* ~ TT. anlamadın, *Erk. aġnamadi* ~ TT. anlamadı, *Erk. aġnamadoġ* ~ TT. anlamadık, *Erk. aġnamaduz* ~ TT. anlamadınız, *Erk. aġnamadilâ* ~ TT. anlamadılar

Erk. çiharmadum ~ TT. çıkarmadım, *Erk. çiharmadun* ~ TT. çıkarmadın, *Erk. çiharmadi* ~ TT. çıkarmadı, *Erk. çiharmadoġ* ~ TT. çıkarmadık, *Erk. çiharmaduz* ~ TT. çıkarmadınız, *Erk. çiharmadilâ* ~ TT. çıkarmadılar

Görülen geçmiş zaman kipinin soru şekli son hecedeki ünlünün uzun söylenmesiyle ya da “mi” soru edatıyla yapılır. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Erkinis ağzında da bu zaman kipinde soru edatı şahıs ekinden sonra gelir.

Erk. de – du – m mi > *dedum mi* ~ TT. dedim mi?

Erk. de du:m > *dedu:m* ~ TT. dedim mi?

3.5.2.2.5. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

Erkinis ağzında öğrenilen geçmiş zaman kipini {-miş} eki yapar. Ek, herhangi bir ünlü değişmesine uğramaz. Altı şahısta da aynı şekilde kullanılır. Ses uyumuna uymaması durumu Erzurum’un Çoruh boyu ağızlarında da aynı şekildedir.³⁰¹ Zaman ekinin birinci tekil şahıs ve birinci çoğul şahısta sonradan öğrenme ve sonradan farkına varma görevinin yanında fiilin farkına varılarak yapıldığı anlatımı da vardır. Bu yönüyle Rize ağızlarında kullanılan öğrenilen geçmiş zaman kipine benzer bir fonksiyonu vardır.³⁰²

Öğrenilen geçmiş zaman ekinin sonundaki /ş/ ünsüzü, sonrasında gelen ikinci tekil şahıs eki {-sun} ve ikinci çoğul şahıs eki {-suz} un etkisiyle düşer.

Erk. yirt – miş – am > *yirtmişam* ~ TT. yırtmışım

Erk. tuş – miş – sun > *tuşmişun* ~ TT. tutmuşsun

Erk. karşilâş – miş > *karşilâşmiş* ~ TT. karşılaşmış (2/1)

³⁰¹ Gemalmaz 1995, C1, 352

³⁰² Günay 2003, 153

Erk. sor – miş – oğ > sormişoğ ~ TT. sormuşuz

Erk. de – miş – suz > demişuz ~ TT. demişsiniz

Erk. yap – miş – là > yapmışlà ~ TT. yapmışlar (3/2)

Erk. düşünmişam ~ TT. düşünmüşüm, Erk. düşünmişun ~ TT. düşünmüşsün, Erk. düşünmiş ~ TT. düşünmüş, Erk. düşünmişoğ ~ TT. düşünmüşüz, Erk. düşünmişuz ~ TT. düşünmüşünüz, Erk. düşünmişlà ~ TT. düşünmüşler

Erk. tuymişam ~ TT. duymuşum, Erk. tuymişun ~ TT. duymuşsun, Erk. tuymiş ~ TT. duymuş, Erk. tuymişoğ ~ TT. duymuşuz, Erk. tuymişuz ~ TT. duymuşsunuz, Erk. tuymişlà ~ TT. duymuşlar

Erk. yazmışam ~ TT. yazmışım, Erk. yazmışun ~ TT. yazmışsın, Erk. yazmış ~ TT. yazmış, Erk. yazmışoğ ~ TT. yazmışız, Erk. yazmışuz ~ TT. yazmışsınız, +Erk. yazmışlà ~ TT. yazmışlar

Kipi olumsuz yapmak için {-ma} olumsuzluk eki kullanılır. Olumsuzluk eki öğrenilen geçmiş zaman kipinde herhangi bir ses değişimine uğramaz.

Erk. etmamişam ~ TT. etmemişim, Erk. etmamişun ~ TT. etmemişsin, Erk. etmamiş ~ TT. etmemiş, Erk. etmamişoğ ~ TT. etmemişiz, Erk. etmamişuz ~ TT. etmemişsiniz, Erk. etmamişlà ~ TT. etmemişler

Erk. dönmişam ~ TT. dönmemişim, Erk. dönmişun ~ TT. dönmemişsin, Erk. dönmiş ~ TT. dönmemiş, Erk. dönmişoğ ~ TT. dönmemişiz, Erk. dönmişuz ~ TT. dönmemişsiniz, Erk. dönmişlà ~ TT. dönmemişler

Öğrenilen geçmiş zaman kipinin sorusu diğer kiplerde olduğu gibi “mi” soru edatı ya da çekimli fiilin son hecesindeki ünlünün uzun okunmasıyla yapılır. Soru edatı fiilin sonuna gelebildiği gibi şahıs ekinden önce de gelebilir.

*Erk. beklà – miş **mi** – sun > beklàmiş **misun** ~ TT. beklemiş misin*

*Erk. beklà – miş – sun **mi** > beklàmişun **mi** ~ TT. beklemiş misin*

*Erk. beklà – miş – **su:n** > beklàmiş**su:n** ~ TT. beklemiş misin*

2.5.2.3. Tasarlama Kipleri

3.5.2.3.1. İstek Çekimi

İstek kipi $\{-y\}a\}$ eki ile yapılır. Sadece birinci tekil şahıs çekiminde istek eki incelererek /e/ ünlüsüne değişmiştir. Ünlü ile biten fiiller, istek kipi ile çekimlenirken araya yardımcı /y/ ünsüzü alırlar.

*Erk. çığna – **ye** – m > çığni**yem** ~ TT. çığneyeyim (3/7)*

*Erk. ye – **ya** – sun > yiyasun ~ TT. yiyesin*

*Erk. geç – **a** > ge**ça** ~ TT. geçe*

*Erk. gotur – **a** – h > gotur**ağ** ~ TT. götürelim (4/12)*

*Erk. bul – **a** – suz > bulasuz ~ TT. bulasınız*

*Erk. kazan – **a** – là > kazanalà ~ TT. kazanalar*

*Erk. tüt**em** ~ TT. tutayım, Erk. tüt**àsun** ~ TT. tutasın, Erk. tüt**à** ~ TT. tuta, Erk. tüt**ağ** ~ TT. tutalım, Erk. tüt**àsuz** ~ TT. tutasınız, Erk. tüt**àlà** ~ TT. tutalar*

*Erk. gòstare**m** ~ TT. göstereyim, Erk. gòstarasun ~ TT. gösteresin, Erk. gòstara ~ TT. göstere, Erk. gòstar**ağ** ~ TT. gösterelim, Erk. gòstarasuz ~ TT. gösteresiniz, Erk. gòstaralà ~ TT. göstereler*

*Erk. bira**hem** ~ TT. bırakayım, Erk. bira**hasun** ~ TT. bırakasın, Erk. bira**ha** ~ TT. bırak, Erk. bira**hağ** ~ TT. bırakalım, Erk. bira**hasuz** ~ TT. bırakasınız, Erk. bira**halà** ~ TT. bırakalar*

İstek kipinde olumsuzluk $\{-ma\}$ eki ile yapılır ancak olumsuzluk ekinin ünlüsünün daralmasıyla bütün şahıslarda $\{-mi\}$ şeklindedir. Bununla birlikte kip

ekleri, önlerine yardımcı ünsüz alır ve $\{-ya\}$ olarak kullanılır. Olumlu çekimde olduğu gibi burada da birinci tekil şahıs çekiminde şahıs eki $\{-em\}$ dir.

Erk. kàlmiyem ~ TT. kalmayayım, *Erk. kàlmiyasun* ~ TT. kalmayasın, *Erk. kàlmiye* ~ TT. kalmaya, *Erk. kàlmiyah* ~ TT. kalmayalım, *Erk. kàlmiyasuz* ~ TT. kalmayasınız, *Erk. kàlmiyalà* ~ TT. kalmayalar

Erk. biturmiyem ~ TT. bitirmeyeyim, *Erk. biturmiyasun* ~ TT. bitirmeyesin, *Erk. biturmiya* ~ TT. bitirmeye, *Erk. biturmiyah* ~ TT. bitirmeyelim, *Erk. biturmiyasuz* ~ TT. bitirmeyesiniz, *Erk. biturmiyalà* ~ TT. bitirmeyeler

İstek kipi adından da anlaşılacağı gibi istemeyi, dilemeyi belirtir. Konuşan kişi kendi adına (birinci tekil şahıs) ya da içinde bulunduğu grup adına (birinci çoğul şahıs) fiili gerçekleştirme amaçlı istekte bulunurken bunu soru yoluyla gerçekleştirebilir. Çünkü isteyen de fiili gerçekleştirecek olan da kendisidir. Ancak ikinci tekil (sen), ikinci çoğul (siz), üçüncü tekil (o) ve üçüncü çoğul (onlar) şahısların istek çekiminde isteyen kendisi olduğu halde fiili gerçekleştirecek olan kendisi değildir. Bu çekimlerde istek dışı dönüktür. Bu yüzden bu şahıslarda soru çekimi yoktur. Olsa da istisnalarla sınırlıdır.

İstek kipinin soru çekiminde soru edatı “*mi*” sadece şahıs ekinden sonra gelir. Soru edatı kullanılmadan son hece ünlüsü uzatılarak da soru çekimi yapılabilir.

Erk. tut – em mi > *tutem mi* ~ TT. tutayım mı

Erk. tut – e:m > *tute:m* ~ TT. tutayım mı

3.5.2.3.2. Dilek-Şart Çekimi

Erkinis ağzında şart çekimi, standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi $\{-sa\}$ eki ile yapılır. Ek, ünlü uyumuna girmez.

Erk. istasam ~ TT. istesem, *Erk. istasan* ~ TT. istesen, *Erk. istasa* ~ TT. istese, *Erk. istasah* ~ TT. istesek, *Erk. istasaz* ~ TT. isteseniz, *Erk. istasalà* ~ TT. isteseler

Erk. desam ~ TT. desem, *Erk. desan* ~ TT. desen, *Erk. desa* ~ TT. dese, *Erk. desah* ~ TT. desek, *Erk. desaz* ~ TT. deseniz, *Erk. desalà* ~ TT. deseler

Erk. çalışsam ~ TT. çalışsam, *Erk. çalışsan* ~ TT. çalışsan, *Erk. çalışsa* ~ TT. çalışsa, *Erk. çalışsah* ~ TT. çalışsak, *Erk. çalışsaz* ~ TT. çalışsanız, *Erk. çalışsalà* ~ TT. çalışsalar

Dilek-şart kipini olumsuz yaparken fiil kök ya da gövdesine sonra olumsuzluk eki {-ma} getirilir.

dürmasam ~ TT. durmasam, *dürmasan* ~ TT. durmasan, *dürmasa* ~ TT. durmasa, *dürmasah* ~ TT. durmasak, *dürmasaz* ~ TT. durmasanız, *dürmasalà* ~ TT. durmasalar

kaçmasam ~ TT. göçmesem, *kaçmasan* ~ TT. göçmesen, *kaçmasa* ~ TT. göçmese, *kaçmasah* ~ TT. göçmesek, *kaçmasaz* ~ TT. göçmeseniz, *kaçmasalà* ~ TT. göçmeseler

Erkinis ağzında dilek-şart kipinin soru çekimi istek kipinde olduğu gibi pek tercih edilen bir çekim değildir.

3.5.2.3.3. Emir Çekimi

Emir kipi diğer Türk lehçe ve ağızlarında olduğu gibi Erkinis ağzında da ek almadan oluşturulur. Fiile eklenen şahıs eki, fiili emir kipiyle çekimli yapar. Erkinis ağzında birinci tekil şahsın emir çekimi yoktur. Birinci çoğul şahsın emir çekimi olmasa da istek kipinde çekimlenmiş fiil, emir kipi fonksiyonunda da kullanılabilir.

Erk. götü – *ø* > *götü* ~ TT. götür (3/19)

Erk. gal – *sun* > *galsun* ~ TT. gelsin (4/19)

Erk. çevur – *un* > *çevurun* ~ TT. çevirin

Erk. et – *sun* – *lâ* > *etsunlâ* ~ TT. etsinler

Emir kipinin olumsuzu fiil kök ve gövdelerine $\{-ma\}$ olumsuzluk eki getirilmesiyle oluşturulur.

Erk. dög – ma – ø > dögma ~ TT. dövme

Erk. kırıl – ma – sun > kırılmasun ~ TT. kırılmasın (1/9)

Erk. de – ma – ğun > demağun ~ TT. demeyin

Erk. eklà – ma – sun – là > eklàmasunlà ~ TT. eklemesinler

3.5.2.3.4. Gereklilik Çekimi

Erkinis ağzında $\{-mali\}$ eki ile yapılan gereklilik çekimi, standart Türkiye Türkçesinin etkisiyle sonradan öğrenilmiş bir çekimdir. Ağzın orijinalinde böyle bir çekim yoktur. Gereklilik fonksiyonunda kullanılan yapılar şu şekildedir:

“(fiil – ma + iyelik eki) (lâzum/gerek)”

Erk. yuğlâ – ma + m lâzum > yuğlâmam lâzum ~ TT. uyumalıyım, uyumam lazım

Erk. yetiş – ma + z gerek > yetişmaz gerek ~ TT. yetişmelisiniz, yetişmeniz gerek

Erk. sormam lâzum ~ TT. sormalıyım, Erk. sorman lâzum ~ TT. sormalısın, Erk. sormasi lâzum ~ TT. sormalı, Erk. sormamuz lâzum ~ TT. sormalıyız, Erk. sormanuz lâzum ~ TT. sormalısınız, Erk. sormalâyi lâzum ~ TT. sormalılar

Erk. yetişmam gerek ~ TT. yetişmeliyim, Erk. yetişman gerek ~ TT. yetişmelisin,

Erk. yetişmasi gerek ~ TT. yetişmeli, Erk. yetişmamuz gerek ~ TT. yetişmeliyiz,

Erk. yetişmanuz gerek ~ TT. yetişmelisiniz, Erk. yetişmalâyi gerek ~ TT.

yetişmeliler

3.5.2.4. Birleşik Zamanlı Kipler

Erkinis ağzında birleşik fiillerin kullanımı, standart Türkiye Türkçesindeki birleşik fiillerin kullanımına benzer yapıdadır. Standart Türkiye Türkçesindeki bazı birleşik fiil yapıları Erkinis ağzında tercih edilmemiştir. Ancak bu birleşik fiiller sonradan öğrenilmiş olduğundan seyrek de olsa kullanılabilir. Örneğin, dilek-

şart kipinin hikayesi yerine istek kipinin hikayesi kullanılmaktadır. Şeklen bazı çekimler bulunmasa da diğer çekimlerle bu kiplerin anlatımı karşılanabilmektedir. Yörenin dil özelliklerine bağlı olarak da ses değişimleri vardır.

Erkinis ağzında üç birleşik çekim vardır. Bunlar standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi hikaye (görülen geçmiş zaman), rivayet (duyulan geçmiş zaman) ve şart birleşik çekimleridir.

3.5.2.4.1. Hikaye

3.5.2.4.1.1. Şimdiki Zamanın Hikayesi

Yusufeli ağzlarının genelinde³⁰³ ve özellikle Uşhum ağzında³⁰⁴ bu birleşik çekimin şimdiki zaman eki *{-iye-di}* şeklindeyken Erkinis ağzında bu ek *{-iy-di}* şeklindedir. Hikaye ekinin ünlüsü ise kendisinden sonra gelen şahıs ekine göre yuvarlaklaşır ve genişler.

Erk. geziydum ~ TT. geziyordum, *Erk. geziydun* ~ TT. geziyordun, *Erk. geziydi* ~ TT. geziyordu, *Erk. geziydoḥ* ~ TT. geziyorduk, *Erk. geziyduz* ~ TT. geziyordunuz, *Erk. geziydilâ* ~ TT. geziyordular

Erk. paḡliydum ~ TT. baḡlıyordum, *Erk. paḡliydun* ~ TT. baḡlıyordun, *Erk. paḡliydi* ~ TT. baḡlıyordu, *Erk. paḡliydoḥ* ~ TT. baḡlıyorduk, *Erk. paḡliyduz* ~ TT. baḡlıyordunuz, *Erk. paḡliydilâ* ~ TT. baḡlıyordular

3.5.2.4.1.2. Geniş Zamanın Hikayesi

Geniş zamanın hikayesi *{-(a/u)r-di}* ekiyle yapılır.

Erk. kesardum ~ TT. keserdim, *Erk. kesardun* ~ TT. keserdin, *Erk. kesardi* ~ TT. keserdi, *Erk. kesardoḥ* ~ TT. keserdik, *Erk. kesarduz* ~ TT. keserdiniz, *Erk. kesardilâ* ~ TT. keserdiler

Erk. yerdum ~ TT. yerdim, *Erk. yerdun* ~ TT. yerdin, *Erk. yerdi* ~ TT. yerdi, *Erk. yerdoḥ* ~ TT. yerdik, *Erk. yerduz* ~ TT. yerdiniz, *Erk. yerdilâ* ~ TT. yerdiler

³⁰³ Artvinli 2013, C2, 1105

³⁰⁴ Turan 2006, 92-93

3.5.2.4.1.3. Gelecek Zamanın Hikayesi

Gelecek zamanın hikayesi $\{-ica\dot{h}-di\}$ ekiyle yapılır.

Erk. bulicaḥdum ~ TT. bulacaktım, *Erk. bulicaḥdun* ~ TT. bulacaktın, *Erk. bulicaḥdi* ~ TT. bulacaktı, *Erk. bulicaḥdoḥ* ~ TT. bulacaktık, *Erk. bulicaḥduz* ~ TT. bulacaktınız, *Erk. bulicaḥdilâ* ~ TT. bulacaktılar

Erk. aricaḥdum ~ TT. arayacaktım, *Erk. aricaḥdun* ~ TT. arayacaktın, *Erk. aricaḥdi* ~ TT. arayacaktı, *Erk. aricaḥdoḥ* ~ TT. arayacaktık, *Erk. aricaḥduz* ~ TT. arayacaktınız, *Erk. aricaḥdilâ* ~ TT. arayacaktılar,

3.5.2.4.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi

Öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi $\{-miş-di\}$ eki ile oluşturulur.

Erk. bonḡalmiṣdum ~ TT. bunalmıştım, *Erk. bonḡalmiṣdun* ~ TT. bunalmıştın, *Erk. bonḡalmiṣdi* ~ TT. bunalmıştı, *Erk. bonḡalmiṣdoḥ* ~ TT. bunalmıştık, *Erk. bonḡalmiṣduz* ~ TT. bunalmıştınız, *Erk. bonḡalmiṣdilâ* ~ TT. bunalmıştılar

Erk. sûrmiṣdum ~ TT. sürmüştüm, *Erk. sûrmiṣdun* ~ TT. sürmüştün, *Erk. sûrmiṣdi* ~ TT. sürmüştü, *Erk. sûrmiṣdoḥ* ~ TT. sürmüştük, *Erk. sûrmiṣduz* ~ TT. sürmüştünüz, *Erk. sûrmiṣdilâ* ~ TT. sürmüştüler

3.5.2.4.1.5. İsteğin Hikayesi

Erkinis ağzında istek çekiminin hikayesi, hem kendi görevini gerçekleştirir hem de dilek-şartın fonksiyonunu karşılar. Dilek-şartın hikayesi kullanımı çok seyrek görülebilmektedir. Rize ağızlarında ise bu durum tersinedir. İstek çekiminin kullanımı çok azdır.³⁰⁵ İstek kip ekini oluşturan /a/ ünlüsü, kendisinden sonra gelen ve menşei “*idi*” olan $\{-di\}$ ekinin ilk ünlüsünü /y/ ünsüzüne değiştirir. Bu değişme altı şahısta da geçerlidir.

³⁰⁵ Günay 2003, 177

*Erk. bilâydu*m ~ TT. bileydin, *Erk. bilâydu*n ~ TT. bileydin, *Erk. bilâydi* ~ TT. bileydi, *Erk. bilâydoğ* ~ TT. bileydik, *Erk. bilâyduz* ~ TT. bileydiniz, *Erk. bilâydilâ* ~ TT. bileydiler

*Erk. silâydu*m ~ TT. sileydim, *Erk. silâydu*n ~ TT. sileydin, *Erk. silâydi* ~ TT. sileydi, *Erk. silâydoğ* ~ TT. sileydik, *Erk. silâyduz* ~ TT. sileydiniz, *Erk. silâydilâ* ~ TT. sileydiler

Erkinis ağzında görülen geçmiş zamanın hikayesi kullanılmaz. Aynı şekilde Uşhum ağzında³⁰⁶, Ardanuç ağzında³⁰⁷ ve Rize ağzlarında³⁰⁸ da görülen geçmiş zamanın hikayesi kullanılmaz.

3.5.2.4.2. Rivayet

3.5.2.4.2.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti

Bu birleşik fiil çekimi {-iy-miş} eki ile yapılır.

Erk. boğiymişam ~ TT. boğuyormuşum, *Erk. boğiymişun* ~ TT. boğuyormuşsun, *Erk. boğiymiş* ~ TT. boğuyormuş, *Erk. boğiymişoğ* ~ TT. boğuyormuşuz, *Erk. boğiymişuz* ~ TT. boğuyormuşsunuz, *Erk. boğiymişlâ* ~ TT. boğuyormuşlar

Erk. çiziymişam ~ TT. çiziyormuşum, *Erk. çiziymişun* ~ TT. çiziyormuşsun, *Erk. çiziymiş* ~ TT. çiziyormuş, *Erk. çiziymişoğ* ~ TT. çiziyormuşuz, *Erk. çiziymişuz* ~ TT. çiziyormuşsunuz, *Erk. çiziymişlâ* ~ TT. çiziyormuşlar

3.5.2.4.2.2. Geniş Zamanın Rivayeti

Geniş zamanın rivayet çekimi {-(a/u)r-miş} ekiyle yapılır.

Erk. ağlarmışam ~ TT. ağlarmışım, *Erk. ağlarmışun* ~ TT. ağlarmışın, *Erk. ağlarmış* ~ TT. ağlarmış, *Erk. ağlarmışoğ* ~ TT. ağlarmışız, *Erk. ağlarmışuz* ~ TT. ağlarmışınız, *Erk. ağlarmışlâ* ~ TT. ağlarmışlar

³⁰⁶ Turan 2006, 93

³⁰⁷ Şenol Pehlivan 1993, 40

³⁰⁸ Günay 2003, 174-176

Erk. gedarmışam ~ TT. gidermişim, *Erk. gedarmışun* ~ TT. gidermişsin, *Erk. gedarmış* ~ TT. gidermiş, *Erk. gedarmışoĥ* ~ TT. gidermişiz, *Erk. gedarmışuz* ~ TT. gidermişsiniz, *Erk. gedarmışlà* ~ TT. gidermişler

3.5.2.4.2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

Gelecek zamanın rivayeti {-icaĥ-miş} eki ile yapılır.

Erk. biçicaĥmışam ~ TT. biçecekmişim, *Erk. biçicaĥmışun* ~ TT. biçecekmişsin, *Erk. biçicaĥmış* ~ TT. biçecekmiş, *Erk. biçicaĥmışoĥ* ~ TT. biçecekmişiz, *Erk. biçicaĥmışuz* ~ TT. biçecekmişsiniz, *Erk. biçicaĥmışlà* ~ TT. biçecekmişler

Erk. duricaĥmışam ~ TT. duracakmişim, *Erk. duricaĥmışun* ~ TT. duracakmişsin, *Erk. duricaĥmış* ~ TT. duracakmiş, *Erk. duricaĥmışoĥ* ~ TT. duracakmişiz, *Erk. duricaĥmışuz* ~ TT. duracakmişsiniz, *Erk. duricaĥmışlà* ~ TT. duracakmişler

3.5.2.4.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Bu çekimde iki {-miş} ekinin art arda gelmesi ekin eski hali olan {-imiş} şeklinin ortaya çıkmasına sebep olur. Erkinis ağzında, öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti daha çok üçüncü tekil şahıs ve üçüncü çoĥul şahısta çekimlenir. Diĥer şahısların çekimi olsa da pek tercih edilmez. Diĥer şahısların çekimlenmemesi durumuna Rize aĥızlarında da rastlanır.³⁰⁹

Erk. asmişimişam ~ TT. asmişmişim, *Erk. asmişimişun* ~ TT. asmişmişsin, *Erk. asmişimiş* ~ TT. asmişmiş, *Erk. asmiřimiřoĥ* ~ TT. asmişmişiz, *Erk. asmişimişuz* ~ TT. asmişmişsiniz, *Erk. asmiřimiřlà* ~ TT. asmişmişler

Erk. ĥormiřimiřam ~ TT. ĥörmüşmüşüm, *Erk. ĥormiřimiřun* ~ TT. ĥörmüşmüşsün, *Erk. ĥormiřimiř* ~ TT. ĥörmüşmüş, *Erk. ĥormiřimiřoĥ* ~ TT. ĥörmüşmüşüz, *Erk. ĥormiřimiřuz* ~ TT. ĥörmüşmüşsünüz, *Erk. ĥormiřimiřlà* ~ TT. ĥörmüşmüşler

³⁰⁹ Günay 2003, 177

3.5.2.4.2.5. İsteğin Rivayeti

Bu birleşik çekimdeki durum “isteğin hikayesi” birleşik çekimiyle benzerdir. İsteğin rivayeti hem kendi fonksiyonunu korur hem de dilek-şartın rivayetinin de görevini taşır. Çekim $\{-a-ymiş\}$ ekiyle yapılır.

Erk. biraḥaymişam ~ TT. bırakaymışım, *Erk. biraḥaymişun* ~ TT. bırakaymışın,
Erk. biraḥaymiş ~ TT. bırakaymış, *Erk. biraḥaymişoḥ* ~ TT. bırakaymışız, *Erk. biraḥaymişuz* ~ TT. bırakaymışınız, *Erk. biraḥaymişlà* ~ TT. bırakaymışlar

Erk. geḥaymişam ~ TT. geçeymişim, *Erk. geḥaymişun* ~ TT. geçeymişin, *Erk. geḥaymiş* ~ TT. geçeymiş, *Erk. geḥaymişoḥ* ~ TT. geçeymişiz, *Erk. geḥaymişuz* ~ TT. geçeymişiniz, *Erk. geḥaymişlà* ~ TT. geçeymişler

Diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi Erkinis ağzında da görülen geçmiş zamanın rivayeti yoktur. Bunun nedeni görülen şeyin başkasına nakledilemez oluşudur.³¹⁰

3.5.2.4.3. Şart

3.5.2.4.3.1. Şimdiki Zamanın Şartı

Şimdiki zamanın şart eki her zaman $\{-iy-sa\}$ şeklindedir.

Erk. tütüysam ~ TT. tutuyorsam, *Erk. tütüysan* ~ TT. tutuyorsan, *Erk. tütüysa* ~ TT. tutuyorsa, *Erk. tütüysaḥ* ~ TT. tutuyorsak, *Erk. tütüysaz* ~ TT. tutuyorsanız, *Erk. tütüysalà* ~ TT. tutuyorsalar

Erk. vuriysam ~ TT. vuruyorsam, *Erk. vuriysan* ~ TT. vuruyorsan, *Erk. vuriysa* ~ TT. vuruyorsa, *Erk. vuriysaḥ* ~ TT. vuruyorsak, *Erk. vuriysaz* ~ TT. vuruyorsanız, *Erk. vuriysalà* ~ TT. vuruyorsalar

³¹⁰ Ergin 2007, 324

3.5.2.4.3.2. Geniş Zamanın Şartı

Geniş zamanın şartı $\{-(a/u)r-sa\}$ eki ile yapılır.

Erk. devurursam ~ TT. devirirsem, *Erk. devurursan* ~ TT. devirirsen, *Erk. devurursa* ~ TT. devirirse, *Erk. devurursaḡ* ~ TT. devirirsek, *Erk. devurursaz* ~ TT. devirirseniz, *Erk. devurursalà* ~ TT. devirirseler,

Erk. kazanursam ~ TT. kazanırsam, *Erk. kazanursan* ~ TT. kazanırsan, *Erk. kazanursa* ~ TT. kazanırsa, *Erk. kazanursaḡ* ~ TT. kazanırsak, *Erk. kazanursaz* ~ TT. kazanırsanız, *Erk. kazanursalà* ~ TT. kazanırsalar

3.5.2.4.3.3. Gelecek Zamanın Şartı

Gelecek zamanın şartı $\{-icaḡ-sa\}$ eki ile yapılır.

Erk. baḡicaḡsam ~ TT. bakacaksam, *Erk. baḡicaḡsan* ~ TT. bakacaksan, *Erk. baḡicaḡsa* ~ TT. bakacaksa, *Erk. baḡicaḡsaḡ* ~ TT. bakacaksak, *Erk. baḡicaḡsaz* ~ TT. bakacaksanız, *Erk. baḡicaḡsalà* ~ TT. bakacaksalar

Erk. çalışicaḡsam ~ TT. çalışacaksam, *Erk. çalışicaḡsan* ~ TT. çalışacaksan, *Erk. çalışicaḡsa* ~ TT. çalışacaksa, *Erk. çalışicaḡsaḡ* ~ TT. çalışacaksak, *Erk. çalışicaḡsaz* ~ TT. çalışacaksınız, *Erk. çalışicaḡsalà* ~ TT. çalışacaksınız

3.5.2.4.3.4. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

Standart Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman ekinden sonra şart ekinin önünde /y/ ünsüzü türer. Ancak Erkinis ağzında ve Uşum³¹¹, Ardanuç³¹², Rize³¹³ gibi komşu ağızlarda bu durum görülmez. Şart eki $\{-sa\}$ aynen eklenir.

Erk. getdisam ~ TT. gittiysem, *Erk. getdisan* ~ TT. gittiysen, *Erk. getdisa* ~ TT. gittiye, *Erk. getdisaḡ* ~ TT. gittiysek, *Erk. getdisaz* ~ TT. gittiyseniz, *Erk. getdisalà* ~ TT. gittiyseler

³¹¹ Turan 2006, 91

³¹² Şenol Pehlivan 1993, 40

³¹³ Günay 2003, 179

Erk. saydisam ~ TT. saydıysam, *Erk. saydisan* ~ TT. saydıysan, *Erk. saydisa* ~ TT. saydıysa, *Erk. saydisah* ~ TT. saydıysak, *Erk. saydisaz* ~ TT. saydıysanız, *Erk. saydisalà* ~ TT. saydıysalar

3.5.2.4.3.5. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

Erkinis ağzında geçmiş zamana yönelik bir şart birleşik çekiminde daha çok görülen zamanın şartı tercih edilmektedir. Bu yüzden öğrenilen geçmiş zamanın şartına ait örnekler daha azdır. Öğrenilen geçmiş zamanın çekimi $\{-miş-sa\}$ eki ile yapılır.

Erk. sevmişsam ~ TT. sevmişsem, *Erk. sevmişsan* ~ TT. sevmişsen, *Erk. sevmişsa* ~ TT. sevmişse, *Erk. sevmişsah* ~ TT. sevmişsek, *Erk. sevmişsaz* ~ TT. sevmişseniz, *Erk. sevmişsalà* ~ TT. sevmişseler

Erk. çökmişsam ~ TT. çökmüşsem, *Erk. çökmişsan* ~ TT. çökmüşsen, *Erk. çökmişsa* ~ TT. çökmüşse, *Erk. çökmişsah* ~ TT. çökmüşsek, *Erk. çökmişsaz* ~ TT. çökmüşseniz, *Erk. çökmişsalà* ~ TT. çökmüşseler

Erkinis ağzında gereklilik kipinin pek tercih edilmemesi birleşik fiil çekimlerinde de geçerlidir. Basit fiillerde sonradan öğrenilmiş olduğu için az da olsa kullanılan gereklilik kipi, birleşik fiil çekimlerinde ise hiç kullanılmaz.

3.5.3. Ek Fiil

3.5.3.1. Ek Fiilin Geniş (Şimdiki) Zaman Çekimi

Ek fiilin geniş zaman çekimi aynı zamanda şimdiki zaman anlamını da içinde barındırmaktadır. Birinci tekil şahısta, birinci çoğul şahısta, ikinci tekil şahısta ve ikinci çoğul şahısta isme şahıs ekleri eklenerek yapılır. Üçüncü şahıslarda ise isme $\{+du\}$ eki getirilir. Bu ek standart Türkiye Türkçesindeki $\{+dır\}$ ekinin karşılığıdır. Ekteki ünlü Erkinis ağzında her zaman yuvarlak, dar şekliyle söylenir. Ek sonundaki /r/ ünsüzü düşer.

Erk. eyam ~ TT. iyiyim

Erk. kıtiyam ~ TT. kıtiyım

Erk. eysun ~ TT. iyisin

Erk. kıtisun ~ TT. kıtişun

Erk. eydu ~ TT. iyidir

Erk. kıtidu ~ TT. kıtidür

Erk. eyoĥ ~ TT. iyiyiz

Erk. kıtiyoĥ ~ TT. kıtiyüz

Erk. eysuz ~ TT. iyisiniz

Erk. kıtisuz ~ TT. kıtişünüz

Erk. eydulla ~ TT. iyidirler

Erk. kıtidulla ~ TT. kıtidürler

Ek fiilin geniş (şimdiki) zamanının olumsuz çekimi için “*değil*” edatı kullanılır. Bu edat isimden sonra gelir. Kip eki ve şahıs eki bu edata eklenir.

Erk. ey değilâm ~ TT. iyi değilim, *Erk. ey değilsun* ~ TT. iyi değilsin, *Erk. ey değildu* ~ TT. iyi değildir, *Erk. ey değiloĥ* ~ TT. iyi değiliz, *Erk. ey değilsuz* ~ TT. iyi değilsiniz, *Erk. ey değilla* ~ TT. iyi değiller

3.5.3.2. Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

Fiili görülen geçmiş zaman kipinde çekimleyen $\{+di\}$ ekinin isme getirilmesiyle yapılır. Ek fiilden sonra altı şahıs eki de getirilebilir. $\{+di\}$ ekinin sonundaki /i/ ünlüsü kendisinden sonra gelen şahıs eklerinin etkisiyle yuvarlaşmakta ve genişleyebilmektedir.

Erk. nasıldum ~ TT. nasıldım

Erk. ĥazirdum ~ TT. hazırđım

Erk. nasıldun ~ TT. nasıldın

Erk. ĥazirdun ~ TT. hazırđın

Erk. nasıldı ~ TT. nasıldı

Erk. ĥazirdi ~ TT. hazırđı

Erk. nasıldıoĥ ~ TT. nasıldık

Erk. ĥazirdoĥ ~ TT. hazırđık

Erk. nasıldıuz ~ TT. nasıldınız

Erk. ĥazirduz ~ TT. hazırđınız

Erk. nasıldila ~ TT. nasıldılar

Erk. ĥazirdila ~ TT. hazırđılar

Çekimi olumsuz yapmak için “*degil*” edatı kullanılır. Bu edata görülen geçmiş zaman eki $\{+di\}$ ve şahıs eki eklenir.

Erk. rahat degildum ~ TT. rahat değildim, *Erk. rahat degildun* ~ TT. rahat değildin, *Erk. rahat degildi* ~ TT. rahat değildi, *Erk. rahat degildoğ* ~ TT. rahat değiliz, *Erk. rahat degilduz* ~ TT. rahat değildiniz, *Erk. rahat degildilâ* ~ TT. rahat değildiler

3.5.3.3. Ek Fiilin Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

İsme, görülen geçmiş zaman eki $\{+(i)miş\}$ getirilmesiyle yapılır. Altı şahısta da çekimlenebilir.

Erk. eylâymişam ~ TT. öyleymişim

Erk. arhaçâşmişam ~ TT. arkadaşmışım

Erk. eylâymişun ~ TT. öyleymişsin

Erk. arhaçâşmişun ~ TT. arkadaşmışın

Erk. eylâymiş ~ TT. öyleymiş

Erk. arhaçâşmiş ~ TT. arkadaşmış

Erk. eylâymişoh ~ TT. öyleymişiz

Erk. arhaçâşmişoh ~ TT. arkadaşmışız

Erk. eylâymişuz ~ TT. öyleymişsiniz

Erk. arhaçâşmişuz ~ TT. arkadaşmışsınız

Erk. eylâymişlâ ~ TT. öyleymişler

Erk. arhaçâşmişlâ ~ TT. arkadaşmışlar

Olumsuzu “*degil*” edatı ile yapılır. Edata görülen geçmiş zaman eki $\{+miş\}$ ve şahıs ekleri eklenir.

Erk. küçük degilmişam ~ TT. küçük değilmişim, *Erk. küçük degilmişun* ~ TT. küçük değilmişsin, *Erk. küçük degilmiş* ~ TT. küçük değilmiş, *Erk. küçük degilmişoh* ~ TT. küçük değilmişiz, *Erk. küçük degilmişuz* ~ TT. küçük değilmişsiniz, *Erk. küçük degilmişlâ* ~ TT. küçük değilmişler

3.5.3.4. Ek Fiilin Şart Çekimi

İsme, şart eki $\{+(y)sa\}$ eki getirilerek oluşturulur. Altı şahısta da çekimlenebilir.

<i>Erk. yalànçıysam</i> ~ TT. yalacıysam	<i>Erk. ağıllıysam</i> ~ TT. akıllıysam
<i>Erk. yalànçıysan</i> ~ TT. yalancıysan	<i>Erk. ağıllıysan</i> ~ TT. akıllıysan
<i>Erk. yalànçıysa</i> ~ TT. yalancıysa	<i>Erk. ağıllıysa</i> ~ TT. akıllıysa
<i>Erk. yalànçıysah</i> ~ TT. yalancıysak	<i>Erk. ağıllıysah</i> ~ TT. akıllıysak
<i>Erk. yalànçıysaz</i> ~ TT. yalancıysanız	<i>Erk. ağıllıysaz</i> ~ TT. akıllıysanız
<i>Erk. yalànçıysalâ</i> ~ TT. yalancıysalar	<i>Erk. ağıllıysalâ</i> ~ TT. akıllıysalar

Olumsuz yapmak için “*degil*” edatı kullanılır. Edata şart eki $\{+sa\}$ ve şahıs ekleri eklenir.

Erk. burda degilsam ~ TT. burada değilsem, *Erk. burda degilsan* ~ TT. burada değilsen, *Erk. burda degilsa* ~ TT. burada değilse, *Erk. burda degilsah* ~ TT. burada değilsek, *Erk. burda degilsaz* ~ TT. burada değilseniz, *Erk. burda degilsalâ* ~ TT. burada değilseler

3.5.4. Fiilimsi

Köken olarak fiil ancak işlev olarak isim, sıfat veya zarf olan kelimelere fiilimsi denir. Bir fiili fiilimsi yapmak için o fiile bazı ekler getirilir. Fiilimsiler cümle içerisinde isim soylu kelime görevi üstlenirken diğer taraftan da eylemi, hareketi ifade ederler.

3.5.4.1. İsim Fiil

Fiil köküne $\{-iş\}$, $\{-uş\}$; $\{-ma\}$; $\{-mah\}$ ekleri getirilerek yapılır. Eylemin mastar hali veya eylemin ismi olarak da nitelendirilebilir. Erkinis ağzında $\{-ma\}$ ve $\{-mah\}$ ekleri $\{-iş\}$ ve $\{-uş\}$ eklerine göre daha fazla tercih edilmektedir.

$\{-mah\}$ *Erk. pağlamah* ~ TT. bağlamak (1/7), *Erk. almah* ~ TT. almak (1/25), *Erk. olmah* ~ TT. olmak (2/31), *Erk. getmah* ~ TT. gitmek, *Erk. uçmah* ~ TT. uçmak, *Erk. kesmah* ~ TT. kesmek, *Erk. sallamah* ~ TT. sallamak, *Erk. durmah* ~ TT. durmak, *Erk. nahletmah* ~ TT.

nakletmek, *Erk. sivitdurmaḥ* ~ TT. sıyırtmak, *Erk. tòḫmaḥ* ~ TT.
dökmek, *Erk. kovermaḥ* ~ TT. koyvermek, *Erk. aşurmaḥ* ~ TT.
aşırmaq, *Erk. çevurmaḥ* ~ TT. çevirmek, *Erk. asmaḥ* ~ TT. asmak

{-ma}

Erk. yema ~ TT. yeme (1/16), *Erk. kirma* ~ TT. kırma (1/20), *Erk. çizma* ~ TT. çizme (2/7), *Erk. kurtarma* ~ TT. kurtarma (2/26), *Erk. geyma* ~ TT. giyme (3/20), *Erk. yedurma* ~ TT. yedirme (3/22), *Erk. aḡlâma* ~ TT. ağlama (6/18), *Erk. kalma* ~ TT. kalma, *Erk. uydurma* ~ TT. uydurma, *Erk. bindurma* ~ TT. bindirme, *Erk. kandurma* ~ TT. kandırma, *Erk. konuşma* ~ TT. konuşma, *Erk. bahma* ~ TT. bakma, *Erk. yanma* ~ TT. yanma, *Erk. inma* ~ TT. inme, *Erk. dönma* ~ TT. dönme, *Erk. biçma* ~ TT. biçme, *Erk. kavuşma* ~ TT. kavuşma

{-iş}, {-uş}

Erk. çakiş ~ TT. çekiş, *Erk. bahiş* ~ TT. bakış, *Erk. giriş* ~ TT. giriş, *Erk. çihîş* ~ TT. çıkış, *Erk. dönüş* ~ TT. dönüş, *Erk. atış* ~ TT. atış, *Erk. kaçış* ~ TT. kaçış, *Erk. geliş* ~ TT. geliş, *Erk. görünüş* ~ TT. görünüş, *Erk. eniş* ~ TT. iniş, *Erk. ahîş* ~ TT. akış, *Erk. tahîş* ~ TT. takış, *Erk. düşüş* ~ TT. düşüş

3.5.4.2. Sıfat Fiil (Partisip)

Fiil kök ya da gövdesine {-*(y)an*}, {-*(a/u)r*}, {-*miş*}, {-*duk*}, {-*doḫ*}, {-*icah*}, {-*maz*} ekleri getirilerek oluşturulur. Bu ekler, fiillerin anlamını kaybetmeden sıfat olmasını sağlar.

{-(y)an}

Erk. edan devletlâr ~ TT. eden devletler (2/22), *Erk. toḡan atatürk* ~ TT. doğan Atatürk (2/24), *Erk. yorulan ât* ~ TT. yorulan at, *Erk. görükan yer* ~ TT. görünen yer, *Erk. bilân kişi* ~ TT. bilen kişi, *Erk. sevan insan* ~ TT. seven insan, *Erk. tuymayan kimsa* ~ TT. duymayan kimse, *Erk. olmayan iş* ~ TT. olmayan iş, *Erk. kesmayan bıcaḫ* ~ TT. kesmeyen bıçak, *Erk. sallânan kaçuḫli* ~ TT. sallanan salıncak

{-miş}

Erk. alışmiş çocoḫ ~ TT. alışmış çocuk, *Erk. bilinmiş yol* ~ TT. bilinmiş yol, *Erk. ezilmiş meyva* ~ TT. ezilmiş meyve, *Erk. sarılmış ip* ~ TT. sarılmış ip, *Erk. yuḫlâmiş adam* ~ TT. uyumuş adam

- {-duğ}, {-doh} *Erk. doğduğum memleket ~ TT. doğduğum memleket (2/13), Erk. oturduğî yer ~ TT. oturduğu yer (2/27), Erk. bildüğuz çayır ~ TT. bildiğiniz çayır, Erk. birağduğum para ~ TT. bıraktığım para, Erk. kesduğun tât ~ TT. kestiğin dal, Erk. galdüğuz yer ~ TT. geldiğiniz yer*
- {-icah} *Erk. görulicah ev ~ TT. görülecek ev, Erk. biçilicah ot ~ TT. biçilecek ot, Erk. yenicah yemek ~ TT. yenecek yemek, Erk. olicah iş ~ TT. olacak iş*
- {-maz} *Erk. utânmaz adam ~ TT. utanmaz adam, Erk. görükmaz kaza ~ TT. görünmez kaza, Erk. gedilmaz yer ~ TT. gidilmez yer, Erk. yenmaz ot ~ TT. yenmez ot, Erk. çihmaz yol ~ TT. çıkmaz yol*

3.5.4.3. Zarf Fiil (Gerundium)

Fiil kök veya gövdesine {-a}, {-(i/u)p}, {-madan}, {-kan} ekleri getirilerek oluşturulur.

- {-a} *Erk. bağa bağa yürüye ~ TT. baka baka yürüyor, Erk. pğğira pğğira konuşma ~ TT. bağıra bağıra konuşma, Erk. sùruda sùruda gaturdum ~ TT. sürüye sürüye getirdim, Erk. tòğa tòğa içdi ~ TT. döke döke içdi*
- {-(i/u)p} *Erk. bezadib goturağ ~ TT. bezeyip götürelim (4/12), Erk. alip yiyroh ~ TT. alıp yiyoruz (6/37), Erk. vurup kaçdum ~ TT. vurup kaçtım, Erk. geyurup göndarmış ~ TT. giydirip göndermiş, Erk. uzanip yaticam ~ TT. uzanıp yatacağım, Erk. dönup durdi ~ TT. dönüp durdu*
- {-madan} *Erk. görmadan alma ~ TT. görmeden alma, Erk. söylâmadan getmaz ~ TT. söylemeden gitmez, Erk. korhmadan söylâ ~ TT. korkmadan söyle, Erk. durmadan ağhiye ~ TT. durmadan ağlıyor*
- {-kan} *Erk. giriğkan yihatdurullâ ~ TT. girerken yikatırlar (4/18), Erk. düşiyğkan tutdum ~ TT. düşüyorken tuttum, Erk. yuhliğkan galmiş ~ TT. uyuyorken gelmiş, Erk. yemek yiyğkan konuşma ~ TT. yemek yiyorken konuşma, Erk. gedarğkan alicam ~ TT. giderken alacağım*

Bu zarf fiil ekleri dışında standart Türkiye Türkçesinde kullanılmayan ancak bazı Anadolu ağızlarında ve Erkinis ağızında örnekleri görülen iki ek daha vardır. Bunlar $\{-anda\}$ ve $\{-mamiş\}$ ekerlidir.

Erkinis ağızındaki $\{-anda\}$ eki, Azerbaycan Türkçesindeki şekliyle ve göreviyle kullanılır. $\{-IncA\}$ ekinin anlamına yakın bir anlamı vardır.³¹⁴

Erk. ben ğalànda asarum ~ TT. ben geldiğimde asarım,

Erk. ben dònànda burda olicaħsun ~ TT. ben dönünce burada olacaksın,

Erk. sabah olànda yolà çihun ~ TT. sabah olunca yola çıkın

$\{-mamiş\}$ eki, aslında $\{-ma-miş\}$ şeklinde iki ekin birleşmesinden meydana gelmiş bir gerundium ekidir. Kelimeye $\{-mAdAn\}$ ekinin verdiği anlama yakın bir anlamı katar.

Erk. parayi àlmamiş getmaz ~ TT. parayı almadan gitmez,

Erk. sàni ğormamiş duramaz ~ TT. seni görmeden duramaz,

Erk. bunu içmamiş olmaz ~ TT. bunu içmeden olmaz

Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı gerundium ekleri, Erkinis ağızına pek tercih edilmese de son zamanlarda kullanıldığı görülmektedir. Örneğin standart Türkiye Türkçesinde $\{-ArAk\}$ eki yerine $\{\dots-a \dots-a\}$ eki, $\{-IncA\}$ eki yerine ise $\{-anda\}$ eki tercih edilir.

³¹⁴ Ercilasun 2007, 213

3.6. EDATLAR

Edat, tek başına anlamı olmayan ama cümle içerisinde diğer kelimelerin ve kavramların anlamını güçlendirmek için kullanılan kelimelerdir. Erkinis ağzında edatlar standart Türkiye Türkçesindeki kadar çeşitli değildir.

3.6.1. Ünlem Edatları

3.6.1.1. Ünlemler

Erkinis ağzında ünlemler, gündelik yaşamda en sık kullanılan edat çeşitleridir. “ah”, “oh”, “oy”, “of”, “heh”, “hayde”, “aha” gibi kelimeler edatlara örnektir. Açık heceli ünlemlerin sondaki ünlüsü çoğunlukla uzatılarak söylenir.

Erk. hayde kıya gedah ~ TT. haydi köye gidelim (6/30)

3.6.1.2. Seslenme Edatları

Seslenme edatları daha çok insanlara seslenme ve onlara hitap etme amacıyla kullanılır. Ancak Erkinis ağzında insanlara hitap edatları kadar hayvanlara seslenme edatları da kullanılır. Bu durum, hayvancılığın bölgede temel geçim kaynağı olmasının sonucudur. Seslenme edatları tek başına cümle oluşturabilirler.

“ey”, “hey”, “yav”, “olà”, gibi kelimeler insanlara hitap için kullanılırken “hah”, “deh”, “çüş”, “oha”, “dido”, “mehoho”, “cücücü”, “pisipisi”, gibi edatlar hayvanlara seslenirken kullanılır.

Erk. gedağ_olà ~ TT. gidelim ula (6/32)

3.6.1.3. Soru Edatları

Soru edatı “mi” başta olmak üzere “hani”, “acap”, “hom”³¹⁵ gibi örnekleri vardır.

³¹⁵ Olumsuz cümlelerin genellikle sonuna bazen de başına gelerek onaylama beklentisi içeren soru anlamı katar. Gürcüceden alınmıştır.

Erk. atardoh mi malà mi yedururdoh ~ TT. atar mıydık mala mı yedirirdik bilmem (3/26), *Erk. getdilà mi* ~ TT. gittiler mi (4/2), *Erk. goturdilà mi* ~ TT. götürdüler mi (5/3)

3.6.1.4. Cevap Edatları

“he”, “yoh”, “degil”, “ey” gibi kelimelerdir. Bu edatlar aynı zamanda ünlem anlamı taşır.

Erk. bez degil ~ TT. bez değil (1/18), *Erk. söz degil* ~ TT. söz değil (4/6), *Erk. ehunda degil* ~ TT. elinde değil (2/24)

3.6.1.5. Gösterme Edatları

“aha”, “hao”, “habu”, “abu”, “nah” gibi kelimelerdir.

3.6.2. Bağlama Edatları

Kullanımı az olan edatlardır. “ve”, “ile” gibi kelimeler sıralama edatlarına örnektir.

Cümle başında kullanılan edatlar ise. “faakat”, “hama”, “eger”, “çunki”, “mademki”, “meger”, “megerisam” gibi kelimelerdir.

Erk. hama ne katar geç toplàrsan zeytun o katar iyi olur ~ TT. ama ne kadar geç toplarsan zeytin o kadar iyi olur (1/12)

Erk. sù, hama àz rengi sùya benzamiye ~ TT. su ama rengi pek suya benzemiyor (3/17)

Sona gelen edatlar, cümlelerin ve kelime gruplarının sonuna gelirler. “da”, “isa”, “bile”, “ki”, “ya”, “degil” gibi örnekleri vardır.

Erk. diye ki... ~ TT. diyor ki... (2/10), *Erk. nàsi ki...* ~ TT. nasıl ki... (3/5), *Erk. tòkallà ki...* ~ TT. dökerler ki... (4/21), *Erk. o da burda* ~ TT. o da burada (6/28)

3.6.3. Son Çekim Edatları

İsmin sonuna gelerek onların çeşitli zarf hallerini yaparlar.³¹⁶ Son çekim edatlarına örnek olarak “*ila*”, “*içun*”, “*k̄adin*”, “*k̄adi*”, “*ḡata*”, “*ḡati*”, “*kibi*”, “*oğa*”, “*evel*”, “*encami*”, “*k̄ayri*”, “*heçdenmadde*”, “*sorğa*”, “*ilari*”, “*geri*”, “*içari*”, “*dişari*” gibi kelimeler gösterilebilir.

Erk. yemayičun ~ TT. yemek için (1/14),

Erk. kurtarmayičun ~ TT. kurtarmak için (2/26)

³¹⁶ Ergin 2007, 365-366

SONUÇ

Sarp dağlarla çevrili engebeli Karadeniz coğrafyasında yerleşmiş olan Erkinis'in coğrafi anlamda bir kesişme noktasında olması, yöredeki kültürel öğelerin de çok yönlü olmasına neden olmuştur. Bu kültürel öğelerin çok yönlü olduğunun en açık ispatı Erkinis ağzında görülebilmektedir. Türkçenin ağızlarından biri olan Erkinis ağzının günümüzdeki etkilenme yönlerini ve ağzın geçirdiği tarihi süreçleri daha iyi özetleyebilmek amacıyla çalışmanın önceki kısımlarında incelenen konuları fonetik, morfolojik, diyalektolojik ve leksikolojik yönlerden ele almak doğru olacaktır.

Erkinis Ağzının Fonetigi

Erkinis ağzında ana ünlü sesler beş adettir. Bunlar /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ ünlüleridir. Bu ünlüler dışında /â/, /î/, /ò/, /ù/ gibi ara ünlüler de vardır. Ancak bu ünlüler kendi başlarına bulunamazlar. Yanındaki bir ünsüzün yardımıyla ortaya çıkarlar. Bu beş adet temel ünlünün dışında Türkçenin çeşitli ağızlarında ve lehçelerinde bulunan /ı/, /ə/, /ö/, /ü/ ünlüleri Erkinis ağzında bulunmaz. Bu yüzden standart Türkiye Türkçesinde bulunan bu /ı/ ünsüzü Erkinis ağzında her zaman incelirken /ö/ ve /ü/ ünsüzleri de her zaman kalınlaşır: (*kalm* > *kalın*, *önce* > *oğa*, *üzüm* > *uzum*) Bu ünlülerin bulunmamasının nedeni Erkinis ağzındaki ünlülerin Kafkas ünlü sistemi içinde olmasıdır. Ayrıca /e/ ünlülerinin kalınlaşarak /a/ ünsüzüne dönmesi ve dolayısıyla kalınlık-incelik uyumunu bozması Erkinis ağzının karakterini belirleyici bir değişme olmuştur. (*meşe* > *meşa*)

Erkinis ağızı ünsüzleri de Kafkas ünsüz sistemi içinde yer alır. Buna kanıt olarak standart Türkiye Türkçesindeki ünsüz harflerden fazla olarak /ç/, /k/, /p/, /t/ aşırı patlayıcı ünsüzleri ve gırtlak k'si olarak isimlendirebileceğimiz /k/ ünsüzü gösterilebilir. Erkinis ağzında bu ünsüzlerin bulunduğu birçok kelime vardır: (*çingo*, *kikil*, *pağlà*, *tağ*, *kara*) Bu ünsüzler Türk lehçelerinde ve ağızlarında doğal olarak bulunamazlar. Ancak Erkinis ağızı gibi Kafkasya'ya yakın ağızlarda bulunabilmektedir.

Daha önce de belirtilen /r/ ünsüzünün sürekli erime ve düşme yönünde hareket etmesi Kafkas fonetiğinde de sıkça rastlanılan bir durumdur.³¹⁷ Bu yüzden standart Türkiye Türkçesinde kelime sonlarında bulunan /r/ ünsüzlerinin Erkinis ağzında düşmesine sıklıkla rastlanır: (*onlar > ollà*)

Fiilden isim yapım eki, zaman kiplerinin birinci çokluk şahıs eki ve isimden isim yapma eki gibi yerlerde görülen *-rk-* ses grubunun ünlüsü, Erkinis ağzında yuvarlaklaşarak ve genişleyerek /o/ ünlüsüne değişir. (*Erk. kaşık ~ TT. kışoḡ*) Bu, Anadolu ağızlarında görülen bir hadise değildir. Leyla Karahan'a göre bu durum Ermeni Kıpçakçası ve Karaim Türkçesinde de görülmekte olup kuzeydoğu grubu ağızlarındaki Kıpçak Türkçesi izlerindedir.³¹⁸ Yine bu ses değişmesine bağlı olarak kelime ortalarında ve özellikle kelime sonlarında bulunan /k/ ünsüzünün /ḡ/ ünsüzüne dönmesi ise Ermeni Kıpçakçası, Karaim Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinin bazı ağızlarında görülen bir durumdur. Buradan yola çıktığımızda Ermenilerin Kafkasların güneyinden kuzeyine giderek öğrendikleri Kıpçakçada /k/ ünsüzünü /ḡ/ olarak telaffuz etmesi, Karaimlerin Kafkasya'da oldukça etkili olmuş Hazar bakiyesi olması ve Azerbaycan Türkçesinin Kafkasya'da konuşulması, bu ünlü değişmesinin Kafkas fonetiğine dayandığını gösterir.

Özellikle kelime sonlarında görülen yuvarlak ünlülerin düzleşmesi Eski Anadolu Türkçesinin Erkinis ağzında üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu düzleşme hem kökte hem de ekte olabilir. (*Erk. kuzu ~ TT. kuzi*)

Eski Türkçedeki /ñ/ ünsüzü Erkinis ağzında her zaman ayrılmış ve /n/, /g/, /ḡ/, /ng/, /nḡ/, /nk/ gibi ünsüzlere veya ünsüz gruplarına dönüşmüştür. İkinci şahıs iyeliklerinin bulunduğu bazı kullanımlarda ise bu sesler süreklileşerek /ḡ/, /ḡ/, /v/, /y/ gibi seslere dönüşmüş, bazen ise tamamen düşmüştür. İkinci şahıs iyelikleri Türkiye Türkçesinde $\{+(I)n\}$ ve $\{+nIz\}$ şeklindeyken eski Türkçede ve bazı Kıpçak lehçelerinde $\{+(I)g\}$ ve $\{+gIz\}$ şeklinde olabilmektedir. Erkinis ağzında ise ikinci tekil şahıs iyelik ekine genitif geldiğinde iki ek birlikte $\{+ḡun\}$ veya $\{+vun\}$ şeklinde olur. İkinci çoğul şahıs iyelik eki ise $\{+(u)z\}$ şeklindedir. İkinci çoğul şahıs iyelik ekinin ünlüsünün yuvarlak olması önünde daha önce /g/ veya /v/ ünsüzünün

³¹⁷ Grunina 2010, 1357

³¹⁸ Karahan 1996, 18

olduğuna işaretler. Bu fonetik göstergeler Erkinis ağzında ikinci şahıs iyeliklerinin Kıpçakça etkisinde olduğunu gösterir. Diğer şahısların aitlikleri ise Türkiye Türkçesine yani Oğuzcaya dayanır.

Eski Türkçedeki söz başındaki /t/ ünsüzü Türkiye Türkçesinde tonlulaşarak /d/ ünsüzüne dönerken Erkinis ağzında bu durum her zaman geçerli değildir. Bazen Türkiye Türkçesindeki gibi tonlulaşabilir: (ET. *tur-* > TT. *dur-* ~ Erk. *dur-*) Bazen kelimeler Eski Türkçedeki haliyle kalabilir: (ET. *ton* > TT. *don* ~ Erk. *ton*) Ancak bu konuda dikkat çekici husus Codex Cumanicus'ta tonsuz halde bulunan birçok söz başı /t/ ünsüzünün Erkinis ağzında da tonsuz olmasıdır: (Cc. *tik* ~ TT. *dik* ~ Erk. *tik*) Erkinis ağzı, söz başı /t/ ünsüzünün tonlulaşması konusunda aynı anda farklı etki alanlarına girmiştir.

Kelime başında /y/ ünsüzünün düşmesi Erkinis ağzında kısıtlı örneklerde görölmektedir. (*yit-* > *it-*) Bu düşme olayı Azerbaycan Türkçesinin Erkinis ağzı üzerindeki etkisine gösterilebilecek delillerden biridir.

Eski Türkçede söz başı /k/ ünsüzü Türkiye Türkçesinde aynen kalırken Azerbaycan Türkçesinde tonlulaşarak /g/ ünsüzüne döner. Erkinis ağzında ise Azerbaycan Türkçesine paralel olarak söz başı *k* ünsüzü Kafkas kökenli olan /k/ ünsüzüne döner: (ET. *kaç-* > Azb. *gaç-* ~ Erk. *kaç-*)

Erkinis ağzında söz başında /h/ türemesi Azerbaycan Türkçesinde de görölmektedir: (*ayva* > *hayva*)

Erkinis ağzında bazı ses uyumları görölse de genel anlamda ünlü ve ünsüz uyumu yoktur. Türkiye Türkçesinin aksine söz sonlarında tonlu ünlü bulunabilir.

Sonuç olarak Erkinis ağzı fonetik anlamda incelendiğinde ünlü ve ünsüzlerin Kafkas ses sistemine ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber Erkinis ağzı, tarihi yönden belirli özellikleriyle Kıpçak tesirini gösterse de daha çok Oğuzca unsurları öne çıkarmaktadır.

Erkinis Ağzının Morfolojisi

Doğrudan Erkinis ağzı için söylenmese de Erkinis ağzı ile aynı ağız gruplarına veya şivelere dahil olan bazı yakın bölge ağızlarının daha önceki çalışmalarda Türkçenin Kıpçak grubuna ait olduğu söylenmiş ve yapılan ağız çalışmaları bu söylemi esas alarak oluşturulmuştur. Bu görüşün ortaya çıkmasındaki en önemli etken, bölge tarihinde Kıpçak boyuna mensup halkların buraya gelmiş olması ve hatta yerleşmiş olmasıdır. Öne sürülen bu tez, belirli ölçülerde kabul edilebilse de bu çalışmadaki veriler Erkinis ağzının günümüzdeki morfolojik durumunun Kıpçakçadan çok Oğuzca etkisi altında olduğu görülmektedir.

İsim ve fiil yapım eklerinin tamamına yakını (*Erk. av + ci > avci ~ TT. avcı, Erk. k̄isa + coḥ > k̄isacoḥ ~ TT. kısacık, Erk. yazi + li > yazili ~ TT. yazılı, Erk. ey + luḫ > eyluḫ ~ TT. iyilik, Erk. yat + aḥ > yataḥ ~ TT. yatak, Erk. baş – là– > başlà– ~ TT. başla–, Erk. boya – n > boyan– ~ TT. boyan–*), **çokluk eki** (*Erk. arḫaṭaş + lâr > arḫaṭaşlâr ~ TT. arkadaşlar*), **iyelik ekleri** (*Erk. ev + um > evum ~ TT. evim, Erk. ana + si > anasi ~ TT. anası*), **hal ekleri** (*Erk. kedi + nun > kedinun ~ TT. kedinin, Erk. uzaḥ + a > uzaḡa ~ TT. uzaḡa, Erk. yan + dan > yandan ~ TT. yandan*), **kip ekleri** (*Erk. get – ar > gedar ~ TT. gider, Erk. dur – di > durdi ~ TT. durdi, Erk. de – sa > desa ~ TT. dese*), **şahıs ekleri** (*Erk. gedicaḥ – sun > gedicaḥsun ~ TT. gideceksin*) ve **olumsuzluk eki** (*Erk. vur – ma > vurma ~ TT. vurma*) günümüz Türkiye Türkçesi ile büyük oranda paralellik gösterir. Ancak bu eklerin fonetik yönüne baktığımızda Oğuzcanın morfolojik anlamda bir üst katman olması kuvvetle muhtemel görünmektedir. Çünkü bahsi geçen bu ekler Türkiye Türkçesi ile büyük benzerlik taşısa da eklerin söylenişleri Erkinis ağzında bir Kafkas alt katmanı olduğunu göstermektedir.

Bunların dışında Kıpçakçanın etkili olduğu bazı örnekler vardır. İkinci çoğul şahıs iyelik ekinde daha önce bulunduğu açık olan /g/ ünsüzü, bu ekin Kıpçak lehçelerinde olan şekliyle büyük oranda benzerlik gösterir. (*Erk. iş + (ug) uz > işuz ~ TT. işiniz*) Türkçede bulunmayan ancak Gürcücede bulunan isme seslenme hali {+o} Erkinis ağzında bir hal eki olarak kullanılsa da hem insanlara hem de hayvanlara seslenme amaçlı kullanılmaktadır ve diğer ağızlardaki kullanımın oranının çok üstündedir. (*hakan + o > hako, inayet + o > ino*)

Sonuç olarak günümüz Erkinis ağzı, morfolojik yönden bazı yönleriyle Kıpçakçadan izler taşımakla beraber büyük oranda Oğuzcaya dayanmaktadır.

Erkinis Ağzının Sentaksı

Erkinis ağzının söz dizimi bakımından tamamen Türkçeye uygun yapıdadır. Cümleler özne, tümleç, yüklem sırasına göre sıralanır. Devrik cümle kullanımı sıkça tercih edilen bir durum olsa da bu durum bir kural halinde değildir. Bu yüzden Erkinis ağzı söz dizimi yönüyle yalın bir Türkçeye dayanmaktadır.

Erkinis Ağzının Leksikolojisi

Erkinis ağzının konuşulduğu yöre, bir geçiş bölgesi olduğundan ağızda farklı dillerden geçmiş birçok kelimenin saklanmış. Erkinis ağzının kelime dağarcığını temel olarak Türkçe kelimeler oluşturur. Özellikle fiillerin tamamına yakını öz Türkçe kelimelerdir. Bu fiiller hem eski Türkçede hem Divanü Lugat-it-Türk'te hem de Codex Cumanicus'ta karşımıza çıkmaktadır. Erkinis ağzındaki isimler ise daha geniş bir leksikolojik yapıya sahiptir. Türkçenin farklı lehçe ve ağızlarıyla ortak olan isim ve isim soylu kelimeler bu geniş yapıda sayıca en fazla ögeyi içerir. Bunun dışında dini ve tarihi yakınlık nedeniyle Arapça ve Farsça birçok kelime Erkinis ağzında bulunmaktadır.

Erkinis ağzının leksikolojik yönden en dikkat çekici tarafı ise ağızda birçok Gürcüce ve Ermenice kelimenin bulunmasıdır. Erkinis ağzında başta yer adları olmak üzere, yemek adları, araç gereç adları, bitki ve hayvan adları, gündelik yaşamla ilgili bazı adlandırmalar ve kişisel tasvir adlandırmaları Gürcüce kelimelerle ifade edilmiştir. Ermenicenin etkisi ise daha çok yer adlarında ve araç gereç adlarında kendini göstermiştir. Diğer Anadolu ağızlarında görülmeyen bu leksik yapının Erkinis ağzında görülmesinin nedeni, tarihte bazı Gürcü ve Ermeni devletlerinin bu bölgede kurulmuş olmaları ve bu kültürlerin burada etkin olmalarıdır. Böyle bir geçmişe sahip yörede bu leksikolojik yapının oluşması gayet doğaldır.

Erkinis ağzının kelime haznesinde bu diller dışında Rusça, Rumca, Lazca gibi dillerin etkileşimi olsa da bunlar çok kısıtlı kalmıştır.

Erkinis Ağzının Diyalektolojisi

Erkinis ağzını fonetik, morfolojik, sentaks ve leksikolojik yönleriyle ele aldığımızda çok yönlü bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu çok yönlü yapının her bir yönü Erkinis ağzında belirli ölçülerde yer tutmuştur. İşte bu ölçülerin oranlarının tespiti ve Erkinis ağzı içindeki önem durumunun belirlenmesi Erkinis ağzının Türk lehçeleri içindeki yerini saptamada başrol oynayacaktır. Bu saptamayı yaparken günümüz Erkinis ağzının dil özelliklerine bakılmalı, aynı zamanda bölgenin, dolayısıyla ağzın tarihini ortaya koymak gerekmektedir.

Daha önce yapılan tasnif çalışmalarında Erkinis ağzının dahil olduğu Artvin ağızları Doğu Anadolu ağızlarının kuzey grubunda veya Doğu Karadeniz ağızlarında gösterilmiştir. Ancak bu tasnifler siyasi sınırlar da göz önüne alınarak yapılmıştır. Bu siyasi sınırların ötesinde hangi dilin konuşulduğu ve sınırlar içindeki ağız gruplarının siyasi sınırların ötesine geçip geçmediği belirtilmemiştir. Erkinis ağzının dahil olduğu Artvin ağızları da bu eksikliğe çok kez kurban gitmiştir.

Artvin, doğu komşusu Ardahan ile birlikte sınır şehridir. Kuzey ve kuzeydoğu yönünde bu sınırların dışına çıktığımızda karşımıza Ahıska çıkar. Ahıska'da konuşulan Türkçenin özellikleri bazı çalışmalarda incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda da görülmüştür ki Ahıska Türkçesi ile Erkinis ağzının da dahil olduğu Artvin ağızları bir uyum içerisindedir. Ahıska'nın, Artvin ve Ardahan ile kültürel ve tarihi yönden de uyum içinde olması bunu ispatlamaktadır. Ahıska'daki başlıca iki büyük ağızlardan olan Ahıska yerli Türk ağzının ve Terekeme ağzının Erkinis ağzıyla arasındaki benzerliklerden bazıları şunlardır: Erkinis ağzında var olan /p/, /ç/, /t/, /k/, /ğ/ gibi ünsüzler Ahıska Türkçesinde de vardır.³¹⁹ Erkinis ağzında her zaman yuvarlak olan İsimden isim yapım eki {+llk} in ünlü sesi Ahıska yerli Türk ağzında da yuvarlaktır.³²⁰ Bildirme ekinin sonundaki /r/ ünsüzü Erkinis ağzında olduğu gibi Terekeme ağzında da düşer.³²¹ Kelime ortasında ve kelime sonundaki /k/ >/ğ/ değişmesi Ahıska Türkçesinde en sık görülen

³¹⁹ Demiray, Erdinç, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ahıska Türkleri Ağzı, Kayseri, 2011, s. 102.

³²⁰ Ersöz 2013, 109-110

³²¹ Ersöz 2013, 110

olaylardan biridir.³²² Geniş zamanın üçüncü çoğul şahıs çekiminde *rl > ll* değişimi Ahıska yerli Türk ağzında da meydana gelir.³²³ Verilen örnekler Ahıska Türkçesi ile Erkinis ağzının aynı şive içerisinde yer alması için yeterli delillerdir ve Anadolu ağızlarından birçok yönüyle keskin bir şekilde yarılmaktadır.

Sonuç olarak Erkinis ağzı, diyalektolojik anlamda Ahıska Türkçesi olarak bilinen şivenin mensubudur ve Anadolu ağızları içerisinde yer almamalıdır. Erkinis ağzını coğrafi bir tasnif ile Kafkas ağızlarına, dilbilgisel geçmişe dayanan bir tasnif ile Oğuzcaya dahil etmek daha doğru olacaktır.

Bütün bu dilbilimsel veriler ışığında ve tarihi gerçekleri de göz önüne aldığımızda Erkinis ağzı için şu tespitler yapılabilir: Günümüz Erkinis ağzı, Kafkasya etkisinde kalmış bir Oğuz ağzıdır. Bu Oğuz ağzı terimi, Erkinis ağzının üst katmanıdır. Yani sonradan Oğuzcanın etkisi altına girmiş ve ona uyum sağlamıştır. Alt katman olarak ise Gürcüce, Ermenice ve Kıpçak kültürlerinin ve dillerinin sentezini göstermek doğru olacaktır.

³²² Demiray 2011, 121

³²³ Ersöz 2013, 109

METİNLER

Metin 1

Kaynak Kişi: Hasan Karakaş

Derleme Tarihi: Şubat 2013

Yaşı: ~75

Zeytincilik

(1) zeytinciloğun ilk devrelerde merdevansuz dōşuriydoğ ipinan (2) yohardaki ağaca ipi pāğlāroh (3) aşahdaki ağaca da pāğlāroh (4) geçaroh ipun ucunda dōşururdoğ (5) hama sonra fen ilārlāduqça merdevanları kurdoh merdevana havala başha ornek o zaman ipinan dōşurduğumuz gibi değıl (6) merdevannan çihiyroh oyra (7) havala dedukları o ipi pāğlamağ (8) merdevani ağacun tepesuni pāğlamağ havala ordan ilāri gāliyor (9) tepeyi pāğlıyorsun ki kırılmasun (10) mevsüm olarāk on birinci ayda, onunci ayun sonundan on birinci aydan birinci aya kadar zeytun toplānır (11) o mevsüm arasında (12) hama ne katar geç toplārsan zeytun o katar iyi olur (13) zeytuni toplāduğumuz zaman onun içārisinden yağluğuni seçar sun ufağları (14) buyukları yemayičun (15) yani zeytunun hepsi aynı ama ufağı buyugi ayridlānıyor (16) şimdi buyuğuni yemaya seçariz ufağuni yağloğa (17) eskidan ki yağı ilk torbalara tōkardoğ ayağınan çignardi (18) bez değıl onun torbasi ayri (19) ollarda çignanurdi (20) ondan sonra bi taşilā kırma çihdi (21) o zaman kırma yoğidi (22) sonra taşinan kırma çihdi (23) şimdik da fabruka çihdi (24) fabrukaya goturuyoruz zeytuni veriyoruz yağı veriyor ordan (25) başdan beylā zeytuni yağı almağ yoğidi (26) oni goturursun torbadan sūzarsun o yani kupa tōkarsun ondan suyuni ayridlārsun (27) çoğ guşloğlarla yapıurdi (28) şimdi fen ilārlādi kolāyloğlā yapıiyor (29) şimdi fabrukalār var

Metin 2

Kaynak Kişi: Hüseyin Karakaş

Derleme Tarihi: Şubat 2013

Yaşı: ~80

Erkinis Tarihi

(1) bu memleket iki defe belki daha eveldan da çoğ harp görmiş olur da iki defe harpla karşılaşmış (2) birincisunda artvini göläyi karşı oraları ruslar almışlar (3) karsda kırk sene kalmış artvinda kalmış (4) yalnız buralağun hudutları çizilürkän (5) hudutları yane oıla ki işgal etmişlar a hudüt çizicahla yeniden (6) bizim bu köydan bi paşa varmış bu köydan haci huseyin paşa (7) oni hudutları çizmeye gondarmış padişah osmanli padişahi (8) getmiş çizmeye ki orğamişlar a bizum bu köy rusa kalıymış (9) çoroğ vadisiynan dōniydi su kavuşumundan gölä sarıkamiş terefuna sarıkamiş türkiyaya kalıyo ordan yoğarisi rüsuya kalıyo (10) diye ki imzalıyamam diyo haci huseyin paşa diye ki imzalıyamam (11) niyā imzalıyamasun diye rusun adami (12) oıla güçli (13) diye ki memleketumdu doğduğum memleketdu birağmam rüsyannun içünā (14) nāsi istiysun diye (15) hōddan aliye hersi oğdari bu köylar o zaman buyra yoğari araba yoğ yoğ eylä (16) buraları hōsor var oğur var (17) oğuri da türkiyenun içünā almah şartiylā hudüdi eylä çizduriye (18) bir müdded yaşıylā nā ğata yaşıylā tarihuni bilmam (19) ondan sonra padişah vahdeddun bu memleketi idara edarkän idara edamaz olüyor (20) rüsya tekrar harp açıyo (21) tekrar harb açıyo buraları aliyo (22) buraları aliyo ama bunnan istifade edan osmanlinun tağulmasundan istifa edan devletlar (23) firansuzlar ingilizlar yunan bilmam kim kim alti yedi tane devlet her terefumuzi kesduriyor (24) bular kesduriye atatürkä salānikda toğan atatürkä boğun salānik türkiyenun eunda degil (25) o adama bi görev düşiye (26) görev düşiye memleketi kurtarmayıçun (27) padişagun otürdüği yer istanbol (28) istanboli geçiye anadolüya ğaliyo (29) ğaliye anadolüda samsonā çihyo (30) arhatas bulüyor ollarinan beraber ezruma kadar ğaliyor (31) buralağun nabzuni yoğliyor ondan sonra memleketa sahāb olmah başliyo (32) atatürk buraları aliyor (33) benim babam da o harplağun içarisunda (34) şimdi yüsufelunda atatürkün da foğrafi var belediya bahçasunda (35) halüd paşannun da va (36) doğu kumandani

haşud paşa (37) soy isim olmaduğundan soy isimlâr yoħ (38) o zaman soy isim yoħ (39) yane heç birimizun soy ismi yoħ (40) duşdi bu memleketi k̄azandi toplâdi bir araya miħleti (41) devrum yapdi (42) padişahun k̄anunlâğuni yoğ etdi kendi yenidoan k̄anun k̄urdi

Metin 3

Kaynak Kişi: Mikdat Ertürk

Derleme Tarihi: Ağustos 2012

Yaşı: ~75

Tatlı Toprak

(1) şimdi ekekda üzümümüz var neneyinan dede biz da çağıl zamanumuz (2) çoğ
 üzüm a belà burdan qürünün a eylà oyra kadın qürün yapmışlà çam ağacuni ovmişlà
 nacağinan (3) o zamanun devri nacağ (4) nàyisa onà toldururdoğ üzümü aşururdi suyi
 (5) ondan soğa toprağdan belà nàsi ki salataya ki tuz separsun a (6) bambayaz belà
 üzümü üstünà tòqardoğ ondan soğa ayağlàğumuzi buyra kadın yihà... (7) ana ben
 çeynicam obiye derdi ki ben çiğniyem (8) ayağinan çiğnaniçağ şimdi üzüm ki suyi
 çihà (9) qüründe çiğnardoğ yihardoğ ayağlàrumuzi (10) ağnadun ordan qürünün
 yanundan gâurdi teştiya (11) teştidan obir teştiya dururdi (12) onun çeçi kâurdi
 şeyda qüründe (13) onu da taş âsdururdoğ a şimdi degirmanun içunda var a tût şeyi
 (14) toprağ çerağundan şurta koyardoğ âz da geniş yoğli oğdar şeyi (15) sabahdan
 kâardoğ ki sànun pâlun kaç basar (16) serin tâtli çâkardoğ kafaya (17) sù ayni sù
 hama âz rengi sùya benzamiye (18) qùplâyinan dört dani qùpi sepetun içuna
 koyardoğ (19) iksuni birunà iksuni birunà hayde buni gètù qòyda aç gâl (20) a
 şimdiki ambar var a geyma ambar kuyun gerüsunda onun bucağunda a o tuvaletun
 kabağunda incir yığardoğ (21) ekekdan gâtururdoğ (22) hama işda mağà muğà
 yedurma... (23) şimdi yoğ eylà bi şe ya (24) get ordan seç eysuni (25) bahar gâurdi
 ki ya bi kilo ya iki kilo kâlmış (26) onu da atardoğ mi mağà mi yedururdoğ bilmam
 işda (27) onun adi tâtli toprağdu işda

Metin 4

Kaynak Kişi: İnayet Ertürk

Derleme Tarihi: Şubat 2013

Yaşı: ~75

Köy Düğünü

(1) köy düğününü anlatem sana (2) başdan kızi istalla elçiloğa getdiła mi (3) baba ana nasıl karal verdise (4) anne babanın karalı nasıl isa o adinan istalla kızi (5) verulla ondan soğa nişan yapıtur (6) söz degil elçila gedar nişan götürulla nişan yapıtu (7) bu kuçuk nişan (8) nişan yapıtu onnan sorğa aradan biraz zaman geşdükdan sorğa da (9) bök nişan deroh bök nişana gedaıla karıla bahşiş tōkar (10) kız evunda yemek yiyitu (11) uçunci sefera da gelin götürme (12) köyün genşlari ahrabalar bitun atları bezadib atinan goturah (13) kızun evundan oğlanun evuna gelini ata bindurarak dost eş herkes on on beş dane ati bezadib düğün yapılarak atinan gelini goturulla evuna (14) atun yanuna kazan koyalla kazanun üssuna da bi tane kaşoh koyalla (15) oraya bi tane kazan koyardiła kazanun üssuna da odun kaşoh (16) gelin o kazanun üstunda kaşoga basicah eluni şey ayağuni o kaşogi kırıcah (17) kırıcah ordan soğa alulla götürulla evuna (18) eva girişkan da gelinin eluni yihatdurulla sağ elinan sağ ayağuni (19) eluni un kabuna baturulla ki berekat galsun (20) oni da kapinin başuna suralla suyuni da evun dört bucağuna tōkalla (21) evun dört bucağuna tōkalla ki berekat galsun (22) ahşama gada durulla ondan soğa guvegiyi beklaroş ki gelini guvega vericoş (23) artoş milletun birazi tağıtu (24) ondan soğa herkes guvegiyi beklaroş (25) guveginun arhasuna iki yumroş vurur sağdici (26) gelinin yanuna guvegiyi kapaduroş (27) ertasi günü da düğün halà ertasi günü olu (28) köyün genci şeyi oynar gulâr (29) ondan soğa tağıtuulla düğün bitar işda eyla

(30) soz veritirdi (31) ondan soğa on beş tane kari bu mehladan (32) geyardoş kuşanurdoş yunççalayi örtünurdoş, paş temuz (33) gedardoş kız evuna (34) allağun emriyan peygamberun kavliyan sizun kızi bizum oğlana istiyroş (35) kızun babasi degil (36) babalara görükmah yoh anala (37) adamlà da gediye da adam başha (38) adam adama kari kariya (39) ağırlama için yane (40) söz verilmiş yane (41)

verificaği belli olmuş da yarun nişan değışicağ boğun gediliye (42) gedardoğ kızun evuna (43) orda ałlah hâyirli uğurli etsun derdilâ (44) verdoğ getdi (45) orda bi şerbet içirurdilâ a beylâ bardahlâyinan (46) şeker peker yoh (47) bekmez pâl üzüm tatlisi nâ varisa (48) a şimdi gözumdan getmiye (49) sülbiye baci karaağagılun fadime nenenun elçiloğuna gâliylâ karilâ (50) baci pempe has geyiye kırmali (51) a bu hurmalohlara yanbegi işta o mehlanun insani (52) ben da a bu gâta kızam ollâğun peşuna qotiklaniyram (53) ben da galdum ollâyinan bâraba (54) galdoh ambarun kapisuna (55) halâlara da gedilü (56) başdan evda söz alindi mi o ev sahabi kima gedilicağsa yonlandıru (57) işta falânkese gedicağsuz filân halâsi bibisi (58) en yahin ahrabalâyı kimisa oni saymağ oluyo o ağırlamağ (59) ollara gedilü (60) ollâ zate heberlidulla ki (61) ollâ dehlâ ki biz ne qarışuroğ anasi babasi vermiş (62) ałlah hâyirli uğurli etsun (63) o ğatâncâ adet (64) ordan da çiharoh gedardoğ obirunâ ordan da çihardoğ obirunâ (65) beş yera mi gedicoğ altı yera mi tolanurdoh karilâ ondan soğa gâurdoğ (66) işta eylâsi (67) şimdi ordan galdoh qoroğligilun a bu moroh mehlaya (68) o rabiya abla da bekmezdan şerbet etdi içurdi heç unutmam (69) ordan o gece adamla da gedardi şimdi adam babasuna (70) sabah olu (71) az zenginisa qoy düğunisa qoya diyilü (72) davât olu (73) bişi bişar luğum yoh o zaman (74) bi tane adam tolanur (75) ondan soğa yemeklâ hazirlânur (76) ałlah nâ vermişsa toлма bişi (77) komşulâğun münasiplâğun evunda yiyilurdi (78) salon yoh (79) yemek verilü (80) bohça olu (81) kız terefundan oğlân terefundan (82) oğlân terefi göturu oğlânun nişanuni kız evunda birağur (83) ordaki nişani alur gâturur (84) nişan dedüğüm şey (85) bi tane qomlek kiravat mendil (86) ondan sorğa iki tane havli iki çift çorap (87) işta eylâsi bi şelâ yane (88) şaya geyicağ (89) damatun geyicaği bi şelâ (90) elçilâ goturiylâ oni birağiylâ orda (91) kızun bohçasuni ahiylâ gaturiylâ (92) kızun bohçasunda ollâ (93) oğlânun bohçasunda da bi kat işta yazma eşarp bi tane elbise (94) geyicağ elbiseloh yane kumaş (95) elbise nâ ariye (96) kumaş elbiseloh çorap (97) işta eylâsi bi şelâr (98) ufağdan nişan bohçası (99) quçuk nişan o (100) ondan sorğa aradan bir ay mi geçar iki ay mi altı ay mi bazisunâ da bi sene (101) duruma qora (102) ondan soğa bøk nişan (103) bøk nişan derdoğ işta bahşiş toplânicah şimdi (104) oğlân terefi hep davâtlânur gedaroğ kız evunâ oturoğ (105) gelin eveli şeyinan gâurdi (106) gelin ordan aşdi mi üç qara temennâ atardi a beylâ (107) kaynanağun oğunâ gedicağ (108) ondan soğa kaynananun oğunâ gedardi (109) şimdi

k̄aynana l̄a gediye gefine ŧey taħiye parayi ayaħda (110) temenn̄a derdoġ_ona (111)
 herkes da bec̄aramazdi (112) ondan soġa k̄aynanaġun oġun̄a ot̄ürsun e l̄uni òp̄arsun
 (113) ondan soġa da o insan l̄aġun hep e l̄uni òp̄arsun çih̄arsun orada tiki l̄ursun (114)
 ondan soġa k̄aynana der ki ot̄ütdurun ot̄ütdurun gelini (115) ondan soġa ot̄ütduru l̄l̄a
 (116) gelin l̄ayi ben süsl̄ardum (117) tül bentdan ign̄aynan iridan iridan geçaro ħ az
 buzdururo ħ tül bentini leçegi (118) başundan bey l̄a örtardo ħ tül tac tac duva ħ gibi (119)
 başi az bey l̄a buzġuli buzġuli o l̄u ign̄aynan geçardo ħ (120) ondan soġa k̄aş l̄aġuna
 cevuzi k̄uçuk̄ ya ħaro ħ orda (121) k̄aş l̄aġuna süro ħ o cevuz k̄aral̄anu ya ħ l̄i par l̄adur
 (122) hep ben süsl̄ardum gelin l̄ayi (123) n̄aysa süsl̄ardo ħ ondan soġa geyürurdo ħ
 üstüni (124) üsta kendinun bi ŧe yo ħ (125) niŧan ġal̄iyer a hal̄a kendinun üsti
 tiki l̄mamiŧ (126) kimun eyi üsti varisa da uyiysa k̄oni k̄omŧunun dostun oni
 geyururdo ħ (127) gelin orada tiki l̄u ondan soġa ŧerbet ta ġil̄u içil̄u (128) ondan soġa
 bahŧiŧ topl̄anmaya sira ġal̄ur (129) al̄ursun siniyi ot̄ürsun evun ortasuna (130)
 başdan k̄aynana (131) k̄aynanadan bi altun bi bey l̄a... (132) ondan sorġa niŧan da
 gedar (133) ŧimdi bi yemek da burada k̄iz terefi yedurur niŧanun yemeġuni (134)
 bahŧiŧli ŧeyun yemeġuni k̄iz terefi yedurur insan l̄ara (135) ikinci yemek (136)
 üçünciya gelin ġoturma (137) gen̄a bi daha oġ l̄an terefi yemek hazirl̄ar ki k̄iz terefuni
 alip gelini geca çarl̄ardil̄ar ġüzel (138) e ħ l̄aġundan tutardil̄a k̄ari l̄a ġotururdil̄a oyra
 (139) yemek yiyil̄u o geca (140) geca gedardi gelin ekseri (141) at l̄ayinan gediysa
 ġünuzi (142) ayaġinan gediysa geca (143) bazi da at l̄ayinan az uzaġisa (144)
 süsl̄ardil̄a at l̄ari (145) on beŧ igirmi tane at k̄oyun ati topl̄anur (146) geluni ata
 binduru l̄l̄a ondan soġa ya ħin l̄ayi da bin̄al̄l̄a (147) ondan soġa atun oġun̄a da geçar k̄iz
 terefundan kimsa (148) bahŧiŧ istardil̄a ġotururdil̄a
 (149) bi t̄ane neneyn̄an dede demiŧ l̄a ki oġ l̄an çaaġuna ġal̄di (150) ġal̄ eŧaġi sata ħ
 oġ l̄ani evara ħ (151) anasiynan babasi yatily l̄a yata ħda (152) oġ l̄an da yatye bi evda o
 da (153) eŧaġi sata ħ oġ l̄ani evara ħ oġ l̄an ev l̄anica ħ çaaġun̄a ġal̄di (154) oni haz etmiŧ
 (155) ondan soġa demiŧ ki ana eŧa ħ hekiyasuni gen̄a edun ġo de

Metin 5

Kaynak Kişi: İnayet Ertürk

Derleme Tarihi: Şubat 2013

Yaşı: ~75

Gelin Ağacı

(1) gelini atlara bindurdiła atdan endi (2) eva goturdiła (3) eva goturdiła mi gelin ayađda duru (4) oturmaz yera (5) oturmaz ondan sođa kaynana der ki otursun gelin otursun (6) olła bi tane zeytun ađaci istalla (7) zeytun ađaci Őeyli ya kıymetli ya (8) iŐda falan yerdaki zeytun ađacuni verdum otursun otursun kaynana de (9) ondan sođa oturur eyła (10) he o da gelin ađaci oliye (11) var hepumuzun birar tane hiđaretde

Metin 6

Kaynak Kişi: Mikdat Ertürk

Derleme Tarihi: Temmuz 2012

Yaşı: ~75

Bir Çift Öküz

(1) a bu tağ qoylağunda salaçur var (2) bi tane emin ağa var oğuz aliye (3) bizum qoya her gün galiye aliye tüccar goturiye (4) iki kara galdi oğuzlara (5) alti yüz igirmi beş lira istiye baba o oğuzlara (6) o da alti yüz lira veriye igirmi beş lirayı vermiye (7) iki kara galdi getdi burdan benum yanümdan (8) uçünci sefer burda yalağuz duriyram gena aşahda ahorun altunda (9) ikindi mehli bahdum ki ayni adam buyra aşşa galdi (10) o zaman araba yolu maraba yolu yoh (11) galdi bi kağıd verdi (12) yazıye oğlum diye işda oğuzlayı diye alti yüz liraya ver (13) oğuzlara da diye a bu tağun ağzuna kadın da yardım et yazıye (14) buni da müsafur et bu geca (15) naysa musafur etdum baraba yatdoğ aşşahda (16) sabahdan oğuzi toyurdum (17) oğuzun biri ey şey (18) a buraya yohari düzduğ a başladı oğuz pağirmaya ben ağlamaya (19) oğuz pağiriye ben aghiyram (20) adam şimdi annadi (21) adam mesele eħdiyir adam (22) biliye her şeyun... (23) goturmiyem diye oğuzun diye ben (24) niye aghiyusun bilmmam nadu (25) oyra gadin çihatdum (26) galdum ahsam oldu (27) ikindiya yahinlandi ortaloğ (28) aghağun hasan var a şeyun kocasi o da burda tavarunla (29) komşum a burda (30) ikindidan sora dedum hasan hayde qoya gedağ (31) alti yüz lirayı aldum şimdi qoya goturicam (32) gedağ_ola dedi (33) mali muli kayirdoğ burda (34) kapatdoğ kapilayi çakdoğ (35) dereya aşşagi ahsama qoy (36) endoğ naysa qoya (37) ham oğuz saħiyroğ ham neşberloğ ediyroğ ham da ofisdan buğda alıp yiyroğ (38) yani yer toprağ vermiye şeyi (39) naysa alti yüz lirayinan yüz liraloğ ofis aldı remetloğ baba

Metin 7

Kaynak Kişi: Hasan Karakaş

Derleme Tarihi: Şubat 2013

Yaşı: ~80

Köy Yolu

(1) faħırloħ varidi faħırloħ (2) a şimdi bi tòrunum var (3) aħşam burdan getdiħâr (4) dedi ki dede (5) na var dedum (6) dedi ki çerşembâ ğüni yuħari gedicoħ (7) e çerşembâ ğüni yuħari gedicoħ (8) hama dedi huseynun arabasuni isticam da piħap ya onnan gedicoħ (9) niyâ dedum bizum araba getmaz mi dedum (10) dedi ki gedar (11) e gedarsa dedum bizum arabaynan gedun (12) ben burdan oyra aħti metre boyunda bi bori ğöturicam (13) ħersun yolundan ordan su tãĝildi (14) ordan macora ğötürmişdum (15) o suyi bu yolun kenerüni burayi boşâtduricam kepçaya (16) kepçaya boşâtduricam (17) süyi yolundan aşıĝa vericam (18) o boriyi koyicam (19) hani kepça ücuza maħ ediyroĝ a eşanda (20) o çalışıye saatinan (21) yüz seksân ħiraya (22) saatüni yüz seksân ħiraya çalışıye (23) benum orda bi saat (24) iki saat çakmaz (25) hama bir yolu yardurmam işçi aliye yetmiş seksân ħira (26) oyra gedicaħsun kuzma kurek ğoturicaħsun o daha bahalıya maħ olıcaħ oraları eşmaħ (27) beş yüz ħiraya eşamıcan (28) dedum ki bizum arabaynan gedicoħ hama boruyu ğöturicoħ (29) aħti metre boru piħabinan getmaz (30) bizumki kamyonet (31) hãm da dedum oĝlum ordan toroħ çamun talundan kessaħ da burda koyun olmaz eħli altmış tane (32) hãm da ĝalıykân da toroħ gatarsam koyunlar yesala nolur (33) e bizumkiynan gedaħ dedi eylâysâ (34) fikruma uydi (35) ondan sekiz on paĝ şey yüklâsaħ iki ğün yer koyun onu üç ğün yer (36) şimdi oyra bi parça arabalar gedâr (37) şimdi kamyon gedar bizum zencur vururoħ getmasa ha orda saçılâya çihdoħ mi (38) zencirlâyi vururoħ gedar (39) orda da orayı eşdururum ben (40) kepça eşicaħ (41) şimdi burda musa demiş ki huseyn (42) boĝun adam ĝalmadi demiş (43) adam ĝalıcaħ aħşama buyra sabahdan gedicoħ (44) benum kalan yerinan ĝurelün yapinün gerisi boşanicaħ (45) obir ğün hâzir ol orya ĝâl sãn ki sizun suyu da yerüni yapah (46) işta düzân öylâ (47) şimdi benum anlâtduklâĝumi deden da anlâtu baban da anlâtu (48) ben da buħari biħduĝumi siza aħdarduĝumdan hüzürlüyum yane ki heħbet bi şe şe edar

Metin 8

Kaynak Kişi: İnanet Ertürk

Derleme Tarihi: Şubat 2013

Yaşı: ~75

Yemek Tarifleri

(1) iki pay lâzud uni bir ölçek da obirundan (2) bi tane da kabartma tozi hamur (3) tüz tamam (4) yağda bişicağ (5) yümurta kat bi tani yümurta (6) a beylà beylà edarsun elunda (7) eluğun ortasında (8) çadı bişisi

(9) kaymaği koyarsun tenceraya (10) na gatan isa (11) ya ista bir karal koyarsun (12) kaymaği koydun mi ona küçük su katicahsun kayniykan (13) bi çay bardaği su katicahsun (14) bi çay bardaği da su biraz kaynadi mi (15) biraz kaynadicahsun (16) biraz kaynadi mi yetari kada da tuz (17) ondan soğa da su kaynadi mi ununi vuricahsun yane (18) iki çorba kaşoği un ancağ-olu (19) üç cana iki çorba kaşoği ancağ-ey olu (20) karışduriysun (21) unu çoğ-oldisa itar gedar yağı çılmaz

(22) peynir kavurmayı da orğadem şimdi (23) yağı eridursun (24) bi kaşoğ misur uni yağa tøkarsun (25) onda küçük karışdurursun bi kaşoğ misur ununi (26) az belà bi kızarmağ edar (27) torğanihi peyniri da katdun mi karışdurursun (28) peynirinan o un birbir haluna galdi mi tamamdu (29) ağun içuna peyniri katarsun torğanihi peyniri (30) ondan soğa karışdurursun (31) yağı çıhdi mi eger fazla uzanursa bi tane yemurta kirarsun içuna

(32) südi koyiysun legençaya (33) orda iki gün duriye normalı iki gün (34) iki guna onun yüzuna kaymağ galiye (35) onun bi demi var (36) bi eşkima demi var (37) çoğ-eşkidisa çuruğ-olu az eşkidisa koti peynir olu (38) onun bi eşkima demi var (39) ondan soğa oni kaymağuni ahıysun yüzundan (40) koyiysun bi kaba oni birikduriysun (41) bögünün yarunun kaş tane (42) on guna birikiye yane (43) olari kaba birikduriysun dolaba koyiysun birikiye ista yayoğ yayılicağ kada (44) çoğlanana kadar bi iki kab oldi mi yayiysun (45) ondan soğa o kalın eşkiye (46) ayarliysun eger çoğ-eşkisa az tahtisundan katıysun (47) eger ey karalisa oni koyiysun (48) şimdi sùd

az_a illà ki biruni çoḥ eşkidicaḥsun biruni tãṭṭi edicaḥsun ki biriksun birbirunà (49)
çoḡ_olsa (50) ondan soḡa ondan ediysun peynir (51) peynir oḷiye (52) baḡ ŧimdi
peyniri da çihãtdun ŧimdi o ŧiraṭiyi kãynãdiysun o lor oḷiye (53) oni da beza tøkãiysun
lor oḷiye (54) yaḡunḡundan da lor olù da çoḥ eylà ey olmaz eŧki çorba lori olù

Metin 9

Kaynak Kişi: Mustafa Balcı

Derleme Tarihi: Şubat 2013

Yaşı: ~70

Yolculuk

(1) acundan oñyram ben (2) allahuekber tağunda sabbağa ġada ac durdoğ (3) ordan getdoğ selimun başqòya enicoğ (4) bu eceminan b̄araba şimdi cağılloğa bah (5) endoğ ordan k̄onağa misafir oldoğ (6) k̄izilcoğun tayuni satdoğ orda t̄uqanda (7) çenç k̄uruş beş k̄uruş k̄izilcoğun tayuni satdoğ benum (8) on sekiz lira parayi cepuma k̄oydum (9) tayi duriye (10) biza şimdi yemek h̄azirladila (11) ama k̄urdun ağasi o evun... a beyl̄a saqał burda bizi yemeğa çağirdila (12) içari getdoğ (13) bir l̄engerinan ekmek aşuna benzar bi yuhayi ufatmişla (14) buna bi su aşurdila (15) yağı bolca bi yağ aşurdila ustun̄a da yoğurdi (16) oğumuza k̄oydila k̄aşoql̄arinan (17) şimdi buna başladogh (18) k̄urdun hizmetkari da k̄apinun orada oturiye (19) a beyl̄a ediye beni n̄a zaman çağiricaql̄a diȳa (20) ecem hama üç beş k̄aşoğ yedi aha beyl̄a etdi (21) çakildi ken̄ara yahdi sigarayi (22) ben da acundan olmişam (23) ol̄a bu boşladi ben da boşliyem (24) onu desa belki ben yicam o da demadi (25) allahuekber tağunda da bu atlari iturdi (26) sabbağa k̄adi eşakl̄ağun torbasundaki samani yahdogh (27) dumanun içunda duriyram ben, t̄onicoğ (28) atla getdila te aşaga derelara enmişla (29) soğuhdan sihilmişla hayvanlar_a başsağı getmişla (30) oğdarli bi tani adam var onun da ati yoğ (31) herkes getdi yolçi bi oğdarli kal̄di bi da ben (32) ol̄a da atlari aramaya getdila eceminan (33) ben benim eşeginan bekliyram bullari (34) yuql̄ari bekliyram (35) gal̄dila (36) yao dedum n̄ocolduz ben acundan oldum (37) k̄ahamiyram yerumdan (38) ekmeğumuz t̄uqandi azoğumuz (39) bu şeȳa dedi ki oğdarliya (40) ol̄a dedi heç çantanda bi şe yoğ midur k̄iroğ miroğ (41) dedi bi şe bahem var mi (42) ol̄a bi da çihatdi ki a bu ġada arpa ekmeği (43) simsiyah ekmek k̄urumiş (44) dedi ki a bu var (45) el̄a ona n̄asi ki girişdum_a buna (46) k̄ata kuti el̄a somin gibi getdi (47) get get get get n̄a k̄ata getdoğ diyem (48) burdan iphana k̄ada gedardogh yaya ki tağ t̄uqanicağ ki başsağa donah q̄oya enmazdi (49) işta orada eyla

bi şe başuma geşdi (50) usületinan o hizmetkàra o aġa nàsi dedi ya ġal ola da ye dedi
 ya (51) kartal gibi a beylà ġaldi a beylà tepsiyi oġunà aldı (52) a beylà baġ (53)
 sonunda da beylà sildi (54) ben da dedum sanà mùstahaġ (55) yemegi beylà yella
 (56) ondan soġa kaġdoġ yuġlãdoġ o yani çiplãġiya gedicoġ obir kòya (57) halis
 aġanun konaġuna gedicoġ (58) dereyi geşdoġ rampaya dũzũdoġ (59) geri geri
 asihiyram (60) olà hayde niyà ġalmiysun (61) acundan òldum diyram gezamiyram
 (62) ecema diyram buni (63) olà niye yemi... (64) dedum sãn niyà yemadun (65) sãn
 biraġdun ben da ona sãyep biraġdum (66) allah belâyin vermasun (67) istâr versun
 istâr vermasun bu beylà bu iş (68) getdoġ ġalis aġa ġarman kũşiylà ovanun ortasında
 çimeni dũzlãmişlà (69) herkes bi yerda ġarman yoġ dũzun ortasında kũşiylà (70)
 beklà ki aġşam oficaġ ki yemek yiyasun (71) atlaġun torbasuni toldurdoġ onlari
 taşidoġ (72) ahiri ġalis aġa ġaldi aġşama (73) yemek yoġ sanà yemegi kim bişuricaġ
 (74) kendişari da yemiylà zaten (75) peynir ekmek çòkelek çay ġaldi meydana (76)
 orda iştà peynirinan meynirinan kãnumuzu toyrudoġ (77) ertãsi ġuni da kalãn
 yuġlari da orda satdoġ (78) eşega dininà kada arpa yuġlãdum orda muroya

Metin 10

Kaynak Kişi: Mikdat Ertürk

Derleme Tarihi: Ağustos 2013

Yaşı: ~75

Tütüncüler

(1) hoddaki tarlâlara tütun ekiliydi (2) hod qoy iştâ (3) orda tarlâlara tütun ekiliydi, o tütunun yapraqlâvuni kurudiyâ (4) âtlâra yuqliyâ bardallâyinân kocaman (5) a şimdi gözümün oğunâ gâliye, bahardoq tütüncilâ gâliye (6) tütüncilâ gediye torbalohda (7) ondan soğa olâ yuqlârdilâ gâurdilâ enardilâ oyra ya (8) oraya endilâ mi hoddan gâliyâ torbaloga eniyâ, ordan yokuşa yohari düzulicaqlâ (9) orda âtlâra torba veriyâ (10) âtlâğun torbalâğuni veriyâ ki yesunâ toysunâ ki yokuşa yohari acihmasunâ (11) ordan torbaloh adi

(12) o da şimdi kaçah, askeriyâ yağaliye (13) şimdi o tütun a belâ tükânun kapusunda satiliye bursada (14) o zaman yasaq (15) candarma yağalâdi mi ât da gediye, tufenk hep umuzunda (16) kişin a buyra başyuhari gâurdilâ torbalohda kalurdilâ (17) iso varidi iso hodli derdoq (18) konaq sahaplâğuna tütun gatururdi bizi gibi a belâ cağıl zamanlâğumuz (19) sigara içiyroq şe ediyroğ a tütünlâyi çâliyroq ordan konaq sahaplâğundan (20) ben çalmamişam da ya beni da katem şimdi ki dersun sâ... (21) haqqi varidi yacda (22) oyra toplânmişlâ şimdi iso gâldi iki atinan (23) tufengi umuzunda hama kişimiş karimiş olâra yoh âta (24) âtlâra eylâ bahiyâ ki o biçum (25) burdan te kârsa gediye kârsa burdan ânadun (26) tükadanâ kadın qoy qoy geziye (27) haqqi varidi şimdi (28) bi da qâzim bu itiklârdâ (29) on yedi tane ayni adam beni gibi toplânmişdoq bi konağa (30) orda oturiyroq yacda kişun ortasunda kar toli (31) kapi çalindi kapi kitli (32) bazumuz kağad oyniyroq bazumuz türki çâliyroq bazumuz kimi alicoh diyroq kızlâri hekiyâ ediyroq (33) kapi çalindi bi da dedilâ ki iso gâldi (34) nâysa buyurun hama atlâri aşdoq, şeya koydoq (35) bi tane aqhorun şeyunâ da ambardan (36) ekmek yeduriyroq çay da yoh (37) o zaman çay olu mi (38) nâysa dedi ki iso konaq sahâbi... hama bizdan kayri burda rüstem dede var seksen yaşunda dohsan yaşunda sigara içiyâ hama olâ tütunun en eyisini gaturiye adam

(39) parasiynan yeduriye (40) dedi ki kōnaḥ sahaplāğuna dedi buḷḷayi verdum dedi siza da dedi çuvaldan dedi bi tane verem da içun bāraba (41) naysa şimdi yaticah yer yoḥ (42) o qazima dedum poşeta ğaliy misun kışun ortasunda (43) ğaliyram dedi (44) ordan haydeḷāndoḥ iḳumuz geca evdan çihdoḥ (45) k̄aynum da bāraba o zaman (46) haḷā evlānmamişoḥ (47) delikanli zamanum (48) naysa samiletun aḡzuna çihdoḥ a (49) k̄apiya çihiyā ki buḷḷa nōcoḷdiḷā (50) bazisi k̄ağad oyniye bazisi k̄onişiyā (51) iso da diye ki şimdi poşeta gedardiḷā (52) burayi da biḷiye her yeri biḷiye adam (53) naysa oḷoo etdiḷā (54) biz da burdan nāra atdoḥ ğaldōḥ (55) aḥorda dūriyram o zaman bura yoḥ baca (56) aḥorun sākisi ev gibi (57) hama ocaḡi yaḥdoḥ oturdoḥ (58) zate vaḥit geçmiş yatdoḥ (59) sabahdan k̄api açıldı sabah namazi mehli (60) bi da baḥdoḥ ki omer emi varidi (61) oḷa nerdan ğalduz dedi buyra (62) dedoḥ yacdan ğaldōḥ aḥşam (63) niyā ğalduz (64) dedoḥ beyḷayқан beyḷā (65) iso ğalmadi mi (66) isodan ḥāberi yoḥ (67) dedum ki ğaldi iso da (68) artoḥ eyḷā edardoḥ iştā o zaman (69) k̄açah yaḥalānmazdiḷā (70) ḥoddan ğalurdi (71) niyā ḥoddan ğalurdi (72) iştā tūtūni hep oraya ekārdiḷā (73) onun yarisuni çuvalun yarisinyān evun yiyeceḡuni ğaturiye (74) gerusiynān da para ediyā ğaturiyā yiyā (75) bayram onbaşı var k̄araḳolda k̄oyda (76) biz da ey samimi beninān bāraba (77) k̄ışun burda dūriyram (78) oḡdara vazifeynān getmiş iki candarmaynan (79) çavuş k̄araḳol onbaşisiydi (80) diye ki miḥdatun yanuna gedaḥ buradan (81) a bu eḷetūtyandan ki dōndoḥ a araba yoḷi moḷi yoḥ o zaman (82) aḥorun k̄apusunda oturiyram bi da baḥdum ki oyra aḡaḡa asker ğaliye (83) oḷa bu asker nādu (84) ğaldi ki bayram onbaşı (85) iki tane asker bi dā kendi (86) yemek memek yedoḥ (87) dedum ki hadi rusdem eminun yanunā gedem (88) o da mutiş siḡara içardı (89) tūtūni beyḷā sarardi tabaḡasuna toḷdururdi eyḷā içardı (90) tūtūnun en eysuni (91) getdoḥ burdan bayram onbaşı iki da çavuş (92) gedicaḥḷā artoḥ burdan o yani k̄ōya (93) getdoḥ ki aḥorda yoḥ rusdem emi (94) bu yanki tumba aḡza getdoḥ ki dibini sarmiş şeydan (95) isodan tūtūn almiş k̄ūpinan a beyḷā (96) oni a beyḷā ediye baḥ çubuḡinan, k̄urudiye (97) bayram onbaşı hama umuzlāğuma tut... (98) ondan ḥāberi yoḥ (99) āskeriyaya dedi ki muḡibbi dedi geri çākiḷ dedi āz uzun boyli (100) candarma şaşdi şimdi niya beyḷā dedi (101) biz āz ilāri oḷḷā geri (102) genā aḳunḳuḷi oturiye aḡzunda da siḡara gena beyḷā ediye (103) havalānduriye deḡişiye... (104) nāsi ki meydanā çihdoḥ a siḡara aḡzundan yerunda diba dūşdi a beyḷā (105) dedum amāni gidi bi şā demiyasun dedum bayrama (106)

dedi ayib_ediysun dedi eylâ bi şâ dermiyam dedi (107) nâysa endoḥ geşdoḥ yanunâ
(108) biza da ver siġara dedi bayram onbaşi eylâ hama ikinci siġarasuni çihatdi (109)
yane ben bundan içiyram demayi istiye (110) paketi var içunda tûtùn içiye (111) iç
emuca iç dedi sâñ dedi boş ver (112) şimdi miḥdat buḫlâ ac oḫlâ (113) zânnediye
yeni ġaldilâ (114) bi erişde et da yeduraḥ dedi (115) dedum buḫlâ ekmeklâyi
mekmeklâyi bâraba yedilâ (116) ordan uġurlâdum

SÖZLÜK

a, â

ac: aç.

açoḡ: açık.

adla-: bir yerden başka bir yere geçmek, yürümek, atlamak.

afat: 1. afet. 2. çok hareketli çocuk.

aḡırşah: ağırşak.

aḡna-: anlamak. ~ **Krç. angıla-**: anlamak.³²⁴

aḡu: zehir. ~ **Tat. aḡu:** zehir.³²⁵

aḡuz: doğum sonrası hayvanların ilk sütü. ~ **Krç. avuz:** yeni doğuran memeli hayvanların verdiği ilk süt.³²⁶

aḡbaş: alnında beyaz leke olan hayvan.

aha: işte.

aḡalaḡ: bir üzüm çeşidi.³²⁷

aḡbun: gübre. ~ **Erm. աղբիւ** [*aḡbin*]: gübreli toprak, tarla.³²⁸

aḡir: hayvanların ot yediği kısım, yemlik.

aḡiri: sonunda, nihayetinde.

aḡor: ahır. ~ **Dlt. akur:** ahır.³²⁹ ~ **Kıp.**

aḡur: ahır, hayvan barınağı.³³⁰

aḡşam: akşam. ~ **Kıp. aḡşam:** akşam.³³¹

aḡşamataḡ: akşama kadar.

aḡşanàmazi: akşam namazı.

aḡtar buḡtar et-: bir şeyi oraya buraya aktarıp durmak.

aḡilda: düşüncede, planda.

aḡoz: tarla sürüldüğünde sabanın çıkardığı iz. ~ **Erm. աղօս** [*akos*]: sabanın açtığı iz, çizgi.³³²

aḡuḡuli: bağdaş kurarak oturmak.

âlâçun: 1. ateşin kuvvetli ve büyükçe yanması. 2. kimsenin yüksek sesle konuşması veya bağırması.

³²⁴ Tavkul 2000, 85

³²⁵ Gülensoy 2011, C1, 52

³²⁶ Tavkul 2000, 97

³²⁷ Özder; Özer 2011, 59

³²⁸ Dankoff, Robert, Armenian Loanwords in Turkish, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden, 2005, s. 18.

³²⁹ Atalay 2006, C4, 17

³³⁰ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 5

³³¹ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 5

³³² Dankoff 2005, 17

âlâf: hayvan yemi olabilen her türlü ota verilen isim olup başta mısır sapı olmak üzere pek çok yörede tek bir ot adıyla özdeşleşmiştir.³³³

alamelek: bir kiraz çeşidi.³³⁴

âliş–: tutuşmak, yanmaya başlamak.

alan palan: çocukların yılbaşı geceleri komşuları gezerek tekerleme eşliğinde çeşitli yiyecekler topladıkları geleneksel bir uygulama.

âlot: 1. çamaşır ve bulaşık yıkamakta kullanılan beyaz renkli kül.³³⁵ 2. sarı kahverengi tonlarda at.

altun: altın.

ambarbaş merdevani: ambar üzerine çıkabilecek uzunlukta merdiven.

ander: yazık, gabyana vb. ~ **Erm.**

uŋunŋp [anter]: insan ve hayvanlara ilenç yerine, sahipsiz kal anlamında kullanılan söz.³³⁶

anğir–: anırmak. ~ **Dlt. anğıla–:** anırmak.³³⁷

anlâd–: anlatmak.

anur: onur.

arduc: ardıç. ~ **Dlt. artuç:** ardıç³³⁸

arha: arka. ~ **Cc. arha:** arka.³³⁹

arhalân–: bir şeyi sırtına yüklenmek.

artah: kırık bacak ve kolları sarmak amacıyla kırık organın iki tarafına karşılıklı olarak yerleştirilen ince tahta levhanın adı.³⁴⁰

artoh: artık, fazlalık. ~ **Cc. artuh:** bir yığından geri kalan, fazlalık, fazla.³⁴¹

aruf: beğenme belirten bir ünlem sözü. ~ **Cc. arov:** arı, temiz, pak, günahsız.³⁴² ~ **Krç. aruv:** güzel, saf, temiz.³⁴³

asilum: güzelim.

aşurtma: semerin paldımının aşağıya düşmesi engelleyen deriden yapılmış kemer.

avğah: kökünden temizlemek, süpürmek.³⁴⁴

ayağlân–: iyileşerek yürüyebilecek duruma gelmek, ayaklanmak.

³³³ Öztürk 2005, 48

³³⁴ Özder; Özer 2011, 59

³³⁵ Öztürk 2005, 58

³³⁶ Dankoff 2005, 141

³³⁷ Atalay 2006, C4, 26

³³⁸ Atalay 2006, C4, 38

³³⁹ Gronbech 1992, 10

³⁴⁰ Öztürk 2005, 112

³⁴¹ Gronbech 1992, 13

³⁴² Gronbech 1992, 11

³⁴³ Tavkul 2000, 90

³⁴⁴ Özder; Özer 2011, 59

ayet: ait.

ayird-: ayırmak.

ayridlâ-: ayırmak, seçmek.

ayu: ayı. ~ **Cc. ayu:** ayı.³⁴⁵

azdan az: azar azar.

azoḥ: azık. ~ **Cc. azuh:** azık, yemek.³⁴⁶

b

babilo: salatalık, kabak gibi bitkilerin yere değmemesi için yapılan yükselti.

bağarsoḥ: bağırsak.

bahali: pahalı. ~ **Cc. bahalı:** paha biçilemez.³⁴⁷

bâllo: argoda iri yarı, yontulmamış.³⁴⁸

bambayaz: bembeyaz.

bang et-. bkz. **bung et-**

banğa bunğa et-: tangır tungur etmek.

bar: doğu ve kuzeydoğu Anadolu'da kendine özgü ezgiler eşliğinde toplu ve sıra halinde oynanan halk

danslarına verilen isim.³⁴⁹ ~ **Erm.**

uḡuḡ [*par*]: el ele tutuşarak halka şeklinde oynanan bir milli oyun.³⁵⁰

baraba: beraber.

bardaḥ: büyük çuval.

baş yoḥari: yukarıya doğru.

başataḥ: sonuna kadar, başa kadar.

başḥa: başka. ~ **Krç. başḥa:** başka, değişik.³⁵¹

başsa: bkz. **başsaḡi**

başsaḡi: aşağıya doğru.

bataḥ ol-: bozulmak, berbat olmak, işe yaramaz hale gelmek.

batlıcan: patlıcan.

batman: miktarı bölgelere ve tartılacak şeylere göre değişen eski bir ağırlık ölçüsü.³⁵² Bu ağırlık Erkinis'te 8 kilograma yakındır.

bayah: bayak, az önce, demin.

bayaz: beyaz, ak.

bayılğan: kolayca bayılan.

³⁴⁵ Gronbech 1992, 19

³⁴⁶ Gronbech 1992, 20

³⁴⁷ Gronbech 1992, 21

³⁴⁸ Özder; Özer 2011, 60

³⁴⁹ Öztürk 2005, 165

³⁵⁰ Dankoff 2005, 125

³⁵¹ Tavkul 2000, 113

³⁵² Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, 10. Baskı, s. 224

bayir: bayır.

bazi: eşek arısı. ~ **Gür.** ბუზი [*buzi*]:
sinek.³⁵³

becâr–: becermek

beç: aptal, budala.

bed: kötü, çirkin.

bedevra: duvarı örerken çamuru
tutması için çakılan tahta çıtalar.

bedlân–: kötüleşmek, eskimek.

bedloğ: kötülük, çirkinlik.

bednam: yapacağı yerde bozmak, iyi
yapamamak.³⁵⁴

beg: bey. ~ **Dlt. beg:** bey, koca, evli
erkek.³⁵⁵ ~ **Cc. beg:** bey.³⁵⁶

begân–: beğenmek.

bekmez: pekmez. ~ **Dlt. bekmes:**
pekmez.³⁵⁷ ~ **Kıp. bekmas:**
pekmez.³⁵⁸

bellâ–: alışkanlık haline getirmek,
bellemek. ~ **Krç. bella:** adet.³⁵⁹

³⁵³ Arısoy, İbrahim, Gürcüce-Türkçe Sözlük,
Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s.
50

³⁵⁴ Özder; Özer 2011, 60

³⁵⁵ Atalay 2006, C4, 78

³⁵⁶ Gronbech 1992, 28

³⁵⁷ Atalay 2006, C4, 80

³⁵⁸ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 27

beng et–: ağaç dallarındaki
tomurcuklanma, baş vermek.

beng: et beni.

benzar: benzer.

beş get–: çok sevinmek anlamında
deyim.

beylâ: böyle.

bi ornek: bir çeşit, aynı tür, tek tip.

bi şey çihma–: işe yaramamak,
sonuçsuz kalmak.

bibi: babanın kız kardeşi, hala.

bibilo: ibibik. ~ **Gür. ბიბილო**
[*bibilo*]: horoz dingili, kulak
memesi.³⁶⁰

biçki: testere.

bilavla–: bilemek, bileylemek.

bildir: geçen sene. ~ **Dlt. bildir:**
bildir, geçen yıl.³⁶¹ ~ **Kıp. baldur:**
geçen sene, önceki sene.³⁶² ~ **Krç.**
biltür: geçen yıl.³⁶³

biribirdan: birden, aniden.

³⁵⁹ Tavkul 2000, 118

³⁶⁰ Arısoy 2010, 45

³⁶¹ Atalay 2006, C4, 89

³⁶² Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 23

³⁶³ Tavkul 2000, 121

bişi: yağda pişirilen hamur yemeği.

bişi çâği: bişiyi yağdan çıkarmak için kullanılan çubuk ya da şiş.

biş-: pişmek. ~ **Cc. biş-**: pişmek.³⁶⁴

bocuğ: böcek.

boğarsah: erkek büyükbaş hayvanların çiftleşmek istemesi hali.

boğoz: boğaz.

boğun: bugün.

boğur-: böğürmek.

boği: çagla.

boğol: ekmek, peynir gibi besinlerin küçük parçaları.

bolloğ: bereket, bolluk.

bondoroğ: boyunduruk.

bonğal-: bunalmak, sıkılmak.

borbal: ağacının gelişmiş, güçlü dalı.

borballan-: ağacın dalının güçlenmesi, gelişmesi.

bori: bir tür sinek. ~ **Erm. pnp** [*bor*]: kan emen büyük sinek, arı.³⁶⁵

³⁶⁴ Gronbech 1992, 34

³⁶⁵ Dankoff 2005, 30

boşan-: serbest kalmak, ipten sıyrılmak. ~ **Cc. boşan-**: kurtulmak.³⁶⁶

boşat-: boşaltmak.

bov-: büyümek.

boyuğ: büyük.

boyunà: sürekli, devamlı.

bu ğata: bu kadar.

bucağ: köşe, bucak, kenar.

buğan-: akarsuyun akamayarak birikmeye başlaması. ~ **Dlt. bügül-**: büğenmek, önu büğenerek toplanmak ve çoğalmak.³⁶⁷

buğda: buğday.

buğ: ağaç dallarındaki tomurcuk. ~

Dlt. bük: tomurcuk.³⁶⁸

buğ ver-: ağaç dalında tomurcuklanma olması.

bùğ-: bükmek.

bullà: bunlar. ~ **Krç. bıla**: bunlar.³⁶⁹

bunğ et-: düşerek bung diye ses çıkarmak.

³⁶⁶ Gronbech 1992, 38

³⁶⁷ Atalay 2006, C4, 123

³⁶⁸ Atalay 2006, C4, 123

³⁶⁹ Tavkul 2000, 121

bur-: iğdiş etmek.

bur̄ti buğa: şişman.

bur̄tilàn-: kabarmak, şişmek. ~ **Gür.**

ბურთო [*bur̄ti*]: top.³⁷⁰

buruḥ: iğdiş edilmiş erkek hayvan.

butḳo: bir zeytin türü.

butun butunà: bütün bütüne,
tamamen.

buynuz: boynuz. ~ **Kıp. muynuz**:
boynuz.³⁷¹

buyra: buraya.

c

cağan: ezilerek karışmış, düzensiz
hale gelmiş.

can: can, kişi, birey.

canavar: kurt, ayı gibi vahşi ve büyük
hayvanlara verilen genel ad.

cankeş: az canlı, kırılğan.

canlād-: kıpırdatmak, hareket
ettirmek, oynatmak.

caraskâl: iki tarafından tutulabilen
eşya taşıma sopası.

³⁷⁰ Arısoy 2010, 50

³⁷¹ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 189

cazi: cadı. ~ **Laz. cazı**: cadı.³⁷² ~

Hem. cazı: cadı.³⁷³ ~ **Rum. çazi**:
cadı.³⁷⁴

cecim: kilimden farklı desenler
oluşturabilmek için renkli ipliklerin
çözümler arasından geçirilip atkılara
dolandığı yün iplikten dokunmuş
nakışlı kilim.³⁷⁵

cehez: çeyiz.

cezek: hayvan ölüsü, leş.

cevuz: ceviz.

cibra: yemiş, dut, erik gibi meyvelerin
kurutulduktan sonra kötülerinin
ayıklanarak hayvanlara ayrılmış kısmı.

cin: bazı eşyaların küçüğüne verilen
ad.

cin misir: patlamış mısır. ~ **Laz.**

cinislazuti: patlamış mısır.³⁷⁶

cinasli: gösterişli, afili.

cincâl-: bkz **dincal-**

cincar: ısırğan otu. ~ **Gür. ჭიჭარი**

[*çiñçari*]: ısırğan otu.³⁷⁷

³⁷² Kabadayı, Müslüm, Doğu Karadeniz
Lehçeleri Karşılaştırmalı Sözlüğü, Gelenek
Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 31.

³⁷³ Kabadayı 2001, 31

³⁷⁴ Kabadayı 2001, 31

³⁷⁵ Öztürk 2005, 215

³⁷⁶ Kabadayı 2001, 86

cincih: çok küçük kırık cam parçası.

cino: bkz. **cin**

cino tava: küçük tava.

cip: çok, pek.

cip ey: çok iyi.

ciranç: çalı.

cirançloğ: sıkı çalılık.

cirk: kısa boylu sıkışık, ve karışık ağaç topluluğu. ~ **Erm. ցիրճ** [*çird*]: dikenli ardıç ağacı.³⁷⁸

civehlàn–: işten kaytarmak istemek

ç

çaçan: anasız kalmış hayvan.

çaço: düşkün ve aciz olan insan ve hayvan.

çağçaği: değirmende buğdayın dökülme hızını ayarlayan düzenek.³⁷⁹

çağirdah: koyun dışkılarının yüne yapışmış kısımları.

çaket: ceket.

çakiş: kavga, çekiş.

çakiş–: kavga etmek, çekişmek.

çaknà: çok konuşan geveze.

çaquç: çekiç. ~ **Kıp. çakuç**: çekiç.³⁸⁰

çakum: çam ve armut ağaçlarında görülen parazit, ökse otu.

çaqurğa: çekirge.

çalha–: çalkalamak.

çamişlàn–: zeytin, üzüm, dut, incir gibi meyvelerin fazla olgunlaşarak büzüşmesi. ~ **Erm. չամիչ** [*çamiç*]: dalında kurumaya başlamış meyve.³⁸¹

çanak et–: ağaçtan meyve topladıktan sonra son bir kez yere düşenlerini toplamak.

çaңço: mızımız kimse.

çaңçur: bir çeşit erik. ~ **Gür.**

ՉճՉՉՐՈ [*çaңçuri*]: erik.³⁸² ~ **Erm.**

ճանկըլ [*çankul*]: kırmızı siyah erik.³⁸³

çaңkür–: karşılık vererek bağırarak, çemkirmek.

³⁷⁷ Arısoy 2010, 486

³⁷⁸ Dankoff 2005, 145

³⁷⁹ Özder; Özer 2011, 62

³⁸⁰ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 45

³⁸¹ Dankoff 2005, 119-120

³⁸² Arısoy 2010, 485

³⁸³ Dankoff 2005, 95

çàpuł: ağaç kabuğundan örülmüş küçük sepet. ~ **Erm.** չափրկ [çapuk]: meyve konulan sepet.³⁸⁴

çar: beyaz örtü.

çarhala: bir tür bitki ve bu bitkiden yapılan yemek. ~ **Gür.** ჭარხალი [çarhali]: kırmızı pancar.³⁸⁵

çatma: basitçe yapılmış samanlık.

çay kırağı: dere kenarı. ~ **Kıp.** kırag: kenar, yan, kıyı.³⁸⁶

çayğara: akarsuyun dağınık aktığı yer.

çayır: çayır.

çayırloğ: çayırılık.

çebiç: doğurmamış dişi keçi. ~ **Dlt.**

çepiş: altı aylık keçi yavrusu, çepiç.³⁸⁷
~ **Krç.** çemiç: üç yaşında dişi keçi.³⁸⁸

çeç: balın posası. ~ **Erm.** չեչ [çeç]: üzümün suyu alındıktan sonra kalan posası.³⁸⁹ ~ **Erm.** չեչ [çeç]: dalak halinde balsız petek.³⁹⁰ ~ **Laz.** çeç: bal peteği.³⁹¹ ~ **hem.** çeç: bal peteği.³⁹²

³⁸⁴ Dankof 2005, 120

³⁸⁵ Arisoy 2010, 485

³⁸⁶ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 144

³⁸⁷ Atalay 2006, C4, 141

³⁸⁸ Tavkul 2000, 172

³⁸⁹ Dankoff 2005, 120

³⁹⁰ Dankoff 2005, 121

³⁹¹ Kabadayı 2001, 22

çeçil: saçak.

çeçil peynir: tel tel ayrılabilen bir tür peynir. ~ **Krç.** çaçıl-: dağılmak.³⁹³

çegil: çakıl

çegilloğ: çakıllık.

çelpeşuk: bkz. çerpeşuk

çenge: çene.

çerçefe: çerçeve

çerpeşuk: çarpışık, dağınık.

çevur-: çevirmek.

çeyna-: çiğnemek. ~ **Cc.** çayna-: çiğnemek.³⁹⁴

çeyreh: çıkırık.

çiboğ: çubuk. ~ **Cc.** çubuh: dal, değnek.³⁹⁵

çiçi: çocuk dilinde et.

çifut: hareketli ve yaramaz kız çocuğu.

çift havayis çòçòp: misket oyununda söylenen bir söz. çift, iki misketi aynı anda vurabilirim; havayis, misketi

³⁹² Kabadayı 2001, 22

³⁹³ Tavkul 2000, 166

³⁹⁴ Gronbech 1992, 48

³⁹⁵ Gronbech 1992, 49

havadan atabilirim; çöçöp, misketin önündeki çerçöpü temizleyebilirim anlamına gelir.

çigid: meyve çekirdeği. ~ **Kıp. çikit:** pamuğun tohumu.³⁹⁶ ~ **Dlt. çigit:** pamuk çekirdeği.³⁹⁷

çil çocoḥ: çoluk çocuk.

çimdur-: yıkamak, çimdirmek.

çimlâ-: giysinin kollarını veya paçalarını sıvamak.

çim-: yıkanmak, çimmek.

çinçavat: mızıkçı ve huysuz kimse.

çirmalâ-: tırmalamak.

çisa: çise.

çivt: çift.

çoma: mayası tutmayan peynirin lor olarak kalması.

çoruş-: meyvelerin, sebzelerin büzüşmesi. ~ **Cc. çürüş-**: buruşmak, büzülmek, pörsüme, çürümek.³⁹⁸

çuluḥ: hindi.³⁹⁹

³⁹⁶ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 51

³⁹⁷ Atalay 2006, C4, 151

³⁹⁸ Gronbech 1992, 53

³⁹⁹ Özder; Özer 2011, 64

ç

çàççi: çerçi.

çàdi: mısır unundan yapılan bir tür çörek. ~ **Gür. ḫḫḫḫḫ** [*mçadi*]: mısır ekmeği.⁴⁰⁰ ~ **Erm. ḫḫḫ** [*çaḫ*]: mısır unundan yapılan fırında pişirilen büyük, uzun ekmek.⁴⁰¹

çàḡ: kısa şiş. ~ **Erm. ḫḫḫ** [*çaḡ*]: çorap şişi.⁴⁰²

çàḫilâ: bkz. çàḫilâ.

çàḫilâ: solucan.

çàḫnâ: çenesi düşük, geveze.

çàlâ: mısır bitkisinin yaprağı. ~ **Gür. ḫḫḫ** [*çala*]: tahılların kuru sapı, kamış.⁴⁰³ ~ **Laz. çala:** mısır sapı.⁴⁰⁴

çàlik: düzenli durması için kiremitlerin altına döşenen ağaç parçaları.

çàn oḫüz: burulmaya çalışılmış ama tam anlamıyla burulmamış öküze verilen ad.

⁴⁰⁰ Arısoy 2010, 270

⁴⁰¹ Dankoff 2005, 94

⁴⁰² Dankoff 2005, 95

⁴⁰³ Arısoy 2010, 446

⁴⁰⁴ Kabadayı 2001, 87

çànçher: küçük şelale. ~ **Krç. çuçhur**: şelale, çağlayan.⁴⁰⁵ ~ **Gür. ჩანჭერი** [*čançkeri*]: çağlayan, şelale, şarlayık.⁴⁰⁶

çapan et-: alkışlamak, el vurmak.

çàpunkuli: ağzına kadar dolu, silme.

çaraçàn: çok sıcak.

çiçi: meme. ~ **Erm. ծիծ** [*çiç*]: meme.⁴⁰⁷

çiçil: civciv. ~ **Gür. წიცილა** [*tsitsila*]: piliç, civciv.⁴⁰⁸ ~ **Laz. çuçuli**: civciv.⁴⁰⁹

çilkav: kırmızı gagalı ve kırmızı ayaklı dağ kargası.

çimah: çok ekşi.

çimahlàn-: ekşimek.

çingo: taze cevizin dışındaki yeşil kısım.

çintji: küçücük, ufacık, bir tutam.

çirçipul: çırılçıplak.

çirpi: ağaçların hızarla kesilecek yerini belli eden çizgiyi çizmeye yarayan boyalı ip.

çişkal: kıvılcım.

çişki: tomurcuğun açılmamış hali.

çismati: ateşböceği. ~ **Gür. çisnetale**: ateşböceği.⁴¹⁰ ~ **Laz. çisnatela**: ateşböceği.⁴¹¹

çişkar: bkz. **tişkar**

çitti: serçe.

çòç: bataklık. ~ **Erm. ճոճ** [*çoç*]: bataklık.⁴¹²

çòç et-: emeklemek.

çòri: hayvan sidiği.

çorlàn-: zıkkımlanmak.

çurti: çürümeye yüz tutmuş.

çurtilàn-: neredeyse çürümüş hale gelmek.

⁴⁰⁵ Tavkul 2000, 179

⁴⁰⁶ Arısoy 2010, 450

⁴⁰⁷ Dankoff 2005, 72

⁴⁰⁸ Arısoy 2010, 481

⁴⁰⁹ Kabadayı 2001, 32

⁴¹⁰ Kabadayı 2001, 19

⁴¹¹ Kabadayı 2001, 19

⁴¹² Dankoff 2005, 100

d

dağod: darbe, zede. ~ **Gür.** დაკოდვა
[*dakodva*]: yarala(n)mak, incitmek,
zedelemek; sakatlamak.⁴¹³

darçin: tarçın. ~ **Krç.** darçin:
tarçın.⁴¹⁴

dasdibini ver-: ağzının payını
vermek.

dazal et-: pişmiş eti kemiğinden
ayırarak.

defe: defa.

değil: değil.

degirman: değirmen.

deg-: değmek.

dehre: baltadan daha küçük ağız
kıvrımlı bir tür kesici alet.

deluğ: delik.

demur: demir.

den: tane.

den den et-: bir şeyi parçalarına
ayırarak, tane tane etmek.

dengiz kibi: suyun çok olması
durumunda “deniz gibi” anlamında
kullanılır. ~ **Dlt. tenğiz:** deniz.⁴¹⁵ ~
Cc. tengiz: deniz.⁴¹⁶

dermanloğ: gerektiği zaman az da
olsa işe yarayacak miktarda saklanan
şey.

dersin: sanki, sanırsın ki.

dersin ki: bkz. **dersin**

devur-: devirmek.

dezgah: tezgah.

dib: yer, zemin.

dibek: ceviz fındık ufalama aracı.

did-: yolmak, didmek.

didiklâ-: **1.** çokça didmek, parça
parça etmek. **2.** bir şeyi her yerde
aramak.

didu: hayvanlara söylenen bir uyarı
sözü.

dincal-: dinlenmek, nefes almak.

dink: buğdayı kabuğundan ayırmak
için kullanılan taş.

dirgan: dirgen.

⁴¹³ Arısoy 2010, 107

⁴¹⁴ Tavkul 2000, 182

⁴¹⁵ Atalay 2006, C4, 599

⁴¹⁶ Gronbech 1992, 183

dışlâ-: ısırmak, dişlemek.

divan tembihi ver-: sıkıca tembihlemek.

divar: duvar.

dòğ-: 1. dövmek. 2. suyun kendi yükseklik hizasını geçebilmesi.

donğuz: domuz.

dòşan-: yola koyulmak, gitmeye başlamak, yola döşenmek.

dòşür-: ağaçtan bir şey toplamak.

dùğà: iki yaşındaki dişi sığır, düve.

dùğlâ-: düğüm atmak, düğümlemek.

dùğmeç: ekmek ve tereyağı ile yapılan bir çeşit yemek.

dùneğun: bkz. **dùnoğun**.

dùnir: dünür.

dùnoğun: dün.

dùrbin: dürbün.

e

egir-: eğirmek. ~ Cc. **egir-**: ip eğirmek, bükmek.⁴¹⁷

egiş: tandırdan ekmek çıkarırken kullanılan bir alet. ~ Erm. **ակիջ** [*akiş*]: ekmeği tandırdan almak için demirden yapılan bir ucu eğik, bir ucu yassı araç.⁴¹⁸

eglâ-: eylemek, durdurmak.

eglânça: eğlence.

eg-: eğmek. ~ Dlt. **eg-**: eğmek.⁴¹⁹

eğza: aza.

ehbab: ahbap.

eher: eyer.

ehlâh: yaşam tarzı, ahlak.

ehdiyar: ihtiyar.

ehdiyarlân-: yaşlanmak.

ekiz: ikiz. ~ Cc. **egiz**: ikiz.⁴²⁰

elâmet: çok, fazla, aşırı.

elcek: tutacak.

elçiloğ: kız isteme, elçilik.

⁴¹⁷ Gronbech 1992, 60

⁴¹⁸ Dankoff 2005, 16-17

⁴¹⁹ Atalay 2006, C4, 170

⁴²⁰ Gronbech 1992, 60

emi: amca.

emuca: bkz. **emi**

encàmi: eninde sonunda, nasıl olsa.

en-: inmek. ~ **Cc. en-**: inmek.⁴²¹

epeyca: epeyce.

eren peren ol-: dağılmak, darmadağın olmak.

erin-: üşenmek. ~ **krç. erin-**: üşenmek.⁴²²

erkağ: erkek.

esasli: etkili, kuvvetli, esaslı.

eşak: eşek.

eşid-: duymak, işitmek. ~ **Dlt. eşit-**: işitmek.⁴²³

etekloğ: eteklik, etek

evar-: evlendirmek, evermek.

eveli: önceden.

evlâ: öğle.

evlâlloğ: öğlen yemeği.

evlânun çarağani: öğlenin en sıcak vakti.

⁴²¹ Gronbech 1992, 63

⁴²² Tavkul 2000, 193

⁴²³ Atalay 2006, C4, 198

eyaloğ et-: sahip çıkmak, göz kulak olmak.

eyaluğlân-: sahip çıkmak.

eycana: iyicene.

eylâ: öyle.

eylâ ki: öyle ki.

eylâluğuninan: öylelikle, o şekilde.

eylân-: iyileşmek.

eylâsi: o şekilde olan, bu tür.

eylâven: öylece, olduğu gibi, tamamen.

eyluğ: iyilik.

eysi: iyi olanı, iyisi.

eze: teyze.

eziz: Aziz.

ezrayil: Azrail.

ezrum: Erzurum.

ezuğ: ezik.

f

falanca: herhangi bir, belli birisinden bahsedilirken kullanılan söz.

falankes: falanca kişi.

fel: naz.

fel et-: naz etmek.

ferah: ferah.

feruḫ: piliç, ferik.

fetil: bir çeşit hamur işi yemek.

fireng: kapı sürgüsü.

fizzah et-: feryat ederek ağlamak.

forma: yemek ve ekmek pişirmek için sobada bulunan göz.

furça: fırça.

g

gàḥaḥ et-: bir şeyi pürüzlü zemine sürtmek. ~ **Gür.** ḡsbmḡḡḡḡ
[gahoheba]: sürünerek çıkmak.⁴²⁴

gàlāḡalaḥ: hızlıca yıkanmak.

geçà: geçe, yaka, taraf.

ged: çıkıntı.

gem taḥtasi: harman koşarken hayvanlara bağlanan, bir kişinin de üstüne çıktığı tahta. ~ **Erm.** ḡuḡuḡu
[kamn]: harman yeri.⁴²⁵

gemuḫ: kemik.

⁴²⁴ Arısoy 2010, 90

⁴²⁵ Dankoff 2005, 73-74

gena: 1. kene. 2. yine, gene, bir daha.

gena gena: yine yine, hiç olmazsa.

gendime: buğdaydan yapılan bir yemek, keşkek.

get-: gitmek

geven: kökünden çıkan yağ hayvanlara yedirilebilen, besin değeri açısından zengin bir tür bitki.

gey-: giymek.

geyur-: giydirmek. ~ **Dlt.** kedhür-: giydirmek.⁴²⁶

gezaḡan: çok gezen, hareketli.

gicav: kaşıntı.

gicavlàn-: kendi kendine kaşınmaya çalışmak.

giciş-: sataşmak, boğuşmak.

ḡ

ḡaban: geçit vermeyen dik ve sert kayalık arazi. ~ **Erm.** ḡuḡuḡu
[kapan]: geçit vermeyen dik ve sarp kayalar.⁴²⁷

ḡaçiçinlan-: sinirlenerek kendi kendine homurdanmak

⁴²⁶ Atalay 2006, C4, 294

⁴²⁷ Dankoff 2005, 75

ġo: birine seslenirken kullanılan hey manasına yakın bir söz. Daha çok kadınlara söylenir.

ġoġus: göğüs. ~ **Dlt. köğüz:** göğüs.⁴²⁸

ġòllàn–: suyun birikmesi, göllenmek.

ġòras–: göresi gelmek, özlemek. ~

Dlt. körse–: görsemek, görmek istemek.⁴²⁹

ġorum: görümce.

ġòt at–: hayvanların zıplaması, çifte atması.

ġoya: güya.

ġozad–: gözetlemek, gözlemek.

ġùlāġan: çok gülen, güleç.

ġuli: ekmek gülü.

ġunt: ekmeklik hamur parçası. ~ **Erm.**

ġp̄l̄ıġ [ġund]: ekmek yapılan hamur topağı.⁴³⁰

ġunuzi: gündüzleyin, sabahleyin.

ġuva: güve.

ġuveġ: damat, güvey. ~ **Kıp. küyegü:** güvey, damat.⁴³¹

⁴²⁸ Atalay 2006, C4, 356

⁴²⁹ Atalay 2006, C4, 364

⁴³⁰ Dankoff 2005, 39

ġùveġi: bkz. **ġùveġ**

ġ

ġeci: kiraz, erik, vişne gibi ağaçların reçinesi. ~ **Erm. ġut̄ [hej]:** kayısı, erik, ayva, vişne, ağaçlarının kabukları üzerinde olan zamk, kedibalı.⁴³²

ġinç: hınç, linç.

ġorġomelloġ: tarladan, çayırdan toplanan taşların, kayaların bir yere biriktirilmesiyle oluşan yer.

ġunzumel: sinsî.

ġuya: küçük, yeşil, bodur ot topluluğu.

h

halġa: halka.

halva: helva.

hama: **1.** lakin, fakat, ama. **2.** hemen.

harifana: genellikle kış aylarında komşuların bir araya toplanıp eğlenmesi, muhabbet etmesi.

havli: evin avlusu.

havta: hafta.

⁴³¹ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 170

⁴³² Dankoff 2005, 61

hay et-: bir şeye başlamak.

hay hengem: gürültülü patırtılı, hengameli.

hayde: haydi

haydelàn-: hızlanmak, harekete geçmek.

heb: hap.

hebiğa: heybe. ~ **Gür. ɔðɔs** [abga]: heybe, çanta, torba, sırt çantası.⁴³³

heç: bkz. **hiç**

heçten madde: hiç olmazsa.

hekiya: hikaye.

helbet: elbette.

helke: kova.

heyvah: eyvah.

hille: hile.

hoş beş et-: muhabbet etmek.

h

haçalà: tuzlu.

haçan: ne zaman.

hakketi: hakikaten.

hala: annenin kız kardeşi veya ablası, teyze.

halà: henüz, daha.

halak ol-: helak olmak.

han: han.

haràlloḡ et-: zahmet vermek, engel olmak.

haraşo: dokunan çorabın bilek kısmındaki düz kısmı.

harda hurda: işe yaramaz, kırıntı, döküntü.

harḡ: kanal, ark.

harman: harman

harmutlà-: sıcak su ile soğuk suyu karıştırmak. ~ **Erm. ɣaɣɣıɣɣɣɣ** [harnmut]: iki şeyi karıştırarak ölçülü duruma getirmek, suyu ılıştırmak.⁴³⁴

hasuta: kızdırılmış tereyağına sulandırılmış pekmez veya buğday unu karıştırılarak yapılan bir çeşit tatlı.⁴³⁵

haşil: tereyağına un katılarak yapılan yemek. ~ **Erm. ɣaşıl** [haşil]:

⁴³³ Arısoy 2010, 13

⁴³⁴ Dankoff 2005, 58

⁴³⁵ Öztürk 2005, 499

buğday, mısır ya da darı unundan yapılan bir çeşit yemek.⁴³⁶

həşim: ağacın iç tarafının dayanaksız, yumuşak olmasına neden olan bir tür hastalık.

hətił: hendek duvarlarındaki taşların uyguladığı baskıyı yaymak için kullanılan ağaç.

həvanun səker olması: havanın dengesiz olması.

həvli: havlu.

həyva: ayva.

heç: hiç. ~ Cc. **heç:** hiç.⁴³⁷

heçi: kıymık.

heçibo: ceviz kabuğu.

hepenk: pencere camlarının zarar görmemesi için kapatılan tahta.

herk: nadas. ~ Erm. **հերկ** [*herk*]: sürülüp dinlenmeye, nadasa bırakılan tarla.⁴³⁸

hers: sinir.

hersi çih–: siniri çıkmak, sinirlenmek.

herslàn–: sinirlenmek.

hersli: sinirli.

heveg: kolayca işlenebilen, şekil verilebilen, ateşe dayanıklı ve genellikle ocak kemeri yapımında kullanılan bir tür taş.

hiç: otun hayvanlar tarafından yenmeyen kısmı.

hılaf: yalan.

hilerzi: bir çeşit kertenkele

hinkâl içinde kavurma bulunan hamur parçalarının suda haşlanmasıyla yapılan yemek. ~ Krç. **hinkal:** Karaçay-Malkar hamur işi yemeklerinden biri.⁴³⁹ ~ Gür.

ხინკალი [*hinkali*]: mantı, içi etli haşlanmış hamur.⁴⁴⁰

hinzir: domuz.

hırhuz: hırsız.

hirti: eşya, yük.

hirtläh: gırtlak.

hişti: köpeklerin boynuna takılan dişli boyunluk.

⁴³⁶ Dankoff 2005, 59

⁴³⁷ Gronbech 1992, 76

⁴³⁸ Dankoff 2005, 92

⁴³⁹ Tavkul 2000, 217

⁴⁴⁰ Arısoy 2010, 494

h̄itıklà-: gıdıklamak.

h̄iyli bi şe degil: hayırlı biri değil, işe yaramaz anlamında söylenen söz.

h̄izahlàn-: kayarak gitmek, kızaklanmak.

h̄izar: iki taraftan tutma yeri olan büyük testere. ~ **Erm. h̄ihqurp** [*h̄izar*]: büyük testere.⁴⁴¹

h̄izek: kızak.

h̄izeklàn-: düşerek kaymak.

h̄odbin: huysuz, rahatsız.

h̄oqmiklàn-: kurumaya yüz tutmak.

h̄om: cümle başında veya cümle sonunda kullanılan, onay beklentisi içeren edat. ~ **Gür. b̄om̄** [*hom*]: öyle, tamam.⁴⁴²

h̄orgi: eşeğe vurulan ilkel semer.

h̄orom: 1. Bir miktar otu el ile kalıba sokarak verilen şeklin ismi. ~ **Erm.**

h̄urpnu [*horom*]: mısır sapı, ot vb. şeylerden yapılan desteler, yığınlar.⁴⁴³

h̄oron: Karadeniz bölgesinde çeşitli enstrümanlar eşliğinde oynanan geleneksel dans çeşitlerinin adı.⁴⁴⁴

h̄ortom: hortum.

h̄otak: çift sürerken boyunduruğa binen çocuk. ~ **Erm. h̄ouuñ** [*hotağ*]: ikiden fazla hayvan koşulan sabanı ve arabayı süren, özellikle çocuk ya da ufak tefek kimse.⁴⁴⁵

h̄ozan: ekilmemiş tarla. ~ **Erm.**

h̄unqu [*hozan*]: hiç sürülmemiş ya da çoktan beri işlenmemiş tarla.⁴⁴⁶

h̄ozik: pıtırak.

h̄ubutoto: bir tür ot.

h̄uçaqi: korkuluk.

h̄ududuni taşir-: sınırı aşmak, ileri gitmek.

h̄ulik koy: kulakları olması gerekenden kısa koyun. ~ **Erm. h̄o[h̄]** [*kolik*]: boynuzlu olması gerektiği halde boynuzsuz ya da kısa ve kırık boynuzlu olan hayvan.⁴⁴⁷

h̄umuç: içe doğru toplanmış, büzülmüş.

⁴⁴¹ Dankoff 2005, 62

⁴⁴² Arısoy 2010, 495

⁴⁴³ Dankoff 2005, 67

⁴⁴⁴ Öztürk 2005, 528-529

⁴⁴⁵ Dankoff 2005, 93

⁴⁴⁶ Dankoff 2005, 65

⁴⁴⁷ Dankoff 2005, 39

humuç ol-: büzüşmek, toplanmak.

hurç: yastık, yorgan, battaniye gibi eşyaları içine koyulduğu büyük bez torba. ~ **Erm.** **hurj** [hurj]: büyük heybe.⁴⁴⁸

hurla-: horlamak.

huto: karın ağrısı gibi bazı hastalıklara iyi geldiğine inanılan bir tür taş.

i, î

ibalbac ol-: boş yere debelenmek.

içar et-: içeri etmek, içeri sokmak.

içun: için.

idara: idare, kendine bakabilme durumu.

ifah: küçük, ufak.

ig: yünü ip yapmaya yarayan alet. ~

Kıp. ig: iğ, küçük sivri şey, ip eğirmeye mahsus şiş.⁴⁴⁹

igirmi: yirmi. ~ **Kıp. igirmi**: yirmi.⁴⁵⁰

igitloğ: yiğitlik, kahramanlık.

igitman: eğitmen.

ignà: iğne

⁴⁴⁸ Dankoff 2005, 68

⁴⁴⁹ Toparlı; Vural; Karaathlı 2007, 106

⁴⁵⁰ Toparlı; Vural; Karaathlı 2007, 107

iğdam: idam

ikidan bir: ikide bir, sık sık.

ikrah et-: bıkmak.

ikrahloğ: sıkıntı verici.

ilan: yılan. ~ **Cc. ilan**: yılan.⁴⁵¹

ilişir: evvelki sene, iki sene önce.

iliş-: **1.** takılmak, ilişmek. **2.** şakayla birine takılmak, sataşmak

illâc: ilaç.

imama uy-: düzene girmek, yoluna girmek, olması gerektiği gibi olmak anlamlarına gelen deyim.

implâk: kolay çözülebilen bir düğüm.

incà: ince.

ipran-: yıpranmak.

iptiki: ilkin, ilk.

irğan-: iğrenmek, tiksilmek.

irğat: ırgat.

isinili: ısınmış.

ışkârpın: kundura ayakkabı.

⁴⁵¹ Gronbech 1992, 79

istanbol: İstanbul.

istat-: canı çekmek, istetmek.

istikân: bardak. ~ **Rus. стакан**

[*stakan*]: bardak.⁴⁵² ~ **Krç. ıstakan:**
bardak.⁴⁵³

işmar et-: karşılıklı işaretleşmek,
işaretleşerek cilve yapmak.

itilâ-: itelemek.

it-: yitmek, kaybolmak.

k

kaḥan et-: tarla ve bahçelerdeki
yabani otları temizlemek. ~ **Erm.**

քաղհաւնք [*kağhanḳ*]: tarlayı yabancı
otlardan temizleme, çapalama.⁴⁵⁴

kebep: kebab.

kem: seseyna ağacının kabuğundan
örülü ot bağlamaya yarayan kalın ip. ~

Erm. կլխ [*gem*]: tahıl saplarını ve
desteleri bağlamakta kullanılan
bükülerek ip biçimine getirilmiş ot.⁴⁵⁵

keramud: kiremit.

kesa: kestirme yol.

⁴⁵² Aslan, Mehmet; Stoletnaya, Galina, Rusça
Modern Sözlük, Fono Yayınları, İstanbul,
2005, s. 252.

⁴⁵³ Tavkul 2000, 225

⁴⁵⁴ Dankoff 2005, 153

⁴⁵⁵ Dankoff 2005, 76

kesağan: 1. kesici. 2. dişleri kuvvetli
bir domuz türü.

kesaḳ: toprak topağı, kesek.

keşnâ: çiğnenmesi zor yiyecek.⁴⁵⁶

kibi: gibi. ~ **Dlt. kibi:** gibi⁴⁵⁷

kinzi: kişniş. ~ **Erm. Գինջ** [*ginj*]:
kişniş.⁴⁵⁸

kip: sıkı, sağlam.

kir kałasi: çok kirli, çok pis.

kirez: kiraz.

kisma: kimse.

ķ

ķan ķoşat: ahırdaki ķoşatların en önde
bulunanı.

ķoç-: göçmek, yaylaya çıkmak. ~ **Dlt.**

ķoç-: göçmek.⁴⁵⁹

ķòlga: gölge. ~ **Cc. kölege:** gölge.⁴⁶⁰

ķòlgałoḥ: gölgelik.

⁴⁵⁶ Özder; Özer 2011, 70

⁴⁵⁷ Atalay 2006, C4, 328

⁴⁵⁸ Dankoff 2005, 36

⁴⁵⁹ Atalay 2006, C4, 354

⁴⁶⁰ Gronbech 1992, 117

ḵòm: basitçe yapılmış, tavanı alçak küçük baş hayvan ahır. ~ **Erm. qnuf** [*kom*]: ağıl, davar, ağılı.⁴⁶¹

ḵòpri: köprü.

ḵòrlàn–: kesici aletlerin ağzının kesiciliğini kaybetmesi, körelmek.

ḵòrpa: körpe.

ḵòrud: iki yaşına girmiş erkek keçi. ~ **Erm. pnp̄hun** [*korit*]: iki yaşında erkek keçi.⁴⁶²

ḵòstava: ocağın külünü boşaltmaya yarayan küçük kürek.

ḵòti: kötü.

ḵòtilàn–: kötüleşmek.

ḵuçùḵ: 1. küçük 2. az, biraz.

ḵufta: köfte.

ḵùl ufaḵ: parça parça, tuz buz.

ḵùlek: ahşaptan yayık suyu kabı. ~ **Erm. ḵnql̄uql̄** [*kovlak*]: yağ koymak için ahşaptan yapılmış kutu.⁴⁶³

ḵulfet: kalabalık.

ḵùma: ipe dizilen cevizlerin pekmeze batırılmasıyla elde edilen tatlı bir yiyecek, cevizli sucuk.

ḵumando: kumanda.

ḵùrc: kazma işlemeyen, tarıma elverişsiz, taşlı toprak türü. ~ **Erm.**

ḵurç [*kurç*]: toprak içinde bulunan büyük taş.⁴⁶⁴

ḵùrcloḵ: ḵùrc toprağının çokça bulunduğu mevki.

ḵùrùn: yalak, kurna. ~ **Erm. ḵp̄p̄ù** [*gurn*]: çeşme yalağı.⁴⁶⁵

ḵùza: topraktan yapılmış su kabı, toprak testi.

k

ḵabaḵaylàn–: böbürlenmek, kendini yüksek görmek, kabadayılanmak.

ḵaburğa: ahırların önünü kapatmak için yerleştirilen ağaç parçaları.

ḵàdi: bkz. **ḵàdin**

ḵadin: kadar.

ḵaḵ: elma, armut kurusu. ~ **Dlt. kak:** erik, kayısı gibi meyvelerin kurusu.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Dankoff 2005, 37

⁴⁶² Dankoff 2005, 157

⁴⁶³ Dankoff 2005, 83

⁴⁶⁴ Dankoff 2005, 158

⁴⁶⁵ Dankoff 2005, 40

⁴⁶⁶ Atalay 2006, C4, 251

~ **Kıp. kak**: kurumuş, kuruyan her şey.⁴⁶⁷

kahin-: kalkınmak, işe koyulmak üzere harekete geçmek.

kala: kale.

kamaz at-: darbe alarak ağacın bir parçasının kopması.

kâpi: kapı.

karakura: çocukları korkutmak için uydurulmuş korkunç varlık.

kâral-: kararmak. ~ **Krç. karal-**: kararmak.⁴⁶⁸

kâralti: karartı.

kâranloğ: karanlık.

kardeşloğ: kardeşlik.

kâreh: sebze ekimi açılan çizgi şeklinde çukurcuk.

kârğaç: bir tür ağaç.

kâri: kadın, karı.

kartol: patates. ~ **Gür. კარტოფილი**

[*kartopili*]: patates.⁴⁶⁹ ~ **Rus.**

картофель [*kartofel*]: patates.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 123

⁴⁶⁸ Tavkul 2000, 244

kâş: **1.** gözün üst kısmındaki tüylere verilen ad. **2.** semerde ters taraftan ip geçirmeye yarayan çıkıntılı ağaç parçası.

kâşoğ: kaşık. ~ **Cc. kaşuk**: kaşık.⁴⁷¹

katoğ: katık.

kavla-: bir şeyin yüzünü soymak, yaranın kabuğunu soymak.

kâvut: **1.** kavrulmuş mısır veya diğer tahılların unu.⁴⁷² ~ **Dlt. kagut**: kavut, darıdan yapılan bir yemek.⁴⁷³ **2.**

kavrulmuş un ile yapılan helva. ~ **Krç.**

kuvut: kavrulmuş mısır veya buğday unu.⁴⁷⁴ ~ **kıp. kavut**: darıdan yapılan bir yemek.⁴⁷⁵

kâyde: ezgi, melodi.

kâyğana: omlet.

kâyim: karaağaç, pelit gibi sert ağaçların odununa verilen genel isim.

kâyir-: hayvanların yemini vermek, suyunu içirmek ve gerekli ihtiyaçlarını karşılamak.

kâyis: kayısı.

⁴⁶⁹ Arısoy 2010, 186

⁴⁷⁰ Aslan; Stoletnaya 2005, 88

⁴⁷¹ Gronbech 1992, 91

⁴⁷² Öztürk 2005, 410

⁴⁷³ Atalay 2006, C4, 251

⁴⁷⁴ Tavkul 2000, 285

⁴⁷⁵ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 132

kàynar: kaynar.

kàyri: gayrı.

kaysafa: kuru erik içine dövülmüş
ceviz koyulan bir tür tatlı.

kàz: gaz.

kelp: kalp, yürek.

kerip: zavallı, garip.

keşmer: alaycı, muzip, güldüren kişi.

ketmer: katmer tatlısı.

kezep: gazap.

kîçka: asma dallarının yukarıya doğru
gitmesine yarayan dayanak.

kîhu çàğ–: “kihu” şeklinde bağırarak
nara atmak.

kîlavlàn–: büklüm büklüm olmak. ~

Krç. kılav: yusyuvurlak, eğri.⁴⁷⁶

kîlavli: kıvrımlı.

kîldir gicip: İVİR ZIVİR.

kîloḥ: kılık.

kîrgacuna: arazi üzerinde çapraz bir
şekilde.

kîrh kîbal ot: kırk şekle girmek,
şekilden şekle girmek.

kîrhloḥ: yünleri kesmek için
kullanılan bir tür makas. ~ **Kıp.**

kîrklik: ortası raptedilmemiş bir tür
makas, koyun tüyü kırkan makas.⁴⁷⁷

kîrh–: koyun üzerindeki yünü kesmek.
~ **Cc. kırhma:** kırkılmış koyun
pöstekisi.⁴⁷⁸

kîril–: kırılmak.

kîş bahar: sonbahar.

kîyu çàğ–: bkz. **kîhu çàğ–**

kîzilcoḥ: kızılılık.

kocal–: yaşlanmak, ihtiyarlanmak.

koco: koca, kocaman, büyük.

kolàngar: bir çeşit ot.

kolayli: kolay bir şekilde, kolaylıkla.

kolḥolo: derin sepet.

koltoḥ: 1. koltuk. 2. çevresine göre
çukurda kalmış yer.

konçeḥar: iç içe geçen ambar
tahtalarının dışarıda kalan kısmı.

⁴⁷⁶ Tavkul 2000, 257

⁴⁷⁷ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 145

⁴⁷⁸ Gronbech 1992, 103

ƙopoh: kopuk, işsiz güçsüz, aylak.

ƙorholo: bkz. **ƙolholo**

ƙoroh: olmamış meyve.

ƙoşat: ahır kirişi olarak kullanılan tomruk.

ƙoş-: **1.** hızlıca adım atmak, koşmak. **2.** şiir söylemek, şiir koşmak.

ƙoşunti: bir durum üzerine söylenen şiir, destan.

ƙover-: salmak, serbest bırakmak, hızla bir yere gitmek.

ƙozalah: pelit ağacının kozalağı.

ƙulah: kulak.

ƙulahli: uzun kulaklı keçi.

ƙurbelà: bkz. **ƙurbele**.

ƙurbele: kulağakaçan böceği.

ƙuri: **1.** kuru. ~ **Ƙip. kuri**: kuru, yaş olmayan.⁴⁷⁹ **2.** zayıf kimse.

ƙuruḥ et-: tavuğun yumurtlamadan önce bağırması. ~ **Gür. ƙṛṛḥo**
[ƙruhi]: anaç tavuğu, kuluçka tavuğu.⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 164

⁴⁸⁰ Arısoy 2010, 199

ƙuşhana: tencere.

ƙuy: kuyu.

ƙuy-: kaymak ve un ile yapılan yöresel yemek.

ƙuzi: kuzu. ~ **Ƙip. kuzi**: kuzu.⁴⁸¹

ƙuzlà-: koyunun kuzu doğurması, kuzulamak.

ƙ

ƙàçƙàçi: saksagan.

ƙàçoço: **1.** bir bitki. **2.** bu bitkiyi yiyen bir çeşit kertenkele.

ƙàƙàlà: kuruyarak yenilmeyecek hale gelmiş meyve.

ƙàli: büyükbaş hayvanların boynuna takılan ahşap boyunluk.

ƙàlot: harmanı sınırlayan genellikle taş malzeme.

ƙàncà: kanca.

ƙànculli: salıncak.

ƙàpi: kaynayan pekmez, kızılıcık gibi şeylerin ayrılan kalın ve köpüklü kısmı.

⁴⁸¹ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 166

q̇apraç: yaprakları kırmızı, sarı renklerde olabilen bodur bir ağaç türü.

q̇araqen: kenar.

q̇arnaquş: mutfak ve merak kenarlarından başlayarak ortaya doğru küçülen kalın kalaslarla kubbe biçiminde meydana getirilen bir geleneksel tavan döşeme tarzı.

q̇arolya: karyola.

q̇aşan: kızak.

q̇aşan et–: kızakla kaymak.

q̇atamasura: gövdesinde ve dallarında dikenleri olan bir tür bitki.

q̇edel: tahta ev ve mereğin köşesi, evin yan duvarı. ~ **Gür.** კედელი [*kedeli*]: duvar.⁴⁸²

q̇emeç: alt çenesi üst çenesinden önde olan kişi.

q̇erqet: kabuğundan zor çıkan ceviz.

q̇ikil: ilk defa çıkan bebek dişi.

q̇irik: kulakları olağandan kısa keçi.

q̇irvanq̇a: el kantarı

q̇itik: bkz. **q̇irik**

⁴⁸² Arısoy 2010, 187

q̇itinà: çam kozalağı.

q̇oç: tarla, çayır gibi yerlerdeki tümseklikler.

q̇oçiyanlı: dairesel şekilde dönebilen tahterevalli.

q̇od: 1. buğday ve arpa miktarını ölçmeye yarayan ahşap kova. ~ **Gür.**

კოდი [*kodi*]: 48 kilogramlık ağırlık ölçüsü.⁴⁸³ ~ **Erm.** կոտ [*kot*]: tahtadan yapılmış bir çeşit tahıl ölçüğü.⁴⁸⁴ 2.

değirmenin çarkına gelen suyun hızını artırmak için yapılmış dar su borusu.

q̇odolà: ahşap malzemenin arda kalan kısmı.

q̇oqo: tavuk yumurtası.

q̇oqoplan–: şişmek, kabarmak.

q̇oqoş: bkz. **q̇oqo**

q̇olàn: binek hayvanların eyerini ya da semerini sıkıp gevşetmeye yarayan bir tür kemer.

q̇ombo: takla.

q̇ombo at–: takla atmak

q̇omboqotiz: yuvarlanarak düşmek.

⁴⁸³ Arısoy 2010, 193

⁴⁸⁴ Dankoff 2005, 84

komonis. komünist.

kona: deste, bağlam ~ **Gür.** კონა

[kona]: demet, buket.⁴⁸⁵

konàlà–: küçük desteler haline getirmek.

konçi: bir dalda bulunan kirazların hepsine verilen isim.

kont: yapıların üstlerindeki ağaç giriş.
~ **Erm.** կոնդ [kond]: binaların üstüne atılan giriş.⁴⁸⁶

kontilik: ağaç tomruklarının kısa kısa kesilmiş her bir parçası.

kort: yer yer ortaya çıkmış yeşillik alan. ~ **Erm.** կորդ [kord]: çimenlik.⁴⁸⁷

kopli: insan vücudunda çıkan et şişiği.

koşi: 1. su kabağı. 2. su kabağından yapılmış kepçe vazifesini gören gereç.

koça: kapı kilidi.

koçan: pulluk. ~ **Erm.** գոթայ [koçay]: pulluk.⁴⁸⁸

kotiz tut–: hayvanların sinekten rahatsızlık duyarak kaçması.

koço: mısırın gövdesinden ayrılan her bir dalı.

koçoş: mısır koçanı. ~ **Rum.** kutuni: mısır koçanı.⁴⁸⁹

koçova: ağaçkakan. ~ **Gür.** კოდალა [kodala]: ağaçkakan.⁴⁹⁰

kud: bez, halı, kilim gibi eşyaların ucu veya kenarı. ~ dlt. kid: arka, son, sonra.⁴⁹¹ ~ **Gür.** კუდო [kudi]: kuyruk.⁴⁹²

kuçki: guguk kuşu.

kulul et–: örtü, bez, hamur gibi şeylerin uçlarını kıvrarak, katlayarak veya bükerek bir araya getirmek. ~ **Gür.** კულული [kululi]: saç lülesi, bukle.⁴⁹³

kulul kulul et–: bkz. kulul et–

kuluppo: küçük ot yığını.

kurçi: meyve sapı.

⁴⁸⁵ Arısoy 2010, 195

⁴⁸⁶ Dankoff 2005, 82

⁴⁸⁷ Dankoff 2005, 85

⁴⁸⁸ Dankoff 2005, 38

⁴⁸⁹ Kabadayı 2001, 87

⁴⁹⁰ Arısoy 2010, 193

⁴⁹¹ Atalay 2006, C4, 328

⁴⁹² Arısoy 2010, 200

⁴⁹³ Arısoy 2010, 200

kuvap: oyuk, çukur olan. ~ **Gür.**
 კვაბი [*kvabi*]: kazan, tencere.⁴⁹⁴

İ

İalik: kekeme.

İap: 1. su sızıntısı nedeniyle ıslanmış ve gevşemiş yer. 2. bu tür yerlerde biten dikenli bitkinin adı. ~ **Gür.**

ლაფი [*lafi*]: çamur.⁴⁹⁵

İaploḥ: dikenli İap otuyla sarılmış yer.

İavati luḥum: tatlı lokum.

İazut: mısır. ~ **Laz. lazuti:** mısır.⁴⁹⁶ ~

Meg. lazuti: mısır.⁴⁹⁷ ~ **Hem. lazud:** mısır.⁴⁹⁸ ~ **Rum. laus:** mısır.⁴⁹⁹

İeçek: beyaz başörtüsü, yazma. ~ **Gür.**

ლეჭაკი [*leçaki*]: gürcü kadın peçesi, leçak.⁵⁰⁰

İeçer: reçel.

İegença: leğen.

İeḡvol-: laḡvolmak.

İek: odunu sert bir tür ağaç.

⁴⁹⁴ Arısoy 2010, 405

⁴⁹⁵ Arısoy 2010, 204

⁴⁹⁶ Kabadayı 2001, 86

⁴⁹⁷ Kabadayı 2001, 86

⁴⁹⁸ Kabadayı 2001, 86

⁴⁹⁹ Kabadayı 2001, 86

⁵⁰⁰ Arısoy 2010, 206

İeşber: bkz. neşber

İeyli: leylak.

İobiyà: fasulye. ~ **Gür. ლობიო**

[*lobio*]: fasulye.⁵⁰¹ ~ **Erm. լոբիս**

[*lovias*]: fasulye.⁵⁰² ~ **Laz. lobiya:** fasulye.⁵⁰³

İobiye: bkz. İobiyà

İod: büyük taş parçaları. ~ **Gür.**

ლოდი [*lodi*]: kaya, büyük taş.⁵⁰⁴

İodloḥ: büyük taş parçalarının birikmiş olduğu yer.

İoliklàn-: yuvarlanmak.⁵⁰⁵

İoportıkan: salyangoz.

İuḥum: yağda pişirilen hamur yemeği, lokma.

İuluḡ: uç, ağız.

m

maḡana: bahane.

maḡdanoz: maydanoz.

maḡat: oda içinde tahtadan yapılan oturma yeri.

⁵⁰¹ Arısoy 2010, 207

⁵⁰² Dankoff 2005, 55

⁵⁰³ Kabadayı 2001, 51

⁵⁰⁴ Arısoy 2010, 207

⁵⁰⁵ Özder; Özer 2011, 73

maḳḳas: makas.

mal: büyükbaş hayvanlara verilen genel ad. ~ **Krç. mal:** küçük ve büyükbaş hayvan.⁵⁰⁶

mal ḳàyr-: büyükbaş hayvanları beslemek.

mal mul: mal falan.

manḡol-: bir durum karşısında donup kalmak.

masat: tırpan, orak bileme aracı.

mavul et-: ineğin sütünü salması için sağımdan önce bir süre dananın süt emmesine izin vermek.

mayhoş: ekşi, ekşimsi.

mazaret: daha çok çocuklar için kullanılan yaramaz anlamında kelime.

mazman: köylere gelerek keçi kılından ip yapan; çuval, sergi vb. dokuyan kimse. ~ **Erm. մազման** [*mazman*]: kıldan ip büken, çuval dokuyan, keçe yapan kimse.⁵⁰⁷

meccani: meccanen, bedava.

megrel: beceriksiz.

mehlà: mahalle.

mehsan: mahsen.

melevur: ot yığını.⁵⁰⁸

melhem: merhem.

melmeket: memleket.

merdevan: merdiven.

merek: ot koyma yeri, samanlık. ~

Erm. մարագ [*marag*]: samanlık.⁵⁰⁹

meşa: 1. meşe ağacı. 2. orman.

meşà: orman.

meyva muyva: meyve falan.

mezer: mezar.

mohor: mühür. ~ **Cc. mohor:** mühür.⁵¹⁰

momartlâ-: düzenlemek, ortalığı toparlamak, tamir etmek. ~ **Gür.**

մոմարտոյն [*momartva*]: ayarlamak, akort etmek.⁵¹¹

⁵⁰⁶ Tavkul 2000, 292

⁵⁰⁷ Dankoff 2005, 100

⁵⁰⁸ Özder; Özer 2011, 75

⁵⁰⁹ Dankoff 2005, 106

⁵¹⁰ Gronbech 1992, 134

⁵¹¹ Arısoy 2010, 246

morbet: ev işlerine yardımcı olan küçük çocuk. ~ **Gür. მორბენა** [*morbena*]: koşarak gelmek.⁵¹²

moryâl: akrep. ~ **Gür. მორიელი** [*morieli*]: akrep.⁵¹³

motus: yanmış ama kül olmamış şeyler ve bunların kötü kokusu.

mozik: iki yaşındaki erkek sığır. ~ **Erm. մոզի** [*mozi*]: bir, bir buçuk yaşında dana.⁵¹⁴

mudara: kalitesiz, dayanıksız. ~ **Gür. მდარე** [*mdare*]: düşük, kötü.⁵¹⁵

mudaralân-: kalitesizleşmek.

mudir: müdür.

muftuna: boşuna, boş yere.

muḥ: mih, çivi.

muḥkem: sağlam, sıkı.

muḥkemplân-: sağlamlaşmak.

muḥallit: şaka yapmayı seven kimse.

muḫiyatli: dikkatli, tedbirli.

muḫiyat ol-: dikkat etmek, tedbirli olmak.

muḫli: topak haline gelmiş küçük şeyler.

mumli: kan emen bir tür sinek, tatarcık. ~ **Gür. მუმლი** [*mumli*]: tatarcık.⁵¹⁶

munc ol-: laf dalaşında mağlup olmak. ~ **Gür. მუნჯი** [*munci*]: dilsiz, suskun, dili tutulmuş.⁵¹⁷

mureş: kahverengi ile siyah arası kirli renge sahip hayvan ~ **Gür. მურა** [*mura*]: kahverengi.⁵¹⁸

muri: muru, kurum.

murik: koyu ve alaca renkli eşek.

muş: ekşi şeylerin kokusu.

muşavara et-: bir konuyu tartışmak.

muşaviş: kararsızlık, belirsizlik, muğlak.

n

nà: ne.

nàcam: yarım bırakılmış yemek.

⁵¹² Arısoy 2010, 250

⁵¹³ Arısoy 2010, 250

⁵¹⁴ Dankoff 2005, 108-109

⁵¹⁵ Arısoy 2010, 218

⁵¹⁶ Arısoy 2010, 266

⁵¹⁷ Arısoy 2010, 266

⁵¹⁸ Arısoy 2010, 266

nàçam et-: yemeği yarım bırakmak.

nàçar: çaresiz, beceriksiz.

nàço: bkz. **naçar**.

naçuri: olması gerekenden az akan su.

nağçen: bkz. **nağçen**.

nağçen: arta kalan yemeklerden oluşan kuru hayvan yemi.

nàhiço: hayvan yağının pişirilmiş hali.

nàhîr: büyükbaş hayvan sürüsü. ~

Gür. Ёѡѡѡ [nahiri]: hayvan sürüsü.⁵¹⁹ ~ **Erm. նախիր [nahir]**: sığır sürüsü.⁵²⁰

nağlet-: aktarmak, nakletmek.

nàğad: arkların birden çok yöne ayrıldığı ve suya yön verilebilen yerleri. ~ **Gür. Ёѡѡѡ [nakadi]**: akıntı, akarsu.⁵²¹

naminan: pek, oldukça, kayda değer ölçüde.

napreç: bkz. **napreço**

napreço: miymıntı ve zavallı kimse.

nàpurçen: asma yaprağından yapılan yemek.

nàsi: nasıl.

nàşal: daha çok ot için kullanılan karışık, düzensiz anlamında kelime.

nàt: tırpan sapı.

nàya: neye, ne diye, niçin.

necol-: ne olmak, nerede olmak, nice olmak.

neça: nasıl.

neker kur-: hayvanlara yedirmek için pelit ağacının yapraklarını ve dallarını toplayarak bağlamak.

neker: pelit ağacı yapraklarının ve dallarının toplanıp bağlanmış hali.

nera: bkz. **neyra**

nesib: nasip.

neş: suyun topraktan sızdığı yer, zemindeki ıslaklık.

neşber: rençber.

neşberloh: köy işleriyle uğraşma hali, rençberlik.

neşelàd-: eğlendirmek, neşelendirmek.

⁵¹⁹ Arısoy 2010, 279

⁵²⁰ Dankoff 2005, 112

⁵²¹ Arısoy 2010, 275

neṭḫàci: yarı yaş yarı kuru ağaç.

neyra: nereye.

niĝo: kokulu sarı bir çiçek.

niḫart: bkz. **niḫarti**.

niḫarti: **1.** gaga. **2.** bir aletin burnu

veya ucu. ~ **Gür**. ܢܝܚܐܪܬܐ

[*niskarti*]: gaga.⁵²²

nisintor: bir çeşit bodur ağaç.

niša: alnında beyaz leke bulunan

hayvan.

nišoş: naneye benzer bir tür baharat.

o, ò

obir: öbür, diğer.

odun et-: odun yükü hazırlamak.

òĝ: ön. ~ **Dlt. öng**: ön, önce, öndün.⁵²³

oĝa: önce.

ögey: üvey. ~ **Dlt. ögey**: üvey.⁵²⁴ ~

Krç. öge: üvey.⁵²⁵ ~ **Kıp. ögey**: üvey,

öz olmayan.⁵²⁶

oĝlah: keçi yavrusu: ~ **Kıp. ulah**:

oĝlak, keçi yavrusu.⁵²⁷

ohlavi: oklava.

olla: onlar.

om-: ummak.

onĝar-: iyileştirmek, düzeltmek, onarmak. ~ **Kıp. oñar-**: iyileştirmek, ıslah etmek.⁵²⁸

orĝa-: uğramak.

örgànçaloh: öğrenmeye mahsus deneme, öğrenmelik.

òrgàn-: öğrenmek.

orĝaş-: uğraşmak.

osan: şelale ~ **Erm. hnuuñp**

[*hosanĝ*]: şelale.⁵²⁹

osan-: usanmak, sıkılmak.

òşkür-: öksürmek.

oşo: çocuk dilinde köpek. ~ **Erm. ʒpù**

[*şun*] “*oşo, oşoş, oşik*”: köpek

koyalama ünlemi.⁵³⁰

otaĝun: bkz. **otoĝun**

otar-: otlatmak.

otoĝun: geçen gün.

⁵²² Arısoy 2010, 281

⁵²³ Atalay 2006, C4, 459

⁵²⁴ Atalay 2006, C4, 451

⁵²⁵ Tavkul 2000, 315

⁵²⁶ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 209

⁵²⁷ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 292

⁵²⁸ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 205

⁵²⁹ Dankoff 2005, 92

⁵³⁰ Dankoff 2005, 118

ov-: oymak.

oyra: oraya.

oyunçaḡ: oyuncak. ~ **Kıp. oyuncak**: oyuncak, şaka.⁵³¹

P

paḡ: ev yapılabilecek olan veya daha önce ev bulunan yer. ~ **Erm. paḡ** [bak]: yıkılmış ev ve yeri.⁵³²

paḡillàn-: kıskanmak, gözü kalmak. ~ **kıp. bakıl**: kıskanç.⁵³³

paḡla: bakla.

paḡlava: baklava.

paḡraç: bakraç.

paklà-: temizlemek.

palah: **1.** ayı yavrusu. **2.** kaygan ve toplu halde bulunan bir çeşit ot. ~ **Erm. paḡlaḡ** [balah]: biçildikten sonra yeniden biten kısa otlar.⁵³⁴

paldum: semerin kaymaması için hayvanın kuyruk kısmından geçirilen kayış.

pamboḡ: pamuk.

paḡa: dağdaki çobanın geçici olarak yaptığı derme çatma barınak.

paḡlo: giyimi kötü olan, üstü başı dağınık kimse.

patati: tandıra ekmek vurmak için kullanılan araç. ~ **Erm. paḡpaḡ** [paḡat]: fırın silmek için kullanılan, sopanın ucuna bağlanmış paçavra; tandıra ekmek yapıştırmak için kullanılan ağaç.⁵³⁵

patatis: patates

pay et-: paylaştırmak.

pazi: yaban pancarı. ~ **Erm. paḡpaḡ** [bazuk]: pancar yaprağı.⁵³⁶

pec: çapraz.

pecmundar: üstü başı dağınık ve pis kimse.

pecuna: çaprazlamasına, çapraz bir şekilde.

peçetlà-: ağzını ya da kapısını bağlayıp saklamaya almak.

pelud: pelit.

peḡhun: ahşap yer sofrası.

⁵³¹ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 207

⁵³² Dankoff 2005, 24-25

⁵³³ Gronbech 1992, 21

⁵³⁴ Dankoff 2005, 24

⁵³⁵ Dankoff 2005, 145

⁵³⁶ Dankoff 2005, 23-24

peyde: peydah.

peyde ol-: peydah olmak, ortaya çıkmak.

peyke: doğada kendiliğinden oluşmuş oturmaya uygun düz yer.

piḳâl taş: yassı ve düz taş.

pilek: topraktan yapılmış, düz ekmek pişirme kabı; sac tavanın toprak olanı.⁵³⁷

pileki: bkz. **pilek**

pir: çam ağacının tepelerinin kesilmiş ve kurumuş hali.

pis: bazı ağaçlardan sızan zamk, reçine.

pisik: kedi.

poç: dana. ~ **Hem. buçik:** buzağı.⁵³⁸

poç poç: dana çağırma sözü.

pòçùḳ: hayvan kuyruğun içindeki kaslı kısım. ~ **Erm. պոչիկ** [*poçik*]: kuyruk, kuyruk ucu.⁵³⁹

poliyo: bkz. **polyo**

polyo: beyaz çiçekleri olan, gövdesi insan boyunu geçebilen, bir tür çiçek.

pompul: tüylü ponpon, püskül. ~ **Gür.**

ბუმბული [*bumbuli*]: kuşun

tüyleri.⁵⁴⁰ ~ **Erm. բմբուլ** [*bmbul*]:

kanatlı hayvanların tüyleri.⁵⁴¹

ponçah: saçak. ~ **Erm. փանջակ**

[*panjak*]: saçak, püskül.⁵⁴²

ponḡar: pınar.

porsoḥ: porsuk.

poşa: çingene. ~ **Erm. փոշայ** [*boşay*]: çingene.⁵⁴³

pupun et-: kanatlı böceklerin veya diğer kanatlı hayvanların kanat çırparak hareket etmesi.

purneş: yüzü basık kişi: burun, dudak gibi çıkıntılı olması gereken organları çıkıntılı olmayan kişi.

pùs: içi kof çıkan ceviz ve fındık.

Ṗ

Ṗağir-: bağırarak.

Ṗağlâ-: bağlamak.

⁵³⁷ Özder; Özer 2011, 76

⁵³⁸ Kabadayı 2001, 30

⁵³⁹ Dankoff 2005, 128

⁵⁴⁰ Arısoy 2010, 50

⁵⁴¹ Dankoff 2005, 28

⁵⁴² Dankoff 2005, 152

⁵⁴³ Dankoff 2005, 30

pâl: bal.

pâlhon: balkon.

pânta: ahlat armudu. ~ Gür. პანტა

[*panta*]: yengeç elması, yabani armut.⁵⁴⁴

pâpul: çocuk ayakkabısı.

parķ: kabartı.

pârķ pârķ ol-: cildin kabarması.

pepelà: kelebek. ~ Gür. პეპელა

[*pepela*]: kelebek.⁵⁴⁵

pilpil et-: bir şeyin hızlıca açılıp kapanması, hızlıca göz kırpmak.

piṭnà: nane. ~ Gür. პიტნა [*pitna*]:

nane.⁵⁴⁶

r

rabitelli: doğru düzgün.

raḥa ruḥi: paldır küldür anlamında yansıma bir ikileme.

ramķa: arı kovanı.

randovi: randevu.

rasgàlan: rastgele.

⁵⁴⁴ Arısoy 2010, 291

⁵⁴⁵ Arısoy 2010, 294

⁵⁴⁶ Arısoy 2010, 297

reket: rekat.

s

sabbag̃inan: sabahleyin.

sabon: sabun.

saburta: yumurtlaması için tavuğun altına konan yumurta.⁵⁴⁷

saciyah: sacayağı.

sàdà: ses, seda.

sadaḡa: sadaka. ~ Kıp. **sadaga:** sadaka.⁵⁴⁸

sade: sadece.

sahab: sahip.

sahab ol-: sahip olmak, göz kulak olmak.

sahat: saat. ~ Cc. **sahat:** saat.⁵⁴⁹

sahlà-: saklamak.

sahlavi: az sulu şeftali türü.

saki: ahırda hayvanlardan çit ile ayrılan bölüm, seki.

sakķal: sakal.

⁵⁴⁷ Özder; Özer 2011, 79

⁵⁴⁸ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 221

⁵⁴⁹ Gronbech 1992, 159

sak̄kavel: çalılardan yapılan süpürge.
~ **Erm. gw̄h̄uuł [çahavel]:** çalı süpürgesi.⁵⁵⁰

sàlà: üzerinde meyve kurutmaya yarayan örülmüş düz araç.

salahana: işsiz güçsüz, iş beceremeyen kimse.

salhum: salkım. ~ **Cc. salkum:** salkım.⁵⁵¹

salor: bir tür ağaç ve aynı ağacın yenmesi pek tercih edilmeyen meyvesi, dağ eriği. ~ **erm. uułnp [salor]:** yaban eriği.⁵⁵²

samson: Samsun.

sàn: sen.

sanç–: batırmak.

saploh: sap yapmak üzere kesilmiş ağaç dalı, saplık.

sarışha: ahırdaki sidiğin hayvanların altında birikmemesi için yapılan eğimli yer.

sarışha taşı: ahırda ortadaki direğin altındaki taş.

sariyağ: tereyağı.

sàs: ses.

sat: bir zeytin türü.

satar: tomrukların, kerestelerin ulaştırılması için bırakılarak yuvarlatıldıkları yamaç.

satriyel: bir yere götürülmek üzere ucuna ip bağlanmış, dalı budağı kesilmiş ağaç.

savuş–: ayrılıp gitmek.

say et–: **1.** bir şeye niyetlenmek. **2.** Bir şeyi düşünerek konuşmak. ~ **Cc.**

sagışa–: niyet etmek.⁵⁵³

sâyep: bkz. **seyep**

seker: sakar.

selğah: fazla yüksek olan hendek duvarının üst kısmının geriye çekilmiş bölümü.

semt: insanın bir işi yapabilme durumu.

sep–: serpmek

seseyna: **1.** gövdesinden soyulabilen kabuklarla urgan yapılabilen bir tür ağaç. **2.** Aynı isimli ağacın soyulmuş

⁵⁵⁰ Dankoff 2005, 144

⁵⁵¹ Gronbech 1992, 159

⁵⁵² Dankoff 2005, 132

⁵⁵³ Gronbech 1992, 158

kabuğuna verilen ad. Bu soyulmuş kabuğu üzerinde taşıyan kişiye nazar değmediğine inanılır.

sevahil: havası yumuşak ve ılıman olan yer.

sevir: sahur.

seyep: bu nedenle, bu amaçla, için.

sifet: sıfat, surat.

sifur: sıfır.

silahlöh: ev duvarında giysi asmak için yapılan askı.

simarlä–: ismarlamak, sipariş etmek.

sinek: 1. her türlü sinek. 2. arı.

sinğaca: sessizce, belli etmeden, sinsice. ~ **Dlt. sinğ–:** sinmek, hazmedilmek; işlemek, girmek; saklanmak, sahibine sormadan bir yere girip sinmek.⁵⁵⁴

sinor: sınıır.

sipartı: sopa. ~ **Gür. წკობურტი** [tskipurti]: fiske.⁵⁵⁵

siron: yufkanın yuvarlanıp kesilerek kurutulmasıyla yapılan bir tür kışlık yiyecek.

siseh: el silme bezi.

siti: küçük bakraç.

sivitdur–: sıyırmak, kurtarmak.

sòg–: sövmek. ~ **Dlt. sög–:** sövmek.⁵⁵⁶

soğol–: ineğin süttten kesilmesi.

soğunda: sonunda.

soğh: soğuk.

sopi: aşısız ağaç veya aşısız dal.

sorğa: sonra.

sov–: soğumak.

sözunda gez–I: sözünden çıkmamak, her dediğini yapmak.

sùd: süt.

sùpurğa: süpürge.

susan–: susamak.

sustur–: susmak, sessiz durmak.

suvağ: 1. sıva. 2. cıvık.

⁵⁵⁴ Atalay 2006, C4, 523

⁵⁵⁵ Arısoy 2010, 481

⁵⁵⁶ Atalay 2006, C4, 532

suvar-: sulamak. ~ **Dlt. suwgar-**: sulamak, su vermek.⁵⁵⁷

§

şag̃: çiğ. ~ **Kıp. şig**: çiğ, şebnem.⁵⁵⁸ ~

Erm. ջաղ [şag̃]: yoğun çiy.⁵⁵⁹

şagli: çiğ nedeniyle ıslanmış.

şagul: çekül.

şagulunda: çekül hizasında, dikey dengeli.

şahad: şahit.

şahar: fasulye sırtığı.

şakka: 1. kesilen hayvanın ön kolları.

2. şaka, latife.

şakpa: şapka.

şaşur: yeşil ve sarı renkli, yüksek yerlerde yetişebilen, turşusu kurulabilen bir çeşit bitki.

şeftel: şeftali.

şellâle: şelale.

şenlik: insan kalabalığı.

şindi: şimdi.

⁵⁵⁷ Atalay 2006, C4, 545

⁵⁵⁸ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 253

⁵⁵⁹ Dankoff 2005, 113

şirat: sütün kaymağı alındıktan, peyniri yapıldıktan ve loru süzöldükten sonra geriye kalan suyu. ~

Erm. ջաւաւ [şrat]: yağ ve peyniri alındıktan sonra arta kalan süt suyu.⁵⁶⁰

şirati: bkz. **şirat**.

şivri: salatalığın bitkisi.

şofor mehli: şoför kabini.

şogurt: insan salyası. ~ **Erm. ջողիք**

[şoğik] “şoğort, şoruk, şovurt”:

salya.⁵⁶¹

şolve: ışığın yansıması.

şorah: ekşi veya mayhoş.

şullâ: şunlar.

şuşa: şişe.

t

tabağa: 1. bkz. **tabah**. 2. sigara tabakası.

tabah: tabak.

tacip ol-: hayret etmek, şaşırmaq.

tağar: zeytin yağı üretilirken yağın biriktiği toprak küp. ~ **Dlt. tagar**:

⁵⁶⁰ Dankoff 2005, 118

⁵⁶¹ Dankoff 2005, 117

çuval, dağarcık, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar.⁵⁶²

tàk: bir, tek. ~ **Cc. tak:** tek.⁵⁶³

tàk tuğ: tek tük.

talaşaş: geniş yapraklı ve hayvanların yiyebildiği bir çeşit bitki.

tamam ol-: tam olmak, işin sona ermesi.

tamatis: domates.

taniş: tanıdık kimse.

tanko: sosyetik giyinen kimselere verilen ad.

tapi: tapu.

tarafi: teravih.

tarek: raf. ~ **Gür. тарак** [*taro*]: raf.⁵⁶⁴

tat: kesilmiş ve kurumuş çam ağacı dalları.

tavaşa kòrud: iğdiş edilmiş erkek keçi.

tavati: oldukça, pek.

tavoğ: tavuk. ~ **Cc. tavoh:** tavuk, horoz.⁵⁶⁵

⁵⁶² Atalay 2006, C4, 561

⁵⁶³ Gronbech 1992, 176

⁵⁶⁴ Arısoy 2010, 168

tavus et-: sonbaharda ağaçlarda kalan meyveleri son bir kez toplamak. ~ **Cc.**

tavus-: tamamlamak, bitirmek.⁵⁶⁶ ~

Krç. tavus-: bitirmek, tüketmek.⁵⁶⁷

tay dur-: 1. dengede durmak. 2. Yeni yürüyen çocuğun ayakta durması.

tayek: asma, tevek.

tayin ol-: alışmak, bağımlı olmak, dadanmak.

tayoh: bkz. **tavoğ**

taza: taze, yeni.

tebi: tabi.

teke: üç yaşındaki keçiye verilen ad.

tekeşar: dört yaşındaki erkek keçi.

temuz: temiz.

ten: nem, rutubet.

tentene: dantel.

tepur: küçük sofrta tahtası. ~ **Erm.**

թափրր [*tapur*]: hamur açmaya

yarayan tahta sofrta.⁵⁶⁸

teref: taraf.

⁵⁶⁵ Gronbech 1992, 181

⁵⁶⁶ Gronbech 1992, 181

⁵⁶⁷ Tavkul 2000, 385

⁵⁶⁸ Dankoff 2005, 46-47

terki: at, eşek, katır gibi semer vurulabilen hayvanların semerin dışında kalan arka kısmı.

termaş: hayvanlara, hayırsız mala ve eşyalara söylenen hakaret içerikli bir söz. ~ **Erm. p̄t̄p̄ūw̄** [*termaş*]: uğursuzluk getirdiğine inanılarak sahibinin ölümünden sonra ortada kalmış hayvan veya eşya.⁵⁶⁹

teşt: büyük ve metal leğen.

teşti: bkz. **teşt**.

tevuruna: değişik, farklı, alışılmadık, olağandışı.

tik: dik.

tiklâ-: **1.** bir şeyi dik konuma getirmek, diklemek. **2.** bir içeceği kafaya dikerek hızlıca içmek.

tik-: dikmek. ~ **Krç. tik-:** dikmek.⁵⁷⁰

tikûna: dikine.

tilifon: telefon.

tintihlâ-: bir şeyi didiklemek. ~ **Cc.**

tint-: araştırmak, incelemek, denemek.⁵⁷¹

tintillân-: bir iş için kendini vererek uğraşmadığı için o işi başaramamak.

tinton et-: birisinin üstünden geçinmek, saf yerine koymak.

tirindaz: pimpirikli.

tiksin-: tiksilmek.

togel: talaş.

tohli: doğurmamış koyun. ~ **Kıp.**

toklı: bir yaşındaki erkek koyun, kuzu.⁵⁷²

tohu-: dokumak.

tòk-: dökmek.

tòra-: çoğalmak, türemek. ~ **Cc.**

töre-: türemek; doğmuş, yaratılmış olmak.⁵⁷³

tozah at-: ince ve toz gibi yağın karın düştüğü yüzeyi ağartması.

tuğan: dükkan.

tuluḥ: **1.** peynir, yağ gibi gıdaların içine konulduğu tulum. **2.** Şişman kimseler için kullanılan benzetme sözü. ~ **Cc. tuluk:** balkon.⁵⁷⁴

tuman: don.

⁵⁶⁹ Dankoff 2005, 48

⁵⁷⁰ Tavkul 2000, 398

⁵⁷¹ Gronbech 1992, 189

⁵⁷² Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 279

⁵⁷³ Gronbech 1992, 195

⁵⁷⁴ Gronbech 1992, 196

tutiya: 1. Güzel kokulu bir çiçek. ~
Krç. tatuya: yüksek dağlarda yetişen,
 ilaç olarak kullanılan bir bitki.⁵⁷⁵ 2.
 kadın ismi.

ı

ıag: dağ.

ıaqoı: bkz. **dağod**

ıakvaı: tek, tek başına ortada kalan
 şey.

ıalãh: dalak. ~ **Dlt. talak:** dalak.⁵⁷⁶

ıalga: 1. dalga. 2. hile, düzen, oyun.

ıana: dana.

ıandur: tandır.

ıandur ıami: tandır yeri, tandırlık,
 tandır damı.

ıango: yerinin belli olması amacıyla
 hayvanların boynuna bağlanan çan. ~

Cc. tangla-: arayıp bulmak,
 seçmek.⁵⁷⁷ ~ **Hem. zangak:** zil, inek
 çanı.⁵⁷⁸

ıapi: fazla olgunlaşmış meyve.

ıapılã-: meyvenin fazla
 olgunlaşması.

ıapul: orakla biçilmiş ot destesi.

ıaracoıh: daracık.

ıarmaıagın: darmadağın.

ıartagan: bir tür ağaç.

ıaı koy-: engellemek, mani olmak.

ıata: çocuk yemeği.

ıavarcoıh: deriden yapılmış çoban azık
 çantası.

ıay: bkz. **ıayi.**

ıayah: destek, dayanak, dayak. ~ **Dlt.**

tayak: dayak, dayangaç.⁵⁷⁹ ~ **Krç.**

tayak: sopa.⁵⁸⁰

ıayanoıh: dayalı, dayanmış.

ıayi: dayı.

ıiga: argoda erkek çocuk. ~ **Erm.**

ıııııııı [*tıgay*]: yaşımdan küçük duran
 beı altı yaşlarındaki erkek sığır. ~

Hem. dağa: çocuk.⁵⁸¹

ııka: kuıbaıı et parçası.

ıııkoı: kavgacı ve geıimsiz kimse.

⁵⁷⁵ Tavkul 2000, 384

⁵⁷⁶ Atalay 2006, C4, 563

⁵⁷⁷ Gronbech 1992, 177

⁵⁷⁸ Kabadayı 2001, 124

⁵⁷⁹ Atalay 2006, C4, 589

⁵⁸⁰ Tavkul 2000, 386

⁵⁸¹ Kabadayı 2001, 35

tipuz: kel.

tıracıyan: dayanıksız, dirençsiz, gücü çabuk biten biten kimse.

tırınk: hayvan tekmesi.

tirmoh: tırmık.

tirtir et-: dırdır etmek, çok konuşmak.

tirtir: dırdır.

tişkâr: çit kapısı. ~ **Cc. taşkarı**: dışarı, dışarıda.⁵⁸² ~ **Gür. ڤوڤكارو** [*çişkari*]: dış kapı, giriş kapısı, bahçe kapısı.⁵⁸³

tiynah: tırnak.

toğ-: hayvanlar için kullanılan doğurmak anlamında söz.

tolân-: dolanmak, gezmek.

toli: 1. dolu. 2. dolu yağışı. ~ **Dlt. tolı**: gökten yağın dolu.⁵⁸⁴

tonh: donuk, donmuş, buzlu.

tonh-: donmak. ~ **Dlt. tong-**: soğuktan donmak.⁵⁸⁵

torğa-: doğramak. ~ **Dlt. togra-**: doğramak.⁵⁸⁶

torğanili: doğranmış.

torği: doğru.

toroh: çam ağacının tepelerinin kesilmiş ve yaş hali.

toṭ: bazı şeylerin uçları.

toṭol: ayının el ve ayakları. ~ **Erm.**

թաթ [*taṭ*]: ayının el gibi kullandığı ön ayakları.⁵⁸⁷

tump: tarlaları birbirinden ayıran eğimli kısım. ~ **Erm. Թմբ** [*tumb*]: iki tarlayı ya da evlekleri birbirinden ayırmaya yarayan toprak set.⁵⁸⁸

tura: çakal. ~ **Gür. Ժյրա** [*tura*]: çakal.⁵⁸⁹

turşi: turşu.

tuṭa: karadut. ~ **Gür. տյտա** [*tuta*]: dut, dut ağacı.⁵⁹⁰

tuṭah: dudak. ~ **Kıp. tutak**: dudak.⁵⁹¹

tuz: tuz.

⁵⁸² Gronbech 1992, 180

⁵⁸³ Arısoy 2010, 486

⁵⁸⁴ Atalay 2006, C4, 637

⁵⁸⁵ Atalay 2006, C4, 639

⁵⁸⁶ Atalay 2006, C4, 631

⁵⁸⁷ Dankoff 2005, 44

⁵⁸⁸ Dankoff 2005, 50

⁵⁸⁹ Arısoy 2010, 370

⁵⁹⁰ Arısoy 2010, 173

⁵⁹¹ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 285

u, ù

ucra: ambarda buğday koymak için oluşturulmuş kısım. ~ **Cc. hucra:** hücre, dolap, erzak odası.⁵⁹²

uç-: 1. uçmak. 2. düşmek.

uçumari uçumari bah-: istekli aynı zamanda utangaç bir şekilde bakmak.

uğuduli: öğütülmüş.

uğut-: öğütmek.

uğuz: 1. uyuz. 2. cana yakın olmayan yabancı kimse.

umuz: omuz.

un elà-: yırtıcı bir kuşun sabit bir şekilde havada asılı durması.

unùd-: unutmak.

uruşan: ruşen, aydınlık.

urvali meyva: ceviz, fındık gibi unlu meyvelerin genel adı.

üst üstùnà: üst üste, üst üstüne.

usulinan: usulca, sessizce.

uşengi: atın ağzına geçirilen ip.

uşùk: üşümüş, kolay üşüyen kimse.

⁵⁹² Gronbech 1992, 78

uyad-: uyandırmak. ~ **Krç. uyat-:** uyandırmak.⁵⁹³

uylà-: şaka yollu sataşmak, takılmak.

uzad-: uzatmak.

üzùm: üzüm

v

valez: valiz.

vayto: eyvah gibi bir anlam içeren ünlem sözü.

vedro: metal saplı ve metal gövdeli kova. ~ **Rus. ведро** [*vedro*]: kova.⁵⁹⁴

velvelà: gereksiz yere ortaya çıkan telaş, velvele.

verev: çapraz. ~ **Erm. վերվ** [*verv*]: çapraz, eğri.⁵⁹⁵

vira: sürekli, devamlı, durmadan.

y

yabancı: yabancı.

yağ tami: zeytinyağı çıkarılmak için oluşturulmuş yer.

yağına gâl-: yaklaşmak.

⁵⁹³ Tavkul 2000, 421

⁵⁹⁴ Aslan; Stoletnaya 2005, 24

⁵⁹⁵ Dankoff 2005, 137

yâl: arda kalan yemeklerden oluşan sulu hayvan yemi.

yâl kabi: yâl koyulan kap.

yalağuz: yalnız. ~ **Cc. yalguz:** yalnız, sadece, tek, hariç olmak üzere.⁵⁹⁶

yanbegi: yanlamasına, yan şekilde, yatay. ~ **Krç. campegey:** eğri, yan yatmış.⁵⁹⁷

yañalma: bkz. **yañarma**

yañarma: yapının esnememesi için direkleri çapraz şekilde destekleyen ağaç.

yane: yani.

yañır yunğur: yamuk yumuk, abuk sabuk.

yañun: 1. yangın. 2. susuzluktan kuruyacak hale gelmiş yer.

yanoh: yanık.

yanpuri: yamuk, düzgün olmayan.

yapağ: yün topağı.

yapi: ev, bina.

yardumçi: yardımcı.

yariçağ: biraz kullanılmış ve eskimiş.

yariğa–: yarıya gelmek.

yarım yapalağ: yarım yamalak.

yarman: uçurum.

yarmança: hayvana yüklemeye uygun uzunlukta yarılmış odun.

yaşla–: taklit etmek.

yàssi: yatsı.

yastoh: yastık.

yatoğ: yatık

yayoh: yayık.

yedek: binek hayvanların yönlendirmeye yarayan ip.

yeğa: eye. ~ **Cc. egev:** ege, törpü.⁵⁹⁸

yeğan: yeğen.

yegin: hızlı, çabuk.

yeğà: tek, tekçe.

yelpeza: atik, çevik, hareketli.

yemurta: yumurta. ~ **Kıp. yamurta:** yumurta.⁵⁹⁹

yemuşan–: yumuşamak.

⁵⁹⁶ Gronbech 1992, 216

⁵⁹⁷ Tavkul 2000, 136

⁵⁹⁸ Gronbech 1992, 60

⁵⁹⁹ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 309

yencilah: bkz. **yenciloh.**

yenciloh: hafif. ~ **Cc. yengil:** yenli, hafif.⁶⁰⁰

yenışta: enište.

yenlik: hafif.

yeriş-: meyvenin ve sebzenin yetişmesi, olgunlaşması.

yihil-: devrilmek, ayakta yere düşmek.

yilduz: yıldız. ~ **Kıp. yılduz:** yıldız.⁶⁰¹

yil-: yılmak.

yinga: yenge.

yingil-: yenilmek.

ying-: 1. yenmek, alt etmek. ~ **Cc.**

yeng-: yenmek.⁶⁰² 2. yerden kaldırabilmek.

yoh: 1. yok. ~ **Cc. yoh:** yok.⁶⁰³ 2. hayır.

yohar: 1. yukarı, üst. 2. köyden daha yüksekte bulunan mezra, yayla gibi yerleşimlerin genel adı.

yohari: yukarı, yukarıya. ~ **Cc.**

yoharı: yukarı.⁶⁰⁴

yolçi: yolcu.

yonğa: küçük ağaç parçası. ~ **Kıp.**

yonga: ağaçtan çıkan talaş.⁶⁰⁵

yon-: ağacın dışındaki kuru kabuğunu baltayla ayırmak.

yoşa: hızar ile kesilecek ağacın kesim yerini belirlemek için kullanılan çirpi adı verilen ipe sürülen boya.

yovmiye: yevmiye.

yuddum: yudum.

yuha: 1. yufka. ~ **Kıp. yuga:** yufka, katmer.⁶⁰⁶ 2. zayıf, hafif. ~ **Kıp. yuga:** ince.⁶⁰⁷

yuhaloh: evin dış duvarlarını yağmurdan korumak için ince kesilmiş ağaç parçaları.

yuhari kòç-: yaylaya göçmek.

yuhi: uyku.

yuhlà-: uyumak.

yun egir-: yün eğirmek.

⁶⁰⁰ Gronbech 1992, 226

⁶⁰¹ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 321

⁶⁰² Gronbech 1992, 226

⁶⁰³ Gronbech 1992, 231

⁶⁰⁴ Gronbech 1992, 231

⁶⁰⁵ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 327

⁶⁰⁶ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 328

⁶⁰⁷ Toparlı; Vural; Karaatlı 2007, 328

yunġ egir-: bkz. **yun egir-**

yunġ: yün. ~ **Dlt. yunġ**: yün, yün sümegi.⁶⁰⁸ ~ **Cc. yung**: yün, tüy.⁶⁰⁹

yùrgùlà-: sallamak.

yùzger: rüzgar.

yùziġuyli: yüzükoyun.

z

zàġ: ufak çalı.

zàġloġ: kısa boylu çalılık.

zàllàzirto: aylak, umursamaz kimse.

zàndoġ: sandık.

zàpar: daha çok çocuklar için kullanılan yaramaz anlamında söz.

zay et-: zayi etmek.

zeher tòġ-: çok soğuk olmak, zehir dökmek.

zembil: dokuma sepet.

zencir: zincir.

zeytun: zeytin.

zibil: toz, pislik.

zigziġa: sincap.

zil ver: ağacın çok ve sık meyve vermesi.

zinci: zenci.

zirto: terbiyesiz kimse.

zirzà: kapı sürgüsü.

zivralà-: hayvanların ishal olması.

ziyan: **1.** ziyan. **2.** hayvanların girmemesi gereken başka kişilere ait yer.

ziyankàr: ziyan eden, ziyana giren.

zopa: sopa.

⁶⁰⁸ Atalay 2006, C4, 815

⁶⁰⁹ Gronbech 1992, 235

DİZİN

a

a ya

a. 2/5, 2/8, 3/5, 3/13, 3/20, 4/125,
6/18, 6/28, 8/48, 9/45, 10/48, 10/81,
10/104

abla abla**a.** 4/68**ac** aç**a.** 9/2, 10/112**a.+undan** 9/1, 9/22, 9/36, 9/61**acih-** acıkmak**a.-masunla** 10/10**aç-** açmak**a.** 3/19**a.-doḥ** > **aṣdoḥ** 10/34**a.-iyo** 2/20**açil-** açılmak**a.-di** 10/59**ad** ad**a.+i** 3/27, 10/11**a.+inan** 4/4**adam** adam

a. 4/37, 4/38, 4/69, 4/74, 6/9, 6/20,
6/21, 7/42, 7/43, 9/30, 10/29, 10/38,
10/52

a.+a 2/25, 4/38**a.+i** 2/11**a.+la** 4/37, 4/69**adet** adet, gelenek**a.** 4/63**aḡa** ağa**a.** 6/2, 9/50, 9/68, 9/72**a.+nun** 9/57**a.+si** 9/11**aḡagil** Ağagil (sülale adı)**a.+un** 6/28**aḡaç** ağaç**a.+a** > **aḡaca** 1/2, 1/3**a.+i** > **aḡaci** 5/6, 5/7, 5/10**a.+un** > **aḡacun** 1/8**a.+uni** > **aḡacuni** 3/2, 5/8**aḡirla-** ağırlamak**a.-ma** 4/39**a.-maḥ** 4/58**aḡiz** ağız**a.+a** > **aḡza** 10/94**a.+una** > **aḡzuna** 6/13, 10/48**a.+unda** > **aḡzunda** 10/102**a.+undan** > **aḡzundan** 10/104**aḡla-** ağlamak**a.-maya** 6/18**a.-yram** > **aḡliyram** 6/19**a.-ysun** > **aḡliysun** 6/24

aġna– anlamak

a.–dun 3/9

a.–di > *annadi* 6/20

aha aha, işte

a. 9/20

aġdar– aktarmak

a.–duġumdan 7/48

aġir (bkz. aġor)

a.+i 9/72

aġor ahır

a.+da 10/55, 10/93

a.+un 6/8, 10/35, 10/56, 10/82

aġraba akraba

a.+lar 4/12

a.+lâyi 4/58

aġşam akşam

a. 6/26, 7/3, 9/70, 10/62

a.+a 4/22, 6/35, 7/43, 9/72

aġunġuli bağdaş

a. 10/102

allah (bkz. aġlah)

a. 9/66

allahuekber Allahuekber (yer adı)

a. 9/2, 9/25

alt alt

a.+unda 6/8

altun altın

a. 4/131

al- almak

a.–di 6/39, 9/51

a.–dum 6/31

a.–icoġ 10/32

a.–indi 4/56

a.–ip 4/137, 6/37

a.–iye 2/15, 6/2, 6/3, 7/25

a.–iylâ 4/91

a.–iyo 2/21, 2/22

a.–iyor 2/32

a.–iysun 8/39

a.–maġ 1/25, 2/17

a.–miş 10/95

a.–mişlâr 2/2

a.–ùllâ 4/17

a.–ur 4/83

a.–ursun 4/129

allah Allah

a. 4/43, 4/62, 4/76

a.+un > *allaġun* 4/34

alti altı

a. 2/23, 4/65, 4/100, 6/5, 6/6, 6/12, 6/31, 6/39, 7/12, 7/29

altmiş altmış

a. 7/31

amàni amanı

a. 10/105

ambar ambar

a. 3/20

a.+dan 10/35

a.+un 4/54

ama (bkz. hama)

a. 1/15, 2/22, 9/11

ana anne

a. 3/7, 4/3, 4/155

a.+lâ 4/36

a.+si 4/61

a.+siynan 4/151

âna- (bkz. aġna-)

a.-dun 10/25

anadolù Anadolu

a.+da 2/29

a.+ya 2/28

anlat- anlatmak

a.-duġlâġumi 7/47

a.-em 4/1

a.-u 7/47

anne (bkz. ana)

a. 4/4

ara ara

a.+dan 4/8, 4/100

a.+sinda 1/11

a.+ya 2/40

ara- aramak

a.-maya 9/32

a.-ye > *ariye* 4/95

araba araba

a. 2/15, 6/10, 7/9, 10/81

a.+lâr 7/36

a.+suni 7/8

a.+yinan 7/28

a.+ynan 7/11

arġa arka

a.+suna 4/25

arġatâş arkadaş

a. 2/30

arpa arpa

a. 9/42, 9/78

artoġ artık

a. 4/23, 10/68, 10/92

artvin Artvin

a.+da 2/3

a.+i 2/2

âsdur- astırmak

â.-urdoġ 3/13

asıl- asılmak

a.-iyram 9/59

asker asker

a. 10/82, 10/83, 10/85

askeriyâ askeriye

a. 10/12

<i>à.+ya</i> 10/99	<i>a.–doḥ</i> 10/54
<i>aş</i> aş	<i>atatürk</i> Atatürk
<i>a.+una</i> 9/13	<i>a.</i> 2/32
<i>aş–</i> aşmak	<i>a.+à</i> 2/24
<i>a.–di</i> 4/106	<i>a.+un</i> 2/34
<i>aşah</i> aşağı	<i>ay</i> ay
<i>a.+a > aṣṣa</i> 6/9	<i>a.</i> 4/100
<i>a.+a > aṣaḡa</i> 7/17, 9/28, 10/82	<i>a.+a</i> 1/10
<i>a.+da</i> 6/8, 6/15	<i>a.+da</i> 1/10
<i>a.+daki</i> 1/3	<i>a.+dan</i> 1/10
<i>a.+i > aṣṣaḡi</i> 6/35	<i>a.+un</i> 1/10
<i>aşur–</i> aşırmaq	<i>ayah</i> ayak
<i>a.–dilà</i> 9/14, 9/15	<i>a.+da</i> 4/109, 5/3
<i>a.–urdi</i> 3/4	<i>a.+inan > ayaḡinan</i> 1/17, 3/8, 4/142
<i>ât</i> at	<i>a.+lâḡumuzi</i> 3/6
<i>à.</i> 4/145, 10/15	<i>a.+lârumuzi</i> 3/10
<i>à.+a</i> 4/13, 4/146, 10/23	<i>a.+uni > ayaḡuni</i> 4/16, 4/18
<i>a.+dan</i> 5/1	<i>àyarlà–</i> ayarlamak
<i>à.+i</i> 4/13, 4/145, 9/30	<i>à.–ysun > àyarliysun</i> 8/46
<i>a.+inan</i> 4/12, 4/13, 10/22	<i>ayni</i> aynı
<i>à.+là</i> 9/28	<i>a.</i> 1/15, 3/17, 6/9, 10/29
<i>à.+lâḡun</i> 9/71, 10/10	<i>ayri</i> ayrı, farklı
<i>a.+làra</i> 5/1, 10/4, 10/9, 10/24	<i>a.</i> 1/18
<i>à.+làri</i> 4/12, 4/144, 9/25, 9/32, 10/34	<i>ayridlà–</i> birbirinden ayırmak, seçmek
<i>à.+lâyinan</i> 4/141, 4/143	<i>a.–rsun</i> 1/26
<i>à.+ùn</i> 4/14, 4/147	<i>ayridlàn–</i> birbirinden ayrılmak, seçilmek
<i>at–</i> atmak	<i>a.–iyor</i> 1/15
<i>a.–ardi</i> 4/106	
<i>a.–ardoḥ</i> 3/26	

âz az

â. 3/14, 3/17, 4/71, 4/117, 4/119,
4/143, 8/26, 8/37, 8/46, 8/48, 10/99,
10/101

azoḥ azık

a.+umuz > *azoḡumuz* 9/38

b

baba baba

b. 6/5, 6/39

b.+lâra 4/36

b.+m 2/33, 4/3

b.+n 7/47

b.+nun 4/4

b.+si 4/35, 4/61, 4/151

b.+suna 4/69

baca baca

b. 10/55

baci bacı

b. 4/49, 4/50

bahali pahalı

b.+ya 7/26

bahar bahar

b. 3/25

bahşış bahşış

b. 4/9, 4/103, 4/128, 4/148

b.+ti 4/134

bahça bahçe

b.+sunda 2/34

baḥ- bakmak

b. 8/52, 9/4, 9/52, 10/96

b.-ardoḥ 10/5

b.-doḥ 10/60

b.-dum 6/9, 10/82

b.-em 9/41

b.-iylâ 10/24

bambayaz bembeyaz

b. 3/6

bâraba beraber

b. 4/53, 6/15, 9/4, 10/40, 10/45, 10/76,
10/115

bardaḥ bardak

b.+i > *bardaḡi* 8/13, 8/14

b.+lâyinan 4/45

bardaḥ bardal, çuval

b.+lâyinan 10/4

bas- basmak

b.-ar 3/15

b.-icaḥ 4/16

baş baş

b.+dan 1/25, 4/2, 4/56, 4/130

b.+i 4/119

b.+uma 9/49

b.+una 4/20

b.+undan 1/118

başḥa başka

b. 1/5, 4/37

başköy Başköy (yer adı)

b.+a 9/3

başla- başlamak

b.-di 6/18

b.-doğ 9/17

b.-yo > **başlıyo** 2/31

başsağı baş aşağı

b. 9/29

b.+a > **başğa** 9/48

başyuhari baş yukarı

b. 10/16

batür- batırmak

b.-ullà 4/19

bayram Bayram (kişi adı)

b. 10/75, 10/84, 10/91, 10/97, 10/108

b.+a 10/105

bazi bazı

b. 4/143

b.+muz > **bazumuz** 10/32

b.+si 10/50, 10/50

b.+sùnà 4/100

becàr- becermek

b.-amazdi 4/111

beklà- beklemek

b. 9/70

b.-roh > **bekliyroğ** 4/22, 4/24

b.-yram > **bekliyram** 9/33, 9/34

bekmez pekmez

b. 4/47, 4/68

belà (bkz. beylà)

b. 3/2, 3/5, 3/6, 8/26, 10/13, 10/18

belediya belediye

b. 2/34

belki belki

b. 2/1, 9/24

belli belli

b. 4/41

ben ben

b. 4/52, 4/53, 4/116, 4/122, 6/18, 6/19, 6/23, 7/12, 7/39, 7/47, 9/1, 9/22, 9/23, 9/24, 9/27, 9/31, 9/33, 9/36, 9/54, 9/65, 9/20, 10/109

b.+i 9/19, 9/20, 10/29

b.+im 9/33

b.+inàn 10/76

b.+um 2/33, 3/7, 3/7, 6/7, 7/23, 7/44, 7/47, 9/7

benza- benzemek

b.-miye 3/17

b.-r 9/13

berekàt bereket

b. 4/19, 4/21

beraber (bkz. bàraba)

b. 2/30

beş beş

b. 4/13, 4/31, 4/65, 4/145, 6/5, 6/6,
7/27, 9/7, 9/20

beylâ böyle

b. 1/25, 4/45, 4/106, 4/118, 4/119,
4/131, 8/6, 9/11, 9/19, 9/20, 9/51,
9/52, 9/53, 9/55, 9/67, 10/64, 10/89,
10/95, 10/96, 10/100, 10/102, 10/104

b.+yқан 10/64

bez bez

b. 1/18

b.+a 8/53

beza- bezemek

b.-dib 4/12, 4/13

bi (bkz. bir)

b. 1/20, 2/6, 2/25, 2/23, 3/25, 4/14,
4/15, 4/45, 4/74, 4/85, 4/87, 4/89,
4/93, 4/97, 4/124, 4/131, 4/133, 4/137,
4/149, 4/152, 5/6, 6/2, 6/11, 7/2, 7/12,
7/23, 7/48, 8/2, 8/5, 8/13, 8/14, 8/24,
8/25, 8/26, 8/31, 8/35, 8/36, 8/38,
8/40, 8/44, 9/13, 9/14, 9/15, 9/30,
9/31, 9/40, 9/41, 9/42, 9/49, 9/69,
10/28, 10/29, 10/33, 10/35, 10/40,
10/60, 10/82, 10/85, 10/105, 10/106,
10/114

bibi hala

b.+si 4/57

biçum biçim

b. 10/24

bil- bilmek

b.-duğumi 7/48

b.-iye 6/22, 10/52, 10/52

b.-mam 2/18, 2/23, 3/26, 6/24

bin- binmek

b.-âllâ 4/146

bindur- bindirmek

b.-ârâk 4/13

b.-dilâ 5/1

b.-ullâ 4/146

bir bir

b. 2/18, 2/40, 4/100, 7/25, 7/36, 8/1,
8/11, 9/13

b.+ar 5/11

b.+inci 1/10

b.+ incisunda 2/2

b.+unâ 3/19

birah- bırakmak

b.-amam 2/13

b.-dum 9/65

b.-dun 9/65

b.-iylâ 4/90

b.-ur 4/82

birâz biraz

b. 4/8, 8/14, 8/15, 8/16

b.+i 4/23

bir biri

b. 6/17

b.+mizun 2/39

b.+uni 8/48

birik– birikmek

b.–duriysun 8/40, 8/43

b.–sun 8/48

b.–iye 8/42, 8/43

birbir iç içe

b. 8/28

birbiri birbirini

b.+nà > birbirunà 8/48

biş– pişmek

b.–ar 4/73

b.–icaḥ 8/4

bişi yağda kızarmış hamur

b. 4/73, 4/76

b.+si 8/8

bişur– pişirmek

b.–icaḥ 9/73

bit– bitmek

b.–ar 4/29

bitun bütün

b. 4/12

biz biz

b. 3/1, 4/61, 10/54, 10/76, 10/101

b.+a 9/10, 10/108

b.+dan 10/38

b.+i 9/11, 10/18

b.+im 2/6

b.+um 2/8, 4/34, 6/3, 7/9, 7/11, 7/28, 7/37

b.+umki 7/30

b.+umkiynan 7/33

boğun bugün

b. 4/41, 7/42

b.+un 8/41

boğun (bkz. boğun)

b. 2/24

bohça (bkz. boḥça)

b. 4/80

bohça bohça

b.+si 4/98

b.+sunda 4/92, 4/93

b.+suni 4/91

bòḳ (bkz. buyuḳ)

b. 4/9, 4/102, 4/103

bolca bolca

b. 9/15

bori boru

b. 7/12

b.+yi 7/18

boru (bkz. bori)

b. 7/29

b.+yi 7/28

boş ver– boş vermek

b. 10/111

boşan– boşalmak

b.–icaḥ 7/44

boşàtdur– boşaltmak

b.–icam 7/15, 7/16

boşlà– başlamak

b.–di 9/23

b.–yem > boşliyem 9/23

boy boy

b.+li 10/99

b.+unda 7/12

bu bu

b. 2/1, 2/6, 2/8, 2/15, 2/19, 2/40, 4/7,
4/31, 4/51, 4/52, 4/67, 6/1, 6/13, 6/14,
7/15, 9/4, 9/23, 9/25, 9/39, 9/42, 9/44,
9/67, 10/28, 10/81, 10/83, 10/94

b.+llàr 2/24

b.+llar > bullà 10/49, 10/112, 10/115

b.+llàri 7/48, 9/33

b.+i > bullàyi 10/40

b.+na 9/14, 9/17, 9/45

b.+ndan 10/109

b.+ni 3/19, 6/14, 9/62

b.+nnan 2/22

bucaḥ köşe

b.+una > bucaḡuna 4/20, 4/21

b.+unda > bucaḡunda 3/20

buḡda buḡday

b. 6/37

buḥ– bulmak

b.–üyor 2/30

bura bura

b. 10/55

b.+da 4/133

b.+da > burda 6/8, 6/28, 6/29, 6/33,
7/31, 7/41, 9/11, 10/38, 10/77

b.+dan 10/80

b.+dan > burdan 3/2, 6/7, 7/3, 7/12,
9/48, 10/25, 10/54, 10/91, 10/92

b.+làḡun 2/4, 2/31

b.+làri 2/16, 2/21, 2/22, 2/32

b.+ya 6/18

b.+ya > buyra 2/15, 3/6, 6/9, 7/43,
10/16, 10/61

b.+yi 7/15, 10/52

bursa Bursa (yer adı)

b.+da 10/13

buyuḡ büyük

b.+làri 1/14

b.+i > buyugi 1/15

b.+uni > buyuḡuni 1/16

buyur– buyurmak

b.–un 10/34

buzdur– büzdürmek

b.–uroḥ 4/117

buzğuli büzgülü

b. 4/119

c

cağil cahil

c. 10/18

cağilloh cahillik

c.+a > cağilloğa 9/4

cağil cahil

c. 3/1

can can

c.+a 8/19

candarma jandarma

c. 10/15, 10/100

c.+ynan 10/78

ceb cep

c.+uma > cepuma 9/8

cevuz ceviz

c.+i 4/120, 4/121

ç

çağ çağ

ç.+una 4/149, 4/153

çağır– çağırmaq

ç.–dilà 9/11

ç.–icahlà 9/19

çàk– çekmek

ç.–àrdoh 3/16

ç.–doh 6/34

ç.–màz 7/24

çàkil– çekilmek

ç. 10/99

ç.–di 9/21

çàt– çalmak

ç.–indi 10/31, 10/33

ç.–iyroh 10/19, 10/32

ç.–mamişam 10/20

çalış– çalışmak

ç.–iye 7/20, 7/22

çam çam

ç. 3/2

ç.+un 7/31

çanta çanta

ç.+nda 9/40

çarlà– çarlamak, çar örtmek

ç.–rdilàr 4/137

çavuş çavuş

ç. 10/79, 10/91

çay çay

ç. 8/13, 8/14, 9/75, 10/36, 10/37

çeç posa

ç.+i 3/12

çerşembà çarşamba

<i>ç.</i> 7/6, 7/7	<i>çiplâhli</i> Çıplaklı (yer adı)
<i>çeyna-</i> (bkz. <i>çiġna</i>)	<i>ç.+ya</i> 9/56
<i>ç.-cam</i> > <i>çeynicam</i> 3/7	<i>çiz-</i> çizmek
<i>çiġna-</i> çiġnemek	<i>ç.-icaġlâ</i> 2/5
<i>ç.-nicaġ</i> 3/8	<i>ç.-maya</i> 2/7, 2/8
<i>ç.-nurdi</i> 1/19	<i>çizdur-</i> çizdirmek
<i>ç.-rdi</i> 1/17	<i>ç.-iye</i> 2/17
<i>ç.-rdoh</i> 3/9	<i>çizil-</i> çizilmek
<i>ç.-yem</i> > <i>çiġniyem</i> 3/7	<i>ç.-urkân</i> 2/4
<i>çih-</i> çıkmak	<i>çoġ</i> (bkz. <i>çoh</i>)
<i>ç.-a</i> 3/8	<i>ç.</i> 3/2
<i>ç.-ardoh</i> 4/64	<i>çoh</i> çok
<i>ç.-aroh</i> 4/64	<i>ç.</i> 1/27, 2/1, 8/48, 8/54
<i>ç.-arsun</i> 4/113	<i>çohlân-</i> çoġalmak
<i>ç.-di</i> 1/20, 1/22, 1/23, 8/31	<i>ç.-ânâ</i> 8/44
<i>ç.-doh</i> 7/37, 10/45, 10/48, 10/104	<i>çökelek</i> çökelek
<i>ç.-iylâ</i> 10/49	<i>ç.</i> 9/75
<i>ç.-iyroh</i> 1/6	<i>çorap</i> çorap
<i>ç.-iyo</i> 2/29	<i>ç.</i> 4/86, 4/96
<i>ç.-maz</i> 8/21	<i>çorba</i> çorba
<i>çihat-</i> çıkarmak	<i>ç.</i> 8/18, 8/19, 8/54
<i>ç.-di</i> 9/42, 10/108	<i>çubuh</i> çubuk
<i>ç.-dum</i> 6/25	<i>ç.+înan</i> > <i>çubuġinan</i> 10/96
<i>ç.-dun</i> 8/52	<i>çuval</i> çuval
<i>çift</i> çift	<i>ç.+dan</i> 10/40
<i>ç.</i> 4/86	<i>ç.+un</i> 10/73
<i>çimen</i> çimen	
<i>ç.+i</i> 9/68	

ç

çâdi mısır unu*ç.* 8/8*çoroğ* Çoruh*ç.* 2/9

d

daha daha*d.* 2/1, 4/137, 7/26*damat* damat*d.+un* 4/89*dane* (bkz. tane)*d.* 4/13*dâni* (bkz. tane)*d.* 3/18*davât* davet*d.* 4/72*davâtlân-* davet edilmek*d.-ur* 4/104*de-* demek*d.* 4/155, 5/8*d.-di* 6/32, 7/4, 7/6, 7/8, 7/10, 7/33,

9/39, 9/40, 9/41, 9/44, 9/50, 10/38,

10/40, 10/43, 10/61, 10/99, 10/100,

10/106, 10/108, 10/111, 10/114

d.-doğ 10/62, 10/64*d.-duğum* 4/84*d.-duklâri* 1/7*d.-dum* 6/30, 7/5, 7/9, 7/11, 7/28,

7/31, 9/36, 9/54, 9/64, 10/42, 10/67,

10/87, 10/105, 10/115

d.-Hâ 4/61*d.-madi* 9/24*d.-mayi* 10/109*d.-miş* 4/155, 7/41, 7/42*d.-mişlâ* 4/149*d.-miyasun* 10/105*d.-r* 4/114, 5/5*d.-rdi* 3/7*d.-rdilâ* 4/43*d.-rdoğ* 4/103, 10/17*d.-rmiyam* 10/106*d.-roğ* 4/9*d.-sa* 9/24*d.-rsun* 10/20*d.-ye* > *diye* 2/10, 2/11, 2/13, 2/14,

4/23, 6/12, 6/13, 10/51, 10/80

d.-yem > *diyem* 9/47*d.-yilu* > *diyilu* 4/71*d.-yo* > *diyo* 2/10*d.-yram* > *diyram* 9/61, 9/62*d.-yroğ* > *diyroğ* 10/32*dede* dede*d.* 3/1, 4/149, 7/4, 10/38*d.+n* 7/47*defe* defa, kez*d.* 2/1*degil* değil

<i>d.</i> 2/24, 4/6, 4/35	<i>d.+inà</i> 9/78
<i>degirman</i> değirmen	<i>diyà</i> diye
<i>d.+un</i> 3/13	<i>d.</i> 9/19
<i>değiş-</i> değişmek	<i>doğ-</i> doğmak
<i>d.-iticağ</i> 4/41	<i>d.-duğum</i> 2/13
<i>d.-iye</i> 10/103	<i>doğu</i> doğu
<i>değil</i> (bkz. değil)	<i>d.</i> 2/36
<i>d.</i> 1/5, 1/18	<i>doğsan</i> doksan
<i>delikanti</i> delikanlı	<i>d.</i> 10/38
<i>d.</i> 10/47	<i>dolàb</i> dolap
<i>dem</i> dem	<i>d.+a</i> 8/43
<i>d.+i</i> 8/35, 8/36, 8/38	<i>dòn-</i> dönmek
<i>dere</i> dere	<i>d.-ağ</i> 9/48
<i>d.+lâra</i> 9/28	<i>d.-doğ</i> 10/81
<i>d.+ya</i> 6/35	<i>d.-iydi</i> 2/9
<i>d.+yi</i> 9/58	<i>dòrt</i> dört
<i>devir</i> devir	<i>d.</i> 3/18, 4/20, 4/21
<i>d.+i > devri</i> 3/3	<i>dost</i> dost
<i>devre</i> zaman, dönem, devir	<i>d.</i> 4/13
<i>d.+lârda</i> 1/1	<i>d.+un</i> 4/126
<i>devrum</i> devrim	<i>dòşur-</i> toplamak, devşirmek, hasat etmek
<i>d.</i> 2/41	<i>d.-duğumuz</i> 1/5
<i>dib</i> dip	<i>d.-iydoğ</i> 1/1
<i>d.+a</i> 10/104	<i>d.-urdoğ</i> 1/4
<i>d.+ini</i> 10/94	<i>dovlet</i> devlet
<i>din</i> din	

<i>d.</i> 2/23	<i>d.</i> 7/46
<i>d.+lâr</i> 2/22	<i>düzlâ-</i> düzlemek
<i>düğün</i> düğün	<i>d.-mişlâ</i> 9/68
<i>d.</i> 4/13, 4/27, 4/29	<i>düzüt-</i> dizilmek
<i>d.+isa</i> 4/71	<i>d.-doğ</i> 9/58
<i>d.+uni</i> 4/1	<i>d.-icahlâ</i> 10/8
<i>duman</i> duman	e
<i>d.+un</i> 9/27	<i>ecem</i> Acem (lakap)
<i>dur-</i> durmak	<i>e.</i> 9/20
<i>d.-doğ</i> 9/2	<i>e.+a</i> 9/62
<i>d.-iye</i> 8/33, 9/9	<i>e.+inan</i> 9/4, 9/32
<i>d.-iyram</i> 6/8, 9/27, 10/55, 10/77	<i>eger</i> eğer
<i>d.-u</i> 5/3	<i>e.</i> 8/31, 8/46, 8/47
<i>d.-ullâ</i> 4/22	<i>eğdiyar</i> ihtiyar
<i>d.-urdi</i> 3/11	<i>e.</i> 6/21
<i>durum</i> durum	<i>ek-</i> ekmek
<i>d.+a</i> 4/101	<i>e.-ârdilâ</i> 10/72
<i>düş-</i> düşmek	<i>ekil-</i> ekilmek
<i>d.-di</i> 2/40, 10/104	<i>e.-iydi</i> 10/1, 10/3
<i>d.-iye</i> 2/25, 2/26	<i>ekek</i> Ekek (yer adı)
<i>duvağ</i> duvak	<i>e.+da</i> 3/1
<i>d.</i> 4/118	<i>e.+dan</i> 3/21
<i>düz</i> düz	<i>ekmek</i> ekmek
<i>d.+un</i> 9/69	<i>e.</i> 9/13, 9/43, 9/75, 10/36
<i>düz-</i> dizmek	<i>e.+i</i> > <i>ekmegi</i> 9/42
<i>d.-duğ</i> 6/18	<i>e.+lâyi</i> 10/115
<i>düzân</i> düzen	

<i>e.+ùmuz</i> > <i>ekmegùmuz</i> 9/38	<i>emin</i> Emin (kişi adı) <i>e.</i> 6/2
<i>ekseri</i> ekseri <i>e.</i> 4/140	<i>emir</i> emir <i>e.+iynan</i> > <i>emriynan</i> 4/34
<i>ekşi-</i> (bkz. eşki-) <i>e.-ye</i> 8/45	<i>emuca</i> amca <i>e.</i> 10/111
<i>el</i> el <i>e.+inan</i> 4/18 <i>e.+lâğundan</i> 4/138 <i>e.+uğun</i> 8/7 <i>e.+unda</i> 2/24, 8/6 <i>e.+ùni</i> 4/16, 4/18, 4/19, 4/112	<i>en</i> en <i>e.</i> 4/58, 10/38, 10/90
<i>elà</i> (bkz. eylà) <i>e.</i> 9/45, 9/46	<i>en-</i> inmek <i>e.-ardilà</i> 10/7 <i>e.-di</i> 5/1 <i>e.-dilà</i> 10/8 <i>e.-doğ</i> 6/36, 10/107 <i>e.-icoğ</i> 9/3 <i>e.-iytà</i> 10/8 <i>e.-mazdi</i> 9/48 <i>e.-miştà</i> 9/28
<i>elbise</i> elbise <i>e.</i> 4/93, 4/95 <i>e.+loğ</i> 4/94, 4/96	<i>erişde</i> erişte <i>e.</i> 10/114
<i>elçi</i> elçi <i>e.+la</i> 4/6, 4/90 <i>e.+loğa</i> 4/2 <i>e.+loğuna</i> 4/49	<i>erit-</i> eritmek <i>e.-ursun</i> > <i>eridursun</i> 8/23
<i>eletütyan</i> Eletutyán (yer adı) <i>e.+dan</i> 10/81	<i>ertasi</i> ertesi <i>e.</i> 4/27, 9/77
<i>elli</i> elli <i>e.</i> 7/31	<i>eski</i> eski <i>e.+dan</i> 1/17
<i>emi</i> amca <i>e.</i> 10/60, 10/93 <i>e.+nun</i> 10/87	<i>eş</i> eş <i>e.</i> 4/13

eş- eşmek

e.-amican 7/27

e.-ànda 7/19

e.-dururum 7/39

e.-icah 7/40

e.-mah 7/26

eşarp eşarp

e. 4/93

eşak eşek

e. 4/155

e.+a > *eşeğa* 9/78

e.+i > *eşagi* 4/150, 4/153

e.+inan > *eşeginan* 9/33

e.+lâğun 9/26

eşki ekşi

e. 8/54

eşki- ekşimek

e.-dicaḥsun 8/48

e.-disa 8/37

e.-ma 8/36, 8/38

et- etmek

e. 6/13, 6/14, 10/114

e.-amaz > *edamaz* 2/19

e.-an > *edan* 2/22

e.-ar > *edar* 7/48, 8/26

e.-ardoḥ > *edardoḥ* 10/68

e.-arkàn > *edarkàn* 2/19

e.-arsun > *edarsun* 8/6

e.-di 2/42, 4/68, 9/20

e.-dilà 10/53

e.-dum 6/15

e.-icahsun > *edicaḥsun* 8/48

e.-iye > *ediye* 9/19, 10/96, 10/102

e.-iylà > *ediylà* 10/74

e.-iyroḥ > *ediyroḥ* 6/37, 10/32

e.-iysun > *ediysun* 8/50

e.-mişlar 2/5

e.-sun 4/43, 4/62

e.-un > *edun* 4/155

ev ev

e. 4/56, 10/56

e.+a 4/18, 5/2, 5/3

e.+da 4/56, 4/152

e.+dan 10/44

e.+un 4/20, 4/21, 4/42, 4/129, 9/11, 10/73

e.+una 4/13, 4/17, 4/33, 4/104

e.+unda 4/10, 4/77, 4/82

e.+undan 4/13

evar- evermek

e.-aḥ 4/150, 4/153

evet evvel, önce

e.+dan 2/1

e.+i 4/105

evlàn- evlenmek

e.-icah 4/153

e.-mamişoḥ 10/46

ey iyi

e. 6/17, 8/47, 8/54, 10/76
e.+suni 3/24, 10/90

eyi (bkz. *ey*)

e. 4/126
e.+sini 10/38

eylâ öyle

e. 2/15, 2/17, 3/2, 3/23, 4/29, 5/9, 8/54,
 9/49, 10/24, 10/68, 10/89, 10/106,
 10/108

e.+si 4/66, 4/87, 4/97
e.+ysâ 7/33

ezrum Erzurum

e. 2/30

f

fabruka fabrika

f. 1/23
f.+lar 1/29
f.+ya 1/24

fadime Fadime (kişi adı)

f. 4/49

fahîrlôh fakirlik

f. 7/1

falân falan

f. 5/8

falânkes falan kişi

f.+a 4/57

fazla fazla

f. 8/31

filân filan

f. 4/57

firansuz Fransız

f.+lâr 2/23

fen fen, bilim, teknoloji

f. 1/5, 1/28

fikir fikir

f.+uma > fikruma 7/34

foţòraf fotoğraf

f.+i 2/34

g

gât- (bkz. *gât-*)

g. 7/45
g.-icağ 7/43
g.-iye 2/29
g.-iyo 2/28
g.-iyor 1/8
g.-madi 7/42

gatur- (bkz. *gâtur-*)

g.-sam 7/32

geca gece

g. 4/69, 4/137, 4/139, 4/140, 4/142,
 6/14, 10/44

geç geç

g. 1/12

geç- geçmek

g.-ar 4/100, 4/147

g.-ardoḥ 4/119

g.-aroḥ 1/4, 4/117

g.-di > **geşdi** 9/49

g.-doḥ > **geşdoḥ** 9/58, 10/107

g.-dùḫdan > **geşdùḫdan** 4/8

g.-iye 2/28

g.-miş 10/58

gelin gelin

g. 4/11, 4/16, 4/105, 4/106, 4/109,
4/127, 4/136, 4/140, 5/3, 5/5, 5/10

g.+i 4/13, 4/13, 4/22, 4/114, 4/137,
4/146, 5/1

g.+lâyi 4/116, 4/122

g.+un 4/18, 4/26

genâ gene, yine

g. 4/137, 4/155, 6/8, 10/102

genç genç

g.+i > **genci** 4/28

g.+lâri > **genşlâri** 4/12

geniş geniş

g. 3/14

geri geri

g. 9/59, 10/99, 10/101

g.+si 7/44

g.+sunda > **gerùsunda** 3/20

g.+siynàn > **gerusiynàn** 10/74

get- gitmek

g. 3/24, 9/47

g.-aḥ > **gedaḥ** 6/30, 7/33, 10/80

g.-allâ > **gedallâ** 4/9

g.-ar > **gedar** 4/6, 4/132, 7/10, 7/36,
7/37, 7/38, 8/21

g.-ardi > **gedardi** 4/69, 4/108, 4/140

g.-arditâ > **gedarditâ** 10/51

g.-ardoḥ > **gedardoḥ** 4/33, 4/42, 4/64,
9/48

g.-aroḥ 4/104

g.-arsa > **gedarsa** 7/11

g.-di 4/44, 6/7, 9/31, 9/46

g.-dilâ 4/2, 9/28, 9/32

g.-dilâr 7/3

g.-doḥ 9/3, 9/12, 9/47, 9/68, 10/91,
10/93, 10/94

g.-em > **gedem** 10/87

g.-icaḥ > **gedicaḥ** 4/107

g.-icaḥlâ > **gedicaḥlâ** 10/92

g.-icaḥsun > **gedicaḥsun** 7/26

g.-icaḥsuz > **gedicaḥsuz** 4/57

g.-icoḥ > **gedicoḥ** 4/65, 7/6, 7/7, 7/8,
7/28, 7/43, 9/56, 9/57

g.-iliye > **gediliye** 4/41

g.-ilicaḥsa > **gedilicaḥsa** 4/56

g.-ilu > **gedilu** 4/55, 4/59

g.-iye > **gediye** 4/37, 4/109, 10/6,
10/15, 10/25

g.-iysa > **gediysa** 4/141, 4/142

g.-masa 7/37

g.-maz 7/9, 7/29

g.-miş 2/8, 10/78

g.-mişlâ 9/29

g.-miye 4/48

g.-un 7/11

gey- giymek

g.-ardoh 4/32

g.-icaği 4/89

g.-icah 4/88

g.-ilicah 4/94

g.-iye 4/50

g.-ma 3/20

geyür- giydirmek

g.-urdoh 4/123, 4/126

gez- gezmek

g.-amiyram 9/61

g.-iye 10/26

gibi gibi

g. 1/5, 4/118, 9/46, 9/51, 10/18, 10/29, 10/56

gidi gidi

g. 10/105

gir- girmek

g.-iykan 4/18

giriş- girişmek

g.-dum 9/45

ğ

ğâl- gelmek

ğ. 3/19, 4/150, 9/50

ğ.-di 4/149, 4/153, 6/3, 6/7, 6/9, 6/11, 8/28, 9/51, 9/72, 9/75, 10/22, 10/33, 10/67, 10/84

ğ.-dilâ 9/35, 10/113

ğ.-doğ 4/54, 4/67, 10/54, 10/62

ğ.-dum 4/53, 6/26

ğ.-duz 10/61, 10/63

ğ.-iye 6/3, 8/34, 10/5, 10/82

ğ.-iyer 4/125

g.-iykân 7/32

ğ.-iylâ 4/49, 10/8

ğ.-iy 10/42

ğ.-iyor 2/30

ğ.-iyram 10/43

ğ.-madi 10/65

ğ.-miysun 9/60

ğ.-sun 4/19, 4/21

ğ.-ur 4/128

ğ.-urdi 3/10, 3/25, 4/105, 10/70, 10/71

ğ.-urdilâ 10/7, 10/16

ğ.-urdoh 4/65

ğâtur- getirmek

ğ.-iye 10/38, 10/73

ğ.-iylâ 4/91, 10/74

ğ.-ur 4/83

ğ.-urdi 10/18

ğ.-urdoh 3/21

ğo go (seslenme ünlemi)

ğ. 4/155

ğòlà Göle (yer adı)

ğ.+yi 2/2, 2/9

ğondar– göndermek
ğ.–miş 2/7

ğör– görmek
ğ.–miş 2/1

ğora göre
ğ. 4/101

ğorev görev
ğ. 2/25, 2/26

ğoruğ– görükmek
ğ.–mah 4/36

ğötü– (bkz. *ğötür*–)
ğ.– 3/19

ğotur– götürmek
ğ.–ah 4/12
ğ.–dilâ 5/2, 5/3
ğ.–icahsun 7/26
ğ.–icam 6/31, 7/12
ğ.–icoğ 7/28
ğ.–iye 6/3
ğ.–iylâ 4/90
ğ.–ma 4/11, 4/136
ğ.–mişdum 7/14
ğ.–miyem 6/23
ğ.–u 4/82
ğ.–ullâ 4/6, 4/13, 4/17
ğ.–urdilâ 4/138, 4/148
ğ.–ursun 1/26

ğ.–uyoruz 1/24

ğöz göz
ğ.+umdan 4/48
ğ.+umun 10/5

ğut– gülmek
ğ.–âr 4/28

ğun gün
ğ.+a 8/42
ğ.+i 4/27, 6/3, 7/6, 7/7, 7/35, 7/45,
8/33, 8/34, 9/77

ğurel Gürel (kişi adı)
ğ.+ùn 7/44

ğüşli güçlü
ğ. 2/12

ğuşloğ güçlük zorluk
ğ.+lârla 1/27

ğuveg güvey
ğ.+a > *ğuveğa* 4/22

ğuvegi (bkz. *ğuveg*)
ğ.+nun 4/25
ğ.+yi 4/22, 4/24, 4/26

ğüzel güzel
ğ. 4/137

ğ

ğatân (bkz. *ğadar*)
ğ.+ca 4/63

ğ

ğada (bkz. kadar)

ğ. 9/2, 9/42

ğadin (bkz. kadar)

ğ. 6/25

ğata (bkz. kadar)

ğ. 2/18, 4/22, 4/52

ğatan (bkz. kadar)

ğ. 8/10

h

haci huseyin paşa Hacı Hüseyin Paşa

h. 2/6, 2/10

hadi (bkz. hayde)

h. 10/87

hakki Hakkı (kişi adı)

h. 10/21, 10/27

hal hal

h.+unâ 8/28

halâ hâlâ

h. 4/27, 4/125, 10/46

halis (bkz. halis)

h. 9/57

ham hem

h. 6/37, 7/31, 7/32

hama ama, fakat

h. 1/5, 1/11, 3/17, 3/22, 7/8, 7/25,
7/28, 9/20, 10/23, 10/34, 10/38, 10/57

hamur hamur

h. 8/2

hani hani

h. 7/19

hasan Hasan (kişi adı)

h. 6/28, 6/30

havala havale, ağaca çıkılan
merdivenleri ip ile sağlamlaştırma

h. 1/5, 1/7, 1/8

havalândur– havalandırmak

h.–iye 10/103

hayde haydi

h. 3/19, 6/30, 9/60

haydelân– haydelenmek

h.–doğ 10/44

haz et– hazzetmek

h.–miş 4/154

hâzir hazır

h. 7/45

hazirlâ– hazırlamak

h.–dilâ 9/10

h.–nur 4/75

h.–r 4/137

he he, evet

<i>h.</i> 5/10	h
<i>heç</i> (bkz. <i>heç</i>)	<i>hàber</i> (bkz. <i>heber</i>)
<i>h.</i> 4/68, 9/40	<i>h.+i</i> 10/66, 10/98
<i>hekiyà</i> hikaye	<i>halà</i> teyze
<i>h.+suni</i> 4/155, 10/32	<i>h.+làra</i> 4/55
<i>helbet</i> elbet	<i>h.+làri</i> 2/4, 2/7
<i>h.</i> 7/48	<i>h.+si</i> 4/57
<i>hep</i> hep	<i>halis</i> Halis (kişi adı)
<i>h.</i> 4/104, 4/113, 4/122, 10/15, 10/72	<i>h.</i> 9/68, 9/72
<i>hepsi</i> hepsi, tamamı	<i>halüd paşa</i> Halit Paşa
<i>h.</i> 1/15	<i>h.+nun</i> 2/35, 2/36
<i>hepumuz</i> hepimiz	<i>harman</i> harman
<i>h.+un</i> 5/11	<i>h.</i> 9/68, 9/69
<i>her</i> her	<i>harp</i> harp
<i>h.</i> 2/23, 6/3, 6/22, 10/52	<i>h.</i> 2/1, 2/20, 2/21
<i>herkes</i> herkes	<i>h.+là</i> 2/1
<i>h.</i> 4/13, 4/24, 4/111, 9/31, 9/69	<i>h.+làğun</i> 2/33
<i>hudut</i> hudut	<i>has</i> ipekli kumaş
<i>h.</i> 2/5	<i>h.</i> 4/50
<i>h.+i > hudùdi</i> 2/17	<i>havli</i> havlu
<i>hùzùrlù</i> huzurlu	<i>h.</i> 4/86
<i>h.+yum</i> 7/48	<i>hàyir</i> hayır, iyilik
<i>huseyn</i> Hüseyin	<i>h.+ti</i> 4/43, 4/62
<i>h.+un</i> 7/8, 7/41	<i>heber</i> haber
	<i>h.+tidulla</i> 4/60
	<i>heç</i> hiç

h. 2/39

hers Hers (yer adı)
h.+i 2/15
h.+un 7/13

hikâret Hikaret (yer adı)
h.+da 5/11

hizmetkâr hizmetkar
h.+a 9/50
h.+i 9/18

hod Hod (yer adı)
h. 10/2
h.+daki 10/1
h.+dan 2/15, 10/8, 10/70, 10/71
h.+li 10/17

hosor Hosor (yer adı)
h. 2/16

hürmaloh hurmalık
h.+lâra 4/51

i

iç iç
i.+unâ 2/13, 2/17, 3/18, 8/29, 8/31
i.+unda 3/13, 9/27, 10/110

iç- içmek
i. 10/111
i.-ârdi 10/88, 10/89
i.-iltu 4/128
i.-irurdilâ 4/45

i.-iye 10/110
i.-iyâlâ 10/38
i.-iyram 10/109
i.-iyroh 10/19

içâri içeri
i. 9/12
i.+sindan 1/13
i.+sunda 2/33

içun için
i. 4/39, 10/40

içur- içirmek
i.-di 4/68

idara idare
i. 2/19

igirmi yirmi
i. 4/145, 6/5, 6/6

ignâ iğne
i.+ynan 4/117, 4/119

iki iki
i. 2/1, 3/25, 4/25, 4/86, 4/100, 6/4, 6/6,
7/24, 7/35, 8/1, 8/18, 8/19, 8/33, 8/34,
8/44, 10/22, 10/78, 10/85, 10/91
i.+muz > iğumuz 10/44
i.+nci 4/135, 10/108
i.+suni > iksuni 3/19

ikindi ikindi
i. 6/9
i.+dan 6/30

<i>i.+ya</i> 6/27	<i>i.+a</i> 9/48
<i>ilâri</i> ileri	<i>iri</i> iri
<i>i.</i> 1/8, 10/101	<i>i.+dan</i> 4/117
<i>ilârlâ-</i> ilerlemek, gelişmek	<i>isa</i> ise
<i>i.-duqça</i> 1/5	<i>i.</i> 4/4, 8/10
<i>i.-di</i> 1/28	<i>isim</i> isim
<i>illâ</i> illa	<i>i.</i> 2/37, 2/38
<i>i.</i> 8/48	<i>i.+i > ismi</i> 2/39
<i>ilk</i> ilk	<i>i.+lâr</i> 2/37
<i>i.</i> 1/1, 1/17	<i>iso</i> İsmail (kişi adı kısaltması)
<i>imzala-</i> imzalamak	<i>i.</i> 10/17, 10/22, 10/33, 10/38, 10/51, 10/65, 10/67
<i>i.-yamam > imzaliyamam</i> 2/10	<i>i.+dan</i> 10/66, 10/95
<i>i.-yamasun > imzaliyamasun</i> 2/11	<i>ista-</i> istemek
<i>incir</i> incir	<i>i.-cam > isticam</i> 7/8
<i>i.</i> 3/20	<i>i.-llâ</i> 4/2, 4/4, 5/6
<i>ingiliz</i> İngiliz	<i>i.-r</i> 9/67
<i>i.+lâr</i> 2/23	<i>i.-rdilâ</i> 4/148
<i>insan</i> insan	<i>i.-ye > istiye</i> 6/5, 10/109
<i>i.+i</i> 4/51	<i>i.-ysun > istiysun</i> 2/14
<i>i.+lâğun</i> 4/113	<i>i.-yroğ > istiyroğ</i> 4/34
<i>i.+lâra</i> 4/134	<i>istanbol</i> İstanbul
<i>ip</i> ip	<i>i.</i> 2/27
<i>i.+i</i> 1/2, 1/7	<i>i.+i</i> 2/28
<i>i.+inan</i> 1/1, 1/5	<i>istifa[de]</i> istifade
<i>i.+un</i> 1/4	<i>i.</i> 2/22
<i>iphan</i> İphan (yer adı)	<i>istifade</i> istifade
	<i>i.</i> 2/22

iş iş

i. 9/67

işçi işçi

i. 7/25

işda işte

i. 3/22, 3/26, 3/27, 4/29, 5/8, 6/12

işgal işgal

i. 2/5

işta (bkz. işda)

i. 4/51, 4/57, 4/66, 4/87, 4/93, 4/97,
4/103, 7/46, 8/11, 8/43, 9/49, 9/76,
10/2, 10/68, 10/72

it– yitmek

i.–ar 8/21

itik İtik (yer adı)

i.+lârdâ 10/28

itur– yitirmek

i.–di 9/25

iyi (bkz. ey)

i. 1/12

k

kağid kağıt

k. 6/11

kâra (bkz. çâra)

k. 6/4, 6/7

kendi kendi

k. 2/42, 10/85

k.+lâri 9/74

k.+nun 4/124, 4/125

kener kenar

k.+a 9/21

k.+ûni 7/15

kepça kepçe

k. 7/19, 7/40

k.+ya 7/15, 7/16

kes– kesmek

k.–duriyor 2/23

k.–sağ 7/31

ki ki

k. 1/9, 1/17, 2/5, 2/8, 2/10, 2/13, 3/5,
3/7, 3/8, 3/15, 3/25, 4/19, 4/21, 4/22,
4/60, 4/61, 4/114, 4/137, 4/149, 4/155,
5/5, 6/9, 7/4, 7/6, 7/10, 7/28, 7/41,
7/45, 7/48, 8/48, 9/39, 9/42, 9/44,
9/45, 9/48, 9/70, 10/10, 10/20, 10/24,
10/33, 10/38, 10/40, 10/49, 10/51,
10/60, 10/67, 10/80, 10/81, 10/82,
10/84, 10/87, 10/93, 10/94, 10/99,
10/104

kilo kilogram

k. 3/25

kim kim

k. 2/23, 9/73

k.+a 4/56

k.+i 10/32
k.+isa 4/58
k.+un 4/126
kimsa kimse
k. 4/147
kitti kilitli
k. 10/31

ķ

ķaġad (bkz. kaġid)
ķ. 10/32
ķamyon kamyon
ķ. 7/37
ķàra kere
ķ. 4/106
ķàzim Kazım (kişi adı)
ķ. 10/28
ķ.+a 10/42
ķòmlek gömlek
ķ. 4/85
ķòroġligil Kòroġlugil (sülale adı)
ķ.+un 4/67
ķòti kötü
ķ. 8/37
ķòy köy
k. 2/8, 4/1, 4/71, 6/35, 10/2, 10/26

ķ.+a 4/71, 6/3, 6/30, 6/31, 6/36, 9/48,
9/56, 10/92
ķ.+da 3/19, 10/75
ķ.+dan 2/6
ķ.+lâġunda 6/1
ķ.+lar 2/15
ķ.+un 4/12, 4/28, 4/145
ķuçùķ küçük
ķ. 4/7, 4/99, 4/120, 8/12, 8/25
ķùp küp
ķ.+a 1/26
ķ.+i 3/18
ķ.+inan 10/95
ķ.+lâyinan 3/18
ķùrek kürek
ķ. 7/26
ķùrt Kürt
ķ.+un > *ķùrdun* 9/11, 9/18
ķurud- kurutmak
ķ.-iye 10/96
ķ.-iylâ 10/3
ķùrùn kürün, kurna
ķ. 3/2
ķ.+da 3/9, 3/12
ķ.+ùn 3/2, 3/10
ķuruş kuruş
ķ. 9/7

ķ**ķab** kap**ķ.+a** 8/40, 8/43, 8/44**ķ.+una** 4/19**ķabart-** kabartmak**ķ.-ma** 8/2**ķaç** kaç**ķ.** 3/15**ķaçah** kaçak**ķ.** 10/12, 10/69**ķada** (bkz. ķadar)**ķ.** 9/48, 9/78**ķadar** kadar**ķ.** 1/10, 2/30, 8/44**ķada** (bkz. ķadar)**ķ.** 8/16, 8/43**ķadi** (bkz. ķadar)**ķ.** 9/26**ķadin** (bkz. ķadar)**ķ.** 3/2, 3/6, 6/13, 10/26**ķafa** kafa**ķ.+ya** 3/16**ķağad** (bkz. kağid)**ķ.** 10/50**ķah-** kalkmak**ķ.-amiyram** 9/37**ķ.-ardoğ** 3/15**ķ.-doğ** 9/56**ķal-** kalmak**ķ.-an** 7/44, 8/45, 9/77**ķ.-di** 9/31**ķ.-iyo** 2/9**ķ.-iymiş** 2/8**ķ.-miş** 2/3, 3/25**ķ.-urdi** 3/12**ķ.-urdilâ** 10/16**ķamyonet** kamyonet**ķ.** 7/30**ķânun** kanun**ķ.** 2/42**ķ.+lâğuni** 2/42**ķapat-** kapatmak**ķ.-doğ** 6/34**ķ.-ùroh** > **ķapadùroh** 4/26**ķapi** kapı**ķ.** 10/31, 10/33, 10/59**ķ.+lâyi** 6/34**ķ.+nun** 4/20, 9/18**ķ.+suna** 4/54**ķ.+sunda** > **ķapusunda** 10/13, 10/82**ķ.+ya** 10/49**ķar** kar**ķ.** 10/30**ķ.+imiş** 10/23

karaağagil Karaağagil (sülale adı)

k.+un 4/49

karakol karakol

k. 10/79

k.+da 10/75

karat karar

k. 4/3, 8/11

k.+i 4/4

k.+isa 8/47

karalàn- kararmak

k.-ur > k.-u 4/121

kari karı

k. 4/31, 4/38

k.+la 4/9, 4/49, 4/65, 4/138

k.+ya 4/38

kariş- karışmak

k.-duriysun 8/20

k.-durursun 8/25, 8/27, 8/30

k.-uroh 4/61

kars Kars

k.+a 10/25

k.+da 2/3

k.+i 2/2

karşilâş- karşılaşmak

k.-miş 2/1

kartal kartal

k. 9/51

karun karın

k.+umuzu > karnumuzu 9/76

kaş kaş

k.+lâğuna 4/120, 4/121

kaşoh kaşık

k. 4/14, 4/15, 8/25, 8/25, 9/20

k.+a > kaşoğa 4/16

k.+i > kaşoği 4/16, 8/18, 8/19

k.+lârinan 9/16

kat kat

k. 4/93

kat- katmak

k. 8/5

k.-arsun 8/29

k.-em 10/20

k.-dun 8/27

k.-icahsun 8/12, 8/13

k.-iysun 8/46

kata (bkz. kadâr)

k. 9/47

katar (bkz. kadâr)

k. 1/12

kavil kavil

k.+iynan > kavliynan 4/34

kavurma kavurma

k.+yi 8/22

kayın kayın

k.+um > kaynum 10/45

kayir– kayırmak

k.–doḥ 6/33

kaymaḥ kaymak

k. 8/34

k.+i > kaymaḡi 8/9, 8/12

k.+uni > kaymaḡuni 8/39

kayna– kaynamak

k.–di 8/14, 8/16, 8/17

k.–dicaḥsun 8/15

k.–diysun 8/52

k.–yḡàṇ > kayniyḡàṇ 8/12

kaynana kaynana

k. 4/114, 4/131, 5/5, 5/8

k.+dan 4/130

k.+ḡun 4/107, 4/112

k.+là 4/109

k.+nun 4/108

kayri gayrı

k. 10/38

kazan kazan

k. 4/14, 4/15

k.+un 4/14, 4/15, 4/16

kazan– kazanmak

k.–di 2/40

kazma kazma

k. 7/26

kir– kırmak

k.–arsun 8/31

k.–icaḥ 4/16, 4/17

k.–ma 1/20, 1/21, 1/22

kirḥ kırk

k. 2/3

kirit– kırılmak

k.–masun 1/9

kirmaḡi kırmalı, pilili

k. 4/50

kiroḥ kırık

k. 9/40

kış kış

k.+imiş 10/23

k.+in 10/16

k.+un 10/30, 10/42, 10/77

kıymetli kıymetli

k. 5/7

kiz kız

k. 4/80, 4/82, 4/104, 4/133, 4/134,

4/137, 4/147

k.+am 4/52

k.+i 4/2, 4/4, 4/10, 4/33, 4/34

k.+lari 10/32

k.+un 4/13, 4/35, 4/42, 4/91, 4/92

kizar– kızarmak

k.–maḥ 8/26

kizilcoh kızılıcık

k. +un > **kizilcoğun** 9/6, 9/7

koca koca

k. +si 6/28

kocaman kocaman

k. 10/4

kolayloh kolaylık

k. +lâ 1/28

komşu komşu

k. +lâğun 4/77

k. +m 6/29

k. +nun 4/126

konah konak

k. 10/18, 10/19, 10/38, 10/40

k. +a > **konağa** 9/5, 10/29

k. +una > **konağuna** 9/57

koni komşu konu komşu

k. +nun 4/126

konus- konuşmak

k. -iylâ > **konişiyâ** 10/50

koş- koşmak

k. -iylâ 9/68, 9/69

koy- koymak

k. -allâ 4/14, 4/14

k. -ardilâ 4/15

k. -ardoğ 3/14, 3/18

k. -arsun 8/9, 8/11

k. -dilâ 9/16

k. -doğ 10/34

k. -dum 9/8

k. -dun 8/12

k. -icam 7/18

k. -iysun 8/32, 8/40, 8/43, 8/47

koyun koyun

k. 7/31, 7/35

k. +lâr 7/32

kumandan Komutan

k. +i 2/36

kumaş kumaş

k. 4/94, 4/96

kur- kurmak

k. -di 2/42

k. -doğ 1/5

kurtarmayıçun kurtarmak için

k. 2/26

kuru- kurumak

k. -miş 9/43

kuşan- kuşanmak

k. -urdoğ 4/32

kuy dokuma tezgahı

k. +un 3/20

ķ

ķiravat kravat

k. 4/85

koṭiqlàn– yuvarlanıp gitmek

k.-iyram 4/52

ı

lâzud mısır

ı. 8/1

leçek baş örtüsü

ı.+i > *leçegi* 4/117

legençâ leğen

ı.+ya 8/32

lenger lenger

ı.+inan 9/13

lira lira

ı. 6/5, 6/6, 7/25, 9/8

ı.+loḥ 6/39

ı.+ya 6/12, 7/21, 7/22, 7/27

ı.+yi 6/6, 6/31

ı.+yinan 6/39

lor lor

ı. 8/52, 8/53, 8/54

ı.+i 8/54

luḥum lokma

ı. 4/73

m

macor Macor (yer adı)

m.+a 7/14

mal mal

m. 7/19, 7/26

m.+â 3/22, 3/26

m.+i 6/33

mehit vakit, zaman

m.+i > *mehli* 6/9, 10/59

mehlâ mahalle

m.+dan 4/31

m.+nun 4/51

memleket memleket

m. 2/1

m.+a 2/31

m.+du 2/13

m.+i 2/19, 2/26, 2/40

m.+umdu 2/13

mendit mendil

m. 4/85

merdevan merdiven

m.+a 1/5

m.+i 1/8

m.+lâri 1/5

m.+nan 1/6

m.+suz 1/1

meselâ mesela

m. 6/21

metre metre

m. 7/12, 7/29

mevsum mevsim

m. 1/10, 1/11

meydan meydan
m.+a 9/75, 10/104

mihdat Mikdat (kişi adı)
m. 10/112
m.+un 10/80

millet millet
m.+i 3/40
m.+un 4/23

misafir (bkz. musafir)
m. 9/5

misur mısır
misur 8/24, 8/25

moroh mehlâ Moruk Mahalle (yer adı)
m.+ya 4/67

müdded müddet
m. 2/18

muğibbi Muhibbi (kişi adı)
m. 10/99

münasip münasip
m.+lâğun 4/77

muro alaca ve koyu renkli eşek
m.+ya 9/78

musa Musa (kişi adı)
m. 7/41

musafir misafir
m. 6/14, 6/15

müstahaḥ müstahak
m. 9/54

mutiş müthiş
m. 10/88

n

nâ ne
n. 2/18, 4/47, 4/76, 4/95, 7/5, 8/10, 9/19, 9/47
n.+du 6/24, 10/83
n.+yisa 3/4, 6/39
n.+yisa 4/123, 6/15, 6/36, 10/34, 10/38, 10/41, 10/48, 10/53, 10/107

nabuz nabız
n.+uni > *nabzuni* 2/31

nacaḥ nacak
n. 3/3
n.+inan > *nacağinan* 3/2

namaz namaz
n.+i 10/59

nâra nara
n. 10/54

nâsi nasıl
n. 2/14, 3/5, 9/45, 9/50, 10/104

nasil (bkz. nâsi)
n. 4/3, 4/4

ne (bkz. nà)

n. 1/12, 4/61

nene nene

n.+nun 4/49

n.+yinan 3/1

n.+ynàn 4/149

nera nere

n.+dan > nerdan 10/61

neşberloḡ rençberlik

n. 6/37

nişan nişan

n. 4/5, 4/6, 4/7, 4/8, 4/9, 4/41, 4/84,
4/98, 4/99, 4/102, 4/103, 4/125, 4/132

n.+a 4/9

n.+i 4/83

n.+un 4/133

n.+uni 4/82

niyà niye, neden

n. 2/11, 6/24, 7/9, 9/60, 9/64, 10/63,
10/71, 10/100

niye (bkz. niyà)

n. 9/63

nòcol- nice olmak

n.-dilà 10/49

n.-duz 9/36

normal normal

n.+i 8/33

o

o o

o. 1/5, 1/7, 1/11, 1/12, 1/21, 1/26,
2/15, 2/25, 2/33, 2/38, 3/3, 3/20, 4/4,
4/16, 4/51, 4/56, 4/58, 4/63, 4/68,
4/73, 4/99, 4/113, 4/121, 4/139, 4/152,
5/10, 6/5, 6/6, 6/10, 6/28, 7/15, 7/18,
7/20, 7/26, 8/12, 8/45, 8/52, 9/11,
9/24, 9/50, 9/56, 10/3, 10/12, 10/13,
10/14, 10/24, 10/37, 10/42, 10/45,
10/55, 10/68, 10/81, 10/88, 10/92

o.+nà 3/4, 4/110, 9/45, 9/65

o.+nda 8/25

o.+ndan 1/20, 1/26, 2/19, 2/31, 3/5,
3/6, 4/5, 4/22, 4/24, 4/29, 4/31, 4/65,
4/69, 4/75, 4/86, 4/100, 4/102, 4/108,
4/112, 4/113, 4/114, 4/115, 4/120,
4/123, 4/127, 4/128, 4/132, 4/146,
4/147, 4/155, 5/5, 5/9, 7/35, 8/17,
8/28, 8/30, 8/39, 8/45, 8/50, 9/56,
10/7, 10/98

o.+ndan > onnan 4/8, 7/8

o.+ni 1/26, 2/7, 4/20, 4/58, 4/90,
4/154, 8/39, 8/40, 8/47, 8/53, 10/96

o.+nu 3/13, 3/26, 7/35, 9/24

o.+nun 1/13, 1/18, 3/12, 3/20, 3/27,
4/126, 8/34, 8/35, 8/38, 9/30, 10/73

obir öbür

o. 3/11, 7/45, 9/56

o.+i > obiyi 3/7

o.+ùnà 4/64

o.+undan 8/1

ocaḥ ocak
o.+i > **ocaḡi** 10/57

odun odun
o. 4/15

ofis ofis (Toprak Mahsulleri Ofisi)
o. 6/39
o.+dan 6/37

oḡ ön
o.+umuza 9/16
ò.+ùnà 4/107, 4/108, 4/112, 4/147,
 9/51, 10/5

oḡdar (bkz. oḡdar)
o.+a 10/78

oḡdar Oḡdar (yer adı)
o. 3/14
o.+i 2/15
o.+ti 9/30, 9/31
o.+tiya 9/39

oḡlàn oḡlan
o. 4/80, 4/81, 4/82, 4/104, 4/137,
 4/149, 4/152, 4/153
o.+a 4/34
o.+i 4/150, 4/153
o.+un 4/13, 4/82, 4/93

oḡul oḡul
o.+um > **oḡlum** 6/12, 7/31

oḡur Ohur (yer adı)
o. 2/16
o.+i 2/17

oḡüz öküz
o. 6/2, 6/18, 6/19, 6/37
o.+i 6/16
o.+làra 6/3, 6/5, 6/13
o.+làyı 6/12
o.+un 6/17, 6/23

oḡ- (bkz. oḡ-)
o.-doḡ 9/5

oḡ- olmak
o. 7/45
o.-aràḡ 1/10
o.-di 6/26, 8/44
o.-icaḥ 7/26, 9/70
o.-iye 5/10, 8/51, 8/52, 8/53
o.-maduḡundan 2/37
o.-maḥ 2/31
o.-maz 7/31, 8/54
o.-miş 4/41
o.-ullà 10/112
o.-ur 1/12, 2/1
o.-ur > **o.-u** 4/27, 4/70, 4/72, 4/80,
 4/119, 8/19, 8/37, 8/54, 8/54, 10/37
o.-uyo 4/58
o.-ùyor 2/19

òlçek ölçek
ò. 8/1

oĥâr onlar

o. > **oĥâ** 2/5, 2/12, 4/60, 4/61, 4/92, 5/6, 9/32, 10/7, 10/38, 10/101

o.+a 4/59, 10/23

o.+da 1/19

o.+i 8/43

o.+inan 2/30

o.+inan > **oĥâyinan** 4/53

o.+un > **oĥaĥun** 4/52

omer Ömer (kişi adı)

o. 10/60

on on

o. 1/10, 4/13, 4/31, 4/145, 7/35, 8/42, 9/8, 10/29

o.+unci 1/10

onbaşi onbaşi

o. 10/75, 10/84, 10/91, 10/97, 10/108

o.+siydi 10/79

onlâr (bkz. oĥâr)

o.+i 9/71

òp- öpmek

ò.-ârsun 4/112, 4/113

ora ora

o.+da 4/113, 4/127, 9/18, 9/49

o.+da > **orda** 4/43, 4/45, 4/90, 4/120, 7/23, 7/37, 7/39, 8/33, 9/3, 9/6, 9/76, 9/77, 9/78, 10/3, 10/9, 10/30, 10/44

o.+daki > **ordaki** 4/83

o.+dan > **ordan** 1/8, 1/24, 2/9, 3/10, 3/24, 4/17, 4/64, 4/67, 4/69, 4/106, 7/13, 7/14, 7/31, 9/5, 10/8, 10/11, 10/19, 10/116

o.+lâri 2/2

o.+layi 7/26

o.+ya 4/15, 10/8, 10/72

o.+ya > **orya** 7/45

o.+ya > **oyra** 1/6, 3/2, 4/138, 6/25, 7/12, 7/26, 7/36, 10/7, 10/22, 10/82

o.+yi 7/39

orĥa- uğramak

o.-mişlâr 2/8

òrĥat- öğretmek

ò.-em > **òrĥadem** 8/22

ornek örnek, çeşit

o. 1/5

orta orta

o.+suna 4/129

o.+sunda 8/7, 9/68, 9/69, 10/30, 10/42

ortaloh ortalık

o. 6/27

ört- örtmek

ò.-ardoĥ 4/118

örtün- örtünmek

ò.-urdoĥ 4/32

osmanli Osmanlı

o. 2/7

o.+nun 2/22

otür– oturmak

o.–doḥ 10/57

o.–duḡi 2/27

o.–iye 9/18, 10/102

o.–iyram 10/82

o.–iyroḥ 10/30

o.–maz 5/4, 5/5

o.–sun 5/5, 5/8

o.–ur 5/9

o.–uroḥ 4/104

o.–ursun 4/112, 4/129

otütür– oturtmak

o.–ullà 4/115

o.–un 4/114

ov– oymak

o.–mişlâ 3/2

ova ova

o.+nun 9/68

öylâ (bkz. eylâ)

ò. 7/46

oyna– oynamak

o.–r 4/28

o.–ye > *oyniye* 10/50

o.–yroḥ > *oyniyroḥ* 10/32

p

padişah padişah

p. 2/7, 2/19

p.+i 2/7

p.+un 2/42

p.+un > *padişahun* 2/27

paket paket

p.+i 10/110

paḥ pak

p. 4/32

para para

p. 10/74

p.+siynan 10/39

p.+yi 4/109, 9/8

parça parça

p. 7/36

parlât– parlatmak

p.–ur > *parlâdur* 4/121

paşa paşa

p. 2/6, 2/10, 2/35

pay pay

p. 8/1

pempe pembe

p. 4/50

peş peş

p.+una 4/52

peyğamber peygamber

p.+un 4/34

peynir peynir

p. 8/22, 8/37, 8/50, 8/51, 9/75

p.+i 8/27, 8/29, 8/52

p.+inan 8/28, 9/76

piḥap pikap

p. 7/8

piḳap (bkz. piḥap)

p.+inan > *piḳabinan* 7/29

ḳ

paḡ baḡ

p. 7/35

paḡir- baḡırmak

p.-iye 6/19

p.-maya 6/18

paḡlâ- baḡlamak

p.-maḥ 1/7, 1/8

p.-roḥ 1/2, 1/3

p.-yorsun 1/9

pât bal

p. 4/47

p.+ùn 3/15

poşet Poşet (yer adı)

p.+â 10/42, 10/51

r

rabiya Rabia (kişi adı)

r. 4/68

rampa rampa

r.+ya 9/58

remetloḥ rahmetlik

r. 6/39

reng renk

r.+i 3/17

rus Rus

r.+a 2/8

r.+lâr 2/2

r.+un 2/11

rusdem Rüstem (kişi adı)

r. 10/87, 10/93

rüstem (bkz. rusdem)

r. 10/38

rûsya Rusya

r. 2/20

r.+nun 2/13

r.+ya 2/9

s

saat saat

s. 7/23, 7/24

s.+inan 7/20

s.+ûni 7/22

sabah sabah

s. 4/70, 10/59

s.+dan 3/15, 6/16, 7/43, 10/59

sabah (bkz. sabah)

<i>s.+a</i> > <i>sabbağa</i> 9/2, 9/26	<i>s.</i> 4/78
<i>saçilâ</i> Saçila (yer adı)	<i>saman</i> saman
<i>s.+ya</i> 7/37	<i>s.+i</i> 9/26
<i>sağ</i> sağ	<i>samilet</i> Samilet (yer adı)
<i>s.</i> 4/18	<i>s.+un</i> 10/48
<i>sağdic</i> sağdıç	<i>samimi</i> samimi
<i>s.+i</i> 4/25	<i>s.</i> 10/76
<i>sahâb</i> sahip	<i>samson</i> Samsun
<i>s.</i> 2/31	<i>s.+â</i> 2/29
<i>s.+i</i> 4/56, 10/38	<i>sân</i> sen
<i>s.+lâğuna</i> > <i>sahaplâğuna</i> 10/18, 10/19, 10/40	<i>s.</i> 7/45, 9/64, 9/65, 10/20, 10/111
<i>sahlâ-</i> saklamak	<i>s.+a</i> 4/1, 9/54, 9/73
<i>s.-yroğ</i> > <i>sahtiyroğ</i> 6/37	<i>s.+un</i> 3/15
<i>sâki</i> seki	<i>sariğamiş</i> Sarıkamış (yer adı)
<i>s.+si</i> 10/56	<i>s.</i> 2/9
<i>sağat</i> sakal	<i>sar-</i> sarmak
<i>s.</i> 9/11	<i>s.-ardi</i> 10/89
<i>salâçur</i> Salaçur (yer adı)	<i>s.-miş</i> 10/94
<i>s.</i> 6/1	<i>sat-</i> satmak
<i>sâlânik</i> Selanik	<i>s.-ah</i> 4/150, 4/153
<i>s.</i> 2/24	<i>s.-doğ</i> 9/6, 9/7, 9/77
<i>s.+da</i> 2/24	<i>s.-iliye</i> 10/13
<i>salata</i> salata	<i>say-</i> saymak
<i>s.+ya</i> 3/5	<i>s.-mah</i> 4/58
<i>salon</i> salon	<i>sâyep</i> sayep, için
	<i>s.</i> 9/65

seç- seçmek, ayırmak

s. 3/24

s.-**arsun** 1/13

s.-**ariz** 1/16

sefer sefer

s.+**a** 4/11, 6/8

sekiz sekiz

s. 7/35, 9/8

seksen (bkz. seksàn)

s. 10/38

seksàn seksen

s. 7/21, 7/22, 7/25

selim Selim (yer adı)

s.+**un** 9/3

sene sene

s. 2/3, 4/100

sep- serpmek

s.-**arsun** 3/5

sepet sepet

s.+**un** 3/18

serin serin

s. 3/16

sihîl- sıkılmak

s.-**mişlâ** 9/29

siğara sigara

s. 10/19, 10/38, 10/88

s.+**yi** 9/21

siğara (bkz. siğara)

s. 10/102, 10/104, 10/108

s.+**suni** 10/108

sîl- silmek

s.-**di** 9/53

simsiyah simsiyah

s. 9/43

sini sini

s.+**yi** 4/129

sira sıra

s. 4/128

siz siz

s.+**a** 7/48, 10/40

s.+**un** 4/34, 7/45

soğâ (bkz. sonra)

s. 3/5, 3/6, 4/5, 4/17, 4/22, 4/24, 4/29,
4/31, 4/65, 4/75, 4/102, 4/108, 4/112,
4/113, 4/114, 4/115, 4/120, 4/123,
4/127, 4/128, 4/146, 4/147, 4/155, 5/5,
5/9, 8/17, 8/30, 8/39, 8/45, 4/50, 9/56,
10/7

soğuh soğuk

s.+**dan** 9/29

somin somun

s. 9/46

son son

s.+unda 9/53

s.+undan 1/10

sonra sonra

s. 1/5, 1/20, 1/22, 2/19, 2/31

sora (bkz. sonra)

s. 6/30

sorġa (bkz. sonra)

s. 4/8, 4/86, 4/100, 4/132

soy soy

s. 2/37, 2/38, 2/39

sòz söz

s. 4/6, 4/30, 4/40, 4/56

su su

s. 3/17, 7/13, 8/12, 8/13, 8/14, 8/17, 9/14

s.+ya 3/17

s.+yi 3/4, 3/8, 7/15, 7/17

s.+yu 7/45

s.+yuni 1/26, 4/20

su kavuşumu Su Kavuşumu (yer adı)

s.+ndan 2/9

sùd süt

s.+i 8/32, 8/48

sùlbiye Sülbiye (kişi adı)

s. 4/49

sùr- sürmek

s.-allà 4/20

s.-aroh 4/121

sùsta- süslemek

s.-rdità 4/144

s.-rdoĥ 4/123

s.-rdum 4/116, 4/122

süz- süzmek

s.-arsun 1/26

§

şà (bkz. şey)

ş. 10/105, 10/106

ş.+ya 4/88

şart şart

ş.+iytâ 2/17

şaş- şaşmak

ş.-di 10/100

şe (bkz. şey)

ş. 3/23, 4/124, 7/48, 9/40, 9/41, 9/49, 10/19

ş.+là 4/87, 4/89

ş.+lâr 4/97

şeker şeker

ş. 4/46

şerbet şerbet

ş. 4/45, 4/127

şey şey

ş. 4/16, 4/84, 4/109, 6/17, 7/35

ş.+à 9/39, 10/34

ş.+da 3/12

ş.+dan 10/94

ş.+i 3/13, 3/14, 4/28, 6/38

ş.+inan 4/105

ş.+li 5/7

ş.+un 4/134, 6/22, 6/28

ş.+unà 10/35

şimdi şimdi

ş. 1/16, 1/28, 1/29, 2/34, 3/1, 3/8, 3/13, 3/23, 4/48, 4/67, 4/69, 4/103, 4/109, 4/133, 6/20, 6/31, 7/2, 7/36, 7/37, 7/41, 7/47, 8/22, 8/48, 8/51, 9/4, 9/10, 9/17, 10/5, 10/12, 10/13, 10/20, 10/22, 10/27, 10/41, 10/51, 10/100, 10/112

ş.+k 1/23

ş.+ki 3/20

şirâti peynir suyu

ş.+yi 8/52

t

tabağa tabaka

t.+suna 10/89

tac taç

t. 4/118

tağ- takmak

t.-iye 4/109

tamam tamam

t. 8/3

t.+du 8/28

tâne tane

t. 2/23, 4/14, 4/15, 4/31, 4/74, 4/85, 4/86, 4/93, 4/145, 4/149, 5/6, 5/11, 6/2, 7/31, 8/2, 8/31, 8/41, 10/29, 10/35, 10/40, 10/85

tani (bkz. tane)

t. 8/5, 9/30

tarih tarih

t.+uni 2/18

tarlâ tarla

t.+lâra 10/1, 10/3

taş taş

t.+ilâ 1/20

t.+inan 1/22

tay tay

t.+i 9/9

t.+uni 9/6, 9/7

te ta

t. 9/28, 10/25

tekrar tekrar

t. 2/20, 2/21

temennâ temenna, gelin selamı

t. 4/106, 4/110

temuz temiz

t. 4/32

tencerà tencere

t.+ya 8/9

tepe tepe, uç

t.+suni 1/8

t.+yi 1/9

tepsi tepsi

t.+yi 9/51

teref taraf

t.+i 4/82, 4/104, 4/133, 4/134, 4/137

t.+umuzi 2/23

t.+una 2/9

t.+undan 4/80, 4/147

t.+uni 4/137

teşti teşt

t.+dan 3/11

t.+ya 3/10, 3/11

tik- dikmek

t.-ilmamiş 4/125

t.-ilu 4/127

tikil- dikilmek, beklemek

t.-ursun 4/113

tòk- dökmek

t.-allà 4/20, 4/21

t.-ar 4/9

t.-ardoğ 1/17, 3/6

t.-arsun 1/26, 8/24

t.-iysun 8/53

toplà- toplamak

t.-di 2/40

t.-duğumuz 1/13

t.-rsan 1/12

toplàn- toplanmak

t.-icalı 4/103

t.-maya 4/128

t.-mişdoğ 10/29

t.-mişlà 10/22

t.-ur 1/10, 4/145

toprağ toprak

t. 3/14, 6/38

t.+dan 3/5

t.+du 3/27

torba torba

t. 10/9

t.+dan 1/26

t.+làğuni 10/10

t.+lara 1/17

t.+si 1/18

t.+sundaki 9/26

t.+suni 9/71

torbaloğ Torbalık (yer adı)

t. 10/11

t.+a > torbaloğa 10/8

t.+da 10/6, 10/16

toroğ kesilmiş çam ağacı tepesi

t. 7/31, 7/32

tòrun torun

t.+um 7/2

toz toz

t.+i 8/2

tumb tarla sınırındaki sırt

t.+a 10/94

tùccar tüccar

t. 6/3

tùfenk tüfek

t. 10/15

t.+i > *tùfengi* 10/23

tùkad- tüketmek

t.-anà 10/26

tùқан dükkan

t.+da 9/6

t.+un 10/13

tùқан- tükenmek

t.-di 9/38

t.-icah 9/48

tùt tül

t. 4/118

tùlbent tülbent

t.+dan 4/117

t.+i 4/117

tùrki türkü

t. 10/32

tùrkiya Türkiye (yer adı)

t.+ya 2/9

t.+nun 2/17, 2/24

tùt dut

t. 3/13

tut- tutmak

t. 10/97

t.-ardilà 4/138

tùtùn tütün

t. 10/1, 10/3, 10/13, 10/18, 10/95,
10/110

t.+i 10/72, 10/89

t.+làyi 10/19

t.+un 10/3, 10/38, 10/90

tùtùnci tütüncü

t.+là 10/5, 10/6

tuvalet tuvalet

t.+un 3/20

‡

‡àğ dağ

‡. 6/1, 9/48

‡.+un 6/13

‡.+unda 9/2, 9/25

‡àğil- dağılmak

‡.-di 7/13

‡.-u 4/23, 4/127

‡.-ullà 4/29

ṭàḡul- (bkz. ṭàḡil-)

t.-masundan 2/22

ṭal dal

t.+undan 7/31

ṭàṣ taş

t. 3/13

ṭaṣi- taşımak

t.-doḡ 9/72

ṭâṭli tatlı

t. 3/16, 3/27, 8/48

t.+si 4/47

t.+sundan 8/46

ṭavar davar

t.+unlâ 6/28

ṭoḡ- doğmak

t.-an 2/24

ṭolân- dolaşmak

t.-ur 4/74

t.-ürdoḡ 4/65

ṭoldur- doldurmak

t.-doḡ 9/71

t.+urdi 10/89

t.-urdoḡ 3/4

ṭoli dolu

t. 10/30

ṭolma biber dolması

t. 4/76

ṭon- donmak

t.-icoḡ 9/27

ṭorḡa- doğramak

t.-nili 8/27, 8/29

ṭoy- doymak

t.-sunlâ 10/10

ṭoyür- doyurmak

t.-doḡ 9/76

t.-dum 6/16

ṭuz tuz

t. 3/5, 8/3, 8/16

u

ùcuz ucuz

ù.+a 7/19

uç üç

ù. 4/106, 7/35, 8/19, 9/20

u.+ùnci 4/11, 6/8

ù.+ùnciya 4/136

u.+unda 1/4

ufah ufak, küçük

u.+dan 4/98

u.+i > *ufaḡi* 1/15

u.+lâri 1/13

u.+uni > *ufaḡuni* 1/16

ufat- ufalamak

<i>u.-mişlâ</i> 9/13	<i>uzah</i> uzak
<i>uğur</i> uğur	<i>u.+isa</i> > <i>uzağisa</i> 4/143
<i>u.+li</i> 4/43, 4/62	<i>uzan-</i> uzanmak
<i>uğurlâ-</i> uğurlamak	<i>u.-ursa</i> 8/31
<i>u.-dum</i> 10/116	<i>üzüm</i> üzüm
<i>umuz</i> omuz	<i>ù.</i> 3/2, 3/2, 4/47
<i>u.+lâğuma</i> 10/97	<i>ù.+i</i> 3/4, 3/6
<i>u.+unda</i> 10/15, 10/23	<i>ù.+umuz</i> 3/1
<i>un</i> un	<i>uzun</i> uzun
<i>u.</i> 4/19, 8/18, 8/28	<i>u.</i> 10/99
<i>u.+i</i> 8/1, 8/24	v
<i>u.+u</i> 8/21	<i>va</i> (bkz. var)
<i>u.+uni</i> 8/17, 8/25	<i>v.</i> 2/35
<i>unût-</i> unutmak	<i>vadi</i> vadi
<i>u.-mam</i> 4/68	<i>v.+siynan</i> 2/9
<i>üst</i> üst	<i>vahdeddun</i> Vahdettin (kişi adı)
<i>ù.+a</i> 4/124	<i>v.</i> 2/19
<i>ù.+i</i> 4/125, 4/126	<i>vahîit</i> vakit
<i>ù.+ùnâ</i> 3/6, 9/15	<i>v.</i> 10/58
<i>ù.+ûna</i> > <i>ùssûna</i> 4/14, 4/15	<i>var</i> var
<i>ù.+ûnda</i> 4/16	<i>v.</i> 1/29, 2/16, 2/34, 3/1, 3/13, 3/20,
<i>ù.+ûni</i> 4/123	5/11, 6/1, 6/2, 6/28, 7/2, 7/5, 8/35,
<i>usulet</i> usulet	8/36, 8/38, 9/30, 9/41, 9/44, 10/38,
<i>u.+inan</i> 9/50	10/75, 10/110
<i>uy-</i> uymak	<i>v.+idi</i> 7/1, 10/17, 10/21, 10/27, 10/60
<i>u.-di</i> 7/33	<i>v.+imiş</i> 2/6
<i>u.-iysa</i> 4/126	<i>v.+isa</i> 4/47, 4/126

vazife vazife

v. +*ynàn* 10/78

ver- vermek

v. 6/12, 10/108

v. -*di* 6/11

v. -*disa* 4/3

v. -*doḥ* 4/44

v. -*dum* 5/8, 10/40

v. -*em* 10/40

v. -*icoḥ* 4/22

v. -*icam* 7/17

v. -*ilicaḡi* 4/41

v. -*ilmiş* 4/40

v. -*ilu* 4/79

v. -*ilurdi* 4/30

v. -*iyē* 6/6

v. -*iyà* 10/9, 10/10

v. -*iyor* 1/24

v. -*iyoruz* 1/24

v. -*masun* 9/66, 9/67

v. -*miş* 4/61

v. -*mişsa* 4/76

v. -*miye* 6/6, 6/38

v. -*sun* 9/67

v. -*ùllà* 4/5

vur- vurmak

v. -*icaḥsun* 8/17

v. -*ur* 4/25

v. -*uroḥ* 7/37, 7/38

y

ya ya

y. 3/23, 3/25, 5/7, 7/8, 8/11, 9/50, 10/7, 10/20

yac Yac (yer adı)

y. +*da* 10/21, 10/30

y. +*dan* 10/62

yaya yaya

y. 9/48

yaḡ yaḡ

y. 9/15

y. +*a* 8/24

y. +*da* 8/4

y. +*ì* 1/17, 1/24, 1/25, 8/21, 8/23, 8/31, 9/15

y. +*un* 8/29

y. +*unḡundan* 8/54

yaḡli yaḡlı

y. 4/121

yaḡloḥ yaḡlık

y. +*a* > *yaḡloḡa* 1/16

y. +*uni* > *yaḡluḡuni* 1/13

yaḥ- yakmak

y. -*aroḥ* 4/120

y. -*di* 9/21

y. -*doḥ* 9/26, 10/57

yaḥalà- yakalamak

y. -*di* 10/15

- y.-nmazdilâ* 10/68
y.-ye > *yahâliye* 10/12
- yahîn* yakın
y. 4/58
y.-lâyi 4/146
- yahînlân-* yaklaşmak
y.-di 6/27
- yalâğuz* yalnız, tek
y. 6/8
- yalnız* yalnız, ancak
y. 2/4
- yan* yan, taraf
y.+i 1/26, 9/56, 10/92
y.+ki 10/94
y.+ûmdan 6/7
y.+ûna 4/14, 4/26, 10/80, 10/87,
10/107
y.+undan 3/10
- yanbegi* yamacın enine
y. 4/51
- yane* yani
y. 2/5, 2/39, 4/39, 4/40, 4/87, 4/94,
7/48, 8/17, 8/42, 10/109
- yani* (bkz. yane)
y. 1/15, 6/38
- yao* yahu
y. 9/36
- yap-* yapmak
y.-ah 7/45
y.-di 2/41
y.- mişlâ 3/2
- yâpi* yapı
y.+nûn 7/44
- yapîl-* yapılmak
y.-arak 4/13
y.-iyor 1/28
y.-u 4/6, 4/8
y.-ur 4/5
y.-urdi 1/27
- yaprah* yaprak
y.+lâvuni 10/3
- yardum* yardım
y. 6/13
- yardur-* yardırmak
y.-mam 7/25
- yari* yarı
y.+siynân 10/73
y.+suni 10/73
- yarun* yarın
y. 4/41
y.+un 8/41
- yasah* yasak
y. 10/14
- yaş* yaş

- y.+unda* 10/38
- yaşa-* yaşamak
y.-ylà > *yaşıylà* 2/18
- yat-* yatmak
y.-doḥ 6/15, 10/58
y.-icaḥ 10/41
y.-iye 4/152
y.-iylà 4/151
- yataḥ* yatak
y.+da 4/151
- yay-* yaymak
y.-ilicaḥ 8/43
y.-iysun 8/44
- yayoḥ* yayık
y. 8/43
- yaz-* yazmak
y.-iye 6/12, 6/13
- yazma* yazma, baş örtüsü
y. 4/93
- ye-* yemek
y. 9/50
y.-cam > *yicam* 9/24
y.-doḥ 10/86
y.-di 9/20
y.-dilà 10/115
y.-durma 3/22
y.-durur 4/133, 4/134
y.-dururdoḥ 3/26
- y.-llà* 9/55
y.-madun 9/64
y.-maya 1/16
y.-mek 4/10
y.-miylà 9/74
y.-r 7/35
y.-salà 7/32
y.-sunlà 10/10
y.-yasun > *yiyasun* 9/70
y.-yeceḡuni > *yiyeceḡuni* 10/73
y.-yilu > *yiyilu* 4/10, 4/137
y.-yilurdi > *yiyilurdi* 4/77
y.-ylà > *yiyilà* 10/74
y.-yroḥ > *yiyroḥ* 6/37
- yedi* yedi
y. 2/23, 10/29
- yedur-* yedirmek
y.-aḥ 10/114
y.-iye 10/39
y.-iyroḥ 10/36
- yemayiçun* yemek için
y. 1/14
- yemek* yemek
y. 4/79, 4/133, 4/135, 4/137, 4/139, 9/10, 9/70, 9/73, 10/86
y.+a > *yemeḡa* 9/11
y.+i > *yemegi* 9/55, 9/73
y.+là 4/75
y.+uni > *yemeḡuni* 4/133, 4/134

yemurta yumurta

y. 8/31

yeni yeni

y. 10/113

y.+dan 2/5, 2/42

yer yer

y. 2/27, 6/38, 10/41

y.+a 4/65, 5/4

y.+da 9/69

y.+daki 5/8

y.+i 10/52

y.+inan 7/44

y.+umdan 9/37

y.+unda 10/104

y.+ùni 7/45

yetari yeteri

y. 8/16

yetmiş yetmiş

y. 7/25

yîğ- yığmak

y.-ardoh 3/20

yîha- yıkamak

y. 3/6

y.-rdoh 3/9

y.-tdurullâ 4/18

yoğ (bkz. yoğ)

y. 2/15, 2/42, 3/23

yoğurt yoğurt

y.+i > *yoğurdi* 9/15

yoğ yok

y. 2/37, 2/38, 2/39, 4/36, 4/46, 4/73, 4/78, 4/124, 6/10, 9/30, 9/40, 9/69, 9/73, 10/23, 10/36, 10/41, 10/55, 10/66, 10/81, 10/93, 10/98

y.+idi > *yoğidi* 1/21, 1/25

yoğar yukarı

y. 2/15

y.+daki 1/2

y.+i 6/18, 10/8, 10/10

y.+isi 2/9

yoğla- yoklamak

y.-yor > *yoğliyor* 2/31

yoğuş yokuş

y.+a 10/8, 10/10

yoğ yol

y.+dan 7/17

y.+i 2/15, 6/10, 7/25, 10/81

y.+li 3/14

y.+undan 7/13

yoğçi yolcu

y. 9/31

yoğlândur- yönlendirmek

y.-u 4/56

yoğha yufka

y.+yi 9/13

yuhari (bkz. yoħar)

y.+i 7/6, 7/7

yük yük

y.+lari 9/34, 9/77

yüklà- yüklemek

y.-doh 9/56

y.-dum 9/78

y.-rdilà 10/7

y.-sah 7/35

y.-ylà > yüklıylà 10/4

yumroh yumruk

y. 4/25

yùmurta (bkz. yemurta)

y. 8/5

yunan Yunan

y. 2/23

yünkça yün giysi

y.+lâyi 4/32

yùsufeli Yusufeli (yer adı)

y.+nda > yùsufelunda 2/34

yüz yüz

y. 6/5, 6/6, 6/12, 6/31, 6/39, 7/21, 7/22,
7/27

y.+unà 8/34

y.+undan 8/39

z

zaman zaman

z. 1/5, 1/13, 1/21, 2/15, 2/38, 4/8, 4/73,
6/10, 9/19, 10/14, 10/37, 10/45, 10/55,
10/68, 10/81

z.+lâğumuz 10/18

z.+um 10/47

z.+umuz 3/1

z.+un 3/3

zànnet- zannetmek

z.-iye > zànnediye 10/113

zate zaten

z. 4/60, 10/58

zaten (bkz. zate)

z. 9/74

zengin zengin

z.+isa 4/71

zeytin (bkz. zeytun)

z.+ciloğun 1/1

zeytun zeytin

z. 1/10, 1/12, 5/6, 5/7, 5/8

z.+i 1/13, 1/24, 1/25

z.+un 1/15

zencir zincir

z.+lâyi 7/38

zencur (bkz. zencir)

z. 7/37

KAYNAKÇA

- Akar, Ali, **Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları**, Turkish Studies, 1/2, 2006
- Aksan, Doğan, **Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim**, (5. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- Arısoy, İbrahim, **Gürcüce-Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.
- Artvinli, Taner, **Artvin Yer Adları Sözlüğü**, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Artvinli, Taner, **Yusufeli Külliyesi**, (2 Cilt), Yusufeli Belediyesi Yayınları, Artvin, 2013.
- Aslan, Mehmet; Stoletnaya, Galina, **Rusça Modern Sözlük**, Fono Yayınları, İstanbul, 2005.
- Atalay, Besim, **Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi**, (5. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
- Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Bedirhan, Yaşar, **Selçuklular ve Kafkasya**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2000.
- Berta, Arpad, **West Kipchak Languages**, (Lars Johanson; Eva Agnes Csato, The Turkic Languages) Routledge Publishing House, London-New York, 1998.
- Brosset, Marie Felicite, **Gürcistan Tarihi** (Çev. Hrand Andreasyan), Ankara, 2003.
- Buran, Ahmet, **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Büyük Türkçe Sözlük**, (10. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
- Caferoğlu, Ahmet, **Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

- Cumhuriyetin 80. Yılında Artvin**, Artvin Valiliği Yayını, Artvin, 2003.
- Dankoff, Robert, **Armenian Loanwords in Turkish**, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2005.
- Demir, Necati, **Doğu Karadeniz Ağzlarında Ön Ses b-/p- Ünsüzü ve Tarihi Derinliği**, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, 2007, Erzurum.
- Demir, Necati, **Karadeniz Bölgesi Ağzlarında Kıpçak Türkçesinin İzleri**, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara, 2000, s. 417-424.
- Demiray, Erdinç, **Ahıska Türkleri Ağzı**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri, 2011.
- Demirel, Muammer, **Yusufeli Tarihi**, Beyazdüş Matbaacılık, İstanbul, 2010.
- Doğan, Talip, **Urmiye Ağzları**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kırıkkale, 2010.
- Eker, Süer, **Çağdaş Türk Dili**, (6. Baskı), Grafiker Yayınları, Ankara, 2010.
- Ercilasun, Ahmet Bican, **Kars İli Ağzları Ses Bilgisi**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1983.
- Ercilasun, Ahmet Bican, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım Yayım, İstanbul, 2007.
- Ersöz, Serpil, **Ahıska'da İki Büyük Ağız Grubu: Terekeme ve Yerli Türk Ağzı**, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı 2/4, Erzurum, 2013, s. 105-115.
- Ersöz, Serpil, **Artvin İli Zeytinlik Köyü Manileri ve Ağız Özellikleri**, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 2010, İzmir, C. 10, s. 49-66.
- Gabain, Annemarie von, **Eski Türkçenin Grameri** (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

- Gabain, Annemarie von, **Eski Türkçenin Grameri** (çev. Mehmet Akalın), (5. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Gemalmaz, Efrasiyap, **Erzurum İli Ağzları**, (3 Cilt), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Gronbech, Kaare, **Kuman Lehçesi Sözlüğü: Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini** (çev. Kemal Aytaç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Grunina, Elvira Alexandrovna, **Anadolu Ağz Tipleri Üzerine**, Turkish Studies Dergisi, Volume 3, Ankara, 2010, s. 1350-1361.
- Gülensoy, Tuncer, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, (2. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Gülsevin, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, (3. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Günay, Turgut, **Rize İli Ağzları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- Hewitt, Brian George, **Georgian: A Structural Reference Grammar**, John Benjamins Publishing Company, Londra, 1995.
- Hewsen, Robert, **Armenia: A Historical Atlas**, University Of Chicago Press, Chicago, 2001.
- Kabadayı, Müslüm, **Doğu Karadeniz Lehçeleri Karşılaştırmalı Sözlüğü**, Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2001.
- Kara, Mehmet, **Türkmen Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.
- Karahan, Leyla, **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Karaman, Erdal, **Azerbaycan Ağzları Üzerine Bir Deneme**, Journal Of Qafqaz University, Azerbaycan, 2000.

- Kasapoğlu Çengel, Hülya, **Kırgız Türkçesi Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Kırzioğlu, Fahrettin, **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- Koç, Kenan; Doğan, Oğuz, **Kazak Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004.
- Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, (3. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- Kurat, Akdes Nimet, **IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, (3. Baskı), Murat Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.
- NTV Tarih**, Şubat, 2013.
- Öner, Mustafa, **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- Özder, Adil, **Artvin Folkloru**, Ay Matbaası, Ankara, 1970.
- Özder, Adil, **Yusufelili Muhibbi Hayat ve Deyişleri**, Kars İl Basımevi, Kars, 1940.
- Özder, Adil; Özer, Ali, **Her Yönüyle Erkinis**, Adapazarı, 2011.
- Öztürk, Özhan, **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük**, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2005.
- Şenol Pehlivan, Sevgi, **Artvin-Ardanuç Ağzından Derlemeler**, Ön-Mat, Bursa, 1993.
- Tavkul, Ufuk, **Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi**, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (15), Bahar 2003, s. 45-81.
- Tavkul, Ufuk, **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Tekin, Talat; Ölmez, Mehmet, **Türk Dilleri**, Simurg Yayınevi, Ankara, 1995.

Tellioglu, İbrahim, **Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler**, Serander Yayınları, Trabzon, 2004.

Tokatlı, Suzan, **Türkiye Türkçesinde Son Seste Tonlulaşma ve Uzun Ünlü Üzerine Bir İnceleme**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, Yıl 2003/2, s. 141-150.

Toparlı, Recep; Vural, Hanifi; Karaatlı, Recep, **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, 2. Baskı.

Turan, Zikri, **Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002.

Zeyrek, Yunus, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2001.

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Harun Ertürk

Doğum Yeri : Bursa

Doğum Yılı : 1987

Medeni Hali : Bekâr

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 2002-2006 : Bursa Yıldırım Beyazıt Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi

Lisans 2007-2011 : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2011-2012 : Pedagojik Formasyon Sertifikası

2014-2015 : Özel Kültür Dershanesinde Stajyer Öğretmenlik